

432016

h o m e l a n d s

R d o

V o m

E i n i

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU

Glavna urednica / Editor-in-Chief

Mirjam Milharčič Hladnik
E-naslov: hladnik@zrc-sazu.si

Odgovorna urednica / Editor-in-Charge

Marina Lukšič Hacin

Tehnična urednica / Technical Editor

Mateja Gliha

Mednarodni uredniški odbor / International Editorial Board

Dirk Hoerder, Donna Gabaccia, Rudi Rizman, Annemarie Steidl, Marjan Drnovšek, Ulf Brunnbauer, Damir Josipovič, Aleksej Kalc, Maya Povrzanovič Frykman, Rolf Wörsdörfer, Janja Žitnik Serafin, Jure Gombač, Jernej Mlekuž, Milan Mesić, Kristina Toplak, Adam Walaszek, Jaka Repič

Lektoriranje / Proofreading

Irena Destovnik (slovenski jezik / Slovene)
Peter Altshul (angleški jezik / English)

Oblikovanje / Design

Anja Žabkar

Prelom / Typesetting

Robert Škrjanc, Inadvertising d. o. o.

Tisk / Printed by

Collegium Graphicum

Naklada / Printum

150

Naslov uredništva / Editorial Office Address

INŠTITUT ZA SLOVENSKO IZSELJENSTVO IN MIGRACIJE ZRC SAZU
p. p. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija
Tel.: (+386 1) 4706 485; Fax (+386 1) 4257 802
E-naslov / E-mail: spelam@zrc-sazu.si
Spletna stran / Website: <http://isim.zrc-sazu.si>

© ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije

Revija izhaja s pomočjo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urada vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

TWO
home lands

MIGRATION STUDIES

D D V E
d o m o v i n i

R A Z P R A V E O I Z S E L J E N S T V U

43 • 2016

Izdaja

Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU

Published by

Slovenian Migration Institute at the ZRC SAZU

Ljubljana 2016

Revija ***Dve domovini • Two Homelands*** je namenjena objavi znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja humanističnih in družboslovnih disciplin, ki obravnavajo različne vidike migracij in z njimi povezane pojave. Revija, ki izhaja od leta 1990, je večdisciplinarna in večjezična. Revija izhaja dvakrat letno. Članki so recenzirani.

The journal ***Dve domovini • Two Homelands*** welcomes the submission of scientific and professional articles, reports, debates and book reviews from the fields of humanities and social sciences, focusing on migration and related phenomena. The journal, published since 1990, is multidisciplinary and multilingual. The journal is published biannually. All submitted articles are subject to double – blind peer review.

Povzetki in indeksiranje / Abstracts and indexing:

FRANCIS (Sociology/Ethnology/Linguistics of Francis), IBZ – International Bibliography of Periodical Literature, IBR – International Bibliography of Book – Reviews, Sociological Abstracts, IBSS – International Bibliography of the Social Sciences, MSH-Maisons des Sciences de l’Homme, SCOPUS, SSCI – Social Sciences Citation Index, Social SciSearch, Journal Citation Reports / Social Sciences Edition.

Letna naročnina 18 € za posameznike, 28 € za institucije.

Annual subscription 18 € for individuals, 28 € for institutions.

Master Card / Euro Card and VISA accepted.

Naročila sprejema / Orders should be sent to:

Založba ZRC, p. p. 306, SI-1001 Ljubljana, Slovenija

Fax: (+386 1) 425 77 94; E-mail: zalozba@zrc-sazu.si

VSEBINA / CONTENTS

IN MEMORIAM / IN MEMORIAM

JANJA ŽITNIK SERAFIN

Slovo od prof. dr. Andreja Vovka,

ustanovitelj revije *Dve domovini / Two Homelands*

7

TEMATSKI SKLOP / THEMATIC SECTION

Migracije in nadzor

Migration and Control

ALEŠ BUČAR RUČMAN

Družbeno nadzorstvo in mednarodne migracije: od globalne do lokalne ravni

Social Control and International Migration: An Analysis of Control from the Global to the Local Level

11

ALEKSEJ KALC

Nadzor migracijskih gibanj in migrantov: pogled v zgodovino

Control over Migrants and Migration Movements: A Glance at History

23

MIRJAM MILHARČIČ HLADNIK

Nadzor nad nadzorom: strategije upiranja in avtonomnost delovanja migrantk v sodobni in zgodovinski perspektivi

Control of Control: Strategies of Resistance and Autonomy of Agency of Women Migrants in the Contemporary and Historical Perspective

35

MAJA MODIC

The Convergence between Migration and Policing: The Slovenian Perspective

Zbliževanje migracij in policijske dejavnosti: slovenski vidik

47

JELKA ZORN, URŠULA LIPOVEC ČEBRON

Avtonomija in nadzor migracij v evropskih »tamponskih conah«

Autonomy and Control of Migration in European "Buffer Zones"

61

ZORAN KANDUČ, ALEŠ BUČAR RUČMAN

Razredna vojna, delo in migracije: primer delavcev migrantov v Sloveniji

Class War, Work and Migration: The Case of Migrant Workers in Slovenia

77

VESNA LESKOŠEK	
Migracije in dostop do socialnih pravic v EU in Sloveniji	91
Migrations and Access to Social Rights in the EU and Slovenia	

RAZPRAVE IN ČLANKI / ESSAYS AND ARTICLES

MARINA PERIĆ KASELJ, ALEKSANDAR VUKIĆ, JELENA ZLATKOVIĆ WINTER	
Croatian Ethnic Associations in Slovenia: Historical Context and the Ethnic Situation	105
Hrvaška etnična društva v Sloveniji: zgodovinski kontekst in etnični položaj	

VLADIMIR PREBILIČ, IRENA BAČLIJA	
Reflections of Multiculturalism and Patriotism in Slovene Elementary School Curricula	117
Odsevi multikulturalnosti in patriotizma v slovenskih osnovnošolskih učnih načrtih	

ASJA PEHAR	
Factors of Social Integration of Immigrants in Spain between Theory and Practice: An Example of the City Jerez De La Frontera	129
Dejavniki socialne integracije priseljencev v Španiji med teorijo in prakso: primer mesta Jerez de la Frontera	

JERNEJ MLEKUŽ	
Aleksandrinke kot nosilke časti narodne skupnosti v dopisu Karola Pečnika iz Egipta (1897)	143
Aleksandrinke as the Carriers of Honour of National Community in the Karol Pečnik's Post from Egypt (1897)	

MARIJANCA AJŠA VIŽINTIN	
Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih	157
Slovenian Emigrants and their Descendants in Germany: Twenty Years of Gatherings of the Slovenian Organizations at Conferences	

KNJIŽNE OCENE / BOOK REVIEWS

Mirjam Milharčič Hladnik (ed.), <i>From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination</i> , V & R unipress, Göttingen, 2015 (Francesco della Puppa)	173
---	-----

Catherine Doherty, Wendy Patton, Paul Shield, <i>Familiy Mobility: Reconciling career opportunities and educational strategy</i> , Routledge, London, New York, 2015 (Nataša Rogelj)	177
--	-----

I N M E M O R I A M

Slovo od prof. dr. Andreja Vovka, ustanovitelja revije
Dve domovini / Two Homelands

I N M E M O R I A M

SLOVO OD PROF. DR. ANDREJA VOVKA, USTANOVITELJA REVIJE DVE DOMOVINI / TWO HOMELANDS

Janja ŽITNIK SERAFIN

Izr. prof. dr. Andrej Vovko (22. 3. 1947–5. 9. 2015), ustanovitelj in prvi urednik revije *Dve domovini / Two Homelands*, nekdanji predstojnik Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU, ustanovni in častni član ter predsednik Izseljenskega društva Slovenija v svetu, zgodovinar, muzealec in univerzitetni profesor, nas je zapustil po hudi bolezni, pa vendar nenadoma, še poln načrtov in obetov.

Rodil se je v Seebodnu na avstrijskem Koroškem begunskim staršem Vladimirju in Vidi, rojeni Lovrenčič, a se je z mamo kmalu vrnil v domovino. Očeta, ki je nadaljeval pot v Kanado, ni nikoli spoznal. Osnovno šolo in gimnazijo je končal v Ljubljani in leta 1972 na tamkajšnji Filozofski fakulteti diplomiral iz zgodovine in umetnostne zgodovine. Istega leta je za svojo diplomsko nalogo *La Yougoslavie, revija jugoslovanske federalistične emigracije v Švici 1917–1918 (historiat in politična razčlemba)* prejel Prešernovo nagrado Univerze v Ljubljani. Leta 1978 je na isti fakulteti magistriral s temo *Pregled delovanja »Zveze jugoslovanskih emigrantov iz Julijske krajine« v letih 1931–1940*, oktobra 1992 pa prav tako na ljubljanski Filozofski fakulteti uspešno zagovarjal doktorsko disertacijo *Družba Sv. Cirila in Metoda: 1885–1918*.

Dr. Vovko je bil v letih 1972–1976 asistent na Inštitutu za narodnostna vprašanja, nato kustos in višji kustos v Slovenskem šolskem muzeju do leta 1987, ko je postal predstojnik Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU. V letih 1993–1998 je bil ravnatelj Slovenskega šolskega muzeja, nato se je ponovno zaposlil na ZRC SAZU, in sicer na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede v Sekciji za biografiko, bibliografijo in dokumentacijo. Po preoblikovanju sekcije v Inštitut za biografiko in bibliografijo, ki se je leta 2000 preimenoval v Inštitut za kulturno zgodovino, je dr. Vovko postal njegov prvi predstojnik. Na čelu Inštituta je ostal dobro desetletje in se leta 2010 upokojil. Leta 1999 je bil na Univerzi v Mariboru habilitiran za docenta in pozneje za izrednega profesorja. Na Oddelku za zgodovino tamkajšnje Filozofske fakultete je še v študijskem letu 2014/2015 predaval novejšo kulturno zgodovino.

Znanstvenoraziskovalni opus dr. Andreja Vovka je posvečen predvsem zamejski in izseljenski tematiki, zgodovini slovenskega šolstva, beguncem iz Primorske v Kraljevino Jugoslavijo med obema svetovnima vojnama ter zgodovini slovenskih narodnoobrambnih in narodnobuditeljskih društev in organizacij za pomoč izseljencem (predvsem Družbi sv. Cirila in Metoda, Družbi sv. Mohorja in Družbi sv. Rafaela). Tudi najpomembnejše med njegovimi objavljenimi monografijami obravnavajo to tematiko: *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja* (soavtor J. Ciperle, 1987), *Mal položi dar: portret slovenske narodnoobrambne šolske organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918* (1994) ter *Odborniki in članstvo podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda 1885–1918* (2004).

V njegovi bibliografiji, ki obsega prek 1500 enot, zavzemajo znanstveni, strokovni in poljudni članki ter knjižne ocene s področja slovenskega izseljenstva pomembno mesto. Poseben prispevek k promociji slovenske znanstvene in druge knjižne produkcije predstavlja njegovih več kot 400 objavljenih knjižnih ocen, bil pa je tudi mentor prek 250 študentom pri njihovih diplomskih in seminarskih nalogah. Andrej Vovko je bil med drugim glavni urednik *Valvasorjevega zbornika* (1990), odgovorni urednik (1993–97) in nato član uredniškega odbora *Šolske kronike*, član uredniškega odbora znanstvene revije *Studia Historica Slovenica* (od 2001) ter pobudnik in prvi urednik znanstvene revije *Dve domovini / Two Homelands* (od 1990) kot tudi monografske zbirke Inštituta za kulturno zgodovino z naslovom *Življenja in dela*.

Dr. Vovko je bil tesno vpet v slovensko društveno in politično življenje. Med drugim je bil vodja strokovne skupine za manjšine in izseljence pri Ministrstvu za kulturo, član slovensko-italijanske zgodovinske komisije, član Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč in član Strokovnega sveta Inštituta dr. Janeza Evangelista Kreka. Marca 2014 je kljub bolezni sprejel predsedniško mesto Izseljenskega društva Slovenija v svetu in ga vodil do maja 2015, ko mu je bolezen preprečila aktivno delovanje. Ob svoji 20-letnici mu je Izseljensko društvo Slovenija v svetu podelilo častno članstvo kot priznanje in zahvalo.

Od svojega starega očeta, slovenskega književnika Jože Lovrenčiča, je Andrej Vovko podedoval tudi literarno žilico. Leposlovne prispevke je objavljaj predvsem v letih 1970–81, največ v *Obzorniku*, *Planinskem vestniku* in *Družini*, pa tudi *Novi Mladiki* in drugod. V zadnjem letu življenja je v samozaložbi objavil pesniško zbirko *Otočje okamenele tišine*.

V okviru njegovega dela na Znanstvenoraziskovalnem centru SAZU je bilo prav obdobje njegovega vodenja Inštituta za slovensko izseljenstvo še posebej plodno. Po priključitvi tega inštituta k ZRC SAZU leta 1987 je bil dr. Andrej Vovko njegov prvi predstojnik, vodil ga je do leta 1992. V času njegovega predstojništva je Inštitut polno zaživel, saj ga je dr. Vovko bistveno kadrovsko dopolnil in povezal v trajno sodelovanje s Society for Slovene Studies, Slovensko kulturno akcijo v Argentini in drugimi pomembnimi organizacijami v mreži mednarodnega sodelovanja. Tedaj najmlajši inštitut ZRC je začel pod njegovim uredništvom izdajati znanstveno revijo *Dve domovini / Two Homelands*, ki je v nekaj letih dosegla mednarodni ugled in prispevala levji delež k prepoznavnosti inštituta. Dr. Vovko je vodil tudi organizacijo prve v nizu treh vsebinsko povezanih mednarodnih znanstvenih konferenc na temo izseljenstva, ki so potekale v Ljubljani, Trstu in Portorožu in katerih namen je bil predvsem koordinacija prihodnjih raziskav. Neposredni rezultat te uvodne konference je bila uspešna prijava prvega raziskovalnega projekta Inštituta za slovensko izseljenstvo, ki ga je izvajala velika projektna skupina z medinstitucionalno in mednarodno sestavo.

Spominjam se najinega tudi zelo uspešnega skupnega potovanja na konferenco Society for Slovene Studies v Miami leta 1991 in nato enotedenskega postanka v New Yorku. Tam sva bila povabljeni na dom akademika Rada L. Lenčka, prvega predsednika Society for Slovene Studies, in njegove prijazne soproge, Andrejeve tete Nine Lenček, ki mi je preskrbela sobo v Teachers Collegeu Univerze Culumbia v New Yorku. Dr. Lenček, s katerim sva poslej tesno sodelovala, nama je med najinim obiskom razkazal Inštitut za srednje-vzhodno Evropo Univerze Culumbia, prvi sedež SSS. V naslednjih dneh sva z Andrejem Vovkom med drugim obiskala Priseljski muzej na Ellis Islandu in doživela izjemno pozoren sprejem v slovitem newyorškem Centru za migracijske študije (CMS), izdajatelju ene najuglednejših revij s tega področja, *International Migration Review*, tedaj še s sedežem na Staten Islandu. Tu smo se dogovorili za redno izmenjavo naših revij in druge oblike sodelovanja.

Tudi po odhodu z Inštituta za slovensko izseljenstvo na mesto direktorja Slovenskega šolskega muzeja je dr. Vovko še naprej tesno sodeloval z Inštitutom – vse do mnogo prezgodnje smrti. Kadarkoli smo ga nekdanji sodelavci v časovni stiski prosili za pomoč, je vselej brez oklevanja vskočil. Sodelavci Inštituta se bomo spominjali let njegovega predstojništva po sproščenem vzdušju in občutku skupinske pripadnosti, ki sta porodila nekatere temeljne, mednarodno odmevne dosežke inštituta in ki predstavljata zgovorno alternativo danes tako cenjenima ekskluzivizmu in mrzlični, včasih že kar sovražni tekmovalnosti v znanosti. Njegova človeška toplina in humor sta med nami mehčala vedno trše pogoje raziskovalne dejavnosti. Prav zato ga bomo sodelavci Inštituta za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU tem bolj pogrešali.

TEMATSKI SKLOP

MIGRATION AND CONTROL

MIGRACIJE I NADZOR

THEMATIC SECTION

DRUŽBENO NADZORSTVO IN MEDNARODNE MIGRACIJE: ANALIZA NADZORSTVA OD GLOBALNE DO LOKALNE RAVNI¹

Aleš BUČAR RUČMAN¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Družbeno nadzorstvo in mednarodne migracije: analiza nadzorstva od globalne do lokalne ravni

Prispevek predstavlja delovanje družbenega nadzorstva na primeru mednarodnih migracij oziroma migrantov. Avtor poveže Foucaultev koncept panoptičnega nadzora in biopolitike z Alhtusserjevimi ideološkimi in represivnimi aparati države. Ideološki aparati tlakujejo pot in zagotavljajo notranjepolitično legitimnost (javno podporo) represivnim aparatom. Formalno družbeno nadzorstvo migracij in migrantov poteka na štirih ravneh: zunaj ciljne države; na zunanjih mejah; znotraj ciljne države; v kibernetnem prostoru. Zaostrovanje pogojev legalnega vstopa in bivanja v državah EU za tujce (t. i. državljane tretjih držav) in posledično povečevanje nadzora nad migracijami avtor razume v kontekstu sprememb, ki jih je prinesla neoliberalna ideologija. Ta ustvarja paradoksalne razmere in spreminja države v šibke, vendar represivne države. Šibke na področju sociale, zagotavljanja pravic prebivalcem, represivne na področju nadzorstva in zaostrovanja kazenske politike. Najbolj nazorna področja omenjene transformacije so prav kvantitativne in kvalitativne spremembe v nadzoru nad migracijami in migranti.

KLJUČNE BESEDE: družbeno nadzorstvo, nadzor, migracije, panoptikon, biopolitika

ABSTRACT

Social Control and International Migration: An Analysis of Control from the Global to the Local Level

The paper deals with social control in the case of international migration and migrants. The author connects Foucault's concepts of panoptic surveillance and biopolitics with Althusser's concept of repressive and ideological state apparatuses. The ideological apparatuses pave the way and provide the domestic political legitimacy (public support) for the repressive apparatus. The author presents in detail the forms of formal social control of migration and migrants, which take place on four levels: outside of the country of destination; at the external borders; inside of the country of destination; and in cyberspace. The restriction of the possibility of legal entry and residence in the EU for foreigners (third country nationals) and the consequential increase in migration control has to be understood in the context of changes determined by neoliberal ideology. This creates a paradoxical situation and causes the transformation of states into socially weak but repressive states. They are weak with respect to the social rights of residents, but repressive in the field of surveillance and stricter penal policy. One of the most illustrative areas of such transformation are qualitative and quantitative changes in the control of migration and migrants.

KEY WORDS: social control, surveillance, migration, panopticon, biopolitics

¹ Pričujoče delo je nastalo na podlagi raziskovalnega dela v okviru Programske skupine Fakultete za varnostne vede Univerze v Mariboru. Projekt z naslovom Zagotavljanje varnosti v lokalnih skupnosti (2015–2018) financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

| Dr. sociologije, docent, Fakulteta za varnostne vede, Univerza v Mariboru, Kotnikova 8, SI-1000 Ljubljana, ales.bucar@fvv.uni-mb.si

UVOD

Ob prihodu večjega števila ljudi, med katerimi jih večina beži pred vojno in nasiljem, v Slovenijo septembra 2015 se je v medijskem in občem diskurzu pogosto pojavilo vprašanje, ali »spuščanje« ljudi skozi državo pomeni konec »šengna« in nadzora priseljevanja? Odgovor je preprost – nikakor. Naivno je namreč misliti, da so priseljenci, begunci in tudi državljani izpostavljeni le eni od oblik družbenega nadzorstva – tj. mejni kontroli. Nad »nami« bdijo številne oči, ki spremljajo naše delovanje, te pa so v primeru »njih« še pogostejše in pozornejše. Pričujoči prispevek in tematski sklop revije se osredotočata prav na prepletanje med družbenim nadzorstvom in migracijami.

Pionirsko delo na področju analize in konceptualizacije družbenega nadzorstva, ki ga uporabljamo kot izhodišče prispevka, je v Sloveniji opravil Pečar (1988; 1991; 1992). Družbeno nadzorstvo² je razdelil na tri ključna področja: formalno nadzorstvo, neformalno nadzorstvo in institucionalizirano nedržavno nadzorstvo. Pečar (1988: 16) pravi, da formalno družbeno nadzorstvo opravljajo predvsem državni mehanizmi, ki delujejo po pravnih načelih. Ker so njihovi pristojnosti in postopki formalno določeni, sklepa, da je to nadzorstvo sformalizirano, zbirokratizirano in večinoma poteka preko države (Pečar 1991: 17). Formalno nadzorstvo izvajajo institucije, kot so policija, tožilstvo, sodišča, zapori, inšpekcijske službe, carina, vojska, žandarmerija, obalna straža, različne obveščevalne službe ipd. Te institucije so tudi tiste, ki najpogosteje izvajajo formalno nadzorstvo v povezavi z migracijami in migranti, za njihov nadzor pa poleg teh, ki nadzirajo občo populacijo, skrbijo tudi specializirane institucije državne administracije (uradi za tujce, policija za priseljence in tujce, policijske postaje za izravnalne ukrepe, mejna policija, centri za tujce, uradniki na veleposlaništvih in ponekod celo zdravniki, šolniki, bankirji).

Neformalno družbeno nadzorstvo izvajajo primarne in sekundarne človeške skupine, katerih nadzorstvena vloga izhaja iz življenja v skupnosti. Poteka zunaj države, med ljudmi, ki nadzorujejo drug drugega (Pečar 1991: 17). Neformalno nadzorstvo zajema medosebne odnose in interakcije, vplivanje, prepričevanje, zapeljevanje in manipuliranje (Kanduč 2007). Neformalno nadzorstvo vključuje družino, vrstniške skupine, lokalno skupnost, delo, množične medije, javno mnenje, kulturo, politične ideologije, religijo itd. Povezava med opisanimi oblikami nadzorstva, migracijami in migranti obsega vse, od učenja vrednot v družini, kot so (ne)strpnost, solidarnost, do aktivnosti civilne družbe, ki je pri vprašanju priseljevanja razdeljena med zagovornike pravic priseljencev in organizacije, ki priseljevanju in priseljencem nasprotujejo, ter tudi ekstremne nacionalistične organizacije, ki zoper priseljence uporabljajo fizično nasilje in vigilantske ukrepe. Neformalno družbeno nadzorstvo vključuje tudi medijsko in politično delovanje, ki v evropskem prostoru v ospredje javnega diskurza postavlja stereotipne podobe o »kriminalnih prišlekih«, »nevarnosti« in »grožnji«. Razmere so zaostrene do te mere, da je Cohen (2002: xxii–xxv) v predgovoru tretje izdaje knjige *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers* ravnanje medijev, političnih odločevalcev in javnosti v povezavi s priseljevanjem, z begunci in s prosilci za azil označil kot moralno paniko. Trenutne razmere v EU leta 2015, povezane z »migrant-sko krizo«, »reko in rojem beguncev«, »varnostno grožnjo« in s podobnimi označbami, uporabljenimi v medijskem in političnem diskurzu, nazorno potrjujejo Cohenov sklep.

V vmesni prostor med formalno in neformalno družbeno nadzorstvo Pečar (1992) umešča institucionalizirano nedržavno nadzorstvo, za katerega je značilno, da vključuje vsaj minimalno stopnjo organiziranosti različnih družbenih skupin, ki tako zagotavljajo varnost. Ta pristop deluje kot »podaljšana roka države ali razširitev kontrolnega omrežja« (Pečar 1992: 20). Vključuje interesne skupine, politične stranke, notranje nadzorstvo na delovnem mestu, zasebno varovanje, samovarovanje v soseskah, šole ipd. Ta oblika nadzorstva je z migracijami in migranti povezana predvsem preko vedno močnejšega prepletanja delovanja podjetij za zasebno varovanje in njihovega izvajanja policijske in nadzorstvene

2 V prispevku smo podobno kot Završnik (2010), za prevod angleške besede *control* in *surveillance* uporabili slovensko besedo 'nadzor' (kadar gre za posamezna dejanja) oziroma 'nadzorstvo' (kadar se nanaša na ustaljene, trajajoče procese in sistematično delovanje).

dejavnosti (nadzor na letališčih, nadzor nad potniki, izvajanje nalog, povezanih s centri za tujce v nekaterih evropskih državah, upravljanje z bazami podatkov itd.).

RAZISKOVALNE METODE IN RAZISKOVALNO VPRAŠANJE

V prispevku skušamo odgovoriti na naslednje raziskovalno vprašanje: Kako deluje sistem (formalnega) družbenega nadzorstva pri nadzoru mednarodnih migracij in migrantov? Mednarodne migracije razumemo kot teritorialne premestitve ljudi med nacionalnimi državami, ki vključujejo spremembe v oblikovanju socialnih vezi in aktivno vlogo udeležencev v migraciji (Unesco 2015). Predstavljena analiza se ne nanaša na konkretno državo, temveč na politike, prakse in pristope, ki jih izvajajo postindustrijske države in družbe, te pa so si med seboj zelo podobne. Za iskanje odgovorov na raziskovalno vprašanje smo uporabili kvalitativni raziskovalni pristop, imenovan inferenca. Sledili smo pristopu, ki so ga predstavili Barakso, Sabet in Schaffner (2014). Zanj je značilna uporaba že zbranih podatkov in dejstev ter oblikovanje novih spoznanj in ugotovitev na njihovi podlagi. Podatki, na podlagi katerih interpretiramo vključujejo analizo že obstoječih raziskav, poročil in drugih podatkov nadzorstvenih organov, analizo imigracijske in z njo povezane zakonodaje (zakonskih in podzakonskih aktov, resolucij, direktiv) in njeno izvajanje oz. implementacijo v kontekstu nadzorstva, analizo primerov in vpogled v občji, medijski in politični diskurz.

FORMALNO DRUŽBENO NADZORSTVO V POSTMODERNIH DRUŽBAH

Ob analiziranju oblik in delovanja družbenega nadzorstva ni mogoče spregledati uvida, ki ga je na tem področju prispeval Foucault. Po koncu monarhičnega vzpostavljanja reda s kaznovanjem telesa in spremljajočim spektaklom je prišla nova era. Uvedene so bile discipline, ki usmerjajo svojo moč na posameznika, na njegovo telo, ga nadzorujejo, usposablajo in dresirajo. Discipline »izdelujejo« podrejena, krotka in ubogljiva telesa in sočasno ukrotijo tudi posameznikovo dušo. Disciplinam so bili pozneje dodani novi mehanizmi nadzora, prilagojeni družbenim pojavom, biološkim ali biodružbenim procesom, značilnim za ljudske množice (Foucault 2003: 250). Nova tehnologija moči disciplin ne izključuje, temveč z njimi koeksistira. Ne osredotoča se zgolj na posameznika, temveč na globalno množico, življenje in populacijo, na človeško vrsto in telo kot podlago bioloških procesov. Nadzor je vgrajen prek celotnega niza intervencij in regulacij, ki se vključujejo na področje, ki ga je Foucault (2003: 243) poimenoval biopolitika. Ukvarja se s procesi, povezanimi z razmerji med rodnostjo in smrtnostjo, stopnjo natalitete, plodnostjo, z življenjsko dobo, zdravjem, migracijami ter s celotnim nizom sorodnih ekonomskih in političnih vprašanj. Z biopolitiko je bil vzpostavljen nov mehanizem oblasti, ki življenja sicer ne jemlje, vlada pa z upravljanjem, nadzorom in disciplino.

Pomembna značilnost liberalnega vladanja in delovanja oblasti – izvajanja disciplin in biopolitike – je njen centralizirani pristop, ki mu z mrežo nadzorstvenih institucij zagotavlja vsevidnost in nadzor. Oblast deluje po načelih panoptikona, ki ga moramo razumeti kot posplošljiv model delovanja in način za opredeljevanje odnosov med oblastjo in vsakdanjim življenjem ljudi (Foucault 2004: 225). Da oblast lahko deluje, mora zagotavljati vseobsežen, vendar subtilen in omniprisoten nadzor, ki omogoča videenje vseh in vsakogar, vendar se lahko po načelu panoptikona sama v vsakem trenutku skriva (prav tam: 234). Oblast majhnega števila ljudi je z delovanjem različnih (ne)formalnih institucij in procesov, ki so operacionalizacija biopolitike z uporabo biomoci, posegla v življenje množice ter ekonomizirala in optimizirala svojo nadzorstveno, usmerjalno in oblastno vlogo (na primer vzpostavitev podatkovnih baz in osebnih kartotek, delovanje policije, davčnih uradov, izobraževanja, popisa prebivalstva, dovoljenj za bivanje, vstopa v državo). Foucault (2004: 241) ugotavlja, da je drage, nasilne (in v očeh podrejenih nelegitimne) oblike oblasti nadomestila pretanjena in preračunana tehnologija podrejanja, ki se je nadzirani praviloma niti ne zavedajo.

S tehnološkim napredkom in širšimi družbenimi spremembami se v zahodnih družbah spreminja tudi družbeno nadzorstvo. Nekateri avtorji (npr. Mathiesen 1997; Haggerty 2006; Bigo 2006; Završnik 2010) zaključujejo, da smo priče postfoucaultevskemu (tj. postdisciplinskemu in postpanoptičnemu) nadzorstvu. Osrednje mesto nadzora naj bi izginilo, veljalo naj bi, da »pogledi« danes izhajajo iz različnih virov in potujejo v različne smeri: enkrat smo nadzirani mi, drugič nadzorujemo sami« (Završnik 2010: 181). Družbeni nadzor je po mnenju Foucaultevih kritikov danes decentraliziran in vključuje možnost nadzora od spodaj navzgor, t. i. sinoptični nadzor mnogih nad nekaterimi, ki poteka zlasti preko množičnih medijev (Mathiesen 1997). Nekatero od navedenih ugotovitev sicer držijo, vendar je vsesplošni govor o koncu panoptičnega nadzorstva preuranjen, celotni Foucaultev koncept razume preozko, in kar je najpomembneje, kaže na nerazumevanje distribucije moči v sodobnih družbah. Lahko se strinjamo, da nadzor danes presega prostorsko in časovno določljive institucije, ki jih nadomeščajo prosto lebdeče oblike konstantnega nadzora (Završnik 2010). Nadzor različnih nadzornikov se prekriva – s Pečarjevimi (1991: 22) besedami, gre za »transkontrolizem« – meje nadzorovanja so vedno bolj zamegljene, nejasne, obseg nadzora se je močno povečal in postaja globalen. Nadzor, ki poteka pod okriljem zasebnega sektorja in državnih institucij, se prepleta, njihova (so)delovanje in izmenjava podatkov sta vedno pogostejše (Benett idr. 2014). Kljub temu je treba razumeti, da je nadzor še vedno v glavnem hierarhičen, zlasti kadar govorimo o formalnih in institucionaliziranih oblikah družbenega nadzorstva.

Razvoj informacijske tehnologije je hkrati z družbenopolitičnimi spremembami in vzponom neoliberalizma, ki ima zaveznika v novih tehnologijah nadzora, omogočil, da je nadzor prešel iz neposrednega fizičnega opazovanja v nadzor na daljavo in 'preko podatkov' (angl. *dataveillance*). Načini in možnosti nadzora so s tehnološkim napredkom v 21. stoletju dosegli raven, ki bi jo še pred nekaj desetletji označili za znanstveno fantastiko. Spremenil se je tudi način delovanja birokratske organizacije, njenega nadzora in upravljanja ljudi. Ključno vlogo pri vodenju in vladanju imajo računalniško vodena administracija, prepletene komunikacijske mreže in digitalizirane »osebne mape« (Ogura 2006). Ob vsem tem je družbenopolitična moč, nadzor nad nadzorom, oz. osrednje mesto, s katerega poteka nadzor, in še natančneje, položaj, na katerem je mogoče dostopati, preučiti in analizirati vse zbrane in hranjene podatke, še vedno rezerviran za ozek krog privilegiranih nadzornikov. Zmota kritike panoptičnega nadzora lahko najbolj nazorno opazimo v analizi delovanja množičnih medijev. Naivno je misliti, da ti delujejo kot nadzornik nosilcev družbenopolitične moči in kritik sistema. Prav nasprotno, so namreč eden od stebrov obstoječega kapitalističnega sistema in zaveznik oziroma celo njegov neposredni agent (več glej Bourdieu 1998; Splichal 2005). Možnosti vplivanja in sooblikovanja medijskega diskurza so omogočene razmeroma zaprti skupini ljudi, ki brani (ali mora braniti) interese kapitala in nosilcev politične moči. Ta omejitev je zelo nazorna prav na primeru izključitve priseljencev iz aktivnega oblikovanja medijskega diskurza (Bosworth, Guild 2008; van Dijk 2005). Kvalitativne in kvantitativne spremembe so panoptičnemu nadzoru zagotovile nove mehanizme in nova orodja, ki mu pomagajo pri njegovem starem delovanju.

Spremembe v nadzorstvu niso zgolj rezultat tehničnega napredka, temveč so nanje vplivale tudi spremenjene družbenopolitične razmere in spremembe v distribuciji moči. Vse od sedemdesetih let prejšnjega stoletja smo priče transformaciji, ki je primarno osredotočena na ekonomsko in politično sfero, iz katere vstopa v vse preostale segmente družbe. Posledica pritiska korporacij in velikega kapitala, katerih cilj je le dobiček, je spodkopavanje temeljev suverenosti nacionalnih držav, prerazporeditev politične moči znotraj njih, s tem pa se pojavlja spodkopavanje demokracije in prikrito odvzemanje še tistega minimalnega političnega vpliva, ki naj bi ga imeli ljudje. Države se preoblikujejo v »šibke države« (Bauman 2008: 68) ali »minimalne države« (Beck 2003: 15). Ob tem moramo biti natančni in razumeti paradoks, ki se je pojavil – država, oziroma natančneje državna oblast, se šibi, minimalizira, umika in zmanjšuje, vendar se sočasno krepi njena nadzorstvena in represivna vloga. Država se umika iz politične sfere, kjer izvoljena politika predaja moč in se podreja velikim in močnim ekonomskim subjektom (Beck 2003), kar kompenzira s povečevanjem nadzora in kaznovanja šibkejših, tj. atomiziranih državljanov, še bolj izrazito pa marginaliziranih »drugih«. Tarče poostrenejega nadzorstva so namreč

najpogosteje izključeni in kriminalizirani deli populacije (priseljenci, etnične manjšine, revni) (Ogura 2006; Wacquant 2008).

DRUŽBENO NADZORSTVO IN MIGRACIJE

Podrejanje danes ni več primarno posledica strahu pred kaznovanjem – ta funkcija sicer še vedno ostaja. Podrejanje se doseže tako, da se ga posamezniki niti ne zavedajo, oziroma ko so prestrašeni, celo sami kličejo po »varovalnih ukrepih«, s katerimi si zmanjšajo svoje svoboščine in povečajo nadzorstvo predvsem nad sebe samih (npr. t. i. protiteroristični ukrepi po 11. septembru 2001). Z upravljanjem z življenjem se namreč določa in usmerja, ne sicer za vsakega posameznika posebej, temveč populacijo kot celoto, njihova življenja. Biopolitika in nadzorstvo sta tesno povezana s sodobnimi imigracijskimi politikami in t. i. upravljanjem migracij. Ana Kralj (2008: 171) pravi, da razprave o »tujcih« potekajo v okviru diskurza biopolitike, v katerem so individuumi poenoteni v maso, kategorizirani v kolektivnih označevalcih, kot so »(ilegalni) imigranti«, »azilanti«, »prebežniki« in podobno.« Kot pokaže Kelly (2004: 62–64) na avstralskem primeru, sta imigracijska politika in selektivni pristop pri odpiranju vrat za legalen vstop predvsem mladim, nadarjenim in bogatim tujcem, nazoren primer biopolitike.³ S kompleksnim sistemom nadzora, regulacije in odvratanja nezaželenih in privabljanja zaželenih tujih delavcev vplivajo na sestavo delovne sile in s tem na domače ekonomske razmere. Do identičnih ugotovitev lahko pridemo tudi na primerih imigracijskih politik številnih drugih zahodnih trdnjav, vključno z EU.

Kazenska in nadzorstvena država postaja eden od glavnih mehanizmov zagotavljanja legitimnosti oblasti. Tujci, priseljenci in njihovi potomci so postali lahke tarče populistične politike in preusmerjanja pozornosti v lažne konstrukte tveganj in nevarnosti. Če ob tem prisluhnemo tezi Chomskega (2002), da današnje demokracije zato, da se ljudje ne ukvarjajo s pravimi težavami, potrebujejo umetno ustvarjene notranje ali zunanje sovražnike, lahko sklenemo, da so te »velike pošasti« v današnjem času postali priseljenci, zlasti t. i. ilegalni priseljenci, prosilci za azil, begunci. Družbenopolitične elite in oblast (oblast z vedno manjšo legitimnostjo, ki ne zna, ne zmore ali noče ustaviti požrešnosti transnacionalnega kapitala in njegovega strukturnega nasilja) si podpora javnosti zagotavljajo s prikazovanjem svojega ostrega, nepopustljivega odnosa do »kriminalnih prišlekov«, »tuje nevarnosti«, »vala beguncev« in podobnih umetno ustvarjenih podob za preusmerjanje pozornosti, medtem pa »pravi kriminalci« legalno izkoriščajo prednosti (ekonomske in politične) globalizacije.

Meje med različnimi kategorijami nedržavljanov se v občem in političnem diskurzu brišejo, vsi pa se znajdejo na skupnem imenovalcu – tuji, nezaželeni, nadzorovani, demonizirani, kriminalizirani (Bosworth, Guild 2008). Zaradi pomanjkanja družbenopolitične moči, predsodkov in strahu pred tujim jih je najlažje spremeniti v podobe nevarnosti. Ker pomemben del javnosti (volilci in medijski potrošniki) nagrajuje populistične politične odločevalce in medije, ki širijo predsodke o različnih kategorijah priseljencev (Bosworth 2008; van Dijk 2005), pri čemer jim pogosto pomaga tudi izobraževalni sistem (Milharčič Hladnik 2012), se ustvari začaran krog nestrpnosti. Takšne razmere prinašajo korist predvsem nosilcem družbenopolitične in ekonomske moči. Kot odlično pokaže Kanduč (2007: 74), ni v ozadju transformacije priseljencev v podobe groženj »našemu« življenju zgolj težnja po učinkovitem nadzoru gibanja migrantov oziroma svetovnega proletariata. Ne gre zgolj za nadzor »njih«, temveč za mnogo

3 Biopolitična dimenzija imigracijske politike je razvidna iz skrajnih primerov nadzora teles migrantov in njihovega zdravstvenega stanja. Države si v imenu varnosti pridržujejo pravico omejiti gibanje, prepovedati vstop bolnih tujcev (turistov in/ali priseljencev) ali jih izgnati. Številne, tudi industrijsko razvite in »demokratske«, države zahtevajo obvezno testiranje za virus HIV za tujce, ki želijo pridobiti dovoljenje za stalno prebivanje. Nekatere med njimi (lahko) osebam, ki so HIV pozitivne, zavrnejo pravico do prebivanja (npr. ZDA do leta 2010, Kanada, Avstralija, Nova Zelandija, Ciper, Nemčija – Zvezna dežela Bavarska v določenih oblikah Madžarska) (za seznam ukrepov po državah glej The Global Database on HIV Related Travel Restrictions 2015).

več. Takšno delovanje je pomembno predvsem, ker omogoča in legitimira nadzor nad »domačim proletariatom«, ki izgublja svoje socialne pravice in se ga tako imobilizira in nevtralizira.

Represivni nadzor (tj. delovanje institucij formalnega družbenega nadzorstva) nad umetno konstruiranimi podobami groženj (priseljenci, njihovimi potomci, prosilci za azil, t. i. ilegalnimi priseljenci) je svojevrstna povezava med delovanjem ideoloških in represivnih aparatov države. Če združimo Foucaulteve ugotovitve o biopolitiki, disciplinah in panoptičnem nadzoru z Althusserjevimi ugotovitvami (2000) o ideoloških aparatih in represivnem aparatu države ter jih povežemo z analizo imigracijskih politik, lahko ugotovimo, da so mehanizmi biomoci, panoptičnega nadzora in discipline vsebinski temelj delovanja oblasti, ki se v družbi legitimira skozi ideološke aparate države in operacionalizira skozi njen represivni aparat. Ideološki aparati države tlakujejo pot represivnim, nadzorstvenim ukrepom in zagotavljajo njihovo sprejemljivost oziroma legitimnost v obči javnosti. Široka aktivna (odobranje) ali pasivna (nenasprotovanje) podpora javnosti restriktivnim ukrepom zoper soljudi, ki pa so »drugi« – v smislu nezaželenega tujca ali nezaželenega pripadnika etnične skupine – daje (lažno) legitimnost represivnim in izključevalnim ukrepom zoper priseljence in celo begunce. Grobo, nasilno ravnanje oblastnikov evropskih držav z begunci iz držav, kjer divja vojna, njihovo izključevanje in izolacija z gradnjo ograj in nasiljem, kriminalizacija migracij in celo bega, neurejenost transporta in prepuščanje beguncev tihotapcem z ljudmi, so mogoči le ob soglasju ali celo zahtevah domačega prebivalstva, širše mednarodne javnosti oz. politične skupnosti (npr. EU oziroma močnih držav EU). Ideološki aparati zagotavljajo tudi notranjo legitimnost širitvi nadzora in ukrepov, ki so bili v preteklosti uporabljeni le zoper storilce kaznivih dejanj, na področje politike priseljevanja in azila (Bosworth 2008: 207). Nazoren primer je zapiranje ljudi v zaporom identične institucije (t. i. centre za tujce), pri čemer so standardi za odvzem prostosti oziroma omejitev gibanja tujcu, ki čaka na izgon, bistveno nižji, kot so standardi za odvzem prostosti ob morebitni obravnavi kaznivega dejanja. S pomočjo ideoloških aparatov države so politični odločevalci uspeli legitimirati razširitev definicije področja varnosti na (ilegalne) migracije in jih umestiti v isto polje varnostnih groženj, kot so terorizem, trgovina s prepovedanimi drogami, organizirani kriminal, čezmejna kriminaliteta.

Ideološki aparati države, zlasti globalni mediji, imajo pomembno vlogo pri odvrčanju – seveda tudi pri vabljenju in promociji življenja na Zahodu – potencialnih priseljencev in pri tem delujejo kot podporni steber uradni, odvrčevalni (Bosworth, Guild 2008: 709) imigracijski in azilni politiki zahodnih držav. Ideološki aparati želijo prepričati ljudi v obstoj vseidnosti nadzorstvenega sistema. Posredovano sporočilo se glasi: Organi nadzora in pregona s svojim kompleksnim in sofisticiranim nadzorom »nezakonite priseljence« odkrijejo že med potjo, sicer pa zagotovo pozneje med bivanjem ali opravljanjem dela na črno. Nazorni primeri takšnega ideološkega delovanja in propagande, ki vpliva bolj na domače javno mnenje kot na odvrčanje priseljencev, so kvazidokumentarne oddaje o delu mejne policije, carine, policije za priseljence in drugih nadzornih služb, ki so v zadnjih letih postale pravi hit (npr. Border Wars, Homeland Security USA, Border Security – Australia's Front Line, Border Security – Canada, UK Border Force, Border Patrol – New Zealand, Der Zoll am Flughafen Frankfurt).

DRUŽBENO NADZORSTVO MIGRACIJ IN MIGRANTOV NA GLOBALNI, REGIONALNI, NACIONALNI IN LOKALNI RAVNI

Spremembe v nadzoru mednarodnih migracijskih gibanj, ki smo jim priča v trdnjavah postindustrijskega sveta (npr. EU, ZDA, Avstralija) od devetdesetih let 20. stoletja, kažejo, da novi nadzorstveni pristopi mednarodnih migracij niso več usmerjeni samo v nadzor meja, temveč v celotni migracijski proces. Nadzorstvo migracij se je povečalo tako kvantitativno (obsega veliko večje število nadzornikov, institucij in tehnik) kot tudi kvalitativno (vključuje nove oblike nadzora, njihovo medsebojno dopolnjevanje, nadgrajevanje, mreženje). Kot pravi De Giorgi (2010: 151), so cilj nadzor, selekcija in

upravljanje z izbranimi kategorijami ljudi na daljavo. Ne gre več zgolj za nadzor posameznika, temveč za upravljanje z migracijskimi tokovi in s celotnimi skupinami ljudi oziroma z vsem mednarodno mobilnim prebivalstvom. Nadzorstveni ukrepi niso več reaktivni, temveč proaktivni in regulacijski (Tholen 2010: 268; Broeders 2007: 89), države pa prenašajo vedno več nadzorstvenih nalog in pooblastil na zasebne akterje (Bloom 2015).

Mehanizmi in tehnike nadzora temeljijo na načelu koncentričnih krogov oziroma, kot to imenuje avstralska vlada, izvajanja »večplastnega nadzora« (Australian Government 2011). Ta predpostavlja, da mora posameznik »preiti številne meje, preden prispe na cilj, oziroma da se z mejo sreča na več različnih mestih« (Tholen 2010: 264), čemur lahko dodamo, da se tudi na cilju nadzor nad njim ne konča. Nadzorstvo in discipline, ki odražajo zahodno imigracijsko politiko, vključujejo niz različnih birokratskih ovir in pogojev, administrativni nadzor preko kompleksnih baz podatkov, fizični in tehnični nadzor, omejevanje, selekcijo, odvracanje, zapiranje in vračanje nezaželenih. Ključna značilnost nadzorstvenega aparata je, da vsi ti mehanizmi koeksistirajo, se prepletajo in medsebojno dopolnjujejo ter vključujejo formalno, neformalno in institucionalizirano nedržavno nadzorstvo.

S pomočjo metode inference in pregleda obsežnega gradiva lahko glede na prostor, kjer se nadzor izvaja, sklenemo, da zahodne postindustrijske države v svoj sistem nadzorstva in omejevanja mednarodnih migracij vključujejo naslednje ukrepe in pristope:

1. Nadzor zunaj ciljne države (globalno in regionalno nadzorstvo) postaja po mnenju Maribel Casas-Cortes idr. (2014) osrednje vodilo EU pri upravljanju z mejami in migracijami. To nadzorstvo vključuje izvajanje imigracijske politike preko vizumov in uporabe kompleksnih baz podatkov z osebnimi, tudi biometričnimi podatki, kot so na primer šengenski informacijski sistem (SIS I in II) in dopolnilni sistem (SIRENE), vizumski informacijski sistem (VIS), baza prstnih odtisov prosilcev za azil (EURODAC) (Broeders 2007; Palm 2013). Številne države imajo na svojih veleposlaništvih v tujini osebje, ki je specializirano za nadzor in oceno verodostojnosti vloženih prošelj in dokumentov (Doomernik, Jandl 2008). Zunanji nadzor vključuje tudi t. i. integracijske teste, ki jih morajo v nekaterih državah tujci opraviti pred odhodom iz izvorne države, dodatno pa morajo dokazovati, da imajo ustrezna finančna sredstva za preživetje (Coste 2008). Za preverjanje veljavnosti vlog o združitvah družin izvajajo nekatere države na veleposlaništvih tudi DNK testiranje prosilcev (npr. Belgija) (Gsir 2008). Ponekod morajo priseljenci predhodno opraviti zdravniške preglede in dokazovati, da so zdravi. V proces obdelave prošelj za vize so v nekaterih primerih vključena zasebna podjetja, ta pa prav tako upravljajo kompleksne baze podatkov (npr. podjetje Sopra Steria, ki vodi EURODAC, VIS in SIS II baze). Države sodelujejo z izmenjavo podatkov o morebitnem nezakonitem vstopu tujcev, načrtovanem prihodu nevarnih oseb, žrtev trgovine z ljudmi, gibanjem večjega števila ljudi. Skupne akcije izvajajo tudi v mednarodnem prostoru (npr. operacija nadzora, pregona in reševanja Mare Nostrum, ki jo je v letih 2013 in 2014 izvajala italijanska mornarica ob pomoči drugih držav; delovanje agencije Frontex in sistema Eurosur (Frontex 2015); operacija Seahorse, ki vključuje nekatere države EU in severozahodne afriške države (Casas-Cortes idr. 2014)). Takšno nadzorstvo delno izvajajo patrolje, predvsem pa se zanaša na vojaško izvidniško opremo, ki omogoča nadzor plovil, vozil in ljudi na daljavo v tranzitnih državah (vojaške ladje, letalstvo, brezpilotna letala, optični, termovizijski, radarski in satelitski nadzor). Dejavnosti v tranzitnih državah obsegajo nadzorovanje, preganjanje in zapiranje (neregularnih) migrantov na poti (oblikovanje »zaščitnih območij«) (Casas-Cortes idr. 2014; Palm 2013). Za celotno EU so »zaščitno območje« okoliške države na mejah EU (npr. severnoafriške države, Turčija), poleg tega so za bogatejše države EU, ki so najpogosteje ciljna destinacija t. i. nezakonitih migracij, še dodatno »zaščitno območje« periferne članice EU na njenih zunanjih mejah. Te izvajajo nadzor in prevzemajo (oz. jim je dodeljena) vlogo čuvaja »jedra trdnjave EU«. Nadzor zunaj ciljne države izvajajo predvsem nadzorniki formalnega družbenega nadzorstva (državni birokratski aparat, policija, vojska, obveščevalne službe). Ta oblika nadzora poteka tudi na mednarodnih letališčih, železniških postajah in pristaniščih v tujih državah, kar opisujemo v nadaljevanju.

2. Nadzor na (zunanji) meji (regionalno in nacionalno nadzorstvo) je v svetu, ki je razdeljen na nacionalne države, pomembna naloga omenjenih političnih tvorb. Njihov pomen postane očiten zlasti takrat, ko vlade ocenijo, da je varnost države ogrožena, oziroma da država izgublja nadzor nad dogajanjem na svojem teritoriju in prebivalci. Takrat je pogosta reakcija oblasti poostren nadzor na mejah ali celo njihovo zaprtje. Nadzor meja vključuje nadzor na mejnih prehodih, letališčih, železniških postajah in pristaniščih, kjer se preverja osebne dokumente in ugotavlja njihova istovetnost. Zbira se podatke o ljudeh, ki vstopajo v državo (biometrične podatke, slike obraza, avdio-video posnetke itd.) in vnaša v elektronske baze za kasnejšo obdelavo. Osebe, ki ne izpolnjujejo pogojev za vstop, so zavrnjene. Dodatno se opravljajo osebni pregledi, pregledi vozil in drugih transportnih sredstev, pri čemer nadzorniki uporabljajo različne tehnične pripomočke (CO₂ detektorje, termo- in videokamere, detektorje bitja srca, skenerje) (Benett idr. 2014, Doomernik, Jandl 2008; Ogura 2006). Meje delujejo kot kompleksni nadzorstveni mehanizmi, kjer so številne aktivnosti načrtovane in podatki zbrani/obdelani že vnaprej (npr. oblikovanje *no fly* seznama, kategoriziranje oseb in prilagajanje nadzora glede na državo izvora in ciljno destinacijo potnika, številom oseb, ki potujejo, njihovo prtljago itd.) (Benett in drugi 2014; Završnik 2010). Za nadzor na mejah si države izmenjujejo podatke, uporabljajo skupne podatkovne baze (npr. SIS, EURODAC) (Broeders 2007). Nadzor meja in tistih, ki jih prečkajo, vključuje večletno hranjenje podatkov o vizumih, potovanjih, prošnjah za azil ipd., uporabnih v vsakem trenutku. Za nadzor »zelene meje« in meje na morju uporabljajo nadzorniki (policisti in tudi vojska) posebne tehnične pripomočke za odkrivanje ljudi (termovizijo, optične pripomočke, videonadzor – celo z vključevanjem javnosti, ki naj bi opravljala e-nadzor meje po spletu), v pomoč so jim ograje, bodeče žice, detektorji gibanja, stražarski stolpi, patroliranje, helikopterji, ladje, radarski nadzor, brezpilotna letala (Casas-Cortes idr. 2014; Palm 2013). Vse to opravljajo države same in/ali z mednarodnim sodelovanjem in tudi oblikovanjem skupnih nadzorstvenih institucij (npr. Frontex). Nadzor opravljajo formalni družbeni nadzorniki (policisti, cariniki, imigracijski uradniki, v nekaterih primerih tudi vojska), vse pogosteje z njimi sodelujejo nadzorniki iz vrst institucionaliziranega nedržavnega nadzorstva (zaposleni v zasebnih varnostnih službah, ki nadzorujejo letališča ali delajo pri prevoznikih (npr. letalskih družbah, ladijskih družbah), saj so po pravilih EU odgovorne za predhodno preverjanje ustreznosti dokumentov in pravnih statusov potnikov (Bloom 2015).
3. Nadzor v notranjosti države (nacionalno in lokalno nadzorstvo) vključuje delovanje nacionalnih in lokalnih oblasti, njihovih represivnih in ideoloških aparatov ter tudi najširšega kroga prebivalcev (npr. v VB vlada nagovarja državljanke, naj prijavijo nezakonite priseljence kar po spletu ali anonimno po »nujnih« telefonskih številkah). Policijski nadzor se izvaja z rednim policijskim delom policijskih postaj za izravnalne ukrepe, nekatere države razpolagajo s posebnimi policijskimi oddelki za tujce (Policija 2015; Doomernik, Jandl 2008). Poostreno se nadzirajo prostori, kjer prebivajo oz. se zadržujejo priseljenci, opravljajo se naključne policijske kontrole prebivalcev na ulicah in v vozilih. Temu je treba dodati carinski nadzor, delovanje inšpekcijskih služb in drugih organov (delovnih inšpekcij, uradov za tujce, drugih institucij državne in lokalne oblasti). Te službe uporabljajo kompleksne baze podatkov (upravnih enot, zdravstvenega sistema, centrov za socialno varstvo, inšpekcijskih služb, sodišč, policije), sistem delovnih dovoljenj, dovoljenj za bivanje, obvezne prijave v register prebivalcev, pridobljene davčne številke. Lokalne oblasti morajo prijavljati nezakonite priseljence, s katerimi se srečajo ob različnih postopkih (npr. prošnjah za socialno pomoč, stanovanjski namestitvi, prijavi bivališča). V nekaterih državah (npr. v Nemčiji) notranji nadzor nad nezakonitimi tujci določa tudi obvezno (ovaduško) sodelovanje šol, zdravstvenih institucij in podjetij oz. zasebnikov, ki morajo preveriti osebne dokumente svojih strank (npr. banke, telefonski operaterji, stanodajalci) (Glorius 2008). Nadzorstvo znotraj države vključuje tudi kaznovalno politiko in zapiranje tujcev v prehodne domove oz. centre za izgon tujcev oz. vračanje prosilcev za azil po načelu varne tretje države in varne izvirne države. Prosilci za azil so registrirani, odvzeti so jim prstni odtisi in vneseni v skupno bazo podatkov. Zahodne države posvečajo posebno pozornost nadzoru

porok državljanov s tujci, pri čemer so nekatere t. i. lažne poroke celo kriminalizirane (Coste 2008; Gsir 2008). Pomemben vir nadzora so občani, od katerih države pričakujejo in celo zahtevajo aktivno pomoč. Nadzorniki, ki so vključeni v to kategorijo, izhajajo iz vseh treh skupin družbenega nadzorstva – formalnega, neformalnega in institucionaliziranega nedržavnega nadzorstva.

4. Nadzorstvo v kibernetnem prostoru je prišlo v ospredje s tehnološkim napredkom in z množičnim delovanjem ljudi v vzporednem – kibernetnem prostoru. Uvedba t. i. protiteroristične zakonodaje in kriminalizacija migracij sta dodatno omogočili, da so (lahko) priseljenci – kot je postalo razvidno iz pričevanj žvižgača Edwarda Snowdna, ki je ob tem sam postal politični begunec – kot tudi drugi prebivalci tarče množičnega zbiranja in arhiviranja osebnih podatkov o elektronski komunikaciji po mobilnih telefonih in spletu.⁴ Beležijo in hranijo se naše e-sledi, komunikacija, aktivnosti na družbenih omrežjih, forumih, določita se lahko položaj posameznika in njegovo gibanje itd. (Bennett idr. 2014: 140–145).

ZAKLJUČEK

Utopično si je zamisliti, da je mogoče ohranjati sprejemljive družbene razmere brez nadzora in omejevanja, vendar je ob tem treba razumeti, da je temeljna ideja nadzorstva za zagotovitev sprejemljivih razmer dopolnjena ali celo podrejena ideji o zagotavljanju privilegijev za nosilce družbenopolitične moči. To je nazorno prav ob nadzoru migrantov, ki je prežeto s selektivnostjo in z eksploatacijo. Države si prizadevajo nadzirati migracije, zlasti priseljevanje in priseljence. Izvedba teh nalog poteka preko kompleksnega – in izjemno dragega – nadzorstvenega aparata. Vanj so primarno vključeni mehanizmi formalnega družbenega nadzorstva, ki jih vedno bolj dopolnjuje tudi institucionalizirano nedržavno nadzorstvo, kot zadnja instanca pomoči pa ostaja še neformalno nadzorstvo. To se lahko v primeru nadzora »njih« prenese na vse, ki se počutijo ogrožene in verjamejo populistični medijski in politični retoriki. Ob tem spregledajo, da priseljence in domače prebivalce viktimizirajo isti dejavniki globalnega strukturnega nasilja. Takšna (ideološka) slepota je posledica delovanja ideoloških aparatov države, ki delujejo kot sestavni del celotnega nadzorstvenega sistema. Dodatno spregledajo, da zgolj z zaostrovanjem nadzora in omejevanja ni mogoče povsem ustaviti nelegalnega vstopa in regulirati migracije. Pride le do nezaželenih stranskih učinkov, kot so tvegano tihotapljenje ljudi, trgovina z ljudmi in celo povečanje števila t. i. nelegalnih priseljencev v državi. Posamezniki, ki jim uspe nelegalno prestopiti mejo, se namreč ne želijo vrniti domov, saj vedo, kakšna pot jih čaka med vračanjem.

Razmere v letu 2015, ko se EU srečuje s povečanim številom beguncev z vojnih območij, so nazoren prikaz predstavljenih ugotovitev. Namesto organiziranega transporta beguncev smo pričé zaostrovanju nadzora na zunanjih šengenskih mejah in gradnji novih ograj na meji med Madžarsko in Srbijo, Hrvaško in za en dan tudi Slovenijo. Pri tem ne smemo pozabiti, da so takšne ograje že dalj časa na drugih zunanjih mejah EU (npr. v španskih enklavah v Severni Afriki, na meji med Bolgarijo in Turčijo, Grčijo in Turčijo) in drugih industrijsko razvitih trdnjavah demokratičnega sveta (npr. meja med ZDA in Mehiko). Tisti, ki jim uspe priti čez mejo in ovire, so nato pod drobnogledom internega nadzorstva. Če smo do nedavnega lahko govorili o kriminalizaciji migracij in militarizaciji meja, se sedaj ob tem uvaja še izredno stanje (na trenutke se skuša prikazati že celo vojne razmere). Glavni vir ogrožanja naj bi bili – ironično – prav ljudje, ki v glavnem bežijo pred vojno. Razmere na Madžarskem je treba razumeti kot simbolični prikaz zapiranja trdnjave EU in želje po zagotavljanju nadzora nad »njimi« – vstopni in nadzorstveni režim na drugih ograjenih zunanjih mejah EU je namreč identičen. Ob tem se nazorno kažejo

4 Oblasti si že od nekdaj prizadevajo nadzirati komunikacijo prebivalcev, zlasti tistih »sumljivih« in »nevarnih«, emigranti pa pogosto predstavljajo to skupino ljudi (za takšne primere glej Drnovšek 2010). Tajni nadzor osebne komunikacije brez ustrezne sodne odobritve (torej zelo neselektiven, subjektiven, neomejen in nenadzorovan) je opredeljen kot nadzorstven pristop totalitarnih in nedemokratičnih držav, vendar ne smemo spregledati, da ga danes uporabljajo države, ki se oklicujejo za stebre demokracije.

dvojna merila EU. Medtem ko Madžarska zaostrejuje pogoje za vstop ali le prehod revnim beguncem, je prav to ena od držav, ki je nedavno omogočila pridobitev pravice do stalnega bivanja za državljane t. i. tretjih držav (to jim pozneje omogoča lažjo pridobitev državljanstva) preko investicije in nakupa državnih obveznic v višini najmanj 300.000 €. Bogati lahko torej neposredno preletijo madžarski obrambno-nadzorni *limes* in vstopijo v EU, medtem ko tisti, ki si rešujejo življenja, ostajajo pred njim in pred vrati trdnjave EU oziroma morajo iskati alternativne poti za vstop in so odvisni od dobre volje velikih držav, ki so jih pripravljene sprejeti (trenutno Nemčija, Švedska). Opisano potrjuje tezo Mojce Vah in Marine Lukšič Hacin (2008), da pri odločanju o (ne)solidarnosti v zahodnih družbah ne gre za vprašanja rase, etničnosti ali nacionalnosti, temveč za razredno vprašanje.

LITERATURA

- Althusser, Louis (2000). *Izbrani spisi*. Ljubljana: Založba *Cf.
- Australian Government (2011). *Managing the Border*, <http://www.immi.gov.au/media/fact-sheets/70border.htm> (5. 6. 2015).
- Barakso, Maryann, Sabet, M. Daniel, Schaffner, Brian (2014). *Understanding Political Science Research Methods: The Challenge of Inference*. New York: Routledge.
- Bauman, Zygmunt (2008). *Globalization: The Human Consequences*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, Ulrich (2003). *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
- Benett, Colin J., Haggerty, Kevin D., Lyon, David, Steeves, Valerie (2014). *Transparent Lives: Surveillance in Canada*. Athabasca: AU Press, Athabasca University.
- Bigo, Didier (2006). *Globalized (In)Security: the Field and the Ban-opticon*, <http://www.people.fas.harvard.edu/~ces/conferences/muslims/Bigo.pdf> (2. 9. 2015).
- Bloom, Tendayi (2014). The Business of Migration Control: Delegating Migration Control Functions to Private Actors. *Global Policy* 6/2, 151–157.
- Bosworth, Mary (2008). Border Control and the Limits of the Sovereign State. *Social & Legal Studies* 17/2, 199–215.
- Bosworth, Mary, Guild, Mhairi (2008). Governing Through Migration Control: Security and Citizenship in Britain. *British Journal of Criminology* 48/6, 703–719.
- Bourdieu, Pierre (1998). *On Television and Journalism*. London: Pluto Press.
- Broeders, Dennis (2007). The New Digital Borders of Europe: EU Databases and the Surveillance of Irregular Migrants. *International Sociology* 22/1, 71–92.
- Casas-Cortes, Maribel, Cobarrubias Sebastian, Pickles John (2014). 'Good neighbours make good fences': Seahorse operations, border externalization and extra-territoriality. *European Urban and Regional Studies* 21/1, 1–21.
- Chomsky, Noam (2002). *Media Control: The Spectacular Achievements of Propaganda*. New York: Seven Stories Press.
- Cohen, Stanley (2002). *Folk Devils and Moral Panic: The Creation of the Mods and Rockers*. London: Routledge.
- Coste, Frédéric (2008). Report from France. *Models of Migration Regulation and Control in Europe* (ur. Jeroen Doomernik, Michael Jandl). Amsterdam: Amsterdam University Press, 63–80.
- De Giorgi, Alessandro (2010). Immigration Control, Post-Fordism, and Less Eligibility: A Materialist Critique of the Criminalization of Immigration Across Europe. *Punishment & Society* 12/2, 147–167.
- Doomernik, Jeroen, Jandl, Michael (ur.) (2008). *Models of Migration Regulation and Control in Europe*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Drnovšek, Marjan (2010). Politična emigracija in kontrola pošte v socialistični Sloveniji. *Dve domovini / Two Homelands* 31, 135–151.
- Foucault, Michel (2003). *»Society Must Be Defended«: Lectures at the Collège De France, 1975–76*. New York: Picador.

- Foucault, Michel (2004). *Nadzorovanje in kaznovanje – Nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
- Frontex (2015). *Eurosur*, <http://frontex.europa.eu/intelligence/eurosur> (9. 9. 2015).
- Glorius, Birgit (2008). Report from Germany. *Models of Migration Regulation and Control in Europe* (ur. Jeroen Doomernik, Michael Jandl). Amsterdam: Amsterdam University Press, 81–104.
- Gsir, Sonia (2008). Report from Belgium. *Models of Migration Regulation and Control in Europe* (ur. Jeroen Doomernik, Michael Jandl). Amsterdam: Amsterdam University Press, 45–61.
- Haggerty, Kevin D. (2006). Tear Down the Walls: On Demolishing the Panopticon. *Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond* (ur. David Lyon). Cullompton: Willan, 23–45.
- Kanduč, Zoran (2007). *Subjekti in objekti (ne)formalne socialne kontrole v kontekstu postmodernih tranzicij*. Ljubljana: Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti.
- Kralj, Ana (2008). Nezaželeni? Medijske in politične konstrukcije tujcev v Sloveniji. *Dve domovini / Two Homelands* 27, 169–190.
- Kelly, Mark (2004). *Racism, Nationalism and Biopolitics: Foucault's Society Must Be Defended*, <http://sydney.edu.au/contretemps/4september2004/Kelly.pdf> (7. 8. 2015).
- Mathiesen, Thomas (1997). The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited. *Theoretical Criminology* 1/2, 215–234.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2012). Medkulturni odnosi in socialne participacije v kontekstu migracij. *Dve domovini / Two Homelands* 36, 7–18.
- Ogura, Toshimaru (2006). Electronic Government and Surveillance-oriented Society. *Theorizing Surveillance: The Panopticon and Beyond* (ur. David Lyon). Cullompton: Willan, 270–295.
- Palm, Elin (2013). Rights That Trump: Surveillance-based Migration Governance and a Substantial Right to Mobility. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society* 11/4, 196–209.
- Pečar, Janez (1988). *Formalno nadzorstvo: Kriminološki in kriminalno politični pogledi*. Radovljica: Didakta.
- Pečar, Janez (1991). *Neformalno nadzorstvo: Kriminološki in sociološki pogledi*. Radovljica: Didakta.
- Pečar, Janez (1992). *Institucionalizirano nedržavno nadzorstvo: Kriminološki, kriminalno politični in sociološki pogledi*. Radovljica: Didakta.
- Policija (2015). *Mejne zadeve in tujci*, <http://www.policija.si/index.php/delovna-podroja/mejne-zadeve-in-tujci> (12. 9. 2015).
- Splichal, Slavko (2005). *Kultura javnosti*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- The Global Database on HIV Related Travel Restrictions* (2015), <http://hivtravel.org/> (10. 9. 2015).
- Tholen, Berry (2010). The Changing Border: Developments and Risks in Border Control Management of Western Countries. *International Review of Administrative Sciences* 76/2, 259–278.
- UNESCO (2015) *Glossary of Migration Related Terms*, <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/migrant> (5. 9. 2015).
- Vah, Mojca, Lukšič Hacin, Marina (2008). Contemporary Implications of Multiculturalism Policies for European Welfare States. *Dve domovini / Two Homelands* 28, 7–21.
- Van Dijk, Teun (2005). *Racism and Discourse in Spain and Latin America*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- Wacquant, Loïc (2008). *Zapori revščine*. Ljubljana: Založba *Cf.
- Završnik, Aleš (2010). Tehnično nadzorstvo vsakodnevnega življenja – postdisciplinske teoretične perspektive. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 61/2, 178–190.

SUMMARY

SOCIAL CONTROL AND INTERNATIONAL MIGRATION: AN ANALYSIS OF CONTROL FROM THE GLOBAL TO THE LOCAL LEVEL

Aleš BUČAR RUČMAN

The author analyses social control in the case of international migration and migrants. Foucault's concepts of panoptic surveillance, discipline and biopolitics are connected to Althusser's concept of repressive and ideological state apparatuses and used as a theoretical starting point for a discussion about social control of migrations. Despite changes in social control, which according to some authors led to the post-Foucauldian era of surveillance, the author argues that nowadays control still follows the basic principles of panopticism supported by complex technical machinery. The ideological apparatuses pave the way and provide the domestic political legitimacy (public support) for the repressive apparatus. The restriction of the possibility of legal entry and residence in the EU for foreigners (third country nationals) and the consequential increase in migration control has to be understood in the context of social changes determined by neoliberal ideology. This creates a paradoxical situation and causes the transformation of states into socially weak but repressive states. They are weak with respect to the social rights of residents, but repressive in the field of surveillance and stricter penal policy. One of the most clear examples of such transformation are qualitative and quantitative changes in the control of migration and migrants. Formal social control, which is increasingly accompanied by institutionalised non-state (private) control, takes place on four levels: 1) outside of the country of destination (global and regional migration control); 2) at the external borders (regional and national); 3) inside the country of destination (national and local control); and 4) in cyberspace. A key feature of the surveillance apparatus is that all these mechanisms coexist, intertwine and complement each other and in addition to formal and institutionalized non-state control include also informal social control of migrant populations.

NADZOR MIGRACIJSKIH GIBANJ IN MIGRANTOV: POGLED V ZGODOVINO

Aleksej KALC¹

COBISS 1.02

IZVLEČEK

Nadzor migracijskih gibanj in migrantov: pogled v zgodovino

Prispevek je oris nadzora migracij in migrantov od 18. stoletja do prve svetovne vojne, s poudarki na prelomnicah in značilnostih posameznih zgodovinskih faz. Uvodoma predstavlja nadzorne kriterije predmodernega absolutizma, ki si je prizadeval obvladovati migracijska gibanja in jih izkoristiti za krepitev centralne države. Sledi prikaz uveljavljanja liberalnega odnosa do migracij, ki mu je pot odprla francoska revolucija. Ta je v 19. stoletju in obdobju do prve svetovne vojne privedel do režima svobodnih notranjih in meddržavnih migracij, prepuščenih zakonitostim proste ekonomije in mednarodnega delovnega trga. Sledita opisa protekcionizma in intervencionizma, ki sta nastopila po prvi svetovni vojni, ko so države okrepile nadzorne sisteme in z njihovo pomočjo posegale v upravljanje migracij skladno s svojimi nacionalnimi interesi.

KLJUČNE BESEDE: nadzor nad migracijami, svoboda izseljevanja, migracijska politika, migracijski režim, socialna država

ABSTRACT

Control over Migrants and Migration Movements: A Glance at History

The article outlines migration control in Europe from the 18th century to WWI with particular emphasis on its milestones and historical phases. It starts with the control criteria undertaken during the absolutism of the early modern period in order to manage migration movements and consolidate the power of the central state. This is followed by a presentation of the liberal attitude towards migrations arising from the French revolution. Over the course of the 19th century this attitude brought about a regime of relatively free transnational migration movements, responding to the rationale of economic liberalism and the international labour market. The third part focuses on state protectionism and interventionism following WWI, when the states strengthened their control systems over migration movements and started to govern them in order to protect their national labour markets and according to other national interests.

KEY WORDS: migration control, freedom of migration, migration policy, migration regimes, welfare state

¹ Dr. zgodovinske antropologije, izredni profesor, višji znanstveni sodelavec, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, AKalc@zrc-sazu.si

UVOD

Nadzorovanje migracij, migrantov in prostorskega gibanja ljudi ima globoke zgodovinske korenine. Temeljni namen tega početja je povezan z varnostjo, upravljanjem gospodarskih in človeških virov ter s priznavanjem socialnih pravic, izhaja pa iz potrebe po distinkciji med tistimi, ki so teh pravic in dostopa do gospodarskih virov deležni, in tistimi, ki so iz njih izključeni. Socialno skrbstvo je od svojih začetnih korakov in oblik pa vse do današnjih sistemov vselej osrednji element te diskriminacije. V poznem srednjem in novem veku je razlikovanje potekalo na podlagi pripadnosti določeni skupnosti, gospodstvu, župniji ali mestu. Pozneje sta z uveljavljanjem moderne in nacionalne države v ospredje kot okvir in kriterij distinkcije med »domačini« in »tujci« postopoma stopila država in državljanstvo. Sama nacionalna država se je utemeljevala na podlagi opredeljevanja državljanov oziroma tistih, ki to niso bili. Tako so delovale države, ki so v tej fazi razvoja poznale množično priseljevanje tujcev in se soočale z njihovo »drugačnostjo«. Enako pa tudi tiste, kjer priseljenjski pojav ni bil izrazit, doživljale pa so množičen odliv lastnega prebivalstva. Oboje, odnos do priseljevanja in priseljencev ter do izseljevanja in lastnih izseljencev na tujem, je prispevalo k samopodobi, utemeljevanju in utrjevanju nacionalne države kot družbene in politične tvorbe, k oblikovanju pojma državljanstva, nacionalne identitete in državljskih pravic (Green, Weil 2007b). Pregled nad prebivalstvom in zlasti nad migranti ter tujci je torej od premodernih časov temeljna predpostavka za razlikovanje med »upravičenimi« in »neupravičenimi«, med »dobrodošlimi« in »nezaželenimi« ter za izvajanje politike vključevanja ali izključevanja. Hkrati je težnja po nadzoru od nekdanjega izraza prastrahu pred tujcem in nezaupanja, ki ju ta vzbuja, še zlasti, če je mobilna in nedovzeta za asimilacijo in prilagajanje etabliranemu redu. Občutka ogroženosti in varnosti sta pomembna dejavnika oblikovanja predstav o »drugih« in pospeševalca ukrepov na njihov račun.

Migracijski nadzor je artikulirana in kompleksna problematika, ki se tako kot migracije same in prostorska mobilnost prepleta z družbenim, gospodarskim in s političnim življenjem. Sodi v kontekst družbenega nadzora in se kot tak v zgodovinski literaturi ne pojavlja z novito in vseobsegajočo pojmovno definicijo (Spierenburg 2004: 1). Avtorji ga pogosto ne opredeljujejo, z izrazom se nanašajo na razne vidike migracijskih režimov, to je regulacijskih okvirov, v katerih se dogajajo migracijski procesi (Hoerder, Lucassen, Lucassen 2011: XXX–XXXIII). Izraz migracijski nadzor je lahko tako v ožjem pomenu konkreten kontrolni sistem s tehnikami, z administrativnimi in s policijskimi praksami, pravnimi temelji in z inštrumenti ter organizacijskimi strukturami, namenjenimi nadzornim smotrom. V širšem pomenu se nanaša na upravljanje migracijskih gibanj, na teoretične in ideološke temelje, ki nadzor navdihujejo, na ekonomske, socialne, kulturne, varnostne, integracijske idr. politike, ki ga usmerjajo in skladno s katerimi se izvaja. Lahko se nanaša tudi na abstraktne oblike političnega delovanja kot javne diskurze, ki so kot konkretni dejavniki odnosov do priseljencev/izseljencev in migracijskih politik vplivne sestavine kontrolnih sistemov.¹ Problematika nadzora nad migracijami in migranti skratka sega na mnoga področja in ravni družbene, gospodarske, politične in kulturne sfere. V Evropi je njen zgodovinski razvoj sledil nekaterim skupnim smernicam. Kljub temu je bil od države do države različen, ker so bile različne tudi predpostavke: notranje družbenopolitične ureditve in položaj držav na mednarodni sceni, izhodišča, potenciali, tempo in potrebe ekonomskega in družbenega razvoja, zgodovinske izkušnje, notranji in zunanji vplivi, kulturne dote in usmeritve, predvsem pa sam migracijski pojav ter z njim povezani interesi. Skladno s tem so nastale posamezne kontrolne filozofije, ideologije, politike, pristopi, ukrepi, sistemi. Za njihovo razumevanje so potrebni pogledi z vidika mnogih disciplin in tematskih perspektiv. Ker gre za eminentno področje prepletanja nacionalnih in mednarodnih odnosov in pravic, je potreben tudi komparativni pristop. Pričujoči prispevek ponuja kratek oris omenjenega razvoja v Evropi od 18. stoletja do obdobja med svetovnima vojnama, s poudarki na prelomnicah, ki so ga zaznamovale.

1 Literatura o migracijskem nadzoru je kljub razmeroma novejši uveljavitvi te perspektive na področju zgodovine migracij dokaj obsežna. V zvezi z artikuliranostjo pristopov in obravnavanimi vidiki naj za primerjavo omenimo samo naslednja dela: Arnold (2010), Böcker idr. (1998), De Munck, Winter (2012), Fahrmeir idr. (2003), Gestrich idr. (2009), Green, Weil (2007a), Heindl, Saurer (2000), Noiriel (2007), Rosenberg (2006) in Torpey (2000).

OD ABSOLUTIZMA K LIBERALIZACIJI

Avtorji v razvoju pravice prebivalstva do gibanja in oblikovanja sistemov za nadzor nad migracijami in migranti od novega veka soglašajo z obstojem dveh zgodovinskih prelomnic; to sta francoska revolucija in prva svetovna vojna. Francoska revolucija je med temeljnimi človekovimi pravicami razglasila svobodo gibanja in jo leta 1791 vgradila v revolucionarno republikansko ustavno listino. Ta svoboščina se je kot načelo liberalne misli v 19. stoletju s krajšim ali z daljšim časovnim zamikom in ne brez nasprotovanj in omejevanj razširila po večini Evrope. Prva svetovna vojna pa je zaznamovala konec liberalnega odnosa do migracij iz 19. in z začetka 20. stoletja. Države so začele odstopati od politike *laissez faire*, ki je prepuščala prostorska gibanja ljudi tržnim dejavnikom, in prehajati k upravljanju ter vse tesnejšemu nadzoru notranjih, predvsem pa mednarodnih migracij.

Družba starega reda je prostorska gibanja omejevala in strogo nadzorovala. Prebivalstvo je bilo večinoma kmečko in bolj ali manj odvisno od gosposke ter vezano na zemljo. Absolutistična država je z vse tesnejšim obvladovanjem državnega ozemlja v svoje roke prevzemala tudi kontrolo nad prebivalstvom, kar je sovpadalo z rahljanjem njegove odvisnosti od fevdalnega gospoda in s krepitvijo pripadnosti državi. V dobi merkantilizma je postalo prebivalstvo glavno bogastvo države in merilo njene gospodarske ter politične moči. S populacionizmom si je država prizadevala krepiti rast in produktivnost prebivalstva in s tem proizvodnjo ter izvoz dobrin. Sestavina populacionizma je bila načelna migracijska politika, ki je prepovedovala izseljevanje in privabljala priseljence iz tujine. Zaželeni so bili predvsem obrtni, trgovski in drugi strokovni profili, za kolonizacijske načrte pa tudi kmečko prebivalstvo (Zolberg 2003: 33–34). Ta politika je bila vir meddržavnih napetosti in strogih ukrepov proti kršiteljem selitvenih prepovedi, ki so ponekod tvegali celo smrtno kazen. Populacionizem je spodbujal tudi notranje migracije. Vsa gibanja pa so bila pod strogim državnim nadzorom in kolonizacije, navadno na neposredno pobudo oblasti (Becker 2010: 35–36).

Glavni inštrumenti nadzora so bili potni list in druge vrste dovolil za potovanje v tujino in znotraj državnih meja. Z izdajanjem in s pregledovanjem teh dokumentov je država skušala regulirati gibanja skladno s svojimi strateškimi interesi. Dovolila za potovanje v tujino in znotraj države kot tudi tista za priseljevanje so se izdajala na podlagi »koristnosti«, stanovske pripadnosti, poklica in pogosto tudi *ad personam* (Torpey 2003: 75). Gibanja so bila podrejena še drugim upravnim strukturam in sistemskim nadzorom. Cehi so šteli svoje člane in hkrati uravnavali njihova gibanja na temelju vključevalnih in izključevalnih mehanizmov (Crossick 1997; Steidl 2007), katerih smoter je bila vzdržljivost delovnega trga in korporativne solidarnosti. Vplivni regulatorji migracijskih gibanj so bili sistemi domovinstva in ubožnega skrbstva za zatiranje potepuštva, prosjačenja, brezdelja in kriminala. Z vpeljavo naborne vojske so gibanje pogojevale vojaške obveznosti, vse pomembnejšo nadzorno vlogo pa so igrali konskripcijski sistemi, ki so skupaj z rednim popisovanjem prebivalstva v 18. stoletju prispevali h kapilarnosti teritorialne monitoraže (Komlosy 2003: 160–164). Pri izvajanju nadzora je osrednjo vlogo igrala policija, ki se je v 18. stoletju razvila v enovito državno ustanovo. Centri njenega delovanja in pravi policijski laboratoriji so bila velika mesta, ki so se še najbolj soočala z množičnimi migracijami in vprašanjema javnega reda in obvladovanja prebivalstva. Policija je sploh težila k idealu popolne kontrole nad vsem in vsemi (zlasti pa nad tujci). Za doseg tega cilja je razvijala kognitivne, organizacijske in tehnične metode, od načinov identifikacije oseb do monitoraže, katalogizacije, klasifikacije po kriminalnih kategorijah ipd. (Rosenberg 2006: 17–18; Caplan in Torpey 2001).

Francoska revolucija je skupaj s stari redom odpravila tudi prepoved in stanovsko pogojevanje prostega gibanja. Vsakemu človeku je priznala naravno pravico do svobodnega gibanja, selitve znotraj države in v tujino. Skladno z liberalnim principom si je lahko vsak izbral kraj, ki je najbolj ustrežal njegovemu življenju. Kot osovraženi simboli fevdalne tiranije so bili odpravljeni tudi potni listi in druga potna dovolila. Protirevolucionarna nevarnost pa je kmalu narekovala njihovo ponovno uvedbo in žrtvovanje svobodnjaških načel interesu države (Torpey 2003: 75–77; Boroumand 2000).

Druga temeljna novost, ki je s francosko revolucijo zaznamovala nadaljnji razvoj odnosa do migracij, je unitarni koncept državljanstva. Ta je pomenil demokratizacijo identifikacije oseb na egalitarni podlagi državljanstva namesto prejšnjih stanovsko in socialno pogojenih kriterijev ter začetek vse jasnejšega razlikovanja med državljani in tujci na podlagi državno-nacionalne diskriminante. Potni list je igral v tem procesu vlogo homogenizatorja nacionalne države in utrjevalca njenih zunanjih meja, kontrola gibanj znotraj države pa je postopoma odpadla (Torpey 2003: 77). Postal je enoten za vse državljane in v funkciji nadzora začel definirati njihovo identiteto, standardizirano na podlagi nacionalne pripadnosti in vse manj na podlagi karakteristik družbenega izvora in ugleda.

Omenjeni pridobitvi sta si v 19. stoletju utrli pot tudi drugod po Evropi, in sicer v različnem obsegu in v različnih obdobjih. Ponekod sta bili sprejeti šele v šestdesetih letih, pač odvisno od napredovanja in stopnje demokratizacije ter drugih dejavnikov. Do konca fevdalnega reda in še dlje je v mnogih državah obveljal absolutistični odnos do notranjih in zunanjih migracij. Tak odnos pa je postajal ob hitro napredujočih družbenih in političnih spremembah in zlasti ekonomski liberalizaciji obsoleten. Prosto gibanje in izseljevanje ni bilo le vprašanje individualne pravice. Preprečevanje gibanja je, kljub strahovom za javni red, postajalo nevzdržno, svoboda pa predpostavka družbenega in ekonomskega razvoja (Torpey 2007: 14). Kolonizacija in ameriška gospodarska ekspanzija kot tudi industrializacija, urbanizacija in svetovni dominantni vzpon Evrope so črpali svojo propulzivno silo v človeških virih ter njihovem dinamičnem vključevanju v kapitalistične proizvodne procese. Človeški kapital je bilo treba zato čim bolj neovirano premikati in ga pritegniti tja, kjer je bil potreben.

Proces tega sproščanja lepo ponazarja nemški primer. Leta 1849 je frankfurtski parlament razglasil svobodo gibanja in izseljevanja, a le za kratek čas svojega obstoja. Ponovno so jo uvedli v podporo industrialcem leta 1867 ob rojstvu severne nemške konfederacije, kljub temu da je v njenem parlamentu še vedno prevladoval veleposestniški sloj. Novi zakon o potnih listih je državljanom in tujcem dopuščal vstop, izstop in gibanje znotraj konfederacije brez potnih listov in viz. Država je ohranjala le pravico, da državljane in tujce legitimira. Državljan je lahko pridobil potni list, če se je podajal v državo, ki so ga zahtevale. Izdajali pa so ga samo pripadnikom konfederacije, t. j. na podlagi državljanstva, in ne več tudi tujcem. Državljan in tujci so bili vsekakor dolžni razpolagati z identifikacijskimi dokumenti, ki so sedaj rabili policijskemu zatiranju kriminala (Torpey 2003: 79–80).

V drugi polovici 19. stoletja, ko sta bili Evropa in Amerika povezani v liberaliziran gospodarski prostor, v katerem so prosto krožili blago in ljudje (delovna sila), so se sistemi nadzora nad notranjimi in mednarodnimi migracijskimi gibanji močno ublažili. Nekatere države so ohranile obveznost potnega lista, v drugih so obstajale določene restrikcije. Tak je bil tujski zakon v Veliki Britaniji iz leta 1836, ki so ga sprejeli za preprečevanje vstopa prevratnikom. V tretjih so ob posebnih razmerah začasno zaostrovali kontrolne ukrepe, predpise in nadzorovanje prek potnih listov pa so večinoma opustili. Večina držav je odpravila notranje kontrole in nato še kontrole na državnih mejah (Torpey 2003: 82). To je sprostilo migracijske procese, prispevalo k občutku svobode in širjenju prostorske mobilnosti, ki je prešla v mentaliteto časa in logiko družbenega obnašanja.

NADZOR V DOBI LIBERALIZMA

Kljub »prijaznemu« odnosu do migracijskih gibanj in tujcev tudi v tem obdobju ni šlo brez nadzorovanja, ne kot administrativne ne kot politične prakse. Ob odpravi absolutističnih spon za mobilizacijo človeških ekonomskih potencialov so si liberalne države pridržale pravico omejevati svobodo gibanja in izseljevanja v izrednih razmerah. Predvsem v primeru vojne in za zaščito državnih interesov kot tudi za zaščito lastnih državljanov na tujem (na primer s prepovedjo izseljevanja v določene kraje). Ker je bilo prekomorsko izseljevanje velik gospodarski posel, so nadzor izvajali nad gospodarskimi osebki, ki so skrbeli za odpremljanje in prevažanje izseljencev. Izseljenski zakoni so se osredotočali prav na zagotavljanje ustreznih razmer med potovanjem in preprečevanje okoriščanja pri uveljavljanju pravice do izseljevanja (Kalc 1997).

Za vsakim zakonom in migracijsko politiko so stali tudi specifični interesi posameznih držav. Velika Britanija ni postavljala nobenih ovir odhajanju svojih podanikov in tudi priseljevanje je bilo odvisno samo od varnostne omejitve proti subverzivnim tujcem (Feldman 2003: 167). V Italiji je država z zakonom iz leta 1901 močno zaščitila izseljence na poti čez ocean in tudi onkraj. Nakup ladijske vozovnice pa je povezovala s predhodno pridobitvijo potnega lista, da bi preprečila odhajanje tistih, ki jih Amerika ni sprejemala. Čeprav je izseljevanje maksimalno podpirala, je s to normo oteževala tudi odhajanje družin za izseljenci in ohranjala dotok prihrankov iz tujine. Poleg tega je vplivala na destinacije čezoceanskih tokov (Torpey 2003: 84). Švica je tako kot večina držav izseljenske agente postavila pod državno kontrolo. Lastne državljane je skušala odvrčati od izseljevanja, zagotavljala pa je nemoten prehod tujih izseljencev in podpirala švicarske agenture v škodo tujih. Podobno sta Belgija in Francija z izseljenskimi zakoni varovali in spodbujali promet skozi svoja pristanišča.

V Nemčiji je bil nadzor nad ladijskimi družbami ohlapnejši, ker je imelo nemško pomorstvo velik interes za izseljevanje iz Vzhodne in Jugovzhodne Evrope. Domači in prehodni izseljenci so vsekakor uživali polno zaščito države. Domači so bili deležni pozornejše policijske kontrole v zvezi z vojaško obveznostjo. Ogrska je leta 1903 najodločneje posegla v regulacijo prekooceanskega izseljevanja, in sicer zato, da bi ga preusmerila od tujih pristanišč na Reko (Whelpley 1905: 862–865). V avstrijski polovici habsburške monarhije so bile kot v večini držav omejitve svobode izseljevanja povezane z vojaško obveznostjo. Lokalne oblasti pa so z administrativnimi inštrumenti lahko zadrževale tudi osebe, ki bi v tujini lahko potrebovale pomoč in bi zato bremenile javno blagajno (Grossutti 2014: 23–25). Povsem restriktiven sistem se je ohranjal v Rusiji, kjer je po odpravi tlačanstva leta 1861 izseljevanje in tudi notranja gibanja država še naprej omejevala z dovoljenji. Šele v devetdesetih letih so režim omilili in dovolili podobne svoboščine kot drugod, s tem, da so skušali zadrževati rusko prebivalstvo, podpirali pa odhajanje zlasti Judov in Poljakov (Torpey 2007: 19–20).

Nadzor so poleg javnih struktur ponekod izvajale tudi zasebne ustanove. Tak primer je liberalna Velika Britanija, ki je med redkimi v Evropi ob izseljevanju poznala tudi množično priseljevanje. Do začetka 20. stoletja je sprejemala vse, vključno z revnimi in s politično ter z ideološko oporečnimi, saj ni izvajala niti tujskega zakona niti kontrole. Zato pa so se z vračanjem priseljencev v domovino na »mehek način« ukvarjale humanitarne organizacije. V okviru oskrbovanja migrantov so omogočile repatriacijo tistim, ki so padli v socialno odvisnost in ki jih po zakonu oblasti tudi niso smele izgnati (Feldman 2003: 169–171). Kot refleks normativov priseljskih držav je deloval tudi nadzor na daljavo. Tako so v vseh evropskih izseljenskih pristaniščih ladjarske družbe upoštevale vstopne norme ameriških držav, da bi izseljencem z neustreznimi rekviziti prihranile pot, sebi pa stroške njihove repatriacije (Whelpley 1905: 865, 864). V racionalizaciji nadzora nad tranzitnim izseljenskim prometom so šli najdlje v Nemčiji. Tranzitne migrante z vzhoda so sprejemali že na državnih mejah in jih, da niso prišli v stik s prebivalstvom in ostajali na nemških tleh, vozili s posebnimi konvoji naravnost v pristanišča (Wagner 1994; Wüstenbecker 2003).

Priseljevanju na evropskem kontinentu načeloma niso postavljali ovir. Kjer je bil predpisan potni list, ga oblasti v glavnem niso pregledovale. »Trde« so ostale le meje Nemčije in Avstro-Ogrske z Rusijo, Bolgarijo in s Srbijo (Miletić 2009: 28). V vseh državah je bila vsekakor potrebna registracija priseljencev pri policiji in upravnih organih. Samo Rusija je za vstop v državo zahtevala dovoljenje, Francija pa denarno vsoto za prežvljanje do zaposlitve ali med tranzitom (Whelpley 1905: 659; Caestecker 2000: 31). V ta liberalni kontekst so vendarle vpadle tudi nekatere restrikcije. Leta 1905 je Velika Britanija zaradi povečanega priseljevanja Judov iz Vzhodne Evrope uvedla nov tujski zakon. Ta je zaznamoval konec neomejene svobode in začetek regulativnega poseganja države v migracije. Priseljenci so morali izkazovati sposobnost samoprežvljanja, uvedli so priseljske uradnike in aparat izključevanja. S tem so bila okrnjena angleška načela svobode in tolerance, pravica do azila in prostega gospodarstva (Feldman 2003: 168). Drugi primer je Nemčija, kjer so nastopili ukrepi proti poljskim delavcem iz Rusije in Galicije, ki jih je sezonsko zaposlovalo agrarno gospodarstvo. V osemdesetih letih je prišlo celo do izgonov in prepovedi priseljevanja. Nato so lahko Poljaki prihajali pod strogim nadzorom, ki se je leta 1908 še

poostril z uvedbo obveznega identifikacijskega dokumenta. Zagotoviti so hoteli, da se poljski delavci po opravljeni sezoni vrnejo domov. Deklarativno so ukrep navdihovali zdravstveni razlogi, v resnici pa strah pred polonizacijo (Torpey 2003: 80).

OD LIBERALNEGA REŽIMA K DRŽAVNEMU PROTEKCIONIZMU, INTERVENCIONIZMU IN RESTRIKCIJAM

Prva svetovna vojna je nenadno prekinila režim razmeroma prostega gibanja. Države so spet uvedle obveznost potnih listov in njihove preglede na mejah. Ukinile so izdajanje potnih listov vojaškim obveznikom in razveljavile že izdane dokumente. S posebnimi olajšavami so omogočale vračanje vojaških obveznikov in drugih državljanov iz tujine brez potnih listov. Tuji državljani so morali pridobiti dovoljenje za bivanje v priseljskih državah. Ponekod so poostrili zakonodajo za omejevanje prihajanja tujcev v vojnem času, drugod kriterije za izdajo potnih listov za delo v tujini (Torpey 2003: 84–85; Noiriel 2007: 288).

Ti ukrepi so se sklicevali na klavzulo o pravici omejevanja svobodnega gibanja v izrednih razmerah in so veljali le začasno. Po vojni so jih v omiljeni obliki spremenili v trajne, saj so države ohranile obveznost potnih listov. To je sovpadalo z mednarodnim ekonomskim razvojem, ki ga je zaznamoval prehod od prostega trga k protekcionizmu. Delovna sila in z njo migracije so kot komponenta nacionalnega gospodarskega sistema prešle pod bolj ali manj neposredni nadzor države, ki je varovala svoj delovni trg. Sredi dvajsetih let se je mednarodni liberalni migracijski režim končal in do selitev je prihajalo samo še na podlagi meddržavnih sporazumov oziroma v okviru bolj ali manj restriktivnih politik (Torpey 2003: 86; Bade 2001: 275–279). S tem sta se dokončno uveljavila razlikovanje in izkazovanje identitete na podlagi državne pripadnosti. Potni list je postal osrednji inštrument osebne identifikacije, nadzora domačih in tujih migrantov ter njihovega vključevanja ali izključevanja.

Odstopanja od liberalnega odnosa do migracij so se, kot smo videli, pojavila že pred vojno. Sploh pa se je širila birokratska želja po registraciji migrantov in monitoraži migracijskih gibanj. Narekovala so jo mnoge administrativne, zdravstvene, varnostne in druge praktične potrebe. Nadzorno vneto in njeno uresničevanje je dolgo ločevala tehnična in organizacijska neusposobljenost državnih aparatov, delno pa tudi skrb pred recipročnimi ukrepi. Vojna velja za prelomnico v procesu nadzora, ker so se z njo in njenimi posledicami povečale potrebe in dozorele okoliščine, ki so pospešile splošni državni družbeni nadzor in specifični nadzor nad migracijami. Postala je idealni trenutek za razvijanje nadzor- nih inštrumentov in praks. Sicer so med samo vojno redkokje sprejeli nove pravne norme, v glavnem so začeli strožje uveljavljati obstoječe, ki se prej niso izvajale.

Vojna je razgalila šibkost kontrolnih sistemov, ki niso dopuščali razlikovanja tujcev sovražnih držav. Pokazala se je potreba po registraciji nacionalne pripadnosti, ki do 20. stoletja ni bila povsod v rabi. Okrepljeni so bili postopki nadzora na državnih mejah, nad tujci znotraj držav in tudi nad domačimi državljani, ki jim ni bilo več dovoljeno neomejeno prosto premikanje. Izvajale so se internacije in deportacije civilistov iz sovražnih držav, evakuacije in nameščanje vojnih beguncev, internacije vojaških ujetnikov. Prekinile so se stare, začele pa nove migracije domače in tuje delovne sile za potrebe vojne ekonomije. V Nemčijo prisilne migracije z zasedenih belgijskih in ruskih ozemelj, v Veliko Britanijo in Francijo priseljevanje španske, grške, italijanske in kolonialne delovne sile. Domačo in tujo delovno silo je bilo treba locirati skladno s potrebami vojne ekonomije in ji preprečevati nekontrolirano premikanje v iskanju ugodnejših delovnih in življenjskih razmer. Potrebo po nadzoru je podžigal strah pred sovražnimi tujci, ki se mu je leta 1917 pridružil strah pred nosilci revolucionarnih idej (*red scare* v ZDA), nato pa bojazen pred prenašanjem španske gripe.

Po vojni so se pojavljali problemi identifikacije milijonov mrtvih in pogrešanih, repatriacije ujetnikov in razseljenih civilistov ter migracij, povezanih z novo politično geografijo. Mnogi so ostali brez državljanstva in matične države oziroma so jim bile nove države sovražne in so v njih postali tarče

nasilja in izgonov. S problemom begunstva je povezan nastanek Nansenovega potnega lista pod pokroviteljstvom Društva narodov, ki je dopuščal enoletno premikanje za iskanje zaposlitve, družinskih članov in stalnega domovanja tudi zunaj držav, v katerih je bil izdan. Sploh so po vojni poostrili birokratske, policijske in zdravstvene kontrole migrantov na mejah in v pristaniščih (Schrover 2014; Miletić 2009: 29–31). Vojna je skratka izpostavila in zaostila vse probleme, ki so objektivno in imaginarno narekovali nadzor. Pospešila je tudi razvoj inštrumentov, sistemov registracije in praks, ki so državnim aparatom dovoljevale izvajati nadzor. Kljub temu da je prva povojna leta še vedno veljal gospodarski in migracijski *laissez faire*, vzpostavljenih nadzornih sistemov države niso umaknile. Postali so ključne predpostavke za prehod k državnemu intervencionizmu, gospodarskemu protekcionizmu in uvajanju restriktivnih migracijskih politik, kot so bili kvotni sistem v ZDA in razni migracijski regulativi v Evropi.

NADZOR, NACIONALNA IN SOCIALNA DRŽAVA

Za razumevanje razlogov, ki so po prvi svetovni vojni privedli k državnemu nadzoru migracij za varovanje nacionalnega trga dela, je treba upoštevati še druge vidike. Ti so bili povezani z demokracizacijo in utrjevanjem socialne države, koreninili pa so v 19. stoletju in bi, če vojna ne bi pospešila njihovega razvoja, vsekakor privedli do spremembe režima (Lucassen 1998: 59).

Od sedemdesetih let 19. stoletja se je v evropskih državah začelo vse bolj ločevati državljanje od priseljencev. Utrjevanje nacionalne države, ki je opredeljevala socialne in druge pravice državljanov, ter širjenje politične participacije sta krepila interes in zavzemanje državljanov za lastne koristi (Noiriel 2007). Hkrati se je krepilo delavsko gibanje, ki je izkazovalo vse močnejši nativizem. Nasprotovanje delavstva ni bilo naperjeno proti vsem priseljencem, niti ni izviralo iz pomanjkanja internacionalizma. Med organiziranim delavstvom je bilo med drugimi mnogo priseljencev. Na piki je imelo tiste, ki niso spoštovali sindikalnih linij in so se z neloyalno konkurenco in s stavkokaštvom udinjali kot sredstvo protidelavskih interesov. Ta konflikt se je pojavljal predvsem med nekvalificiranimi delavci, zaradi česar je rasel odpor proti priseljencem tistih držav, iz katerih je prihajala nekvalificirana delovna sila. To razpoko je desnica širila še s podpihovanjem ksenofobije. Na začetku 20. stoletja je prišlo ob zatonu ideje o svetovnem delavskem punktu do integracije delavskih gibanj v okviru nacionalnih držav ter kooperacije med delavskimi organizacijami, državnimi ustanovami in podjetništvom. V politiki dogovarjanja med omenjenimi partnerji, v kateri so imele pomembno besedo delavske politične stranke, je bilo v ospredju urejanje nacionalnega trga dela in socialnih pravic delavstva. Delavska stran in država sta uvideli skupni interes v razvijanju socialnega sistema in varovanju nacionalnega trga dela. Kompromisno sta stopili na pot zagotavljanja prednosti domačemu delavstvu in državnega poseganja v regulacijo trga dela.

Pred prvo svetovno vojno je bila politika državnega poseganja še v povojih. Ukrepi, kot sta angleški tujski zakon iz leta 1905 in nemški o poljskih delavcih, niso neposredno ciljali na obrambo domačega trga dela. Bili pa so, podobno kot razprava o testu pismenosti v ZDA, prelomnice v razvoju liberalnega kapitalizma in pojmovanju vloge države. Prispevali so k miselnim nastavkom, mobilizaciji in usposabljanju državnega aparata za intervencijske politike ter uveljavljanju koncepta tujih delavcev kot rezervne delovne sile. S prvo svetovno vojno so se države znašle pred nujno poseganja v rekrutacijo tuje delovne sile za potrebe vojne ekonomije. Potrebno je bilo tudi notranji socialni mir in so zato postale prizanesljivejšje do delavskih zahtev. Po vojni bi krčenje socialnih pridobitev pomenilo stopnjevanje konflikta, ki so ga netili že drugi dejavniki. Krepitev socialne države je za samo vzdržljivost sistema narekovala absorbiranje domačih brezposelnih pred zaposlovanjem tujcev in torej varovanje nacionalnega trga dela. Ob vse širši politični participaciji in s sistemizacijo socialnih pravic je postalo vse težje argumentirati, zakaj najemati tujo delovno silo in ji priznavati enake socialne pravice, če je domačo pestila strukturna brezposelnost. Okrepljeno delavsko gibanje je vse glasneje zahtevalo restrikcije in ponekod zagotovilo preferenčni položaj domačemu delavstvu (Lucassen 1998: 53–58). Povojne regulativne politike so povsod pogojevale priseljevanje z dovoljenjem in odslavlale priseljence v primeru krize. Razlikovale pa so

se v najemanju priseljene delovne sile. Velika Britanija in Nizozemska sta to prepuščali podjetnikom, v Franciji se je v to vpletla država, a šele v tridesetih letih. V Nemčiji pa je pri rekrutaciji ves čas igrala glavno vlogo in načelo prednosti Nemcev vgradila v zakon. Razlike sovpadajo z različnimi sistemi socialnega skrbstva in različnimi vlogami države v socialni politiki (Lucasen 1998: 60).

Povojni prehod od režima *laissez faire* k restrikcijam in državni kontroli migracij se je v različnih državah uveljavil v različnem času. Tudi striktno izvajanje novih regulativov se je posplošilo šele z veliko krizo konec dvajsetih let. Za sama transnacionalna gibanja pa so bile razlike od samega začetka občutne. Svoboda izseljevanja je bila povsod omejena. Nihče ni smel prekoračiti državne meje brez veljavnega potnega lista in dovoljenja države sprejemnice. Če so prej priseljence kaznovali ali jih vračali zaradi kriminala, beračenja, zdravstvenih in socialnih razlogov ali drugih prekrškov, so bili sedaj zavrženi, deležni kazni in izgona že če niso razpolagali z ustreznimi dokumenti in dovolili za vstop ter bivanje v državi. Tudi prej je migrant prestal določene kontrole (kot na primer potniki tretjega razreda na Ellis Islandu ob vstopu v ZDA, kjer so v glavnem preverjali njihove delovne ter preživetvene zmogljivosti), a se država ni zanimala, čemu je prišel, kje se bo zaposlil, živel in kod se bo premikal, preveč je ni zanimala niti njegova narodna identiteta (Harzig 1999: 22). Zdaj je bil predmet državnega nadzora že kot tujec; ključna je postala njegova državna pripadnost. Z uvedbo regulativov je bilo državljanstvo ključ, na podlagi katerega je bil sprejet ali zavržen.

ZDA so s tem kriterijem posegle v geografski izvor in s tem v narodno in kulturno strukturo priseljevanja. V Nemčiji je prav tako zavladala politika nacionalno diferenciranih pogojev za tuje delavce in delavke, ki je od države do države definirala sektorje zaposlovanja, trajanje in geografska območja bivanja tujih delavcev v Nemčiji, njihove delovne in socialne pravice idr. (Bade 2001: 290–291). Francija je bila vsa dvajseta leta bolj prizanesljiva kot Nemčija glede pravic prihajanja, notranjega gibanja ter pridruževanja družinskih članov priseljencev. V tridesetih letih pa je postala zelo neprijazna in izključevalna tako do tujih kot tudi svojih državljanov, saj je bila večina priseljencev iz kolonij vrnjena v njihove izvorne dežele (Amar, Milza 1990: 20, 36–37, 119–121). Časi se niso spremenili le za migrante, ampak za vse potnike. Mnogi so glasno obžalovali povojne spremembe in pogrešali izgubljeno prostost. Med njimi Stefan Zweig, ki se v enem svojih del spominja let, ko je smel potovati po lastni volji in ne da bi ga kdo spraševal po svetovnem nazoru, izvoru, religiji ali rasni pripadnosti (Burger 2000: 9). Romanopisec, poznan s psevdonimom B. Traven, pa je polemično trdil, da je sonce v središču vesolja zamenjal potni list in da prva svetovna vojna ni bila vojna za demokracijo ter pravico, pač pa za to, da policisti in priseljski uradniki lahko sprašujejo vsakogar po potnem dokumentu (Torpey 2003: 74).

ZAKLJUČEK

Prva svetovna vojna je pomenila novo dobo v zgodovini migracij. Stare in novo nastale evropske države kot tudi čezmorske priseljske države so namesto prejšnjega liberalnega odnosa institucionalizirale načelo omejene svobode migriranja in se usposobile za nadzorovanje prostorskega gibanja ter ekonomsko upravljanje migracij. Prehod je sovpadal s koncem integrirane atlantske ekonomije, z nacionalizacijo gospodarskih sistemov in nastopom državnega protekcionizma in intervencionizma. Prva povojna leta omejitve svobode praviloma niso izvajali restriktivno in marsikatera država so si prizadevale, da so predvojna gibanja zopet stekla po utečenih tirih in lajšala socialni pritisk ter gospodarska neravnovesja. Do zasuka je prišlo, ko so države priseljevanja dvignile zapore in vzpostavile selektivna sita za sprejemanje tuje delovne sile. Zlasti zaprtje severnoameriških »zlatih vrat« je spremenilo migracijske dinamike in vplivalo na razvoj migracijskih režimov na evropskih tleh. Uveljavilo se je to, kar je bilo pred vojno še v embrionalni fazi: poseganje države v upravljanje s človeškimi viri skladno z gospodarskimi interesi kot tudi s socialnimi, z demografskimi, s kulturnimi in z rasnimi politikami.

Države so okrepljene nadzorne sisteme in birokratske aparate opremile s študijskimi, svetovalnimi ter z informacijskimi agencijami. Določale so pravne temelje migracijskih politik, ki so v Evropi

v nekaterih primerih temeljile na dvostranskih meddržavnih sporazumih. Definirale so selektivne kriterije in pogoje izseljevanja oziroma sprejemanja priseljencev. Avtokratske države so omejevale tudi notranja migracijska gibanja in jih na razne načine dirigirale, vključno s prisilo. Vojna izkušnja je obrodila pravne podlage za legalizacijo množičnega prerazporejanja prebivalstva po razpadu predvojnega evropskega državnopolitičnega reda in mednarodne ustanove za nadzor njihovega izvajanja. To je bila komisija za begunce ali Nansenova komisija pri Ligi narodov, medtem ko je Mednarodna delavska organizacija, prav tako del Lige narodov, s svojimi prizadevanji za pravice in dostojanstvo delavstva posredno vplivala tudi na migracijske politike.

Sposobnost nadzora nad prebivalstvom in migracijskimi gibanji je bila prvi pogoj za izvajanje protekcionizma. Osrednji element nadzornega sistema in regulacije mednarodnih gibanj je bil potni list, ki je postal obvezni dokument za prestopanje državnih meja. Skupaj z drugimi birokratskimi sredstvi je potni list rabil tudi drugi ključni funkciji nadzora, to je identifikaciji na unitarni nacionalni podlagi tistih, ki so bili upravičeni do socialnih in drugih pravic. Pot do te razvojne stopnje moderne nacionalne države pa je bila dolga. Odvisna je bila od uveljavitve državljanstva kot ekskluzivističnega koncepta pripadnosti in temelja za definicijo dolžnosti in pravic v okviru državne skupnosti. Povezana je bila z demokratizacijo in večanjem participacije državljanov v političnem življenju, s priznavanjem njihovih interesov in z napredovanjem njihovih pravic. Povezana je bila tudi s krepitvijo narodne zavesti, posebno pa z nacionalizacijo socialnega skrbstva. Organizacija socialnih pravic na nacionalni ravni je narekovala natančno ločevanje upravičenih od neupravičenih in s tem državljanov od nedržavljanov. Izpostavljal je protislovje med vprašanjem brezposelnosti in socialno državo ter prostim prilivom tuje delovne sile. Promovirala je načelo o prednosti državljanov pred nedržavljanji na področju delovnih in socialnih pravic, ki se je hkrati utemljevala na politični ravni in z dogovarjanjem med državo, podjetništvom in delavstvom. Migracijski nadzor je skratka postal sredstvo za regulacijo pravic in identifikacijo upravičencev v okviru nacionalne države. Države so ustvarile vse bolj artikulirane klasifikacijske kriterije za upravljanje migracij skladno s takimi ali z drugačnimi doktrinami in politikami. Artikuliranost kriterijev je pomenila neenake možnosti migriranja in pravice migrantov glede na državljanstvo, spol, starost, poklic, izobrazbo, raso in druge značilnosti. Medtem ko sta v času liberalnega odnosa migracijska gibanja uravnavala mednarodni trg dela in prosta ekonomija, sta sedaj regulacija migracij in priznavanje pravic temeljila na pravnem statusu migrantov.

VIRI IN LITERATURA

- Amar, Marianne, Milza, Pierre (1990). *L'immigration en France au XXe siècle*. Paris: Armand Colin Editeur.
- Arnold, Peri E. (ur.) (2010). *National Approaches to the Administration of International Migration*. Amsterdam, Brussels: IOS Press.
- Bade, Klaus (2001). *L'Europa in movimento: Le migrazioni dal Settecento a oggi*. Bari, Roma: Editori Laterza.
- Becker, Peter (2010). Governance of Migrations in the Habsburgh Monarchy and the Republik of Austria. *National Approaches to the Administration of International Migration* (ur. Arnold E. Peri). Amsterdam – Brussels: IOS Press, 32–52.
- Böcker, Anita, Groenendijk, Kees, Havinga, Tetty, Minderhoud, Paul (ur.) (1998). *Regulation of Migration: International Experiences*. Amsterdam: Het Spinhuis Publishers.
- Boroumand, Ladan (2000). Emigration and the Rights of Man: French Revolutionary Legislators Equivoocate. *The Journal of Modern History* 72/1, 67–108.
- Burger, Hannelore (2000). Passwesen und Staatsbürgerschaft. *Grenze und Staat: Paßwesen, Staatsbürgerschaft, Heimatrecht und Fremden gesetzgebung in der österreichischen Monarchie 1750–1867* (ur. Waltraud Heindl, Edith Saurer). Dunaj: Böhlau, 1–87.
- Caestecker, Frank (2000). *Alien Policy in Belgium, 1840–1940: The Creation of Guest Workers, Refugees and Illegal Immigrants*. New York, Oxford: Berghahn Books.

- Caplan, Jane, Torpey, John C. (ur.) (2001). *Documenting Individual Identity: The Development of State Practices in the Modern World*. Princeton: Princeton University Press.
- Crossick, Geoffrey (1997). *The Artisan and the European Town: 1500–1900*. Aldershot: Scholar Press.
- De Munck, Bert, Winter, Anne (ur.) (2012). *Gated Communities? Regulating Migration in Early Modern Cities*. Farnham: Ashgate.
- Fahrmeir, Andreas, Faron, Olivier, Weil, Patrick (ur.) (2003). *Migration Control in the North Atlantic World: The Evolution of State Practices in Europe and the United States from the French Revolution to the Inter-War Period*. New York, Oxford: Berghahn Books.
- Feldman, David (2003). Was the Nineteenth Century a Golden Age for Immigrants? The Changing Articulation of National, Local and Voluntary Controls. *Migration Control in the North Atlantic World: The Evolution of State Practices in Europe and the United States from the French Revolution to the Inter-War Period* (ur. Andreas Fahrmeir, Olivier Faron, Patrick Weil). New York, Oxford: Berghahn Books, 167–177.
- Gestrich, Andreas, Lutz, Raphael, Uerlings, Ulrich (ur.) (2009). *Strangers and poor people: Changing patterns of inclusion and exclusion in Europe and the Mediterranean world from classical antiquity to the present day*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Green, Nancy L., Weil, François (ur.) (2007a). *Citizenship and Those who Leave: The Politics of Emigration and Expatriation*. Chicago: University of Illinois Press.
- Green, Nancy L., Weil, François (2007b). Introduction. *Citizenship and Those who Leave: The Politics of Emigration and Expatriation* (ur. Nancy L. Green, François Weil). Chicago: University of Illinois Press, 1–9.
- Grossutti, Javier (2014). *Via dall'Istria: L'emigrazione istriana dalla seconda metà dell'Ottocento ai primi anni Quaranta del Novecento*. Trst: Università Popolare di Trieste, Unione istriana Fiume.
- Harzig, Christiane (1999). A Migrant Is a Migrant Is a Migrant? Immigration Policies in Post-World-War-II Europe. *OAH Magazine of History* 14/1, 22–25.
- Heindl, Waltraud, Saurer, Edith (ur.) (2000). *Grenze und Staat: Paßwesen, Staatsbürgerschaft, Heimatrecht und Fremdenengesetzgebung in der österreichischen Monarchie 1750–1867*. Dunaj: Böhlau.
- Hoerder, Dirk, Lucassen, Jan, Lucassen, Leo (2011). Terminologies and concepts of migration research. *The Encyclopedia of Migration and Minorities in Europe: From the 17th Century to the Present* (ur. Klaus J. Bade, Pieter C. Emmer, Leo Lucassen, Jochen Oltmer). Cambridge: Cambridge University Press, XV–XXXIX.
- Hoerder, Dirk (2002). *Cultures in Contact: World Migrations in the Second Millennium*. Durham, London: Duke University Press.
- Kalc, Aleksej (1997). Razvojni obrisi izseljenske zakonodaje v 19. stoletju in do prve svetovne vojne. *Dve domovini / Two Homelands* 8, 9–35.
- Komlosy Andrea (2003). Empowering and Control: Conflicting Central and Regional Interests in Migration Within the Habsburg Monarchy. *Migration Control in the North Atlantic World: The Evolution of State Practices in Europe and the United States from the French Revolution to the Inter-War Period* (ur. Andreas Fahrmeir, Olivier Faron, Patrick Weil). New York, Oxford: Berghahn Books, 153–166.
- Lucassen, Leo (1998). The Great War and the Origins of Migration Control in Western Europe and the United States (1880–1920). *Regulation of Migration: International Experiences* (ur. Anita Böcker idr.). Amsterdam: Het Spinhuis Publishers, 45–72.
- Miletić, Aleksandar R. (2009). *Journey under Surveillance: The Overseas Emigration Policy of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in Global Context, 1918–1928*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije.
- Noiriell, Gérard (2007). *Immigration, antisémitisme et racisme en France (XIXe–XXe siècle): Discours publics, humiliations privés*. Paris: Fayard.
- Rosenberg, Clifford (2006). *Policing Paris: The Origins of Modern Immigration Control between the Wars*. Ithaca, London: Cornell university press.

- Schrover, Marlou (2014). Migration and Mobility. 1914–1918-online. *International Encyclopedia of the First World War* (ur. Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene, Alan Kramer, Bill Nasson). Berlin, http://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/Migration_and_Mobility (8. 10. 2014).
- Spierenburg, Pieter (2004). Social Control and History: An Introduction. *Social Control in Europe, Volume 1, 1500–1800* (ur. Herman Roodenburg, Pieter Spierenburg). Columbus, Ohio: The Ohio State University Press, 1–21.
- Steidl, Anemarie (2007). *Auf nach Wien!: die Mobilität des mitteleuropäischen Handwerks im 18. und 19. Jahrhundert am Beispiel der Haupt- und Residenzstadt*. München: R. Oldenbourg Verlag.
- Torpey, John (2000). *The Invention of the Passport: Surveillance, Citizenship and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Torpey, John (2003). Passports and the Development of Immigration Controls in the North Atlantic World During the Long Nineteenth Century. *Migration Control in the North Atlantic World: The Evolution of State Practices in Europe and the United States from the French Revolution to the Inter-War Period* (ur. Andreas Fahrmeir, Olivier Faron, Patrick Weil). New York, Oxford: Berghahn Books, 73–91.
- Torpey, John (2007). 'Leaving: A Comparative View'. *Citizenship and Those Who Leave: The Politics of Emigration and Expatriation* (ur. Nancy L. Green, François Weil). Urbana, Chicago: University of Illinois Press, 13–32.
- Wagner, Ulrich (1994). Bremen, Bremerhaven und die Auswanderung. *Hoffnung Amerika: Europäische Auswanderung in die Neue Welt* (ur. Karin Schulz). Bremerhaven: Nordwestdeutsche Verlagsgesellschaft, 49–70.
- Whelpley, James D. (1905). Control of Emigration in Europe. *The North American Review* 180/583, 856–867.
- Wüstenbecker, Katja (2003). Hamburg and the Transit of East European Emigrants. *Migration Control in the North Atlantic World: The Evolution of State Practices in Europe and the United States from the French Revolution to the Inter-War Period* (ur. Andreas Fahrmeir, Olivier Faron, Patrick Weil). New York, Oxford: Berghahn Books, 223–236.
- Zolberg, Aristide R. (2003). The Exit Revolution. *Citizenship and Those Who Leave: The Politics of Emigration and Expatriation* (ur. Nancy L. Green, François Weil). Urbana, Chicago: University of Illinois Press, 33–51.

SUMMARY

CONTROL OVER MIGRANTS AND MIGRATION MOVEMENTS: A GLANCE AT HISTORY

Aleksej KALC

The article outlines control over migrations and migrants from the 18th century to WWI with particular emphasis on its milestones and historical phases. It starts with a presentation of the policies conducted during the absolutism of the early modern period in order to take advantage of the migrations within the framework of consolidating the power of the central state. The guidelines, criteria, bureaucratic and organizational aspects of this policy are discussed. In the second part the focus is on the liberal attitude towards migrations introduced by the French revolution with its principles of freedom of movement and migration. Over the course of the 19th century this led to a period of relatively free transnational migrations lasting until WWI. It coincided with the processes of modernization and mobilization of human resources for the needs of economic expansion. In this period the movements were influenced by the liberal economy and the international labour market. Most countries put only minimal restrictions on emigration or immigration, and the authorities did not exercise very tight control at the frontiers. State control was mostly aimed at protecting the migrants as well as using administrative and legal instruments to promote the economic interests of the national actors involved in the migration business, such as ports, shipping companies and travel agencies.

The First World War radically limited the freedom of spatial mobility and imposed a strengthening of mobility control systems. The advent of state protectionism after the war marked the passage from migration *laissez faire* to restrictions with which the states managed the migrations and protected their labour markets. The passport, as a compulsory document for personal and national identification, became the main instrument of control and for the implementation of migration policies. The principle of inclusion or exclusion as well as the differentiation of migrants according to citizenship occurred as a consequence of the development of the nation state and the nationalization of welfare systems. This required a thorough distinction between those eligible and those not eligible for social rights, and the contradiction between structural unemployment and uncontrolled immigration became less acceptable. The idea of immigrants as a spare labour force to be involved in case of shortage gained a foothold.

NADZOR NAD NADZOROM: STRATEGIJE UPIRANJA IN AVTONOMNOST DELOVANJA MIGRANTK V SODOBNI IN ZGODOVINSKI PERSPEKTIVI

Mirjam MILHARČIČ HLADNIK¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Nadzor nad nadzorom: strategije upiranja in avtonomnost delovanja migrantk v sodobni in zgodovinski perspektivi

Članek predstavi, kako je v primeru ženskih migracij nadzor spolno obeležen in kako se strukturira na različnih ravneh: na ravni nacionalne imaginacije; mehanizmov ohranjanja tradicionalne delitve spolnih vlog; javnih diskurzov in kulturnih prezentacij. Osrednji namen članka pa je usmerjen v preseganje prevladujočega razumevanja in obravnavanja migrantk kot žrtev nadzornih mehanizmov in migracijskih politik. Predstavi nekatere vzporednice med preteklimi in sodobnimi načini nadzora nad nadzorom, ki ga migrantke kot dejavne akterke individualnih migracijskih procesov aktivno izvajajo tako, da izberejo strategije preživetja in izboljšanja življenja znotraj konteksta migracij, aktivno ter avtonomno delujejo in izumljajo načine preseganja in izkoriščanja nadzornih mehanizmov nad migracijami v svojo korist.

KLJUČNE BESEDE: migrantke, nadzor, viktimizacija, avtonomno delovanje, strategije upiranja, medpresečnost

ABSTRACT

Control of Control: Strategies of Resistance and Autonomy of Agency of Women Migrants in the Contemporary and Historical Perspective

The article presents how gender-specific control is structured on different levels: at the level of national imagination; at the level of the mechanisms of the preservation of the traditional division of gender roles; and at the level of public discourses and cultural presentations. However, the main aim of the article is to overcome the dominant understanding and treatment of women migrants as victims of control mechanisms and migration policy. It presents some parallels between past and contemporary ways of control of control that are actively performed by women migrants as the actors in individual migration processes. By choosing strategies of survival and improvement of ways of life in the migration context, their agency and inventiveness overcome, resist and exploit the control mechanisms of migration for their own benefit.

KEY WORDS: women migrants, control, victimization, agency, resistance strategies, intersectionality

¹ Dr. sociologije, znanstvena svetnica, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, e-pošta: hladnik@zrc-sazu-si; izr. prof. na Univerzi v Novi Gorici

UVOD

Prevladujoče raziskovanje ženskih migracij v preteklosti in sodobnosti je iz različnih razlogov zaznamovano kot problematično. Naj gre za njihovo tradicionalno sedentarno družbeno vlogo mater in žena, izvajalk nacionalnih razploditvenih projektov ali za nevarnost moralnega propada, so migracije žensk posebno poglavje migracijskih študij, v katerem se vprašanje nadzora pokaže v izrazito spolno obeleženi luči (Schrover 2013; Milharčič Hladnik 2015; Sharpe 2001; Pessar, Mahler 2003). Tipološke ravni potreb po nadzoru nad migrantkami in ženskimi migracijami so številne. Med njimi naj omenim naslednje: na ravni nacionalne imaginacije je nadzor potreben zato, ker so migracije žensk definirane kot problem naroda in nacionalne države, saj ženske zapuščajo domovino, ki jih potrebuje za razplod pripadnikov nacionalne skupnosti; na ravni družbenih mehanizmov ohranjanja tradicionalne družine je nadzor potreben zato, ker so migracije žensk razumljene kot ogrožanje uveljavljenih spolnih vlog in uveljavljene delitve dela v družinskih in širših skupnostih; na ravni javnih diskurzov se nadzor izvaja zato, ker so ženske migracije predmet cerkvenih in političnih stigmatizacij in moraliziranj o spolnem razvratu migrantk ter prežetih nevarnostih, ki jim brez domačega nadzora in varstva grozijo v tujih okoljih; na ravni kulturnih prezentacij pa so migrantke podvržene nadzorovalnim diskurzom eroticiziranja in normaliziranja, torej etničnih in rasističnih klasifikacij »Drugih« in drugačnih. Migrantke v pasivno vlogo žrtev okoliščin niso postavljene le v kontekstu nadzora nad migracijami, temveč tudi v kontekstu migracijskih politik in študij. Zato jih je treba pred migracijami zavarovati, kadar to ne uspe, pa vsaj pred njenimi – za ženski spol – uničujočimi posledicami. Zato bom v članku najprej prikazala nekatere vzporednice med preteklimi in sodobnimi načini nadzorovanja ženskih migracij ter konkretnimi oblikami nadzorovanja in kaznovanja *femine migrants*.

Osrednji namen članka je usmerjen v preseganje prevladujočega razumevanja in obravnavanja migrantk kot žrtev nadzornih mehanizmov in migracijskih politik. Migrantke so predstavljene kot dejavne akterke migracijskih procesov in procesov mobilnosti, ki tvorijo sodobni kalejdoskop najrazličnejših oblik premikanja in selitev v globalnem svetu. Izbrani primeri strategij upiranja, izogibanja in izkoriščanja institucionalnih in neinstitucionalnih nadzorov nad migracijami želijo prikazati, kako se migrantke aktivno spopadajo z omejitvami in s težavami, ki jih ti nadzori vzpostavljajo. Strategije avtonomnega delovanja in vsakodnevnega izumljanja načinov, kako doseči cilj – migrirati, premikati se za doseg boljšega življenja – imenujem nadzor nad nadzorom. Razumem ga kot transnacionalne in translokalne strategije, vire, komunikacije, predvsem pa kot podporne mreže, ki presegajo etnične, razredne in rase omejitve. Strategije so fluidne, dinamične, inventivne in vsakodnevno podvržene spremembam, ki jih narekujejo državni in globalni sistemi nadzora nad migracijami in migranti ter politične, vojaške in ekonomske vzpostavitev meja in klasifikacij ljudi.

Bistvo omenjenih strategij je koncept avtonomnega delovanja. Avtonomno delovanje moramo razumeti kot sprejemanje racionalnih odločitev o migraciji in mobilnosti v pogojih nadzorovalnih in omejevalnih mehanizmov lokalnih, državnih in globalnih institucionalnih in zunajinstitucionalnih struktur. Seveda moramo avtonomno delovanje migrantk razumeti v okviru temeljnega koncepta medpresečnosti, ki nam omogoča raziskovanje kompleksnih neenakosti znotraj družbenih hierarhij in razlikovanj. Medpresečna perspektiva vključuje pomen spola v presečišču drugih družbeno pomembnih označevalcev, kot so spol, razred, rasa, etničnost, religija in starost. Avtonomnost delovanja se izraža v osebnih odločitvah in vsakodnevnih pogajanjih znotraj migracijskega procesa s subjektivnega in z individualnega vidika. Zato lahko o avtonomnem delovanju govorijo izključno migranti sami, saj je zapleten proces tehtanja možnosti, priložnosti, omejitev in nevarnosti v kontekstu nadzorovanja in kaznovanja migrantov nemogoče raziskovati »od zunaj« oziroma z vidika struktur in mehanizmov. Metodološko lahko pristopimo k iskanju in razumevanju raznovrstnih oblik avtonomnega delovanja migrantov zgolj z uporabo narativnih biografskih metod. S kvalitativno metodologijo in z upoštevanjem vseh etičnih omejitev, ki jih tak metodološki pristop zahteva, lahko avtonomno delovanje migrantov in migrantk proučujemo s pomočjo življenjskih zgodb, pričevanj, pripovedi, poglobljenih intervjujev

in drugih »dokumentov življenja« (Plummer 2001).¹ Tak metodološki pristop omogoča, da uvidimo, raziskujemo in razumemo pozitivne, uspešne vidike delovnih in življenjskih izkušenj migrantov in migrantk. Kot pravi Leah Briones,

študije, osredotočene na delovanje, poudarjajo individualne odločitve migranta, da zasleduje življenjske priložnosti na globalnem trgu dela in izpostavljajo socialne in finančne dobičke migranta od mednarodne delovne migracije. [...] Te študije izhajajo iz vedno večjega priznavanja migracijskih študij, da delovne migracije lahko popolnomočijo revne migrantke. (Briones 2009: 5)

Številne študije, ki predstavljajo migrantke v Evropi kot dejavne akterke (Passerini idr. 2007; Cukut Krilić 2009; Slany idr. 2010; Pajnik, Anthias 2014), povezuje skupna ugotovitev, da je znotraj heterogenosti ženskih migracijskih valov edina skupna značilnost žensk ta, da jih ne moremo več dojemati kot pasivne žrtve okoliščin, pač pa kot aktivne pri sprejemanju odločitev o spremembi svojega in v veliki meri tudi življenja svoje družine. Pomen migracij za ženske je že davno presegel negativne pomene, in čeprav še vedno obstajajo razmere, v katerih ne moremo videti pozitivnih sprememb položaja žensk, pa so na drugi strani številne okoliščine, v katerih migrantke pridobivajo moč, vpliv, pomen, avtonomijo nad svojim telesom, delom, dohodkom in predvsem svobodo, ki si jo v svojem izvornem okolju ne bi mogle niti zamišljati (Anthias, Lazaridis 2000). Za razumevanje sodobnih ženskih migracij so postali neuporabni tudi tradicionalni koncepti asimilacije in multikulturalizma. Novi migranti obeh spolov so kot del transnacionalnih procesov vpeti v različne nacionalne prostore, prečkajo različne državne meje, njihove lojalnosti pa pripadajo mnogoterim krajem in ljudem. Začetek gibanja migrantov je na začetku znan, cilji njihovih poti, migracij, mobilnosti pa so postali dinamični in spremenljivi prav tako, kot so postale gibljive in spremenljive oblike njihove politične participacije, etnične identifikacije ter oblike simbolnih, socialnih in kulturnih povezanosti (Anthias idr. 2013). Fluktuirajoči način bivanja v različnih socialnih in političnih prostorih močno vpliva na naše razumevanje družbenega in socialnega življenja ter sproža pomembna vprašanja o mnogoterih pripadnostih in nepripadnostih (Rogelja 2015), paralelnih življenjskih okoljih, sestavljenih identitetah in predvsem dejavni vlogi migrantov in migrantk. Pri tem moramo upoštevati koncept transnacionalizma oziroma transnacionalnih družbenih polj in transnacionalnih praks ter simultanih bivanj (Levitt, Glick Schiller 2004; Povržanović Frykman 2009). Migracije moramo zunaj togih okvirov dveh mirujočih pozicij – kraja izselitve in kraja priselitve – razumeti kot transnacionalne in translokalne oblike raznovrstnih fleksibilnih, fluidnih in kompleksnih premikanj, migriranj in gibanj v globalnem svetu. Tudi nadzor nad migranti in migrantkami lahko proučujemo zgolj v kontekstih transnacionalnih in translokalnih socialnih prostorov, ki presegajo nacionalne meje in nacionalne ter nadnacionalne nadzorne mehanizme.

1 'Delovanje' je prevod termina *agency*, ki je v angleškem jeziku dobro razumljen in uveljavljen, v slovenskem jeziku pa je premalo poveden in ga moramo dopolniti glede na konkretni kontekst, na primer opolnomočeno, avtonomno, individualno, samostojno ... delovanje. Jaka Repič termin prevaja z 'agencija' in ga opiše kot zmožnost samostojnega odločanja in namerne dejavnosti posameznikov. Raziskavo slovenskih izseljencev in njihovih potomcev v Argentini je izvedel s kvalitativnim pristopom, torej poslušanjem življenjskih zgodob, ter kompleksnim razumevanjem migracije: »Migracije nameravam prikazati kot premišljeno namerno dejanje, v katerem se prepletajo agencija posameznikov, zunanji dejavniki (multikulturalna in migracijska politika) ter dispozicije, ki so jih pridobili v kontekstu emigrantskega okolja – mnogi sedanji argentinski migranti izhajajo iz družin, ki so se preselile v Argentino, zato je njihovo življenje do neke mere prežeto tudi z migracijskimi izkušnjami njihovih staršev« (Repič 2006: 12).

NADZOROVANJE IN KAZNOVANJE

Obravnavna sodobnih migrantk je osredotočena na viktimizacijo in normalizacijo oziroma problematizacijo, pri čemer se znanstveni, medijski in politični diskurzi ukvarjajo predvsem z migrantkami zunaj področja (legalnega) dela in ekonomije. Prevladujejo razprave in raziskovanja problemov, kot so: trgovina z ženskami in prostitucija, nasilje v migrantskih družinah in uboji iz časti, pokrivanje in zakrivanje migrantk, zapiranje žensk v prostore doma, patriarhalni nadzor nad migrantskimi dekleti in ženskami, in podobno. Diskurz viktimizacije migrantke postavlja v položaj žrtve oziroma v pasivni odnos z njeno okolico. Namesto migrantk kot ekonomskih akterk in dejavnih akterk svojih življenj, kot vzdrževalk družin ter sposobnih pogajalk na področju kompleksnih in spreminjajočih se družbenih pogojev dela in vsakodnevnega življenja so predstavljene kot nemočne žrtve, ki potrebujejo zaščito in morda celo prepoved migriranja. Marlou Schrover opozarja, da so danes moški migranti v prevladujočem diskurzu obravnavani kot grožnja socialnemu redu, trgu dela, stabilnosti države. Prav nasprotno pa so ženske kot migrantke obravnavane kot tiste, ki naj bi bile ogrožene:

Način, na katerega so danes problematizirane migracije žensk, je podoben t. i. strahu pred trgovino z belim blagom iz obdobja okoli leta 1900, ki so ga sprožile predstave o povečanju migracij žensk, oporekanje ženski migraciji in zgodbe o tveganjih, s katerimi so se srečevale. Zaščita »nedolžnih« tujih žensk se je uporabljala za legitimiranje omejevanja njihove mobilnosti. (Schrover 2013: 126–127)

Poleg rasističnega, etničnega in moralističnega klasificiranja migrantov in migrantk so že iz preteklosti znani principi nadzovanja, ki so tako danes kot tudi v preteklosti temeljili na razrednih razlikah. Gre za medpresečnost razreda, migracije ter spola, kjer so izpostavljeni zlasti nadzori nad samskimi ženskami. O nadzoru nad migrantkami v habsburški monarhiji govori študija Sylvie Hahn, ki je našla številne arhivske dokaze o natančnem in tudi krutem nadzoru, ki so ga nad vsemi prišleki, še zlasti pa nad ženskami, izvajali tako lokalni prebivalci kot policija. Intenziteta nadzora je bila povezana s socialnim statusom, poklicem in spolom. Med migrantkami so bile najbolj nadzorovane samske ženske (mlade ali ovdovele), ki jih je lokalno prebivalstvo sprejemalo z največjo mero nezaupanja in zavračanja. Bile so podvržene nadzoru, ki je grobo posegal v njihovo zasebnost. Avtorica navaja pisatelja Karla Krausa, ki je leta 1907 opisal občinsko in državno nadzorovanje žensk v njihovih zasebnih prostorih, kamor so policisti brez zadržkov vdirali, da bi izvedeli, ali imajo otroke, kdaj so bili rojeni, ali je oče obrezan, in podobno (nav. v Hahn 2001: 122). Narava in obseg nadzovanja in kaznovanja sta razvidna tudi iz številnih analiziranih zapisnikov policijskih preiskav:

Natančne preiskave žensk, »izbranih za zaslišanja«, aretacije in zasliševanja »tujk« so bili pogosto povsem arbitrarni. Razlogi so bili vedno sum prostitucije, ilegalnega prekupčevanja, neregistriranega podnajemništva ali potepušstva in brezdomstva. Obsodbe in oblike kaznovanja se zdijo v mnogih primerih neopravičljivo krute glede na pogosto nepomembne prekrške: večdnevni, tedenski ali mesečni zapor, ki je bil še hujši zaradi dodatnih ukrepov, s katerimi naj bi prispevali k »moralnemu« popolnjenju zapornika. Končna posledica, predvsem v primerih potepušstva ali pomanjkanja, ki je bila zelo pogosto uporabljena zlasti zoper ženske, je bil izgon iz mesta. (Hahn 2001: 122)

Avtorica ugotavlja, da je bilo ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja povsem razumljivo, da so zaradi ranljivega statusa številne migrantke v habsburški monarhiji iskale predvsem skrbstveno delo pri družinah, kar jim je nudilo določeno zaščito. Pri tem je treba poudariti dvoje: skrbstveno ali hišno delo je bilo eno redkih del, ki je bilo ženskam in dekletom sploh dostopno in jim ga je bilo dovoljeno opravljati, zaščita delodajalčeve družine pa je vedno vključevala tudi nadzor. Zaradi opisanega sistema nadzovanja in kaznovanja je bilo za mlajša dekleta s podeželja, torej za migrantke, veliko verjetneje kot za domače žensko prebivalstvo, da bodo opravljale skrbstveno delo v tujih družinah. Kot pojasnjuje Aleksej Kalc

na primeru Trsta ob prelomu 19. in 20. stoletja, so imele samske priseljenke v mesto bolj malo možnosti zaposlitve, zato je njihovo koncentracijo med hišnimi posli opisal kot »pravo armado deklet in žensk« (Kalc 2014: 17). To delo je ustrezalo tudi pojmovanju njihove varnosti in zaščite pred moralnim propadom, ki je bil vedno predmet javne skrbi in ustreznega nadzora. Še zlasti zanimiva je medpresečnost razreda, spola in migracije, na katero opozarja Kalc. Hišno delo je bilo migrantkam najlažje dostopno tudi zato, ker se je ujemale s predstavami, da ga lahko opravljajo neizobražena podeželska, ne pa kultivirana mestna dekleta. Primer iz Španije, ki ga opisuje Carmen Sarasua, prav tako dokazuje, da so se »na začetku 19. stoletja migrantke lahko zaposlile samo kot hišne delavke« (Sarasua 2001: 33). Vendar to ni bilo preprosto dovoljeno, saj so veljale številne prepovedi migriranja žensk, ki so jih spodbujala cerkvena stališča o tem, da morajo biti ženske doma pod nadzorom Cerkev in družine. Avtorica navaja hude kazni, v 18. stoletju določene za tiste, ki bi prepoved kršili, na primer zapor in odvzem premoženja.

Podobne razmere vladajo v državah Evropske unije danes, ko večina migrantk, ker nima veliko drugih izbir, opravlja plačano skrbstveno delo v družinah. Tako kot pred sto leti je na trgu dela po njem veliko povpraševanja, domače ženske takšnega plačanega dela namreč ne želijo opravljati. Delo in bivanje v gospodinjstvu delodajalca nudi migrantkam zaščito pred državnimi mehanizmi nadzovanja in kaznovanja ter verjetnim izgonom. Potencialna zaščita družinskega okolja, kjer velikokrat delajo kot ilegalne delavke v sivi ekonomiji, pa lahko predstavlja tudi dodatno ogroženost. V razvitih in bogatih delih sveta, od zalivskih držav in držav Evropske unije do Združenih držav Amerike, so dokumentirani nešteti primeri izkoriščanja, fizičnega, psihičnega in spolnega nasilja ter celo zažiganja in ubijanja skrbstvenih delavk (Anderson 2001; Parrenas 2001, UN Report 2006). Suženjski položaj varuš, čistilk in gospodinjskih pomočnic v Severni Ameriki, Evropi in zalivskih državah ter Hong Kongu je raziskovalo več avtoric in avtorjev, med njimi Joy M. Zarembka (2002). Njena analiza se osredotoča na t. i. 'hišne delavke' (*domestic workers*). Te dobijo delovno vizo za Združene države Amerike, da delajo pri številnih diplomatih, uradnikih, funkcionarjih različnih svetovnih organizacij, družb in institucij, od Združenih narodov do Svetovne banke in nevladnih organizacij, ter pri ameriških državljanih s stalnim bivališčem v tujini in pravico do »uvoza« tovrstne delovne sile. Podatki o izkoriščanju, zlorabljanju in suženjstvu, v katerem živijo mnoge med njimi, so toliko bolj srljivi, ker ljudje, pri katerih delajo, niso samo zelo premožni in ugledni, mnogi se ukvarjajo celo z zaščito človekovih pravic.

Zarembka opisuje primere iz New York Citya in Washingtona D.C., kjer so ženske, ki so v Združene države Amerike prišle legalno in s podpisanimi pogodbami na ambasadah svojih matičnih držav, končale kot sužnje brez vsakih pravic. Zlorabljanje in izkoriščanje sta tako pogosta, pravi avtorica, da se ljudje v svetu socialnega skrbstva sprašujejo, ali morda ne obstaja »Priročnik za zlorabljanje hišnih delavcev«, ki kroži med bogatimi zaposlovalci kot nekakšen samizdat (Zarembka 2002: 146). Številnim ženskam delodajalci vzamejo potni list takoj po prihodu v Združene države Amerike; spremenijo pogodbe tako, da morajo delati neprenehoma za minimalen zaslužek ali nič; prepovejo jim gibanje zunaj hiše, telefonske pogovore in obiske; določijo ne samo delovni čas, temveč tudi čas za tuširanje ali kopanje, način oblačenja, pričesko in podobno. Pri tem so ženske skoraj brez možnosti rešitve. Če bi pobegnile, bi hitro postale predmet kazenskega pregona zaradi statusa ilegalnih imigrantov brez dokumentov, če pa bi svoje delodajalce prijavile zaradi izkoriščanja in maltretiranja, jim nihče ne bi verjel in jih zaščitil.

Poseben primer medpresečnosti nadzora nad migracijami in zlasti migrantkami sta opisala Evan Smith in Marinella Marmo, ki sta šest let raziskovala arhivske vire o britanskem sistemu nadzovanja priseljencev od leta 1968 do začetka osemdesetih let prejšnjega stoletja. V središču raziskave je bil nadzor, ki so ga izvajali nad ženskami iz južne Azije, ki so se v Angliji z ustrežno vizo želele pridružiti svojim možem ali partnerjem. Nadzor oziroma preverjanje resničnosti deklariranega namena vstopa v državo se je izvajal s pomočjo telesnih ginekoloških pregledov, ki naj bi pokazali, ali so ženske dejansko device. Zlasti pri zaročenkah naj bi tak telesni test odkril resničnost vstopnih namenov, torej poroko z zaročencem. Kot navajata avtorja, je utemeljitev telesnih pregledov deviškosti izhajala iz kolonialnega rasističnega in spolnega stereotipa, da so ženske iz južne Azije, ker se ne spuščajo v zunajzakonska seksualna razmerja, do poroke device. Testi deviškosti in ponižujoči telesni ginekološki

pregledi so nazoren primer delovanja institucionalnega rasizma, mizoginije in postkolonialnega razumevanja sveta in so vgrajeni v sistem nadzora nad migracijami. Vzpostavljanje meje med nami in drugimi kot ključna naloga sistemov nadzora nad migranti seveda ni značilnost samo britanske nacionalne države, prav nasprotno. Je paradigmatični primer delovanja sistema nadzora nad migracijami in s tem posledično tudi nad domačim prebivalstvom v sodobnih nacionalnih državah.

V njih ima posebno mesto spolno obeležen nadzor, ki je lahko zlasti osredotočen na žensko kot blago, kot telo, ali pa na njene druge attribute, ki so del percepcije njenih psihičnih značilnosti, na primer šibkost, nemoralnost, odvisnost, podrejenost. Oba vidika sta vključena tudi v strukturo nadzora opisanega primera. Pri njem je še zlasti pomemben način utemeljevanja in opravičevanja. Poostren nadzor nad ženami in zaročenkami je britanska vlada izvajala zaradi suma, da so njihovi dokumenti ponarejeni, oziroma da njihov deklarirani razlog migriranja v Veliko Britanijo – poroka z zaročencem oziroma združitev družine – ni resničen. Dejansko pa je izhajal iz ekonomske logike »nepotrebosti« žensk iz indijskega podkontinenta. Vlada v njih ni videla nobene ekonomske koristi, saj naj bi (v njihovih predstavah) prihajale zgolj zato, da bi ustvarile družino, torej prispevale k še večjemu številu migrantov v Veliki Britaniji. Kaj sporoča sistem nadzora, ki konkretne ljudi razčloveči v številke in stereotipe, ki naj bi ustrezali institucionalnemu rasizmu in mizoginiji, pokaže zgodba migrantke, ki je bila podvržena testu deviškosti. Iz dokumentov je bilo razvidno, da je poročena in se želi pridružiti svojemu možu, ki je delal v Angliji; imela je magisterij in dokazila o znanju treh jezikov; bila je samozavestna, odločna in je poznala svoje pravice. Ko so jo desetletja pozneje vprašali, zakaj meni, da je bila kljub naštetemu podvržena ginekološkemu pregledu, je odgovorila: »Morda zaradi barve moje kože in tega, od kod prihajam. Tega niso počeli ženskam, ki so prišle iz Evrope, Avstralije ali Amerike, ali ne? Mislim, da so to počeli samo zato, da bi pokazali, da imajo moč v svojih rokah« (Smith, Marmo 2014: 15).

Bila je namreč Indijka, v klasifikaciji britanskega nadzornega sistema »ženska iz južne Azije«, pripadnica goljufivega ljudstva. Ginekološki pregledi, testi deviškosti, so se izvajali na letališču Heathrow v Londonu in na britanskih predstavniških uradih v Indiji, Pakistanu in Bangladešu. Končali so se zgolj zaradi javnega ogorčenja in uradne preiskave, ki ju je sprožil članek, leta 1979 objavljen na prvi strani časopisa *The Guardian*. Avtorja ugotavljata, da se je končala zgolj ta oblika nadzora nad migrantkami. Danes se izvajajo druge, prav tako fizično in psihično ponižujoče oblike nadzora, ki izhajajo iz rasnih in spolnih stereotipov in so za ženske drugačne kot za moške. Učinkovit nadzor nad priseljevanjem in priseljenci je fantazija, o kateri države in EU sanjajo, da jo je mogoče uresničiti s sistemom, ki bi ga lahko poimenovali kot »vojna proti migracijam«. Tako kot vojna proti terorizmu od leta 2001, je tudi sodobna vojna proti migracijam naperjena proti ljudem in utemeljena na strahu in ogroženosti. Usmerjena je predvsem proti ljudem, ki prihajajo iz krajev, ki so jih bogate evropske države kolonialno izropale, pah-nile v vojne ter etnične in verske konflikte.

NADZOR NAD NADZOROM

Na tem mestu se bom izognila prevladujočemu obravnavanju ženskih migracij in migrantk, kamor je pripeljalo navajanje primerov izkoriščanja, diskriminacije in zlorabljanja migrantk in migrantskih delavk. Diskurz nemočne žrtve, ki obdaja moderno migrantko in je nedvomno upravičeno deležen velike znanstvene in medijske pozornosti, bom dopolnila s konceptom strategij avtonomnega delovanja. Vprašanje, ki ga je treba zastaviti na tem mestu, je, kako in v kakšnih oblikah poteka nadzor, ki ga nad svojimi migracijskimi odločitvami, izzivi, težavami in premisleki izvajajo ženske same. Če torej pomen nadzora obrnemo v smer avtonomnega delovanja, moramo raziskati tudi načine nadzora nad nadzorom migracij. To so inovativne strategije izogibanja oviram, pastem in nevarnostim, ki jih migrantkam postavljajo nadzorni mehanizmi. So oblike nadzora nad lastnim življenjem, odločitvami, prihodnostjo in izbirami, ki jih vsakodnevno izumljajo in prakticirajo ženske v migracijskem kontekstu. Med sodobnimi migrantkami prevladujejo skrbstvene delavke, ki opravljajo plačano skrbstveno delo v družinah,

od negovanja in varovanja otrok in starih ter bolnih, do vodenja gospodinjstev in čiščenja ter kuhanja. To velja tudi za države Evropske unije, saj je nedavna raziskava ugotovila, da je dve tretjini migrantk zaposlenih v sektorjih skrbstvenega in servisnega dela, ki zahtevajo najnižjo izobrazbo in nudijo nizek dohodek in ugled ter omejene pravice in možnosti napredovanja oziroma premikanja na trgu dela (Milharčič Hladnik 2015a). Med njimi prevladujejo filipinske ženske, ki jim je bilo posvečeno tudi veliko raziskovalne pozornosti (Parrenas 2001, 2005).

Leah Briones navaja številne raziskave avtonomnega delovanja migrantskih skrbstvenih delavk. Te so uporabne zlasti za prepoznavanje transnacionalnih kontekstov skrbstvenega dela kot pomembnega prostora prakticiranja avtonomnega delovanja v obliki kolektivnih uporov.² Raziskave v Franciji in Italiji so pokazale, kako si nedokumentirane filipinske skrbstvene delavke s pomočjo transnacionalnih mrež zagotavljajo privilegiran položaj med skrbstvenimi delavkami in tako monopolizirajo najboljše plačane in najboljše delovne položaje v širši skupnosti skrbstvenih delavk v Evropi. Migrantke brez uradnih delovnih pogodb se preko transnacionalnih mrež s svojimi delodajalci uspešno pogajajo za ugodne delovne razmere in plačilo, in tako uresničujejo svoje cilje, med katerimi so pogosto gradnja hiš in odpiranje svojih podjetij na Filipinih. Takšno delovanje nekateri raziskovalci označujejo kot »samopodjetništvo«, in se sprašujejo, ali ne bi bilo bolj smiselno, da bi njihove nosilke, filipinske migrantke, razumeli kot osvobodjene, ne pa zatirane. Transnacionalni status filipinskih migrantk v evropskih državah pomeni, da so dobro plačane in da lahko s tem zaslužkom vzdržujejo družine, v večini primerov pa tudi nadzorujejo porabo svojega zaslužka doma. Nadzor nad zaslužkom, ki ga pošiljajo domov, pa tudi nad igranjem vloge poslušnih hčera ali žrtvujočih se mater pod svojimi pogoji lahko izvajajo zato, ker so ekonomsko samostojne in prostorsko ločene od zatiralskih struktur svojih domačih okolij. Številne raziskave tako ugotavljajo, da so migrantske skrbstvene delavke v evropskih državah »sposobne in racionalne akterke, ki nadzor nad svojimi življenji povečujejo s tem, da v svojih odločitvah, da migrirajo in delajo za dobro svojih družin, lastnega žrtvovanja in lastnega interesa ne vidijo kot medsebojno izključujoča« (Briones 2009: 54–55).

Nekaj primerov, ki nazorno ilustrirajo nadzor nad nadzorom in avtonomnost migracijskih odločitev, je z raziskavami zbrala Mirjana Morokvasic. Med poljskimi migrantkami, ki opravljajo plačana skrbstvena dela v Nemčiji, je odkrila migracijski sistem, ki ga je poimenovala »samoupravljalno kroženje« (Morokvasic 2013: 50). Poljske ženske so z njim ustvarile transnacionalni migracijski prostor, v katerem obstajajo optimalne priložnosti in možnosti, ovire in prepreke pa so zmanjšane na najmanjšo možno stopnjo. Kroženje poteka tako, da se skupina žensk, zaposlenih pri istem delodajalcu in stanujočih v istem stanovanju, izmenjuje v rednih intervalih, torej kroži, in tako skrbi, da je tako pri delodajalcu kot doma vse delo opravljeno in da so odsotnosti kratkotrajne.³ Prednosti tega sistema so, da je strošek nastanitve minimalen, zadovoljstvo delodajalca, ki ni nikoli brez oskrbe in nege, veliko, vse obveznosti doma pa opravljene brez večjih prekinitev. Kot navaja Morokvasic, takšno kroženje ženskam poleg »dvojne prisotnosti« tu in tam, na delovnem mestu in doma, v Nemčiji in na Poljskem, omogoča veliko stopnjo avtonomnega delovanja. Na eni strani to pomeni, da niso nikoli odvisne samo od enega delodajalca, ker jim gosta mreža

2 Primer so organizirane skrbstvene delavke, na primer J4DW (Justice for Domestic Workers), in njihov globalni uspeh, *Konvencija o skrbstvenem delu*, ki jo je ILO (International Labour Organization) sprejel leta 2011. To je prvi pravno zavezujoč dokument za države podpisnice. Do zdaj je konvencijo ratificiralo 19 držav, med njimi pet evropskih. Slovenija do zdaj konvencije ni ratificirala. Gl. <http://wiego.org/informal-economy/ratification-countries-domestic-workers-convention-c189> (20. 8. 2015). Več o oblikah samoorganiziranosti plačanih skrbstvenih delavk (in delavcev) v EU za pravice in boljše pogoje dela v Schwenken (2004).

3 Podobno je ugotovila tudi Marta Kindler (2008), ki je med ukrajinskimi migrantkami na Poljskem z biografsko narativno metodo raziskala strategije zmanjšanja tveganja in izogibanja nadzoru. Njena raziskava je pomembna tudi zato, ker nas opozarja, da so migracije verižni procesi in da ne obstajajo samo t. i. migracije med bogatim severom oziroma zahodom in revnim jugom oziroma vzhodom. Kategoriji revščine in bogastva sta relativni in relacijski. Prav tako neustrezna je tudi podoba sodobnih migrantk kot neizobraženih podeželskih deklet. Kot v zgodovinski perspektivi pokaže Raffaella Sarti, današnje skrbstvene delavke velikokrat prihajajo iz urbanih okolij in so bolj izobražene od svojih delodajalk in delodajalcev (Sarti 2008).

omogoča izmenjavo informacij in po potrebi menjavo slabega delodajalca ali slabih delovnih razmer za boljše možnosti in razmere. Na drugi strani se zaradi nenehnega premikanja in izkoriščanja trimesečnih turističnih dovoljenj za bivanje brez vize izognejo pastem ilegalnega statusa in z njim povezanih nevarnosti (in stroški) kaznovanja. Sistem kroženja omogoča tudi akumulacijo socialnega znanja in izkušenj. Nekatero ženske na njuni podlagi ustanovijo majhna podjetja, ki se ukvarjajo z organizacijo krožnih migracij, iskanjem ustreznih delodajalcev in žensk, ki iščejo delo, ter izdajanjem potrebnih priporočil. Morokvasič ugotavlja, da je mobilnost,

če je pod lastnim nadzorom migrantov, kot strategija lahko opolnomočenje, vir, orodje socialne inovativnosti in delovanja. Ženske in moški se zanašajo na prostorsko mobilnost kot na vir, s katerim zmanjšujejo tveganja tako, da jih transnacionalizirajo. Individualne strategije lahko postanejo skupinski vir, ko socialno znanje o prečkani meji člani mreže delijo onkraj njenih etničnih omejitev. (Morokvasic 2013: 53)

To velja tudi za delavke v industriji seksa, saj se številne ukvarjajo s prostitucijo v eni od evropskih držav, s svojo družino pa živijo v drugi in z zaslužkom vzdržujejo družino ali ustanovijo majhna podjetja. S prostitucijo se nekatere ukvarjajo samo ob koncu tedna, druge občasno, ali pa prečkajo meje in opravljajo izmenično skrbstveno delo v eni državi in delo prostitutke v drugi. Avtorica ugotavlja, da je zanje to, da živijo transnacionalno življenje nenehne mobilnosti in prečkani meja, s katerim vzdržujejo ravnovesje med domom in delom, pravzaprav

eden od načinov pridobivanja avtonomije, upiranja izključitvi in nezakonitosti in sprjaznjenja s stigmo. Prevažanje med Ukrajino–domom in Poljsko–delom ali Španijo–domom in Nemčijo–delom ženskam omogoča, da svoja dvojna življenja ohranjajo ločeno, in zagotavlja, da njihov zaslužek s prostitucijo v deželi dela prispeva k njihovem uglednemu družbenemu položaju vzdrževalke družine v njihovih družinah in njihovem domačem okolju. (Morokvasic 2013: 54)

Raziskavo, utemeljeno na konceptih opolnomočenja in aktivnega delovanja migrantk, je v Sloveniji izvedla Sanja Cukut Krilič. Osredotočila se je na priseljenke v Slovenijo iz Bosne in Hercegovine in dežel nekdanje Sovjetske zveze. Z življenjskimi zgodbami in s subjektivnimi percepcijami individualnih migracijskih procesov je potrdila svoje izhodiščne predpostavke o »multipli pripadnosti« različnim etničnim, kulturnim in političnim prostorom ter s tem povezanimi konstrukcijami fluidnih in dinamičnih identitet. Predpostavila je tudi, da je motiv za migracije »samouresničitev«:

Kljub morebitni spornosti rabe koncepta samouresničitve ter njegovi etnocentrični konotaciji sem s tako obravnavo migracije skušala preseči ekonomistično pojmovanje migracij in opozoriti na avtonomne migracijske projekte žensk kot družbenih akterk, za katere migracija z njihove perspektive (torej v njihovi samoreprezentaciji) lahko pomeni tudi večjo individualno svobodo, spoznavanje novega in nove izkušnje ter manjši družbeni nadzor kot v izvorni družbi. (Cukut Krilič 2009: 19)

Pomen izogibanja in upiranja nadzoru v različnih delovnih in življenjskih razmerah je ugotavljala tudi pri delu z begunci iz Bosne in Hercegovine. Ko je uvidela, da žensk ne more razumeti samo kot nemočnih žrtev, zaprtih v zasebno sfero gospodinjenja, je ugotovila, da mnoge med njimi delajo na črno kot čistilke in da so prevzele dejavno vlogo vzdrževalke družin. Delo so našle lažje kot moški, ker je področje plačanega skrbstvenega dela in čiščenja slabše nadzorovano področje sive ekonomije od bolj tradicionalnih moških del, na primer v gradbeništvu (Cukut Krilič 2009: 13).⁴ Podobno za slovenske ženske iz obmejnega pasu z Italijo ugotavlja Majda Hrženjak. V svoji raziskavi je ugotovila, da ima dnevna migracija ali prevažanje na

4 Za podobno raziskavo, ki je odkrila avtonomno delovanje migrantk v okviru družinskih strategij, gl. Pajnik, Bajt (2012).

delo iz primorskih obmejnih krajev v italijanska mesta za ženske številne prednosti. Tako nadzorujejo pogoje dela in avtonomno usklajujejo delo in zasebno življenje oziroma prosti čas. Večinoma delajo kot čistilke in gospodinje pri italijanskih družinah in so odlično organizirane. Skupine žensk se vozijo skupaj na delo, ki ga opravljajo v fleksibilnem delovnem času, kot jim ustreza glede na delo doma ali na kmetijah, in gradijo močno podporno mrežo. Ta se kaže tako v delitvi prevoznih stroškov, izmenjavi informacij o dobrih in slabih delodajalcih kot tudi pri prenašanju svojih delovnih mest mlajšim družinskim članicam ali članicam razširjene socialne mreže. To dobro plačano delo v sivi ekonomiji opravljajo že generacije primorskih žensk. Ženske so ga intenzivno opravljale tudi, ko je med državama potekala meja in so bili nadzorni mehanizmi veliko strožji in bolj razvejani, kot so danes, delo pa je bilo tudi družbeno in ideološko stigmatizirano. Kot navaja Majda Hrženjak, imajo slovenske dnevne migrantke zaradi pridobljenega socialnega kapitala, podporne mreže in poznavanja jezika nekatere prednosti pred migrantkami iz oddaljenejših krajev Vzhodne Evrope. Njihovo avtonomno delovanje v pogojih trajne (čeprav dnevne) mobilnosti znotraj šengenske meje in hkrati znotraj sive ekonomije jim omogoča privilegirano položaj. Ker dobro poznajo nevarnosti in pasti nadzornih mehanizmov okolja, lahko uveljavljajo socialne pravice v Sloveniji in strukturno ugoden položaj med hišnimi delavkami na črno v Italiji. »Vse te okoliščine,« sklene avtorica, »opolnomočijo slovenske migrantske skrbstvene delavke, ki so zaradi tega manj ranljive na trgu globalnega neformalnega dela v Italiji« (Hrženjak 2015: 245). Seveda pa to ne pomeni, da se tudi pri tej neformalni zaposlitvi in odnosih z delodajalci ne kažejo strukturna razmerja moči med ekonomsko močnimi in šibkimi, med mestom in »podeželjem«, med simbolno Zahodno in Vzhodno Evropo ter med stigmatiziranim feminiziranim neformalnim skrbstvenim delom in družbeno vrednoteno redno in legalno zaposlitvijo (Hrženjak 2014: 65).

Navedla bom še en primer družinskih strategij, v katerih igrajo ženske dejavno vlogo akterk migracijskega procesa in glavno vlogo vzdrževalk družin. Maria Paz Davila Andrade je raziskala družine, ki jih vodijo in vzdržujejo ekvadorske migrantke v Madridu. Z narativnimi metodami je ugotovila, koliko poguma, ponosa, odločnosti in iznajdljivosti migrantke potrebujejo za prestopanje družbenih in družinskih omejitev ter ideoloških in religioznih ponotranjenih prepovedi. Migrantke iz Ekvadorja, ki v Španiji opravljajo skrbstvena in servisna dela, predvsem čiščenje, so ji zaupale, kako so iz različnih razlogov postale edine skrbnice svojih družin brez moških članov. Predstavile so strategije upiranja strogim nadzorovalnim mehanizmom patriarhalne družine in mentalitete, ko so kot migrantke odšle v tujino, poskrbele za preživetje, potem pa tudi za združitev s svojimi otroki oziroma za to, da so jih obdržale, če so se rodili v Španiji. Usklajevanje delovnega časa s skrbjo za dojenčke ter majhne in odrasčajoče otroke v gospodinjstvu, kjer so same za vse, je zanje prav toliko zahtevno kot usklajevanje načina neodvisnega dela in življenja z normami, s predpisi, z vlogami in s pričakovanji, ki jih določa njihov spol tako v domačem, ekvadorskem, kot tudi v španskem, prav tako katoliškem okolju. Odkrila je, da so za prevladujočimi predstavami o migrantkah kot ranljivih, nebogljenih in nezaščitenih žrtvah zgodbe o dejavnih akterkah migracijskega procesa, ki s strategijami upiranja mehanizmom nadzovanja in omejevanja uspešno dosegajo življenjske cilje. Ti so na začetku gotovo povezani s preživetjem in z dostojnim življenjem ter predvsem možnostmi šolanja in zaposlitve otrok. Z leti pa se v migracijskem projektu pojavijo tudi osebne želje in ambicije migrantk, ki bi jih lahko opisali – tako kot Sanja Cukut Krilić – kot samouresničitev. Migrantke iz Ekvadorja, ki dolgo let avtonomno vzdržujejo in vodijo svoje družine, si ne želijo vrnitve v strogo omejeno in nadzorovano okolje svojih izvornih domov, kjer jim je predpisana vloga, ki so jo z migracijo pustile daleč za sabo (Davila Andrade 2014). Sklenemo lahko z ugotovitvijo Christiane Harzig, ki je na podlagi dolgoletnih raziskovanj zgodovinskega in sodobnega plačanega skrbstvenega dela zapisala:

Ženske delujejo znotraj spektra možnosti, ki tudi, ko se sreča z izkoriščevalskimi razmerami, omogoča delovanje. Migracija v plačano skrbstveno delo je pogosto samo prvi pogoj za doseganje drugih življenjskih ciljev in osebnih izzivov. Vendar pa je sredstvo, ki je za doseganje teh ciljev pri roki, in način, ki so ga ženske sposobne nadzorovati. Zato trdim, da ima lahko migracija v plačano skrbstveno delo za ženske emancipacijski učinek. (Harzig 2006: 68)

ZAKLJUČEK

Nadzor nad ženskimi migracijami in migrantkami je vedno povezan s samim nadzorom nad ženskami, z njihovo reproduktivno vlogo, s spolnostjo in z moralnostjo. Tako kot v preteklosti tudi danes v migracijskem okolju vladajo zapleteni in dinamični mehanizmi pravnega, strukturnega, ideološkega, družinskega in policijskega nadzora nad možnostmi in potmi premikanja in nad delovnimi, bivanjskimi in življenjskimi razmerami v migracijskem okolju. Da bi se tem mehanizmom izognile, jih prevarale ali obrnile sebi v prid, migrantke izumljajo in uporabljajo dinamične in zapletene mehanizme nadzora nad nadzorom. Ti mehanizmi so preiščene strategije mobilnosti in delovanja v življenjskih in delovnih razmerah, ki jih ustvarjajo nacionalne in nadsacionalne migracijske politike. Strategije vsebujejo avtonomna delovanja, individualne premisleke in odločitve pa tudi transnacionalne podporne mreže, izmenjave relevantnih informacij, solidarnosti in opolnomočenja, ki presegajo etnične, razredne in – predvsem – nacionalne identifikacije in omejitve. V kontekstu nadzora nad nadzorom lahko migrantke razumemo kot avtonomne akterke individualnih migracijskih procesov in sposobne delavke, ki se pogajajo za ustrežnejše plačilo in delovne razmere, vedno bolj pa tudi kot organizirane sindikalne aktivistke, ki dosegajo uspehe tudi v globalnem merilu. S tem presežemo današnji vsiljeni hegemonistični diskurz o podobi migrantk, ki kot pasivne žrtve družinskih in kulturnih okoliščin potrebujejo predvsem zaščito in skrb, njihove izkušnje, izbire in dejavnosti znotraj družbenih hierarhij, razlikovanj in nadzorovanj pa predstavimo kot relevantne in pomembne za vse, ne le zanje.

LITERATURA

- Anderson, Bridget (2001). *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London: Zed Books.
- Anthias, Floya, Kontos, Maria, Morokvasic-Müller, Mirjana (ur.) (2013). *Paradoxes of integration: Female migrants in Europe*. Dordrecht: Springer.
- Anthias, Floya, Lazaridis, Gabriella (ur.) (2000). *Gender and Migration in Southern Europe, Women on the Move*. Oxford, New York: Berg.
- Briones, Leah (2009). *Empowering Migrant Women, Why Agency and Rights are not Enough*. Berlington: Ashgate.
- Cukut Krilić, Sanja (2009). *Spol in migracija: Izkušnje žensk kot akterk migracij*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Davila Andrade, Paz, Maria (2014). *Is there empowerment beyond vulnerability? Ecuadorian women heading their households in Madrid*. MA thesis, EMMIR, European master in migration and intercultural relations. Univerza v Novi Gorici (neobjavljeno).
- Ehrenreich, Barbara, Russell Hochschild, Arlie (2002). *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Metropolitan Books, Henry Holt and Company.
- Hahn, Sylvia (2001). Nowhere at home? Female migrants in the nineteenth-century Habsburg Empire. *Women, Gender and Labour Migration: Historical and global perspectives* (ur. Pamela Sharpe). London, New York: Routledge, 108–126.
- Harzig, Christiane (2006). Domestic workers of the World (Unite?): Labor Migration Systems and Personal Trajectories of Household Workers in Historical and Global Perspective. *Journal of American Ethnic History* 25, 48–73.
- Hrženjak, Majda (2015). Slovenian Domestic Workers in Global Care Economies. *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik). Göttingen: V&R unipress, 229–247.
- Hrženjak, Majda (2014). Globalizacija skrbstvenega dela in položaj primorskih skrbstvenih delavk v Italiji. *Dve domovini / Two Homelands* 40, 57–70.
- Kalc, Aleksej (2014). Žensko priseljevanje in zaposlovanje v Trstu na prelomu 19. in 20. stoletja. *Dve domovini / Two Homelands* 40, 11–22.
- Kindler, Marta (2008). Risk and Risk Strategies in Migration: Ukrainian Domestic Workers in Poland. *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme* (ur. Helma Lutz). Farnham: Ashgate.

- Levitt, Peggy, Glick Schiller, Nina (2004). Conceptualizing simultaneity: A transnational social field perspective on society. *International Migration Review* 38/3, 1002–1039.
- Lutz, Helma (2008). *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme*. Farnham: Ashgate.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2015). *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination*. Göttingen: V&R unipress.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2015a). Žensko delo in gospodarstvo v migracijskem kontekstu – zgodovinski primeri v luči sedanjosti. *Žensko delo: Delo žensk v zgodovinski perspektivi* (ur. Žarko Lazarevič, Mojca Šorn, Nina Vodopivec). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino (v tisku).
- Morokvasic, Mirjana (2013). Transnational mobilities and gender in Europe. *Ars & Humanitas* VII/2, 45–58.
- Pajnik, Mojca, Anthias, Floya (ur.) (2014). *Work and the challenges of belonging: Migrants in globalizing economies*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Pajnik, Mojca, Bajt, Veronika (2012). Migrant women's transnationalism: Family patterns and policies. *International migration* 50/5, 153–168.
- Parrenas, Rhacel Salazar (2001). *Servants of Globalization: Women, Migration and Domestic Work*. Stanford: Stanford University Press.
- Parrenas, Rhacel Salazar (2005). *Children of Global Migration: Transnational Families and Gendered Woes*. Stanford: Stanford University Press.
- Pessar, Patricia R., Mahler, Sarah J. (2003). Transnational Migration: Bringing Gender In. *International Migration Review* 37/3, 812–846.
- Plummer, Ken (2001). *Documents of Life 2: An Invitation to a Critical Humanism*. London, New Delhi: Sage Publications.
- Povrzanović Frykman, Maja (2009). Material Aspects of Transnational Social Fields: An Introduction. *Dve domovini / Two Homelands* 29, 105–114.
- Repič, Jaka (2006). »Po sledovih korenin«: *Transnacionalne migracije med Argentino in Evropo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Rogelja, Nataša (2015). »Sail Away«: The Biographical Approach as a Tool to Understand the Concept of Temporarily Unbelonging. *Dve domovini / Two Homelands* 42, 69–80.
- Sarasua, Carmen (2001). Temporary migrants in 18th- and 19th- century Spain. *Women, Gender and Labour Migration: Historical and global perspectives* (ur. Pamela Sharpe). London, New York: Routledge, 29–59.
- Sarti, Raffaella (2008). The Globalisation of Domestic Service – An Historical Perspective. *Migration and Domestic Work: A European Perspective on a Global Theme* (ur. Helma Lutz). Farnham: Ashgate.
- Schrover, Marlou (2013). Feminization and Problematization of Migration: Europe in the Nineteenth to Twentieth Centuries. *Proletarian and Gendered Mass Migrations: A Global Perspective on Continuities and Discontinuities from the 19th to the 21st Centuries* (ur. Dirk Hoerder, Amarjit, Kaur). Leiden, Boston: Brill, 103–131.
- Schwenken, Helen (2004). RESPECT for All: The Political Self-Organization of Female Migrant Domestic Workers in the European Union. *Refuge* 21/3, 45–52.
- Sharpe Pamela (2001). *Women, Gender and Labour Migration: Historical and global perspectives*. London, New York: Routledge.
- Slany, Krystyna, Kontos, Maria, Liapi, Maria (ur.) (2010). *Women in New Migrations: Current Debates in European Societies*. Cracow: Jagiellonian University Press.
- Smith, Evan, Marmo, Marinella (2014). *Race, Gender and the Body in British Immigration Control, Subject to Examination*. New York: Palgrave.
- UN Report (2006). *A Passage to Hope: Women and International Migration*. <http://www.unfpa.org/public/publications/pid/379> (21. 8. 2015).
- Zarembka, Joy (2002). America's Dirty Work: Migrant Maids and Modern-Day Slavery. *Global Woman: Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy* (ur. Barbara Ehrenreich, Arlie Russell Hochschild). New York: Metropolitan Books, Henry Holt and Company, 142–153.

SUMMARY

CONTROL OF CONTROL: STRATEGIES OF RESISTANCE AND AUTONOMY OF AGENCY OF WOMEN MIGRANTS IN THE CONTEMPORARY AND HISTORICAL PERSPECTIVE

Mirjam MILHARČIČ HLADNIK

The text presents how gender-specific control is structured on different levels: at the level of national imagination women's migrations are defined as a problem of a nation and a nation state; at the level of social mechanisms for the preservation of the traditional family they are perceived as a threat to gender roles and the division of labour; at the level of public discourse women who migrate are the object of religious and political stigmatization and moralising; and at the level of cultural presentations and racism they are subjected to eroticization and normalization. The analysis of the selected cases offers parallels among the modes of control of women's migrations and the modes of control and punishment of *femina migrans* in the past and in the present. However, the main aim of the article is to overcome the dominant understanding and treatment of women migrants as victims of control mechanisms and migration policy. It presents some parallels between past and contemporary ways of control of control that are actively performed by women migrants as the actors in individual migration processes. By choosing strategies of survival and improvement of ways of life in the migration context, their agency and inventiveness overcome, resist and exploit the control mechanisms of migration for their own benefit. The presented examples of the agency of women migrants in the transnational and global migration context include, among others, an analysis of the "self-managed" rotation system in the domestic sector (Morokvasic 2013), the agency and empowerment of Filipino domestic workers (Briones 2009), the "self-fulfilment" of women migrants in Slovenia (Cukut Krilić 2009), the empowerment beyond vulnerability among Ecuadorian women migrants heading households in Spain (Davila Andrade 2014) and the strategies of resistance of Slovenian domestic workers in the past and today (Milharčič Hladnik 2015; Hrženjak 2015). The selected examples show that it is important to understand, treat and research women migrants as people who are in control of their migration process and mobility, and who are inventive agents within the control mechanisms and structures of the contemporary global world.

THE CONVERGENCE BETWEEN MIGRATION AND POLICING: THE SLOVENIAN PERSPECTIVE¹

Maja MODIČ¹

COBISS 1.01

ABSTRACT

The Convergence between Migration and Policing: the Slovenian Perspective

Through the process of securitization, the convergence between migration and policing is gaining new dimensions within European migration policy. While several contemporary trends in policing can be identified, we point out the following based on their relevance for the Slovenian context: pluralization, Europeanization, demilitarization and academization. The purpose of the paper is to ascertain whether these general trends in policing correspond with the trends in policing migration specifically, and what they bring, with a particular focus on Slovenia.

KEY WORDS: migration, policing, pluralization, Europeanization, demilitarization, academization, Slovenia

IZVLEČEK

Zbliževanje migracij in policijske dejavnosti: slovenski vidik

Zbliževanje migracij in policijske dejavnosti skozi proces sekuritizacije (angl. securitization) dobiva povsem nove razsežnosti v okviru evropske migracijske politike. Med prevladujočimi trendi na področju policijske dejavnosti smo poudarili tiste, ki so aktualni tudi v slovenskem prostoru, in sicer: pluralizacijo, evropeizacijo, demilitarizacijo in akademizacijo. Namen prispevka je ugotoviti, ali se ti splošni trendi policijske dejavnosti pojavljajo tudi pri policijskem delu na področju migracij in kaj prinašajo, pri čemer se osredotočamo na Slovenijo.

KLJUČNE BESEDE: migracije, policijska dejavnost, pluralizacija, evropeizacija, demilitarizacija, akademizacija, Slovenija

¹ This paper is based the research programme Security and Safety in Local Communities (P5-0397, 2015–2018, financed by the Slovenian Research Agency) carried out by the Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Slovenia.

¹ PhD in Criminal Justice and Security, Assistant Professor of Security Studies at the Faculty of Criminal Justice and Security, University of Maribor, Kotnikova 8, SI-1000 Ljubljana, maja.modic@fvv.uni-mb.si

INTRODUCTION

There is no generally accepted definition of policing (Manning 2012) – several definitions distinguish between a rather broad concept including processes of social regulation managing everyday life on one hand and a narrow range of functions carried out by the police as an organization on the other. In the context of the broader concept, policing is understood as a social function, and it applies to many institutions that do not have a formal role in the regulation of social life but in practice contribute to the development of social norms and standards of behaviour that serve as the foundation of everyday social interaction (Rowe 2008; Sheptycki 2012).

Over time, especially in the early twentieth century, policing has evolved and changed in the light of the extensive and substantial social, economic and political changes. Bearing in mind the claim that migration, in addition to the immigrants, affects and consequently changes the receiving societies as well (Petermann, Schönwälder 2014), this can be seen as the first point in convergence of migration and policing – migrations shape society² and thus indirectly influence the evolution of policing within contemporary society.

Another factor that brings policing closer to migration is the (public/political) perception of migration as an inherent “threat to public order and stability” (Karyotis 2011: 22). Within this concept, Walters (2009: 492) introduces the term *policing of mobile risks*, which “actively creates a political equivalence between such otherwise heterogeneous identities as refugees, car thieves and illegal weapons-dealers”. Perceived as such, migration falls under the auspices of policing bodies, which are tasked with identifying and dealing with threats to public order (Huysmans 2000).³

Migration again meets policing at the policy level, since migration policy is usually the exclusive domain of the home/internal affairs and justice ministries – just as policing is (Bigo 2009). Furthermore, discussions about migration seem to be reduced to dialogues about borders and vice versa, although due to its complex and multifaceted nature it is impossible to reduce migration policy to border control alone (Walters 2009). In her analysis of migration control in Europe, Boswell (2007) argues that migration policies have been exploited in the name of providing security⁴ (more precisely – counter-terrorism), which is the inverse of approaches typical for the United States, where in the name of combating terrorism, security and migration policies have been combined in order to legitimize contestable security practices.

Several authors identify a specific process which they claim is intensively bringing migration and policing closer – the *securitization* of migration and borders (Huysmans 2000; Walters 2009; Toral 2011; Zartaloudis 2013; Avdan 2014; Pickering, Bosworth, Franko Aas 2014), or, as stated by Toral (2011: 164), the process of “constructing or framing the issue of migration as a security threat”. As a result of the securitization of migration, illegal immigrants, labour migrants and asylum seekers are being policed under the same repression scheme (Karyotis 2007: 12).

CURRENT TRENDS IN POLICING

In the area of police operations the following changes have influenced the perception of the role of police in a democratic society: the professionalization of policing, drawing closer to the community, networking with other institutions in preventing and responding to crime, and broadening the role

2 More specifically, Petermann and Schönwälder (2013) investigate how the presence of immigrants in urban communities affect social interactions between the residents.

3 These tasks are usually incorporated in the mission statements of national/public police organizations. It holds true, e.g., for the mission, vision and values of the Slovene national police (Police 2015a).

4 As an example she notes that “systems for monitoring and gathering data on migrants have been harnessed as part of the EU’s anti-terrorism strategy” (Boswell 2007).

of police from fighting crime to ensuring quality of life and reducing fear of crime (Greene 2007). The beginnings of the transformation of policing are closely connected to developments in the socio-economic field, lately especially to austerity measures followed by the shortage of human and technical resources as well as increasing crime rates (Edelbacher, Norden 2013; Feltes, Marquardt, Schwarz 2013; Kešetović 2013; Leyrer 2013; Tabur 2013).

Summing up the abovementioned changes, we can identify several contemporary trends in policing. In the Central and Eastern European context, Meško, Sotlar and Lobnikar (2014) identified the following trends in policing: pluralization, Europeanization, demilitarization and academization. In the following sections I try to ascertain whether these general trends in policing correspond with the trends in policing migration specifically, with a particular focus on Slovenia.

Pluralization

Pluralization of social control institutions, which include various state police organizations (e.g. state/national police, gendarmerie, customs), local level police organizations (e.g. municipal police/wardens), and private security institutions (e.g. private detectives) has influenced the transfer of once exclusively police responsibility for security provision to other institutions and individuals whose primary role has not necessarily been performing police tasks (Jones, Newburn 2006). These plural policing organizations possess a variety of authorizations of a different kind in the field of providing security; however, their common characteristic is that they exceed the authorities of common citizens (Button 2007; Sotlar 2010; Wakefield 2005). Therefore, from the perspective of the general public, in today's plural policing environment there are several organizations by which one can potentially be policed.

Zartaloudis (2013: 521) touches upon the notion of pluralization in the field of controlling migration by arguing that "the agents of (pre)criminalization have also multiplied and proliferated", meaning that this function has been taken over by a broad array of institutions and individuals⁵ – border patrol officers, welfare benefits interviewers, judges, police officers, employers, and neighbours, as well as academic institutions. Huysmans (2000: 758) discusses a similar phenomenon in the context of securitization, which is promoted by multiple actors, among which he emphasizes national governments, common people, European police networks and the media. Pickering and Weber (2013: 108) agree and illustrate on the case of Australia how agencies which traditionally do not perform policing or migration control – they mention the Navy and Customs – now take part in these activities. Other public and private organizations are "recruited into migration policing networks" by, for instance, being subjected to employer awareness programs, which include criminal sanctions for noncompliance. Bigo (2000: 82) notes that responses to security challenges along with migration issues represent a mergence of the security apparatus⁶ – from the civilian police to customs and the armed forces.

Another aspect of pluralization can be observed in the expansion of migration control beyond one country's physical border to the countries of origin or countries of transit through, for instance, the appointment of liaison officers,⁷ strict visa controls, agreements with other countries to perform border controls outside and in the name of the destination country and enforcing carriers' liability rules for passenger checking (Mozetič 2009; Pickering, Segrave, Tazreiter, Weber 2013; Macklin 2013). Several authors refer to this process as *detrterritorialization*⁸ (Walters 2009; Macklin 2013; Trimikliniotis,

5 Pickering, Segrave, Tazreiter and Weber (2013: 430) confirm these finding as they report that migration regulatory frameworks have expanded to policing, taxation and welfare agencies.

6 The background of this development is briefly presented in the last paragraph of the section entitled *Demilitarization*.

7 Bigo (2000: 70) calls them "the new agents of the Europeanisation of crime control".

8 Deterritorialization was pioneered by Canada in the 1980s when they started posting Canadian immigration officers at overseas airports to control passengers travelling to Canada (Macklin 2013: 99).

Parsanoglou, Tsianos 2015) and *policing at a distance* (Bigo 2009: 580). Bučar Ručman (2014) divides the system of international migration control into three groups: (1) *control outside the country of destination* (at the European union level this is typically represented by the visa system and the use of complex databases, including biometric data), (2) *border control* (classic control of passengers and documents at the state borders, accompanied by refined and technically supported measures – e. g. thermal vision systems, drones, motion detection) and (3) *control inside the country of destination*. The latter especially reflects the notion of pluralization, as migration control is within the domain of police (police stations for compensatory measures), the customs service, and inspection services and other state institutions.

Europeanization

The trend of the Europeanization of policing is most evidently reflected through the process of establishing common European police agencies/networks,⁹ close cooperation between national police organizations and gradually more uniform police standards and procedures in countries which formerly had very diverse and incompatible approaches to policing (Meško, Furman 2014; Meško, Sotlar, Lobnikar 2014). There can be no doubt that this trend is also closely connected to policing migration, starting with the Schengen Agreement of 1985, which applies common rules and procedures on issuing visas, asylum requests and border controls (Summaries of EU legislation 2009). Some other European Union initiatives aim directly to detect and control border crossing; they require absolute cooperation of the national units and are supported by sophisticated electronic surveillance systems¹⁰ such as VIS (Visa Information System), Eurodac, SIS (Schengen Information System) and Eurosur (European Border Surveillance System). The European Union's management of (irregular) migration employs a combination of physical and digital borders (Triandafyllidou, Ilies 2010), thus contributing profoundly to the deterritorialization of border control.

A good illustration of the Europeanization of migration management at the operational level is provided by European Border Guard Teams, which work under the auspices of Frontex, and which are deployed for short-term assistance in events which demand rapid intervention.¹¹ These teams are staffed by officers from national border management bodies (such as border guards, police officers and immigration officers), who are made available for specific interventions through national professional pools. When members are deployed to an intervention, they wear their respective national uniforms, but operate under the control of the host state authorities (Frontex 2015).

A more recent policy level example of Europeanization in the field of migration is the adoption of the Common European Asylum System (European Union 2014) in 2013 and the European Agenda on Migration (European Commission 2015) in 2015. Both were received with criticism. Without an in-depth analysis we can focus only on the most obvious weakness – neither seems able to handle current flows of people entering the European Union. Moreover, the European Union repeatedly fails to keep these people safe, or (too often) even alive.

In 2013 and 2014 Italy launched a humanitarian operation called *Mare Nostrum*, which resulted in the rescue of more than 166,000 people. In agreement with other European countries, Italy suspended *Mare Nostrum* after one year of operation. It was followed by *Joint Operation Triton*, which was headed by Frontex and focused primarily on border control as opposed to search and rescue, which was the

9 These are (among others): Europol (European Police Office), Frontex (European Agency for the Management of Operational Co-operation at the External Borders of the Member States of the European Union), CEPOL (European Police College), AEPC (The Association of European Police Colleges), and MEPA (Mitteleuropäische Polizeiakademie).

10 Bigo (2009:582) sees this trend as a shift from following the principles of free movement toward "Eurosurveillance" in the name of combating terrorism and illegal immigration.

11 Rapid intervention is limited to cases of urgent and exceptional migratory pressure (Frontex 2015).

main mission of *Mare Nostrum*. The latter was also better equipped, substantially financed and covered a larger sea area (Amnesty International 2015a). Instead of Europeanization, which should include European Union solidarity and support for supranational crises manifested in everyday human casualties on the borders, in the described operations we are witnessing a shift from a humanitarian search and rescue response to a control and deter response. This is in line with the notion of militarization, the opposite of another trend, which I discuss below.

Demilitarization

Over the last century, policing in Europe has developed along the lines of French and English policing heritage. The influence of the latter is felt through decentralized and demilitarized police organizations with strong public supervision, while the French (Napoleonic) policing legacy is represented most notably by the division into the civil police and military gendarmerie (Meško, Sotlar, Lobnikar 2014). Only a few decades ago, militarized police were still typical for the region of Central and Eastern Europe (Meško, Lobnikar, Sotlar, Jere 2013), while today gendarmerie units exist only in some parts of Europe (e.g. France, French-speaking Swiss cantons and Serbia¹²), and the process of demilitarization is perceived as the precursor of democratic policing models based on protection of human rights, transparency and community policing principles.

However, in the field of border (migration) control, quite the opposite trend can be observed – the Schengen framework itself with its strict external border control is often defined as highly militarized¹³ (Mozetič 2009; Walters 2009; Pickering et al. 2014). According to Zartaloudis (2013: 522), militarization includes military logic and practices¹⁴ applied in the “war” on immigration as well as “states of mind, policies and practices that resemble state and para-state strategies usually associated with actual times of war”. Bigo (2000: 68) points out the “siege mentality” in relation to immigration and explains how the end of the Cold War, which for the military meant the (not so) sudden absence of an obvious enemy, has resulted in a perceived common interest between police and military personnel and consequently the fusion of internal and external security issues. According to Zavratinik Zimic (2003), the most evident example of the abovementioned replacement of the military dividing line with a police border is the Schengen border, which gained a great strength when internal borders were removed.

The two most (in)famous cases of highly militarized borders are the Spanish enclaves of Ceuta and Melilla, where fences (in fact, walls) were erected in 1993 and 1996, respectively. However, the fences have been under the construction with the aim of fortifying the border ever since. The fortification (militarization) of the border has been co-financed by the European Union and is manifested through the growth of the fence from three to six metres in height, the installation of barbed-wire, use of infrared cameras, motion and noise detectors, and helicopters (Castan Pinos 2009; Graça Peters 2011). Less than a decade later, in 2012, Greece applied a similar measure on their border with Turkey. A border fence was built and an additional 1,800 police officers were deployed to the frontier. Foot patrols, watchtowers, thermal vision cameras and other surveillance measures are co-funded by the EU (Nielsen 2012; Popp 2014).

Currently, Hungarian military personnel are building a four-metre-high fence along the border between Hungary and Serbia, accompanied by state representatives claiming that there is no better

12 For more information on (de)militarization in Central and Eastern Europe see the chapter on *Policing in Central and Eastern Europe: Past, present and future prospects* in Meško et al. (2014).

13 In his work on policing migration in the Mediterranean, Lutterbeck (2006: 65) describes two “semi-military security forces, namely police forces with a military status” operating on Mediterranean EU borders – the Italian *Guardia di Finanza* and the Spanish *Guardia Civil*.

14 Pickering et al. (2014: 14) list unmanned aerial vehicles, military and police vessels, airplanes, helicopters and surveillance cameras as examples and approaches of a more militarized nature.

solution for stopping the flow of migration (Charlton, Matthew 2015; Szakacs 2015). Employing wartime logic, the Hungarian prime minister has introduced the idea of setting up internment camps for illegal immigrants, who should also be forced to work (Traynor 2015). In Bulgaria some sections of the planned three-metre-high fence along half the frontier between Bulgaria and Turkey have already been built since September 2014. Currently, the construction continues and legislative amendments have come into force allowing military forces to guard the border (Harris 2015; Novinite 2015). Another fence has appeared just recently and is for the present temporary (razor wire rolled across the frontier) – at the border between Greece and the Former Yugoslav Republic of Macedonia (FYRoM). FYRoM authorities have declared a state of emergency and called in military backup (BBC 2015; Tomlinson 2015) – *a para-military response*,¹⁵ as Amnesty International (2015b) warns.

Academization

Another trend in policing and police research is the academization of policing, which is characterized by the increasing promotion of research work and the strengthening of educational standards for policing (Meško et al. 2014). This development seems natural and essential for police organizations to be able to face the dynamics of contemporary society and is shifting policing towards being a knowledge-based activity (Lobnikar, Sotlar, Meško 2013). However, while the police generally profess an academic approach to educational development, “the deep currents of police culture cling to the ideal of experience as the best teacher”. (Feltes, Dincă 2012: 195) This notion is unfortunately closer to the concept of public opinion led policymaking (Meško, Kury 2009) and ad hoc approaches (Meško, Sotlar 2012), which are both the opposites of knowledge-based activity. Characterized by the exclusion of expertise, public opinion led policymaking is also hugely supported by the media (Meško, Kury 2009). Media coverage of migration targets public fears by connecting immigrants to (transnational) crime, terrorism¹⁶ and riots (Huysmans 2000: 763). The media also foster a discourse of discrimination, characterized by reporting on crime committed by foreigners along with revealing their nationality, portraying “them” as perpetrators and “us” as victims (“us-them” discourse) (Bučar Ručman 2013: 32). Such declinatory attitudes toward “them” (foreigners / migrants of all kinds) also develop as a consequence of public policies which both legitimize social exclusion and xenophobia and fail to prevent discriminatory practices (Zavratnik 2011, 2012). This additionally fuels feelings of insecurity, social tensions (Karyotis 2011) and moral panic, so it is easy to guess what kind of approaches find favour among policymakers and the public through opinion led policymaking.¹⁷

POLICING MIGRATION BY AND IN SLOVENIA

Since 2007, when Slovenia joined the Schengen Area (General Police Directorate 2012), the country has adhered to the patterns described above, i.e. trends of pluralization and Europeanization were found to be present in the field of policing migration. Despite the fact that the educational level required for basic police work was increased in 2013 and research efforts have been significantly strengthened in

15 Tear gas and stun grenades were used to pacify the crowd (Tomlinson 2015) – with Macedonian authorities “responding as if they were dealing with rioters rather than refugees who have fled conflict and persecution” (Amnesty International 2015).

16 The unjustifiable and unfounded nature of such claims will not be further debated in this paper, as it is well documented in the criminology literature (see e.g. Karyotis 2007; Bučar Ručman 2013; Karyotis, Skleparis 2013).

17 Moreover, we are already witnessing such approaches. Among many examples (already mentioned in this paper, especially under *Demilitarization*), the most recent is perhaps Slovakia’s condition for taking part in EU relocation plan – when taking in Syrian refugees, they will only accept Christians (Sims 2015).

the last two decades (Lobnikar et al. 2013), the trend of academization is questionable and blurred by public opinion led and ad hoc solutions.

An analysis conducted by Meško and Sotlar (2012)¹⁸ shows a clear lack of knowledge- and research-based initiatives, moreover, the measures are usually contrived and implemented by officials employed in state and local administrative bodies, and based on their personal assumptions. As regards demilitarization of policing in Slovenia, if we understand this trend as a process of turning to the community and seeking new ways of democratic conduct, legitimacy and support instead of imposing authority by coercion and repression, then the conclusion would be that this trend is present in Slovenia as well. As is evident from the previous chapter, in the field of policing migration the situation is just the opposite, indicating a prevailing trend of militarization.

Thinking outside the frames of analyzed trends in policing migration, there are certain practical aspects of converging policing and migration which are more or less specific to the Slovenian context. For instance, recent research on human trafficking has partly focused on the exploitation of immigrant workers, supported by the police apparatus who acted against these workers in documented cases when employers informed the police about expired or never issued work permits with the purpose of getting rid of (deporting) people for economic or disciplinary reasons (in cases of workers' complaining over violations of their rights) (Bučar Ručman 2015; Bučar Ručman, Frangež 2014).¹⁹ According to Medica (2007), the Ministry of the Interior perceives the police's role in policing migration as repressive rather than preventive. Their success can be measured by well-organized actions and the number of people apprehended. This should come as no surprise, since producing security knowledge is inherent to the police profession and they tend to categorize their tasks within security discourse (Huysmans 2000). Therefore the regulation of migration should not be within the primary jurisdiction of police and similar security agents.

Some authors have made empirical studies of police-migration encounters at the individual level. Zorn (2003) conducted ethnographic research at the Asylum Centre in 2001 and 2002 and found that after asylum seekers cross the border illegally, the police are the first institution they come into contact with. They reported experiencing disrespectful treatment, and even dehumanization and violence in everyday contacts with the police. The police perspective on immigrants was touched upon by another study conducted in 2010 on a nationwide sample of Slovene police officers. A set of questions was asked regarding threats to security in local settings and the categories included (among others) *foreign workers*, *foreigners* and *illegal migrants*. Police officers and citizens were asked to rate how serious a threat they believe the individual categories posed. While the mean for seriousness of the "threats" was rather low,²⁰ police officers perceived all categories as more threatening in comparison with how they were perceived by citizens (Meško, Sotlar, Lobnikar, Jere, Tominc 2012). Bearing in mind that police personnel are usually at the forefront of a country's migration policy, and moreover that there are human beings behind the term *migration*, the individual level of police-migration encounters deserves more attention in the humane, political, and research context.

CONCLUDING REMARKS

Although considered an urgent need by Human Rights Watch (2011), "a shift in European Union asylum and migration policy from an enforcement-first policy to a protection-first policy" seems merely wishful thinking when we take into consideration the prevailing trends in policing migration. Despite the

18 Their analysis focused on prevention of crime in local communities in Slovenia, but I believe it can be paralleled with other decision-making and action-taking processes within policing.

19 For more on this research and further reading on the topic of migration and crime see *Migracije in kriminaliteta: pogled čez meje stereotipov in predsodkov* by Bučar Ručman (2014).

20 Below 3 on the Likert scale from 1 to 5, 1 meaning *not a problem at all* and 5 meaning *very serious problem*.

finding that trends in policing migration do not correspond completely with general trends in policing, there is no doubt that there is already a long-lasting and far-reaching convergence between migration and policing. This is why no major shifts are in sight for policing migration by Slovenia in the near future. However, some alterations in migration dynamics are surely coming with the eventual inclusion of Croatia in the Schengen Area, which may cause changes in the policing of migration in Slovenia.

As for the future development in the field of policing migration in light of the trends discussed above, there is a potential for a positive outcome, where these trends would reflect general trends in policing. Pluralization in the field of policing migration could go beyond widening the net of institutions within the security apparatus dealing with immigrants. Asylum seekers, for example, report that not only were police officers the first people they came to contact with, but they also never before had been subjected to such extensive police attention as they were during their stay at the Asylum Centre (Zorn 2003). Therefore, *pluralization* could rather indicate more thorough and intensive involvement of appropriately qualified civil personnel in these procedures.

Slovenian police themselves believe that of all police activities the work of the border police is the most Europeanized (Police 2015b) and it surely is, especially since Slovenia joined the Schengen Area. When or if European Union migration policy is ever going to adequately address the multifaceted challenges posed by migration, then *Europeanization* may ease the process of transferring ideas to national, regional and local levels. Currently, the trend remains seen in a negative perspective, as “security discourses and technologies [have] penetrated the Europeanization of migration policy.” (Huysmans 2000) Instead, *academization* is a trend that should penetrate policy making and could change the perspective into a more positive one. Research-, evidence- and knowledge-based approaches have lately received increasing attention in policing. Moreover, the inclusion of expertise in (any) policymaking is crucial, and in the case of migration policy it would undoubtedly lead to the fostering of another trend – *demilitarization*. This encompasses the notion of democratic, professional, transparent and legitimate policing. To all this Llorente (2006) adds more civilian control over policing bodies as well as more civilian participation in policing matters. All of the analyzed trends are essential for the future development of policing in general and policing migration specifically, and should thus be incorporated into policy and practice. Taking into consideration the described potential of current trends in policing, we can understand the convergence between policing and migration, quite paradoxically, as promising and worthy of future research attention.

REFERENCES

- Amnesty International (2015 a). *Europe's sinking shame. The failure to save refugees and migrants at sea*. London: Amnesty International Ltd, http://www.amnesty.org.uk/webfm_send/1345 (31 Aug 2015).
- Amnesty International (2015 b). *Macedonia: Thousands trapped and at risk of violence as border sealed*, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/08/macedonia-thousands-trapped-and-at-risk-of-violence-as-border-sealed/> (21 Aug 2015).
- Avdan, Nazli (2014). Do asylum recognition rates in Europe respond to transnational terrorism? The migration-security nexus revisited. *European Union Politics* 15/4, 445–471.
- BBC (2015). *Macedonia migrants: Hundreds rush border forces*, <http://www.bbc.com/news/world-europe-34014353>, (21 Aug 2015).
- Bigo, Didier (2000). Liaison officers in Europe: New officers in the European security field. *Issues in transnational policing* (ed. James Sheptycki). Oxon: Routledge, 67–100.
- Bigo, Didier (2009). Immigration controls and free movement in Europe. *International Review of the Red Cross* 91/875, 579–591.
- Boswell, Christina (2007). Migration control in Europe after 9/11: Explaining the absence of securitization. *JCMS: Journal of Common Market Studies* 45/3, 589–610.

- Bučar Ručman, Aleš (2013). Crime news discourse in Slovenia: Critical reflection two decades after transition to 'democracy'. *Crime, law and social change* 59/1, 21–37.
- Bučar Ručman, Aleš (2014). *Migracije in kriminaliteta: pogled čez meje stereotipov in predsodkov*. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Bučar Ručman, Aleš (2015). Analiza migracij in odnosov v multikulturni skupnosti: primer mestne občine Velenje. *Dve domovini/Two homelands*, 41, 113–127.
- Bučar Ručman, Aleš, Frangež, Danijela (2014). *Analiza trgovine z ljudmi z namenom izkoriščanja delovne sile, trgovine z otroki, prisilnega beračenja in izvrševanja kaznivih dejanj*. Ljubljana: Urad vlade RS za komuniciranje.
- Button, Mark (2007). Assessing the regulation of private security across Europe. *European Journal of Criminology* 4/1, 109–128.
- Castan Pinos, Jaume (2009). Building Fortress Europe? Schengen and the Cases of Ceuta and Melilla. *Centre for International Border Research Working Paper, WP18*, <http://www.qub.ac.uk/research-centres/CentreforInternationalBordersResearch/Publications/WorkingPapers/CIBRWorkingPapers/Filetoupload,174398,en.pdf> (31 Aug 2015).
- Charlton, Corey, Matthew, Sam (2015). Good luck with that! Hungarian soldiers build border fence they hope will stop unprecedented flow of migrants from Serbia. *Dailymail* (15 Jul. 2015), <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3162980/Good-luck-Hungarian-soldiers-continue-construction-work-new-border-fence-hope-stop-unprecedented-flow-migrants-Serbia.html> (20 Aug 2015).
- Edelbacher, Maximilian, Norden, Gilbert (2013). Policing in Austria: Development over the past twenty years, present state and future challenges. *Handbook on policing in Central and Eastern Europe* (ed. Gorazd Meško, Charles B. Fields, Branko Lobnikar, Andrej Sotlar). New York: Springer, 15–31.
- European Commission (2015). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A European Agenda On Migration*, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf (20 Aug. 2015).
- European Union (2014). *A Common European Asylum System*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/e-library/docs/ceas-fact-sheets/ceas_fact-sheet_en.pdf (20 Aug. 2015).
- Feltes, Thomas, Dincă, Jutta (2012). Tides and currents in policing Germany. *Journal of Police Studies* 4/25, 153–171.
- Feltes, Thomas, Marquardt, Uwe, Schwarz, Stefan (2013). Policing in Germany: Developments in the last 20 Years. *Handbook on policing in Central and Eastern Europe* (ed. Gorazd Meško, Charles B. Fields, Branko Lobnikar, Andrej Sotlar). New York: Springer, 93–115.
- Frontex (2015). *Rapid Intervention*, <http://frontex.europa.eu/operations/rapid-intervention/> (20 Apr. 2015).
- General Police Directorate (2012). *Slovenia's five years in the Schengen area*. Ljubljana: Ministry of the Interior, Police, http://www.policija.si/eng/images/stories/AreasOfWork/BorderMatters/Schengen/pdf/Slovenia_5YearsInTheSchengenArea.pdf (12 May 2015).
- Grača Peters, Katharina (2011). Ceuta and Melilla: Europe's High-Tech African Fortress. *Spiegel Online International* (10 Aug 2011), <http://www.spiegel.de/international/world/ceuta-and-melilla-europe-s-high-tech-african-fortress-a-779226.html> (31 Aug 2015).
- Greene, Jack. R (2007). *The encyclopedia of police science*. New York: Routledge.
- Harris, Chris (2015). Is Bulgaria's border wall forcing migrants to risk deadly crossings? *Euronews* (30 Apr. 2015), <http://www.euronews.com/2015/04/30/is-bulgarias-border-wall-forcing-migrants-to-risk-perilous-sea-crossings/> (20 Aug 2015).

- Human Rights Watch (2011). *The EU's Dirty Hands: Frontex Involvement in Ill-Treatment of Migrant Detainees in Greece*, http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/greece0911_webwcover_0.pdf (29 May 2015).
- Huysmans, Jef (2000). The European Union and the Securitization of Migration. *Journal of Common Market Studies* 38/5, 751–777.
- Jones, Trevor, Newburn, Tim (1998). *Private security and public policing*. Oxford: Clarendon Press.
- Karyotis, Georgios (2007). European migration policy in the aftermath of September 11: The security–migration nexus. *Innovation* 20/11, 1–17.
- Karyotis, Georgios (2011). *The fallacy of securitizing migration: elite rationality and unintended consequences*. *Security, Insecurity and Migration in Europe* (ed. Gabriella Lazaridis). Farnham: Ashgate, 13–30.
- Karyotis, Georgios, Skleparis, Dimitris (2013). Qui Bono? The winners and losers of securitising migration. *Griffith Law Review* 22/3, 683–706.
- Kešetović, Želimir M. (2013). Serbian police: Troubled transition from police force to police service. *Handbook on policing in Central and Eastern Europe* (ed. Gorazd Meško, Charles B. Fields, Branko Lobnikar, Andrej Sotlar). New York: Springer, 217–239.
- Leyrer, Richard (2013). Finding the right path of policing in Hungary. *Handbook on policing in Central and Eastern Europe* (ed. Gorazd Meško, Charles B. Fields, Branko Lobnikar, Andrej Sotlar). New York: Springer, 115–129.
- Lobnikar, Branko, Sotlar, Adnrej, Meško, Gorazd (2013). Razvoj policijske dejavnosti v Srednji in Vzhodni Evropi. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 64/1, 5–18.
- Llorente, M. V. (2006). Demilitarization in a war zone. *Public Security and Police Reform in the Americas* (ed. John Bailey, Lucía Dammert). Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 111–131.
- Lutterbeck, Derek (2006). Policing Migration in the Mediterranean. *Mediterranean Politics* 11/1, 59–82.
- Macklin, Audrey (2013). A Safe Country to Emulate? Canada and the European Refugee. *The Global Reach of European Refugee Law* (ed. Hélène Lambert, Jane McAdam, Maryellen Fullerton). Cambridge: Cambridge University Press, 99–131.
- Manning, Peter K. (2012). Metaphors and modern policing. *Journal of Police Studies* 4/25, 69–78.
- Medica, Karmen (2007). Sodobne migracije in dileme varnosti. *Socialno delo* 46/3, 125–133.
- Meško, Gorazd, Furman, Robert (2014). Police and Prosecutorial Cooperation in Responding to Transnational Crime. *Handbook of transnational crime and justice* (ed. Philip Reichel, Jay Albanese). Los Angeles: Sage, 323–352.
- Meško, Gorazd, Kury, Helmut (2009). *Crime Policy, Crime Control and Crime Prevention: Slovenian Perspectives*. Ljubljana: Tipografija.
- Meško, Gorazd, Lobnikar, Branko, Sotlar, Andrej, Jere, Maja (2013). Recent developments of policing in Slovenia. *Handbook on policing in Central and Eastern Europe* (ed. Gorazd Meško, Charles B. Fields, Branko Lobnikar, Andrej Sotlar). New York: Springer, 263–287.
- Meško, Gorazd, Sotlar, Andrej (2012). Preprečevanje kriminalitete v lokalnih skupnostih-med ad hoc pristopi in na znanju temelječih preventivnih dejavnostih. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 63/3, 229–239.
- Meško, Gorazd, Sotlar, Andrej, Lobnikar, Branko (2014). Policing in Central and Eastern Europe: Past, Present, and Future Prospects. *The Oxford Handbook of Police and Policing* (ed. Michael D. Reisig, Robert J. Kane). Oxford: Oxford University Press, 606–622.
- Meško, Gorazd, Sotlar, Andrej, Lobnikar, Branko, Jere, Maja, Tominc, Bernarda (2012). *Občutek ogroženosti in vloga policije pri zagotavljanju varnosti na lokalni ravni: CRP (V5-1038 A): poročilo ciljnega raziskovalnega projekta*. Ljubljana: Fakulteta za varnostne vede.
- Mozetič, Polona (2009). Nezakonite migracije in spreminjanje pojmovanja zasebnosti v družbi nadzora. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo* 60/1, 3–15.
- Nielsen, Nikolaj (2012). Fortress Europe: a Greek wall close up. *EuObserver* (21 Dec 2012), <https://euobserver.com/fortress-eu/118565> (31 Aug 2015).

- Novinite (2015). *Bulgaria to Complete Fence at Border with Turkey by End of Year*, <http://www.novinite.com/articles/169640/Bulgaria+to+Complete+Fence+at+Border+with+Turkey+by+End+of+Year> (20 Aug 2015).
- Petermann, Sören, Schönwälder, Karen (2014). Immigration and social interaction. *European Societies* 16/4, 500–521.
- Pickering, Sharon, Bosworth, Mary, Franko Aas, Katja (2014). *The Criminology of Mobility. The Routledge Handbook on Crime and International Migration* (ed. Sharon Pickering, Julie Ham). Oxon: Routledge, 382–397.
- Pickering, Sharon, Segrave, Marie, Tazreiter Claudia, Weber, Leanne (2013). Migration control and human security. *The Ashgate Research Companion to Migration Law, Theory and Policy. Law and Migration* (ed. Satvinder S. Juss). Farnham: Ashgate, 535–561.
- Pickering, Sharon, Weber, Leanne (2013). Policing transversal borders. *The Borders of Punishment. Migration, Citizenship, and Social Exclusion* (ed. Katja Franko Aas, Mary Bosworth). Oxford: Oxford University Press, 93–110.
- Police (2015a). *Mission, vision and values of the Police*, <http://www.policija.si/eng/index.php/about-thepolice/tasksandgoals/80-mission-vision-and-values-of-the-police> (17 Apr. 2015).
- Police (2015b). *Mejne zadeve in tujci*, <http://www.policija.si/index.php/delovna-podroja/mejne-zadeve-in-tujci> (20 Aug. 2015).
- Popp, Maximilian (2014). Europe's Deadly Borders: An Inside Look at EU's Shameful Immigration Policy. *Spiegel Online International* (11 Sep 2014), <http://www.spiegel.de/international/europe/europe-tightens-borders-and-fails-to-protect-people-a-989502-3.html> (31 Aug 2015).
- Rowe, Michael (2008). *Introduction to policing*. London: Sage.
- Szakacs, Gergely (2015). Hungary expects to complete Serbian border fence by November: lawmaker. *Reuters* (24 Jul. 2015), <http://www.reuters.com/article/2015/07/24/us-europe-migrants-hungary-fence-idUSKCN0PY0VX20150724> (20 Aug. 2015).
- Sheptycki, James (2012). Metaphors and modern policing. *Journal of Police Studies* 4/25, 55–69.
- Sims, Alexandra (2015). Slovakia will only accept Christian migrants. *The Independent* (21 Aug. 2015), <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/migrant-crisis-slovakia-will-only-accept-christians-10463875.html> (23 Aug. 2015).
- Sotlar, Andrej (2010). Private security in a plural policing environment in Slovenia. *Cahiers politiestudies, Journal of Police Studies* 3/16, 335–353.
- Summaries of EU legislation (2009). *The Schengen area and cooperation*, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:l33020> (6 Apr. 2015).
- Tabur, Lauri (2013). Policing in Estonia: From police force to police service. *Handbook on policing in Central and Eastern Europe* (ed. Gorazd Meško, Charles B. Fields, Branko Lobnikar, Andrej Sotlar). New York: Springer, 81–93.
- Tomlinson, Simon (2015). The terrified young victims of Europe's migrant crisis: Tearful children clasp hands as they are caught in the crush of 3,000 refugees driven back by police with tear gas and stun grenades at the Macedonian border. *Dailymail* (21 Aug 2015), <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3205764/Police-Macedonia-fire-tear-gas-stun-grenades-break-crowd-3-000-anxious-migrants-trying-force-way-border-Greece.html> (21 Aug 2015).
- Toral, Burcu (2011). Convergence of Securitization of Migration and 'New Racism' in Europe: Rise of Culturalism and Disappearance of Politics. *Security, Insecurity and Migration in Europe* (ed. Gabriella Lazaridis). Farnham: Ashgate, 219–239.
- Traynor, Ian (2015). Hungary PM: bring back death penalty and build work camps for immigrants. *The Guardian* (29 Apr. 2015), <http://www.theguardian.com/world/2015/apr/29/hungary-pm-death-penalty-work-camps-for-immigrants-viktor-orban> (20 Aug 2015).
- Triandafyllidou, Anna, Ilies, Maria (2010). EU irregular migration policies. *Irregular Migration in Europe: Myths and Realities* (ed. Anna Triandafyllidou). Burlington: Ashgate Publishing, 23–40.

- Trimikliniotis, Nicos, Parsanoglou, Dimitris, Tsianos, Vassilis (2013). *Mobile Commons, Migrant Digitalities and the Right to the City*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Wakefield, Alison. (2005). The public surveillance functions of private security. *Surveillance and Society* 2/4, 529–554.
- Walters, William (2009). Europe's Borders. *Sage Handbook of European Studies* (ed. Chris Rumford). London: Sage, 485–505.
- Zartaloudis, Thanos (2013). Elements of movement controls in post-sovereign governmentality. *The Ashgate Research Companion to Migration Law, Theory and Policy. Law and Migration* (ed. Satvinder S. Juss). Farnham: Ashgate, 661–688.
- Zavratnik Zimic, Simona (2003). Fortress Europe or open Europe? Challenges facing the countries on the "Schengen periphery". *Migracije – Globalizacija – Evropska unija* (ed. Romana Bešter, Aleš Drolc, Bogomir Kovač, Silva Mežnarič, Simona Zavratnik Zimic). Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije, 181–211.
- Zavratnik, Simona (2011). Sodobne migracije v mnenjih slovenske javnosti. *Dve domovini* 33, 55–71.
- Zavratnik, Simona (2012). Migranti kot »drugi«: refleksije mnenjskih merjenj. *IB revija: za strokovna in metodološka vprašanja gospodarskega, prostorskega in socialnega razvoja Slovenije* 46/2, 57–69.
- Zorn, Jelka (2003). Ritualizacija in normalizacija policijskega nasilja nad pribežniki. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 31/213–214, 125–159.

POVZETEK

ZBLIŽEVANJE MIGRACIJ IN POLICIJSKE DEJAVNOSTI: SLOVENSKI VIDIK

Maja MODIC

V prvem delu članka avtorica predstavi teoretični okvir zблиževanja migracij in policijske dejavnosti ter prevladujoče trende policijske dejavnosti, pri čemer se omeji na tiste, ki so aktualni tudi v slovenskem prostoru, to so pluralizacija, evropeizacija, demilitarizacija in akademizacija. Medtem ko pluralizacija in evropeizacija zaznamujeta policijsko dejavnost tudi na področju migracij, tega za demilitarizacijo in akademizacijo ne moremo trditi. Namesto demilitarizacije smo priča nasprotnim procesom (militarizaciji); akademizacijo in na znanju temelječo dejavnost pa nadvladujejo *ad hoc* pristopi in na javnem mnenju temelječe politike. Od pridružitve schengenskemu območju slovenski vidik obravnavane teme občutno ne odstopa od splošnega evropskega. V zadnjem obdobju smo bili v slovenskem kontekstu migracij priča intenzivnejšemu dogajanju predvsem ob izkoriščanju delavcev migrantov in s tem seriji individualnih ter institucionalnih zlorab njihovih pravic. Avtorica članek konča z ugotovitvijo, da kljub dolgotrajnemu in očitnemu zблиževanju migracij in policijske dejavnosti ni zaznati prenosa sodobnih trendov te dejavnosti. V tem smislu bi si torej želeli večjo mero zблиževanja, saj opisani trendi lahko pomenijo napredek in razvoj v smeri demokratičnosti, profesionalnosti, transparentnosti ter legitimnosti politik in praks policijske dejavnosti na področju migracij.

AVTONOMIJA IN NADZOR MIGRACIJ V EVROPSKIH »TAMPONSKIH CONAH«

Uršula LIPOVEC ČEBRON^I, Jelka ZORN^{II}

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Avtonomija in nadzor migracij v evropskih »tamponskih conah«

Dva ključna koncepta, s pomočjo katerih avtorici v članku mislita migracije in se prepletata skozi celotno besedilo, sta nadzor nad priseljevanjem in avtonomija migracij, pri čemer poudarita, da je v praksi prvi odgovor na drugega in ne obratno. Koncept avtonomije migracij omogoča razumeti begunce/begunke in migrante/migrantke onstran viktimizacije in varnostnega diskurza. Nadzor razčlenita s pomočjo prikaza tipičnih diskurzov (ločevanje beguncev in ekonomskih migrantov, varnostni diskurz, diskurz žrtve, zloraba azila) in značilnih ukrepov (zapiranje »nelegalnih« migrantov in eksternalizacija evropskih meja). Ključni argument je, da v praksi nadzor nad priseljevanjem ne blokira le avtonomije migracij, temveč tudi sistem mednarodne zaščite. Omenjeni koncepti in prakse se odlikavajo na eksternaliziranih evropskih mejah – »tamponskih conah« – ki naj bi prevzele evropski sistem mednarodne zaščite ter varovale EU pred migracijami. Prakse v »tamponskih conah« avtorici obravnavata s perspektive avtonomije migracij, torej tudi onstran zatiranja in neučinkovitega sistema zaščite.

KLJUČNE BESEDE: meje, azil, mednarodna zaščita, center za tujce, pridrževanje

ABSTRACT

Autonomy and Control of Migration in European "Buffer Zones"

Two key concepts that intertwine throughout the text are immigration control and the autonomy of migration. It is important to emphasize that in practice, the former is a response to the latter and not the other way around. The concept of the autonomy of migration makes it possible to consider refugees and migrants without resorting to victimization and security discourse. Control is broken down by presenting typical discourses (the distinction between refugees and economic migrants, security discourse, victim discourse, asylum abuse) and countermeasures (incarcerating "illegal" migrants and the externalization of European borders). The main argument is that in practice, immigration control blocks not only the autonomy of migration, but also the system of international protection (asylum). These concepts and practices are reflected in Europe's externalized borders – "buffer zones" which are supposed to support the European asylum system and also protect the EU from migrations. The paper views practices in these buffer zones from the perspective of the autonomy of migration, and thus goes beyond the narrow framework of oppression and the ineffective system of protection.

KEY WORDS: borders, asylum, international protection, refugees, detention centre.

^I Docentka za področje kulturne antropologije Univerze v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Zavetiška 5, SI-1000 Ljubljana, ursula.lipovec@gmail.com

^{II} Docentka za področje socialnega dela Univerze v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo, Topniška 31, SI-1000 Ljubljana, jelka.zorn@fsd.uni-lj.si

UVOD

Avtonomija migracij pomeni videti mobilnost kot primarno in konstitutivno silo družbenega življenja in politične skupnosti (Papadopoulos, Tsianos 2013: 184). Migranti in begunci se preseljujejo ne glede na nadzor in omejitve, čeprav ukrepi nadzora zaznamujejo in brutalno zaustavljajo ljudi tako na mejah kot v notranjosti ciljnih držav. Ali, kot je to izrazil eden od sogovornikov: »[Ti režimi] se ne zavedajo, da ko se enkrat človek odloči, da bo odšel, kamor želi iti, da bo tja tudi prišel – nikakršne vize in meje mu ne morejo tega preprečiti. [Zaradi obstoječega viznega režima se] zgodi samo to, da se bolj namučič« (intervju z A., Azilni dom, 2. 3. 2002).

Koncept avtonomije migracij poudarja osebni vidik preseljevanja, ki pa v državah priselitve trči ob številne formalne ovire in ukrepe nadzora (Mezzadra 2015). Gre za to, kot pravita Papadopoulos in Tsianos (2013), da postanemo občutljivi in postavimo pred kapital (vendar ne neodvisno od njega), mobilnost pa pred nadzor (a ne nepovezano z njim). Avtonomija migracij pomeni, da ima preseljevanje ljudi svojo lastno logiko, motivacijo, usmeritve; reakcija na to avtonomno silo je državi nadzor in ne obratno (Transit Migration Forschungsgruppe 2006 v Papadopoulos, Tsianos 2013). Avtonomija migracij temelji na izmenjavi informacij med migranti/begunci na poti in v državah prihoda. Natančneje, šele izmenjava informacij, taktik preživetja, uslug, pogovorov, nasvetov za izogibanje nasilju in nadzoru ter povezanost med ljudmi omogočajo mobilnost in so del 'skupnega-v-gibanju' (*mobile commons*) (prav tam). V nadaljevanju s primeri ponazoriva tako nakopičeno znanje, to skupno v(r)ednost, ki jo migranti in begunci sproti dopolnjujejo.

Čeprav v članek vpeljeva koncept avtonomije migracij, pa to ne pomeni, da so migranti in begunci, ko se preseljujejo oziroma bežijo iz svojih držav, (povsem) avtonomni. Soočeni so z nadzorom nad priseljevanjem, ki v zadnjem desetletju postaja vse bolj globaliziran. Ta režim krepi varnostne diskurze (migranti kot grožnja, povezava migracij in kriminala, izključevanje »lažnih« beguncev) in temelji na ukrepih ilegalizacije, pridrževanja in deportacij (Rygiel 2010). Ključni ustanovi nadzora sta azilni dom in 'center za tujce' (*detention centre*), ki ločujeta prosilce za mednarodno zaščito¹ od ekonomskih migrantov. V nadaljevanju omenjeno klasifikacijo podrobneje analizirava, saj gre za prakso, ki onemogoča ne le svobodo in avtonomijo posameznikov in posameznic, temveč izniči celoten koncept mednarodne zaščite. Čeprav je definicija begunca v Ženevski konvenciji o statusu beguncev jasna, pa je dolgoletna vladna praksa arbitrarnega ločevanja ljudi na dve skupini povzročila trajno krizo azilnega sistema v državah Evropske unije. Ukrepi, ki naj bi omogočili zaščito preganjanih, naj bi obenem »ščitili« Evropo pred »navalom« priseljevanja. Rezultat izrazito selektivnega pristopa k begunskim pravicam, neločljivo povezanega z nadzorom nad priseljevanjem, ni le ilegalizacija »nezaslužnih«, temveč delegitimizacija priseljevanja z globalnega Juga na globalni Sever ter »kultura« nezaupanja (begunci morajo svojo potrebo po zaščiti šele dokazati).

Globalizirani režim nadziranja migrantov vse bolj deluje preko eksteralizacije meja. Michael Flynn (2013) eksteralizacijo meja (širjenje represivnih praks iz jedrnih držav mednarodnega sistema v periferne) povezuje z nelagodjem liberalnih demokracij ob izvajanju liberalizmu in demokraciji nasprotnih praks. Posledica omenjenega nelagodja je eksteralizacija varovanja meja (da bi »umazano delo« opravil nekdo drug) in uvajanje retorike človekovih pravic v vse ukrepe, tudi pridrževanje in deportiranje. Pri prestavljanju nadzora onstran meja Evropske unije je eden od učinkov nastanek »tamponskih con«. Z izrazom »tamponske cone« označujemo države, ki šele razvijajo evropski azilni sistem in jim je naložena vloga »psov čuvajev«, »vratarjev« EU, saj zadržujejo migrante in migrantke na njeni zunanji meji (prim. Milohnič 2001; Pajnik, Zavratnik Zimic 2003). V pričujočem članku sta kot »tamponski coni« prikazani Slovenija v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in Srbija od leta 2008 dalje.

1 V slovenski zakonodaji so spremenili termin »azil« v »mednarodno zaščito« ter namesto prosilca za azil vpeljali termin prosilec za mednarodno zaščito. Zaradi uveljavljenosti prejšnjega termina v članku uporabljava obe možnosti.

Raziskovalna perspektiva, vprašanja in primeri temeljijo na večletnih terenskih raziskavah (med letoma 2000 in 2015),² povezanih z migranti/migrantkami, begunci/begunkami, ki so v nekem trenutku svojega življenja (p)ostali v Sloveniji ali Srbiji. V tem raziskovalnem procesu gre za povsem raznolike situacije, ljudi in medosebne stike, ki jih je možno – kot sva nakazali že predhodno – posplošiti v treh vidikih: 1) gre za izkušnje migrantov/migrantk na zunanjih mejah Evropske unije (v t. i. tamponskih conah); 2) gre za ljudi, katerih mobilnost naj ne bi bila dovoljena, zato so podvrženi nadzoru in represiji; in 3) gre za strategije izogibanja nadzoru in nasilju, ki jih razumemo s pomočjo koncepta avtonomije migracij.

EKSTERNALIZACIJA MEJA

Nadzor nad priseljivanjem množi meje, tako navznoter kot onstran državnih meja (Balibar 2007). Mnóženje meja navznoter je najbolj očitno na letališčih in v centrih za tujce ter azilnih domovih. Manj vidne, a zato nič manj učinkovite, so meje v vseh javnih institucijah, kjer je dostop do pravic odvisen od pravnega statusa osebe (državljeni so na vrhu in imajo največ pravic, vmes so tujci z dovoljenjem za stalno prebivanje, osebe s statusom begunca in osebe s subsidiarno zaščito, nižje so tujci z dovoljenjem za začasno prebivanje, najnižje so osebe z dovoljenjem za zadrževanje in druge osebe brez dovoljenja za prebivanje). Nadzor poteka tudi na daljavo, tako v obliki 'vizumskega režima' (*migrant remote control*) kot v obliki eksternalizacije meja. V primeru Evropske unije eksternalizacija meja pomeni »predstavljanje« nadzora na mejah navzven, v periferne evropske države (Hrvaška, Srbija, Makedonija, Turčija, Grčija) in afriške države ob Sredozemskem morju (financiranje njihovih obmejnih policij, centrov za selekcijo migrantov ipd.). Eksternalizacija meja pomeni, da posamezne države EU vzpostavijo in financirajo centre za tujce v drugih državah (denimo v Maroku, Libiji, Mavretaniji itd.). Na posreden način pa eksternalizacija meja pomeni tudi, da EU krepi in varuje zunanjo mejo (s pomočjo dublinskih uredb in tretje varne države, centraliziranega sistema prstnih odtisov EURODAC, schengenskega informacijskega sistema, skupne obmejne policije Frontex, direktive o vračanju nezakonitih priseljencev) tako, da naj bi begunci ostajali na zunanji strani te meje, na primer v Makedoniji, Albaniji, Srbiji. Te države prilagajajo svoje sisteme evropski migracijski politiki v zameno za določene »bonitete« evropske skupnosti: na primer, eden od pogojev, da je Srbija lahko kandidirala za članstvo v EU, je bila – tako kot pred njo v Sloveniji in na Hrvaškem – uskladitev migracijske zakonodaje z EU.³ Prav tako je liberalizacijo vizumskega režima⁴ Srbija dosegla v zameno za sporazum z EU o 'ponovnem sprejemu' (*readmission agreement*), po katerem so migranti, ki so v EU vstopili iz Srbije, vrnjeni v Srbijo. Sporazumi o vračanju in koncept tretje varne države so mehanizmi eksternalizirane evropske migracijske politike, s katerimi EU s svojega teritorija odstranjuje ilegalizirane migrante, kar pogosto povzroča verižne deportacije, na primer iz Madžarske v Srbijo ter iz Srbije v Makedonijo (pogosto pa še dalje, v Grčijo) (Meh 2013). Tretja varna država je status, ki ga državam podelijo posamezne države članice EU. Gre za problematičen institut,

2 Uršula Lipovec Čebren je v letih 2001–2011 opravljala etnografske raziskave med migranti v Sloveniji in Italiji: tako prosilcev za azil, nedokumentiranih migrantov in oseb s statusom begunca kot migrantskih delavcev. Od leta 2003 se je ukvarjala z antropološkimi raziskavami izbrisanih prebivalcev Slovenije ter njihovimi raznoterimi izkušnjami ilegalizacije. V zadnjem letu se posveča raziskavam migracije v Srbiji: leta 2015 je skupaj s študenti opravila terensko raziskavo (opazovanje z udeležbo in s polstrukturirani intervjuji) v različnih centrih za prosilce za azil v Srbiji. Jelka Zorn je v letih od 2000–2002 opravila intenzivno etnografsko raziskovanje (udeležba z opazovanjem, intervjuji z begunci in migranti ter zaposlenimi) v Azilnem domu in Centru za tujce (Zorn 2003). Pozneje je te ustanove večkrat obiskala (raziskovalno in aktivistično). Od leta 2000 se udeležuje gibanj za pravice beguncev, migrantov in izbrisanih.

3 Na temelju direktiv EU je leta 2008 Republika Srbija sprejela novelo Zakona o tujcih, ki regulira vstop, gibanje in bivanje »tujcev«, istega leta je s sprejemom novele Zakona o varovanju državne meje z EU standardi začela usklajevati tudi zakonodajo o mejnem nadzoru (Meh 2013).

4 Po katerem so lahko državljani Srbije lahko začeli potovati po EU brez vizuma.

ki bolj kot dejansko sposobnost zagotavljanja »varnosti« beguncem/migrantom odraža geopolitična razmerja moči. Tipičen primer je prav Srbija.⁵

Pri vprašanju nadzora je ključna geopolitika: države niso enakovredne, nekatere so bolj suverene kot druge, uveljavljanje njihovih interesov pa je odvisno od njihovega geopolitičnega položaja (Dauvergne 2008 v Franko Aas 2013: 27). Na kakšen način je producirana ilegalnost ljudi oziroma kako je nadzorovana mobilnost, je odvisno od interesa držav z največ moči in vpliva v mednarodnem redu. Pri tem pa gre, kot se je izrazil Gammeltoft-Hansen (v Franko Aas prav tam), za izvajanje »politike s pomočjo zakonodaje«, kar pomeni, da vlade namerno prelagajo (pravno) odgovornost na države z manj moči in vpliva, pri čemer se sklicujejo na zakonodajo. Pri eksternalizaciji meja se odgovornost za kršenje pravic (slabe bivalne razmere, nedostopnost zdravstva in šolstva, mučenje, neučinkovit sistem zaščite) in smrtne žrtve na morskih ali kopenskih mejah oziroma v centrih za tujce razprši in zabriše.

SPREMENJENA VLOGA MEDNARODNE KONVENCIJE O STATUSU BEGUNCEV: AZIL KOT FARSA

Še pred nekaj desetletji ni bilo tako. Migranti in begunci niso bili v situaciji merjenja moči oziroma »iznajdljivosti« z mednarodnimi in državnimi institucijami, migracije niso bile varnostno vprašanje, migranti niso bili grožnja, ki bi jo bilo treba nadzirati z represivnimi ukrepi in/ali izločiti v posebne zaporniške strukture ter prisilno izgnati. Sedanja situacija je zelo oddaljena od Ženevske konvencije o statusu beguncev, sprejete po drugi svetovni vojni na temelju zaobljube »Nikoli več!« – odgovora mednarodne skupnosti na zapostavljanje 32 milijonov apatridov med letoma 1930 in 1940 ter sedem milijonov razseljenih oseb po letu 1945 (Fassin 2005: 374). V prvih desetletjih po drugi svetovni vojni je bila namreč Ženevska konvencija uspešen instrument zaščite političnih beguncev, obenem pa za preostale migrante regularizacija njihovega statusa in dela ni bila ovira, saj ilegalizacija ljudi v državah sprejema ni bila ne sistematična ne množična (Huysmans 2000: 756).

Od osemdesetih let prejšnjega stoletja se politike na področju azila in migracij legitimirajo kot oblika varovanja javnega reda in ohranjanja stabilnosti znotraj države. Sodobne migracije so iz obrobne ekonomske teme postale prvovrstna politična tema (Castels, Miller v Zavratnik 2011: 56), kjer se migrante vse pogosteje predstavlja kot nevarnost za socialno državo, nacionalne kulture ter, na splošno, za evropski kulturni prostor (Bigo 1994; Huysmans 2000; Bučar Ručman 2014). Postopno se uveljavljajo diskurzi, ki migracije predstavljajo kot vzrok razpadanja nacionalnih »tradicij« in družbene homogenosti, kot notranjo in zunanjo grožnjo za preživetje nacionalnih skupnosti in zahodne »civilizacije«. Kot ugotavlja Huysmans (2000: 757), ti diskurzi reproducirajo politični mit o tem, da so v preteklosti obstajale homogene nacionalne skupnosti ter se lahko ponovno vzpostavijo z izključitvijo tistih migrantov, ki predstavljajo kulturne druge. Namesto sprejemanja in solidarnosti do migrantov in beguncev stopi v ospredje vprašanje varnosti in nadzora. Pride do 'sekuritizacije migracij' (*securitization of migration*) – migracije postanejo varnostno vprašanje, kar se odraža v schengenskih sporazumih, dublinskih uredbah ter vrsti vladnih ukrepov, pa tudi medijskih diskurzih ter praksah prebivalstva povsod po Evropi (Huysmans 2000, 2006; prim. Poziniak, Petrović 2014). Teme, kot so terorizem, droge, kriminal, trgovina z ljudmi, niso več ločene od tem azila in migracij, temveč se jih začne obravnavati skupaj (Bigo 1994: 164). To lahko, skupaj s Huysmansom (2000: 759), imenujemo 'varnostni kontinuum' (*security continuum*):

5 Vprašljiva vloga Srbije kot tretje varne države je bila poudarjena v mnogih poročilih nevladnih organizacij, raziskavah in tudi na ravni posameznih držav članic EU, ki poleg nedelujočega azilnega sistema poudarjajo pomanjkljivo zaščito, tveganje verižnega vračanja ter soočanje proslcev za azil z veliko revščino. Kljub opozorilom se praksa priznavanja Srbije kot »tretje varne države« s strani Madžarske ter posledično praksa vračanja beguncev/migrantov ni spremenila (Ljuština 2015, Hungarian Helsinki Committee 2012).

»institucionaliziran način oblikovanja politik, ki dovoljujejo, da se predstavijo varnostna vprašanja terorizma, trgovine z drogo in pranje denarja na področje migracij«.

Če je bil namen Ženevske konvencije omogočiti beguncem pravico do pripadnosti novi politični skupnosti, jih zaščititi pred arbitrarnostjo policije in pred izključitvijo iz države blaginje, pa danes »duh časa« predstavljata evropski direktivi o pogojih sprejema in vračanju (Reception Conditions Directive in Returns Directive). Obe omenjeni direktivi utrjujeta pridrževanje migrantov in imata podoben cilj kot kazensko pravo (odganjanje, kaznovanje, onesposobljanje), le da pridržani niso upravičeni do enake zaščite pravic, kot jih imajo zaprti na temelju kazenskega prava (Majcher 2013). Ta krimigracija (način prepletanja kaznovalnih ukrepov ter zakonov o tujcih in iskalcih zatočišča) povečuje negativni odnos do priseljencev in priseljenk, kar dopolni začarani krog: priskrbi legitimnost restriktivnim ukrepom na področju priseljevanja.

Vrh ledene gore so deportacije (vračanje v države, iz katerih so prišli, ali celo v njihove države odhoda), posebna tema, ki jo tu obravnavava le zelo na kratko. Odločba o izgonu in druga dokumentacija o načrtovani odstranitvi je, kot pravi eden od zaprtih v centru za tujce v Veliki Britaniji, »organiziranje svojega lastnega pogreba« (Bosworth 2014: 128). Andersson (2014) pa v svojem etnografskem delu o »povratnikih« v Senegal piše, da se po deportaciji v državo odhoda za migrante krog izključevanja, revščine in trpljenja le še pogloblja. Psihološko in fizično jih je pot v Evropo izčrpala, mnogi so brezposelni in brezdomni, saj se ne želijo vrniti k svojcem, ker so za pot porabili vse družinske prihranke in so v očeh sorodnikov »zgube«. Pri tem pa so jih izbrile še antiimigracijske kampanje, namenjene potencialnim migrantom. V »industriji ilegalnosti« je zanje namreč predvidena vloga – ne vloga akterjev, temveč tistih, ki naj bi bili pred novinarji in raziskovalci vedno znova pripravljeni povedati svojo zgodbo: »njihove zgodbe so konec koncev edini produkt, ki so ga lahko ponudili industriji ilegalnosti, obenem pa tudi edina vez z evropskim svetom, v katerega so v preteklosti želeli vstopiti« (Andersson 2014: 59).

Z vidika avtonomije migracij je mogoče trditi, da deportacije ljudi ne zaustavijo, zagotovo pa ta ukrep poglobi tveganje in ceno nelegalnih prehodov meje. Čeprav je sam nadzor nad priseljevanjem bistveni del problema, ga vlade vztrajno krepijo in prikazujejo kot edino možno rešitev (Hayter 2000).

Viktimizacija

V nasprotju s konceptom avtonomije migracij in dojemanjem ljudi, ki bežijo iz svojih držav, kot tistih, ki jih zaznamujeta pogum in upanje, pa azilna zakonodaja temelji na strahu kot glavni kategoriji za utemeljitev pravic in dovoljenja za prebivanje. Po Zakonu o mednarodni zaščiti oziroma Ženevski konvenciji (1951 in protokolu 1967) status begunca pridobi oseba, ki:

se zaradi dobro utemeljenega strahu pred preganjanjem zaradi rase, vere, narodnosti, pripadnosti posebni družbeni skupini ali političnega prepričanja nahaja izven države, katere državljanstvo ima, in se ne more ali zaradi takega strahu ne želi zaupati zaščitni svoje države; ali oseba, ki nima državljanstva in se nahaja izven države, kjer je imela predhodno prebivališče, pa se zaradi takšnih dogodkov ne more ali zaradi strahu ne želi vrniti v to državo.

V postopku za pridobitev mednarodne zaščite se tako zahteva čim natančnejša avtobiografska zgodba, v kateri morajo ljudje dokazati, da zadoščajo pogojem konvencije. Poleg tega pa morajo, v nasprotju s prakso izpred desetletij, dokazovati tudi resničnost svojih izjav. V praksi to pomeni, da morajo pred uslužbenci izvršilne oblasti razlagati in dokazovati svoje travme, hendikepe in preživeto nasilje. Ni dovolj, da o njih pričajo z besedami, pričakuje se, da se bodo prosilci za azil povsem razgallili: poleg svoje zgodbe pokazali tudi svoje rane (Fassin, d'Halluin 2005: 606). Telo begunca je tako prostor dvojnega zapisa: na eni strani zapisa o preganjanju, mučenju, ki so ju doživeli v svoji državi, in na drugi zapisa resnice, saj rabi kot dokaz institucijam, ki odločajo o azilu (prav tam: 598).

Kot ugotavljata Didier Fassin in Estelle d'Halluin, pa je zahteva po fizičnih dokazih tragično paradoksalna iz dveh razlogov. Prvič zato, ker so sodobne prakse mučenja vse bolj sofisticirane in prikrite ter je

zahteva po fizičnih dokazih mučenja vse težje dosegljiva in njihova telesa vse redkeje o čem spregovorijo. Drugič pa zato, ker kljub vse številčnejšim zahtevam po fizičnih dokazih vladne službe vse bolj dvomijo vanje (prav tam). K temu bi lahko dodali še tretji paradoks, in sicer, da policijski in zdravstveni postopki, s katerimi se zbirajo dokazi (učinkujejo pa kot nadzor in discipliniranje), migrante pogosto retravmatizirajo.

Osebi, ki je doživela večkratno spolno zlorabo, je policist med pregledom ob vstopu v Center za tuje potisnil prst v anus, kar ji je v celoti vrnilo spomin na prestano trpljenje in povzročilo retravmatizacijo (Lipovec Čebtron, terenski zapis, 10. 5. 2015).

Ne le, da taki in podobni pregledi in izpraševanja retravmatizirajo posameznike in posameznice, temveč se status begunca poveže s ranljivostjo, izgubami in bolečino ter vtisne osebi status žrtve. V tem kontekstu se možnost odobritve azila povečuje s sposobnostjo čim globlje potopitve v vlogo žrtve ter s tem z verjetnostjo, da bo postal prosilec za azil objekt sočutja uradnikov. Izkazovanje sočutja – ki je venomer selektivno, saj je kulturno pogojeno (Ticktin 2008) – nadomešča zagotavljanje pravic, pri tem pa prosilci za azil nihajo med tem, da so v določenem trenutku objekti represije, nato objekti sočutja ali obratno (Fassin 2005: 376).

Državni diskurz o zlorabi azila in produciranje ilegalnosti

Ta [celovita evropska migracijska] politika mora upoštevati evropsko tradicijo **dodeljevanja azila in zaščite**, hkrati pa preprečevati **nezakonit prehod meja** [...] Nazadnje Komisija, z namenom **preprečevanja nezakonitega priseljevanja**, vztraja na uravnoteženi in učinkoviti evropski politiki o vračanju oseb (vrnitev nezakonitih migrantov, ki ne potrebujejo mednarodne zaščite, v njihove izvirne države) (Evropska komisija, Europa 2011, poudarki avtoric).

Preprečevanje nezakonitega prehoda meja, vključno z zgoraj omenjenimi tehnikami nadzora (vizumski sistem, fizični nadzor meje EU in njena eksternalizacija), otežuje prihod tudi tistim, ki jih vlade pozneje prepoznajo za »prave« begunce. Zgornji citat sva navedli kot primer tipičnega diskurza in tipičnih praks ločevanja beguncev (evropska tradicija dodeljevanja azila in zaščite) in nedokumentiranih migrantov (nezakonit prehod meja, vrnitev nezakonitih migrantov, ki ne potrebujejo mednarodne zaščite) kot dveh različnih skupin ljudi. Večina oseb, ki poda vlogo za azil (da bi s tem legalizirali svoje bivanje), je v policijskem diskurzu preformulirana v »lažne begunce«. Sintagma »lažni begunec« s pridom promovirajo sodobne evropske migracijske politike, po katerih so »vse osebe, ki poskušajo pridobiti status begunca, razumljene – dokler dokazi ne pokažejo nasprotnega – kot nedokumentirani migranti, ki poskušajo izrabit radodarnost evropskih držav« (Fassin 2005: 369). Čeprav evropske vlade retoriko o »lažnih« beguncih poskušajo legitimirati s pojasnili, da tako varujejo pravice »pravih« beguncev, je v ozadju proces sistematične diskvalifikacije prosilcev in prosilk za azil in s tem tudi instituta azila.

Sintagma »lažni begunec« je v retoriki slovenske migracijske politike bolj znana pod konceptom »zloraba« azila. Pri tem se obtožba »zlorabe« nanaša na širok spekter dejanj, ki variirajo od odsotnosti dokazov o preganjanju in moralnih obsodb vedenja ljudi,⁶ pa do kršitev posameznih zakonskih določb, neupoštevanja ali nepoznavanja arbitrarnih internih pravilnikov centrov za tuje in azilnih domov (Lipovec Čebtron 2009: 195–196; Zorn 2006).

Postopki pridobitve mednarodne zaščite delijo ljudi na »zaslužne« in »nezaslužne«, na »vredne« in »nevredne«, na tiste, ki »imajo razlog za sočutje«, in na tiste, ki »zlorabljajo pravico do azila«. Posledica je ilegalizacija vseh, ki ne ustrezajo selektivnim in arbitrarnim kriterijem azilnega sistema. Stigma »ilegalni migrant« je danes stranski produkt sistema mednarodne zaščite (Ljuština 2015). Rečeno še z drugimi

6 To vedenje je lahko posledica različnih kulturnih nesporazumov, pomanjkanja informacij, izražanja psihične stiske ali duševnih težav (npr. posttravmatskega stresnega sindroma).

besedami: zaradi nadzora nad priseljevanjem, utemeljenega v globalnih neenakostih, je azilni sistem izgubil kredibilnost in praktično sposobnost zaščititi ljudi, ki so v svojih državah pregnani.

PRIDRŽEVANJE: VEČ KOT POL MILIJONA ZAPRTIH LETNO

V azilnih domovih, ki so polodprte institucije, so osebe nastanjene le za čas trajanja njihovega azilnega postopka. Kadar je njihova prošnja za azil zavrnjena in/ali njihova prisotnost na ozemlju ni kako drugače uradno dovoljena, jih policija pridrži oziroma zapre v center za tujce. Čeprav gre »le« za administrativni ukrep, pridrževanje učinkuje drastično, saj zapirajo ne le odrasle, temveč tudi cele družine in otroke brez spremstva (po slovenskem Zakonu o tujcih so lahko zaprti šest mesecev, z možnostjo podaljšanja za nadaljnjih šest mesecev) – z grožnjo deportacije, ki se neredko uresniči. Pridrževanje krši pravico do zasebnega in družinskega življenja v smislu 8. člena Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic, saj ta ukrep ločuje družine: zapirajo tudi ljudi, ki so starši in – v nasprotju s svojimi otroki nimajo državljanstva ali dovoljenja za prebivanje v državah EU.⁷

V Evropski uniji in njeni periferiji – »tamponskih conah« – so centri za pridrževanje migrantov vse številčnejši: leta 2011 jih je bilo blizu 420 (Close the Camps 2013). Samo v državah EU je vsako leto – kot učinek »reguliranja migracij« in zavračanja »lažnih« beguncev – v približno 300 centrih za tujce zaprtih približno 600.000 žensk, moških in otrok. (Open Access Now 2015, Close the Camps 2013).

Ljudje, na katere smo nekdaj gledali kot na priseljene delavce in delavke, disidente in disidentke (iz nekdanjih socialističnih držav), so v zadnjih desetletjih potisnjeni v vlogo »objektov« nove storitvene industrije. Če so se v fordistični družbi množično gradile tovarne, pa se danes, v času, ko se te iste tovarne zapirajo, množično gradijo centri za tujce – zapori za razvrščanje, pridrževanje in deportiranje odvečnih. Medtem ko so ljudje ilegalizirani, pa so – čeprav v nasprotju z idejami liberalizma in demokracije – centri za pridrževanje in deportiranje migrantov legalni..

Kot sva že omenili, je pridrževanje ilegaliziranih migrantov oziroma neuspešnih iskalcev mednarodne zaščite administrativni ukrep. To pomeni, da gre za prekršek in ne za kaznivo dejanje. Bistveno pri tem je, da je svoboda posameznika/posameznice slabše pravno varovana kot v primeru kazenskega zakonika. Načelo *habeas corpus* (da naj o odvzemu svobode odloči neodvisni sodnik, pred katerega mora biti pripeljan obdolženec) tu večinoma ne velja. Torej pravni temelj pridržanja ni kazenski zakonik, temveč zakon o tujcih. Pridržanje je opredeljeno kot pomožni ukrep pri uresničevanju odločbe o izgonu tujca (Wilsher 2012).

Glede na liberalnodemokratski red, v katerem živimo, in naraščanje občutljivosti za spoštovanje človekovih pravic, ne moreva mimo vprašanja, kaj se je zgodilo z uporom proti praksam zapiranja in deportiranja ljudi. Kako to, da na območju Evropske unije in v drugih državah ni prišlo do kolektivnega upora proti centrom za tujce? Zakaj prebivalci, lokalne oblasti, mediji in splošna javnost niso postavili pod vprašaj zapiranje posameznikov in posameznic, vključno z otroki? Normalizacija centrov za tujce je eno ključnih vprašanj migracijske in azilne politike, a se bova zaradi pomanjkanja prostora tej temi posvetili na drugem mestu.

7 Problem ločenih družin v britanskem kontekstu obravnava raziskava Campbell, S., Boulougari A., & Koo, Y. (2013) *Fractured childhoods: The separation of families by immigration detention*. V evropskem kontekstu se s tem ukvarja študija Jesuit Refugee Service Europe (2010) *Becoming vulnerable in detention: Civil society report on the detention of vulnerable asylum seekers and irregular migrants in the European Union*. Za situacijo v Združenih državah pa je relevantna študija Wessler, S. F. idr. (2011) *Shattered families: The perilous intersection of immigration enforcement and the child welfare system*. V slovenskem kontekstu so primeri ločevanja družin zaradi zapiranja v center za tujce ali deportiranja dokumentirani v knjigi Lipovec Čeburon, U. in Zorn, J. (urednici) (2011) *Zgodbe izbrisanih prebivalcev*.

»Obstaja način, kako se izogniti odstranitvi«

Čeprav je center za tujce slepa ulica migracij, nekaterim uspe najti prehodne stranske uličice. Podatki iz britanskih centrov za tujce na primer kažejo, da iz države deportirajo približno polovico pridržanih ljudi (Bosworth 2014: 164). Pridržanje se vendarle ne izteče vselej v deportacijo, kot predvideva sistem mednarodne zaščite, spojen z nadzorom nad priseljivanjem. Nekateri uspejo legalizirati svoj status, drugim sodišče odredi varščino ob izpustitvi (prav tam: 13), spet tretji nikoli ne izdajo svoje prave identitete (imena in države izvora), kar pomeni, da jih ni mogoče odstraniti, saj za osebo brez imena ni mogoče pridobiti deportacijske dokumentacije. Ta taktika izogibanja nadzoru je mogoča le, če ima oseba alternativne informacije in lahko tako ravna že ob prvem srečanju z oblastmi (intervju z A., Azilni dom, 2. 3. 2002). Po pričevanju migranta, ki je bil zaprt tako v centru za tujce v Švici (2001) kot nastanjen v azilnem domu v Ljubljani (2002) in je navkljub izkušnjam ilegalizacije in pridrževanja (danes pa ima dovoljenje za prebivanje tujca v Švici) ostal mobilien, je za izogibanje nadzoru ključno imeti relevantne informacije, pridobljene od drugih migrantov in beguncev. Ob srečanju s policijo v Sloveniji je uporabil lažno ime in lažno državo izvora ter podal vlogo za azil. Nekaj tednov je bil nastanjen v azilnem domu v Ljubljani (prav tam). Lažno ime in državo izvora je uporabil zato, da bi preprečil deportacijo v izvorno državo, vlogo za azil pa podal zato, da ga je policija pripeljala v azilni dom (ki je polodprta ustanova) in ne v center za tujce, kjer bi bil brez stikov z zunanjim svetom in odstranjen iz Slovenije. Ljudi, ki se predstavijo z lažnim imenom ali molčijo, pogosto ni mogoče deportirati, zato jih morajo po zakonsko določenem času izpustiti:

Obstaja način, kako se izogniti odstranitvi. Torej ti [odstranjevalni] zapori imajo določeno, koliko časa največ lahko nekdo ostane tam. Ni dovoljeno nekoga držati tam noter deset let. V Švici je to 9 mesecev, v Sloveniji pol leta itd. Če v tem času, torej 9 mesecev oz. 6 mesecev, ne uspejo narediti deportnega potnega lista, morajo človeka izpustiti. [...] Nič jim ne morejo [migrantom], ne morejo jih vrniti, ker ne vedo, od kod so. Vodijo jih na afriške ambasade, da bi se tam pogovarjali z njihovimi ambasadorji, ampak oni molčijo, molčijo ... in potem 9 mesecev sedenja, čakanja (intervju z A., Azilni dom 2. 3. 2002).

To je primer alternativnega znanja in prakse v prizadevanju za svobodo gibanja. Papadopolous in Tsianos (2013: 190) strategije izogibanja nadzoru in ohranjanja mobilnosti imenujeta 'skupno-v-gibanju' (*mobile commons*), vladni in policijski diskurzi pa »zloraba azilnega postopka« in »izogibanje tujca odstranitvi iz države«. 'Skupno-v-gibanju' po mnenju avtorjev zajema: nevidno znanje o mobilnosti (kako potovati, katero pot izbrati, obvezna oprema, prostori podpore, počivališča, podporne in etnične skupnosti, dostop do zdravja in izobraževanja v ciljnih državah itd.); infrastrukturo povezovanja (zbiranje, posodabljanje, evalviranje skupnega znanja na različne načine in s pomočjo različnih medijev – od ust do ust, FB itd.); neformalno ekonomijo (kako najti brezplačnega odvetnika, zdravnika, kako poslati ali prejeti denar, kako najti in uporabljati usluge tihotapcev, kako najti vsaj začasno zaposlitev, kako komunicirati z drugimi migranti/begunci itd.); različne transnacionalne skupnosti za pravice migrantov/beguncev (lokalne aktivistične skupine, politične organizacije itd.); ter – po mnenju avtorjev verjetno najpomembnejšo dimenzijo – politiko skrbi (prijateljstva, usluge, ki niso nikoli vrnjene, zaupanje, skrb za otroke drugih ljudi itd.) (prav tam: 192). Stalna uporaba in širjenje alternativnega znanja in uslug omogočata, da so ti resursi dostopni tudi prihajajočim migrantom (prav tam). Razlog kroženja informacij in stalna medsebojna pomoč pa, kot pravi avtorja, ni v posebni dobronamernosti sodelujočih ali v neki domnevno »naravni« solidarnosti med migranti, ampak v sami značilnosti migracije kot take: je proces, odvisen od množice različnih oseb in stvari (prav tam).

NA POTI V EVROPSKO UNIJO: SLOVENIJA IN SRBIJA KOT »TAMPONSKI CONI«

V vlogi držav z manj moči in vpliva, ki morajo prevzemati naloge »bolj suverenih« držav, sta (bili) tudi Slovenija in Srbija.⁸ Slovenija v devetdesetih letih prejšnjega stoletja in današnja Srbija sta (bili) na eni strani odgovorni za preprečevanje (ali vsaj oteževanje) vstopa migrantom/beguncem v EU, na drugi strani pa (bili) območje, kamor države EU (s pomočjo inštituta tretje varne države) odlagajo tiste migrante/begunce, ki na teritoriju EU niso zaželeni.

Slovenija kot nekdanja »tamponska država« je svojo zakonodajo in prakso na področju migracij nekritično spremenila v skladu z evropsko, pri tem pa – s sredstvi Evropske unije – vzpostavila azilni dom in center za tujce kot dve ločeni instituciji. Nastali sta iz polodprtega Prehodnega doma, ki ga je Ministrstvo za notranje zadeve vzpostavilo leta 1991. Leta 2000, ob sprejemu nove zakonodaje (usklajene z migracijsko in azilno politiko EU), se je ta ustanova razdelila na azilni dom (polodprta ustanova) in center za tujce (zapor) kot dve ločeni instituciji, kar je pomenilo doslednejše razvrščanje ljudi v kategoriji prosilcev za azil in tujcev, katerih bivanje na ozemlju RS ni bilo dovoljeno.

Če primerjamo situacijo pred dvema desetletjema v Sloveniji in sedanjv v Srbiji, se zdi ena od razlik v tem, da so v slovenski Prehodni dom sprejemali ne le migrante oziroma begunce iz različnih držav (katerim cilj priseljevanja večinoma ni bila Slovenija), ampak tudi slovenske izbrisane.⁹ Kot se je izrazila Sara Pistotnik (2010: 53), je bil izbris »poligon za strukturno nasilje«, ki ga je začela izvajati nova država Slovenija na področju migracij. Iz Prehodnega doma in poznejšega centra za tujce naj bi jih deportirali v države, ki so nastale na območju nekdanje Jugoslavije. A ker Slovenija takrat z Bosno in Hercegovino in s tedanjo Zvezno republiko Jugoslavijo še ni imela sklenjenih sporazumov o vračanju oseb,, mnogih niso mogli odstraniti. Za takratno ravnanje z ljudmi, na katere se je gledalo kot na tujce, je ilustrativen spodnji odlomek iz časopisa *Delo* iz leta 1995:

Ko jih poslušáš, misliš, da so pristni Štajerci ali Ljubljanci, vendar jezik nikomur ne zagotavlja bivanja v Sloveniji. Za to so potrebni papirji. Kdor jih nima, jo mora zapustiti, medtem ko čaka nanje, pa **mora živeti v Prehodnem domu za tujce**, če nima družine ali koga, ki bi jamčil ali skrbel zanj.

[...] **Bolj lagodno je živeti** na račun davkoplačevalcev v prehodnem domu, medtem ko čaka, da ga vrnejo v rodni kraj, kjer pa divja vojna, in se povratek odlaga iz meseca v mesec (Andrej Dvoršak, *Delo*, 5. avgusta 1995 v Zorn 2006, poudarki avtoric).

V odlomku sva poleg kazni (oseba, ki nima papirjev, **mora živeti v Prehodnem domu**) poudarili tudi znano mantro sovražnega govora, da je »bolj lagodno živeti na račun davkoplačevalcev v Prehodnem domu«. Odlomek prikaže tipično protislovnost: migranti (čeprav v konkretnem primeru ni šlo za migrante) **morajo živeti v Prehodnem domu**, a so hkrati tudi izkoriščevalci, ker tam živijo **na račun davkoplačevalcev**. Odlomek je zanimiv tudi s perspektive avtonomije migracij, kar omogoči pogled onstran zatiranja in sovražnega govora. V nasprotju z izbrisom, torej v kontekstu migrantov in beguncev v »tamponskih conah«, je (bilo) za marsikatero osebo resnično »bolj lagodno« nekaj dni ostati v Prehodnem domu oziroma pozneje azilnem domu, kot pa zgolj potovati ali živeti v t. i. migrantskih džunglah.

8 Za uvid v zapleteno migrantsko situacijo v Srbiji je treba upoštevati dejstvo, da poleg vse večjega števila migrantov, ki preko Srbije poskušajo priti v države Evropske unije, v Srbiji živi tudi veliko beguncev iz balkanskih vojn ter razseljenih oseb s Kosova. Kompleksnost poveča še dejstvo, da je poleg imigrantske države Srbija že več desetletij emigranška država: v obdobju med letoma 2000 in 2010 je Srbija v svetovnem merilu spadala med prvih pet držav, iz katerih prihaja največ prosilcev za azil v države Evropske unije (Vujađinović idr. 2013: 54).

9 Leta 1995 je na primer približno polovica ljudi v policijskih evidencah Prehodnega doma vodenih pod osebe iz republik nekdanje Jugoslavije: med 2.403 osebami je bilo 1.306 oseb iz nekdanjih republik SFRJ (Čelik 2006 v Zorn 2006).

V Srbiji deluje pet azilnih centrov, ki so razpršeni po centralnovzhodnem (Bogovađa, Banja Koviljača, Krnjača) in jugovzhodnem (Tutin, Sjenica) delu teritorija, obenem pa tudi *prihvatilište za strance* (center za tujce),¹⁰ v katerem so zaprti ilegalizirani migranti, ki čakajo na deportacijo.¹¹

Na tej poti do EU se v mnogih primerih ustavijo v azilnih centrih. Številni med njimi svojo vlogo v centrih redefiniirajo: prakticirajo neposlušnost do nesmiselnih (in pogosto povsem arbitrarnih) pravil v centrih ter se jim dnevno upirajo. Predvsem pa funkcijo centrov, ki naj bi bile ustanove nadzora in selekcije »pravih« beguncev, subvertirajo, saj jih jemljejo kot prostore počitka po naporni poti do Srbije, oziroma kot prostore, v katerih se pripravljajo za nadaljnjo pot (Lipovec Čebren, terenski zapis, 11. 4. 2015).

Srbija še ni vključena v uredbo Dublin III, ki določa državo, odgovorno za izvajanje azilnega postopka, in tudi ni del skupne baze prstnih odtisov prosilcev za azil EURODAC (Stojić Mitrović 2014: 1116). Posledično vloga za azil v Srbiji ni ovira za azilni postopek v državah članicah EU – informacija, ki jo begunci prejmejo od drugih beguncev.

Podobno se je v Sloveniji dogajalo v devetdesetih letih, ko je bilo za mnoge začasno bivanje v azilnem domu predah, počitek na poti iz afriških držav, Irana, Afganistana itd. v države EU. Za prosilce za azil iz držav nekdanje Jugoslavije je bila Slovenija pogosteje ciljna in ne tranzitna država. Takrat skupna evropska baza prstnih odtisov prosilcev za azil EURODAC še ni obstajala, tako da vloga za azil v Sloveniji ni dokončno zapečatala azilnega postopka v državah EU, kamor so bili namenjeni (po zavrnitvi v Sloveniji). Ljudje so množično zaprosili za azil, čeprav je bilo očitno, da sistem – zaradi razvrednotenja Ženevske konvencije in nefunkcionalnosti »tamponskih con« – ni deloval, tako kot danes ne deluje v Srbiji. To nedelovanje odraža tudi statistika: leta 2000, ko je v Slovenijo prišlo največ beguncev, je prošnjo za azil oddalo 9.244 oseb, status begunca pa so dobile le tri osebe (Ministrstvo za notranje zadeve 2015). V Srbiji pa je od vzpostavitve azilnega postopka leta 2008 do maja 2015 vlogo za azil oddalo 50.467 ljudi; status begunca so priznali desetim osebam, 12 pa subsidiarno zaščito (Pravo na azil u Republici Srbiji 2015).¹²

Vendar pa se zaradi množičnega prihoda migrantov/beguncev v Srbijo in samovoljnega vodenja azilnih centrov pogosto dogaja, da prosilci za azil ne dobijo namestitve v azilnih centrih in so že med postopkom ilegalizirani – ne dobijo identifikacijske izkaznice in so prisiljeni spati na prostem, v t. i. džunglah.

Večina migrantov/beguncev ve, da v Srbiji praktično nimajo možnosti dobiti azil. Vedo tudi, da se morajo, ko vstopijo v Srbijo, javiti policiji, kjer dobijo potrdilo, da nameravajo zaprositi za azil v enem od petih azilnih centrov, ki jim ga določijo. Na voljo imajo le 72 ur, da na lastne stroške pridejo do centra – ta je običajno več sto kilometrov oddaljen od njihovih poti, ki vodijo proti severu, proti Madžarski in Hrvaški. Kljub temu pa je potrdilo edini dokument, ki jih v tej situaciji ščiti pred popolno ilegalizacijo. Ker mnogi vedo, da v Srbiji policijske postaje informacijsko niso dobro povezane, lahko po pretečenih 72 urah ponovno zaprosijo za potrdilo na drugi postaji ter nato na tretji, vse dokler ne pridejo v bližino meja EU (Lipovec Čebren, terenski zapis, 10. 4. 2015).

10 Države različno imenujejo prostore, kamor policija ali (zasebna) varnostna služba zapira migrante: *prihvatilište za strance* v Srbiji, *detention centre* in *removal centre* v Veliki Britaniji, *estaciones migratorias* v Mehiki, *centri di identificazione ed espulsione* v Italiji, *centres de rétention administrative* v Franciji. Kot piše Michael Flynn (2013), gre pri zapiranju migrantov za nelagodje liberalnih demokracij, zato neredko oblikujejo taka imena centrov, ki ne razkrivajo njihove prave narave. Ilustrativen je primer slovenskega centra za tujce, ki se je sprva imenoval *center za odstranjevanje tujcev*. Po protestih gibanja za pravice prebežnikov in drugih skupin za solidarnost z begunci so oblasti reagirale tako, da so spremenile ime centra.

11 Praksa zapiranja migrantov se v Srbiji ne pojavlja le v Padinski Skeli (*Prihvatilište za strance*), temveč tudi v lokalnih zaporih (*Okružni zatvor*), kamor za 3–30 dni zaprejo osebe, ki ne zmorejo plačati kazni (60–300 EUR) za nelegalno bivanje na srbskem ozemlju.

12 Največ prošenj za azil je bilo v Sloveniji vloženi leta 2000 (in sicer 9.244 v primerjavi z letom 2014, ko jih je bilo 385) (Ministrstvo za notranje zadeve 2015). V celotnem obdobju 1995–2004, ko je Slovenija vstopila v EU, je bilo vloženi 15.929 prošenj za azil, 117 osebam so priznali begunski status ali subsidiarno zaščito. Za primerjavo naj navedeva, da je v Srbiji od vzpostavitve azilnega postopka leta 2008 do leta 2015 (prvih pet mesecev) za azil zaprosilo 50.467 oseb.

Tudi ta primer alternativnega znanja redefinira obstoječe institucije in ohranja mobilnost ljudi. Čeprav so strukturni procesi prilagajanja obeh držav v marsičem podobni, pa so se poleti 2015 razmere v Srbiji močno spremenile zaradi povečanega števila ljudi, ki v Evropi iščejo zatočišče. Množično in na očeh javnosti prestopajo tako »tamponske« kot »šengenske« meje. Učinek tega prestopanja meja je spodkopavanje in radikalno razgaljanje evropskega sistema »mednarodne zaščite«, ki v danem – morda zgodovinsko prelomnem trenutku (avgust/september 2015) – ne more več skriti svojega pravega obraza nadzora, nasilja in ubijanja.

ZAKLJUČEK

Trenutne razmere v Srbiji in Makedoniji, ko ne živih ne mrtvih beguncev ni več mogoče prikriti ali spregledati, jasno kažejo na škodljivo zmes sistema mednarodne zaščite in nadzora nad priseljevanjem. Zato je zgornja trditev, da je azil farsa, vse bolj očitna. Prav tako pa v teh razmerah postaja očitno, da brez 'skupnega-v-gibanju' (širjenje informaciji med begunci, povezovanje, alternativno znanje in politika skrbi) mobilnost beguncev, denimo iz Sirije v Nemčijo, sploh ni mogoča. Ko je bilo število beguncev in migrantov na poti v EU manjše, so oblasti zatiranje ljudi opravičevale z ukrepi preverjanja »pravih« beguncev, danes, ko begunci masovno prestopajo meje in njihovega *strahu* pred preganjanjem ni mogoče individualno ugotavljati, pa EU ostaja brez odgovora.

V članku sva skušali pokazati posamezne vidike migracijske politike EU, ki so postali problematični zaradi globaliziranega nadzora nad priseljevanjem (z ukrepi ilegalizacije, pridrževanja in deportacij) ter so postopno degradirali azilni sistem v farsu, v negacijo samega sebe. Pokazati sva želeli tudi posledice časovnega in prostorskega zaostrovanja omenjenih problematičnih ukrepov: časovno v primerjavi z drugačnim odnosom do migrantov/beguncev kot pred nekaj desetletji, v katerem je nastala Ženevska konvencija, prostorsko pa v eksternalizirani migracijski politiki, ki odgovornost za vse bolj nasilne migracijske ukrepe prelaga na svoje zunanje meje. V tem smislu sva skušali orisati zgodbo »tamponskih con«, perifernih držav mednarodnega sistema, ko celotne države postanejo meje, v našem primeru meje EU. Te so kot padajoče domine – ko se dovolj prilagodijo, bodo na njihovo mesto vstopile nove »tamponske cone«, še bolj geografsko in simbolno oddaljene od centrov moči liberalnih demokracij. V centrih moči so migracije regulirane in zakonodaja spoštovana, a to pomeni tudi, da so zapiranja in deportacije ljudi v porastu, države pa izumljajo vedno nove načine, kako pomiriti očitno kontradiktornost: deklarirano spoštovanje in dostojanstvo na eni strani ter dejansko širjenje in brutaliziranje ukrepov nadzora na drugi. V članku sva pokazali, da je taka pomiritev nemogoča prav zaradi motivacije in subverzivnega potenciala avtonomije migracij.

VIRI IN LITERATURA

- Andersson, Ruben (2014). *Illegality, Inc.: Clandestine Migration and the Business of Bordering Europe*. Oakland: University of California Press.
- Balibar, Étienne (2007). *Mi, državljani Evrope?: Meje, država, ljudstvo*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Bigo, Didier (1994). »The European internal security field: Stakes and rivalries in a newly developing area on police intervention«. *Policing Across National Boundaries* (ur. Malcom Anderson, Monica Den Boer). London: Pinter, 161–173.
- Bosworth, Mary (2014). *Inside Immigration Detention*. UK: Oxford University Press.
- Bučar Ručman, Aleš (2014). *Migracije in kriminaliteta: Pogled čez meje stereotipov in predsodkov*. Ljubljana: ZRC SAZU.

- Campbell, S., Boulougari A., & Koo, Y. (2013). *Fractured childhoods: The separation of families by immigration detention*. UK, London: Bail for Immigration Detainees, <http://www.biduk.org/162/bid-research-reports/bid-research-reports.html>. (1. 6. 2015).
- Close the Camps (2013). The Principal Spaces of Detention. <http://en.closethecamp.org/2014/12/18/the-principal-spaces-of-detention/>
- Diken, Bülent, Laustren, Carsten Bagge (2006). The Camp. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography* 4/88: 443–452.
- Europa (2011). *Povzetki zakonodaje EU*, http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/jl0059_sl.htm (1. 6. 2015).
- Fassin, Didier (2005). Compassion and Repression: The Moral Economy of Immigration Policies in France. *Cultural Anthropology* 20/3: 362–388.
- Fassin, Didier, d'Hauillan, Estelle (2005). The Truth from the Body: Medical Certificates as Ultimate Evidence for Asylum Seekers. *American Anthropologist* 107/4: 597–608.
- Flynn, Michael (2013). The Hidden Costs of Human Rights: The Case of Immigration Detention, Global Detention Project Working Paper No. 7.
- Flynn, Michael (2014). How and Why Immigration Detention Crossed the Globe, Global Detention Project Working Paper No. 8.
- Franko Aas, Katja (2013). „The Ordered and the Bordered Society: Migration Control, Citizenship and the Northern Penal State“. *The Borders of Punishment: Migration, Citizenship and Social Exclusion* (ur. Katja Franko Aas, Mary Bosworth). UK: Oxford University Press, 21–39.
- Hayter, Teresa (2000). *Open borders: The case against immigration controls*. London: Pluto Press.
- Hungarian Helsinki Committee (2012). Serbia as a Safe Third Country: Revised, <http://helsinki.hu/wp-content/uploads/Serbia-report-final.pdf>
- Huysmans, Jef (2000). The European Union and the Securitisation of Migration. *Journal of Common Market Studies* 38/5: 751–777.
- Huysmans, Jef (2006). *The Politics of Insecurity: Fear, migration and asylum in the EU*. London, New York: Routledge.
- Jesuit Refugee Service Europe (2010). *Becoming vulnerable in detention: Civil society report on the detention of vulnerable asylum seekers and irregular migrants in the European Union*. Brussels: Jesuit Refugee Service – European Regional Office, http://www.jrseurope.org/publications/JRS--Europe_Becoming%20Vulnerable%20in%20Detention_June%202010_PUBLIC_updated%20on%2012July10.pdf. (5. 5. 2015)
- Lipovec Čebren, Uršula (2009). Od kulture nezaupanja do selektivnega sočutja: Prosilci in prosilke za mednarodno zaščito v slovenskem zdravstvenem sistemu. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* 37/235–236: 190–230.
- Lipovec Čebren, Uršula, Zorn, Jelka (ur.) (2011). *Zgodbe izbrisanih prebivalcev*. Ljubljana: Sanje.
- Ljuština, Ivana (2015). Kako misliti koncept »tretje varne države«: Primer migracijske politike EU do Republike Srbije (diplomsko delo). Ljubljana: Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Majcher, Izabella (2013). „Crimmigration“ in the European Union through the Lens of Immigration Detention, Global Detention Project Working Paper No. 6.
- Meh, Ela (2013). La Serbie, antichambre de l'Union européenne. *Plein Droit* 96: 27–30.
- Mezzadra, Sandro (2015). Immigrants are a determining element of working class, intervju z Murat Bay, Sendika.org, <http://sendika1.org/2015/06/sandro-mezzadra-immigrants-are-a-determining-element-of-working-class-murat-bay/> (26. 8. 2015)
- Milohnič, Aldo (ur.) (2000). *Evropski vratarji: Migracijske in azilne politike v vzhodni Evropi*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Ministrstvo za notranje zadeve (2015). Odločanje v postopkih za priznanje mednarodne zaščite po letih, http://www.mnz.gov.si/si/mnz_za_vas/tujci_v_sloveniji/statistika/

- Open Access Now (2015). Open Access Now to Detention Centres for Migrants, <http://en.close-the-camps.org/open-access-now/>
- Pajnik, Mojca, Zavrtnik Zimic, Simona (2003). *Migracije – globalizacija – Evropska unija*. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Papadopoulos, Dimitris, Tsianoa, Vassilis S. (2013). After citizenship: Autonomy of migration, organisational ontology and mobile commons. *Citizenship Studies* 17/2: 178–196.
- Pistotnik, Sara (2010). Izbris kot poligon evropskih migracijskih politik ali »oprostite mi, prosim, ampak vaši predpisi so izbrisali moj status«. *Brazgotine izbrisa* (ur. Neža Kogovšek idr.). Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Poziniak, Romana, Petrovič, Duško (2014). »Tražitelji azila kao pretnja.« *Studia ethnologica croatica* 46/1: 47–72.
- Pravo na azil u Republici Srbiji (2015). Pravo na azil u Republici Srbiji – periodični izvještaj za januar–maj 2015. Beograd: Beogradski centar za ljudska prava, http://www.azil.rs/doc/KVINTALNI_IZVE_TAJ_2015_1_1.pdf (30. 8. 2015).
- Rygiel, Kim (2010). *Globalizing Citizenship*. Vancouver, Toronto: UBC Press.
- Stojić Mitrovič, Marta (2014). Serbian migration policy concerning irregular migration and asylum in the context of the EU integration process. *Issues in Ethnology and Anthropology* 9/4: 1106–1120.
- Ticktin, Miriam (2006). Where ethics and politics meet: The violence of humanitarianism in France. *American Ethnologist* 33/1: 33–49.
- Vujadinović, Snježana, Šabič, Dejan, Joksimović, Marko, Gojić, Rajko, Živković, Ljiljana, Gatarić, Dragica (2013). Asylum Seekers from Serbia and the Problems of Returnees: Why Serbia is among the World's Leading Countries in Number of Asylum Seekers. *Dve domovini / Two Homelands* 37: 53–68.
- Wessler, S. F. idr. (2011). *Shattered families: The perilous intersection of immigration enforcement and the child welfare system*. New York: Applied Research Center, <http://www.immigrationresearch-info.org/report/other/shattered-families-perilous-intersection-immigration-enforcement-and-child-welfare-syst> (2. 6. 2015).
- Wilsher, Daniel (2012). *Immigration detention: Law, history, politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zakon o tujcih (2011), <https://www.uradni-list.si/1/content?id=104275> (20. 5. 2015).
- Zavrtnik, Simona (2011). Sodobne migracije v mnenjih slovenske javnosti. *Dve domovini / Two homelands* 33: 55–71.
- Zorn, Jelka (2003). Etnografija vsakdanjega življenja ljudi brez slovenskega državljanstva (doktorska disertacija). Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Zorn, Jelka (2006). Od izjeme do norme: Centri za tujce, pridrževanje in deportacije. *Časopis za kritiko znanosti* 34/226: 54–73.

SUMMARY

AUTONOMY AND CONTROL OF MIGRATION IN EUROPEAN "BUFFER ZONES"

Uršula LIPOVEC ČEBRON, Jelka ZORN

Two key concepts that intertwine throughout the text are immigration control and the autonomy of migration. It is important to emphasize that in practice, the former is a response to the latter and not the other way around. The concept of the autonomy of migration makes it possible to consider refugees and migrants without resorting to victimization and security discourse. Some actual examples of the struggle for mobility are described and presented as the *mobile commons*. Drawing on Papadopoulos and Tsianos (2013) this means that people on the move create and share a world of knowledge, information, methods for survival, mutual care, solidarity, etc.

Immigration control is broken down by presenting typical discourses (the distinction between refugees and economic migrants, security discourse, victim discourse, asylum abuse) and countermeasures (incarcerating "illegal" migrants and the externalization of European borders). The 1951 Refugee Convention has been replaced by the *securitisation* of migration and a "culture" of suspicion (refugees are perceived as guilty until they can prove otherwise). The asylum procedure is highly problematic due to the way the underlying category of *fear* is constitutive of refugee status and due to its ineffectiveness in protecting refugees. In the context of securitisation the asylum procedure is seen as an instrument for producing illegalisation in the form of a massive number of undocumented migrants. The main argument of the paper is that in practice, immigration control blocks not only the autonomy of migration, but also the system of international protection (asylum).

There are roughly 420 detention sites in the EU and its periphery, of which 300 are located inside the EU. In them, some 600,000 men, women and children are being detained while they await deportation. Immigrant detention means administrative imprisonment without the normal due process safeguards commonly demanded by liberal democracies. The perspective of autonomy of migration makes it possible to identify resistance and appreciate the knowledge of the mobile commons in safeguarding mobility even in detention situations which are generally thought to be an unavoidable dead end in the rejected asylum or migration process.

The concepts and practices of the struggle for mobility on the one hand and state control on the other are reflected in Europe's externalized borders – "buffer zones" which are supposed to support the European asylum system and also protect the EU from migrations. Geopolitics is central to an understanding of immigration control, as neighbouring countries (the periphery of the international system) are co-opted for policing jobs which are at odds with liberal and democratic values. Responsibility for the effects of repressive measures is thus dispersed and blurred. The paper uses examples from Slovenia and Serbia to consider practices in the buffer zones from the perspective of the autonomy of migration, and thus goes beyond the narrow framework of oppression and ineffective systems of protection.

RAZREDNA VOJNA, DELO IN MIGRACIJE: PRIMER DELAVCEV MIGRANTOV V SLOVENIJI

Zoran KANDUČ^I, Aleš BUČAR RUČMAN^{II}

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Razredna vojna, delo in migracije: primer delavcev migrantov v Sloveniji

Prispevek prikazuje, kako se je z neoliberalizmom, globalizacijo in s postmodernizacijo produkcije poslabšal strukturni položaj delavcev. Protinapad kapitala na delo je uspel ponovno vzpostaviti rezervno armado prodajalcev delovne sile. S strahom pred brezposelnostjo ustvarja pokorne in poslušne delavce. Biti izkoriščen je postal privilegij, saj je vedno na čakanju množica tistih, ki bi takoj zavzeli to delovno mesto. V najslabšem položaju so delavci migranti. Avtorja predstavljata analizo položaja te skupine delavcev v Sloveniji. Na njihovo viktimizacijo je (dodatno) vplivala država s svojo zakonodajo in pasivnostjo nadzorstvenih mehanizmov. Ti novodobni sužnji niso priklenjeni na delo z okovi, ampak s socialnoekonomsko stisko in strukturnim nasiljem.

KLJUČNE BESEDE: delo, kapitalizem, migracije, delavci migranti, Slovenija

ABSTRACT

Class War, Labour and Migration: The Case of Migrant Workers in Slovenia

The paper presents how neoliberalism, globalization and the post-modernization of production have worsened the structural position of workers. Capital's counterattack against labour has succeeded in re-establishing a reserve army of workers. It has created submissive and obedient workers by using the fear of unemployment. Being exploited has become a privilege, because there is always a crowd of people waiting to take such jobs. Immigrant workers are in the worst situation. The authors present an analysis of the situation of this group of workers in Slovenia. Their victimization has been (additionally) influenced by the state's legislation and the passivity of control mechanisms. These modern slaves are not bound to work by chains, but by socio-economic hardship and structural violence.

KEY WORDS: labour, capitalism, migration, immigrant workers, Slovenia

-
- I Dr. pravnih znanosti, znanstveni svetnik, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, Poljanski nasip 2, SI-1000 Ljubljana, zoran.kanduc@pf.uni-lj.si
 - II Dr. sociologije, docent, Fakulteta za varnostne vede Univerze v Mariboru, Kotnikova 8, SI-1000 Ljubljana, ales.bucar@fvv.uni-mb.si

UVODNE OPAZKE (JE DELO KAZEN ALI NAGRADA?)

Prisotnost mehanizmov nadzora in discipline na delovnem mestu je razvidna tudi laičnim opazovalcem, bolj prikrito pa je dejstvo, da ima že sam koncept dela v kapitalistični proizvodnji intenzivno nadzorstveno in disciplinsko vlogo. Ta je najmočnejša v primerih, ko je delavec lahko zamenljiv. Delo namreč ni opcija, ampak eksistenčna nujnost. Lahko je zoprno, pogosto mučno opravilo, telesno ali psihično naprežanje, človekov boj z zunanjo in notranjo naravo (kultiviranje in trpinčenje samega sebe). A nadležna bremena, ki se lepijo na neizogibno delo, je mogoče omiliti, npr. z racionalno porazdelitvijo delovnih opravil (funkcionalno specializacijo), uporabo tehničnih »protez« (orodij in strojev), s preudarnim zadovoljevanjem potreb, z izdelavo čim bolj trajnih dobrin. V pomoč je vse, kar povečuje produktivnost. Človek pa je tudi premeteno bitje. Že zgodaj se mu je posvetilo, da je najbolj neprijetno delo mogoče prevaliti na druge, na nič- ali manjvredna bitja (danes npr. na priseljence in njihove potomce). Najbolj učinkovita pa je ideološka indoktrinacija, npr. prepričevanje podrejenih, da je njihovo delo, ki mimogrede prinaša še otipljive koristi nadrejenim, dobro predvsem zanje, in to ne le zato, ker jim omogoča, da še naprej delajo (in v prostem času proizvajajo nove delavce), ampak prvenstveno zato, ker je dobro že tukaj, zdaj in »v sebi«, torej ne glede na cilje, ki jim služi. Ni ga namreč čez dober zaslužek, ki je v materialističnih kapitalističnih družbah postal ogledalo posameznikove tržne in *eo ipso* družbene vrednosti, saj širi možnost potrošniške izbire (Bauman 2005: 31–32). Delajo tudi tisti, ki jim to za zagotovitev lastne eksistence ne bi bilo treba. Pridobitništvo nima zgornje meje. Vedno je mogoče imeti več od drugih, in to je tisto, kar najbolj šteje, še zlasti v anomični družbi, ukrojeni po iracionalni meri neskončne in konkurenčne akumulacije kapitala. Ljudje se fizično in psihično ugonablajo z delom: trošijo se, izgorevajo – mnogi slednjič tudi pregorijo – in celo umirajo na »oltarjih« kapitalističnega gospodarstva. V jedru kapitalizma, tj. v ZDA, več ljudi umre zaradi poklicnih bolezni in nesreč pri delu kot zaradi fizičnega nasilja (Reiman 2004). Ob vsem tem pa se pojavi temeljni paradoks – navkljub neizmernemu (re)produktivnemu aktivizmu in napredku so celo najelemen- tarnejše potrebe večine ljudi zadovoljene nadvse (že kar ponižujoče) skromno.

Obstajajo tudi kmetijska, industrijska in storitvena dela, ki jih ni mogoče izvoziti, vseeno pa naj bi se opravila po čim nižji ceni in v slabih razmerah. Zanje so najprimernejši najrevnejši prebivalci, zlasti migranti in njihovi potomci, ki jih diskurz drugosti (s predsodki in stereotipi) pretvori v manjvredna bitja (Cohen 2006: 89–109). Raziskovalci (npr. Bade 2005; Castles, Miller 2009) in organizacije (npr. International Labour Organization 2014) ugotavljajo, da so pravice delavcev migrantov kršene v vseh delih sveta. Kršitve vključujejo ogrožanje zdravja, neizplačevanje dohodkov, odrekanja počitka in dopusta, pa tudi trgovino z ljudmi, ki jih »lastniki« prisilijo v suženjsko delo.¹ Že Marx (2013) pokaže, da je primarni cilj kapitalističnega podjetja profit; to velja še danes (Mattick 2013: 41–48). Z denarjem (ki je neredko sposojen) ustvariti še več, izžeti in realizirati presežno vrednost, ki jo je mogoče v nadaljnji fazi ponovno investirati (kapitalizirati). Dobičkonosnost naložbe je za kapitalista ključno merilo, ne glede na to, ali je njegova »likvidnost« usmerjena v finance, trgovino, kmetijstvo, industrijo ali storitveni sektor. Če ga ne upošteva, mu bo trda predla – še bolj pa delavcem, ki bodo ostali brez dela. Ob tem se od delavcev ne pričakuje, da si bodo bellili glave z moralnostjo, s smiselnostjo in z družbeno koristnostjo končnih smotrov ali predvidljivih učinkov heteronomnih aktivnosti, v katerih sodelujejo (glej Galimberti 2011: 225–227). Od njih se zahteva le to, da so pridni in lojalni. Kapitalisti pa niso odvisni le od produktivnega dela. Nujno potrebujejo tudi vnete potrošnike, ki bodo pokupili proizvedeno blago (Bauman 2005), politično oblast, ki upravlja njihove kolektivne interese (Beck 2003; Wallerstein 2006) in arhipelag disciplinskih, represivnih in ideoloških aparatov, katerih poglavitno poslanstvo je, da gospodarstvo vladajočega razreda ni postavljeno pod vprašaj.

V nadaljevanju bomo pokazali, da je v Sloveniji prav sodelovanje kapitalistov in državnih aparatov omogočalo ekstremno izkoriščanje delavcev migrantov.

1 Odličen vpogled v življenje priseljenkega subproletariata v Zahodni Nemčiji v osemdesetih letih predstavlja Wallraff (1986). Z opazovanjem z udeležbo in infiltracijo na trg dela priseljenke delovne sile je do podrobnosti spoznal in opisal oblike izkoriščanja ter kršitev delavskih pravic delavcev migrantov, med katerimi so bili tudi jugoslovanski delavci. Za podrobnejšo analizo položaja slednjih glej tudi Lukšič Hacin (2007).

RAZISKOVALNE METODE

V prispevku uporabljamo pregled literature in kritično analizo delovanja kapitalističnega sistema, njegove nadzorstvene vloge in pomena pri ustvarjanju discipliniranega, poslušnega, podrejenega delavca. Po oblikovanju teoretičnih izhodišč se osredotočamo na analizo položaja delavskega subproletariata v Sloveniji, tj. na delavce migrante. Prepričani smo, da je položaj te specifične skupine delavcev treba analizirati znotraj okvira skupnega kapitalističnega trga dela. Delavci migranti so s svojo vseprisotnostjo na praktično vseh trgih dela postindustrijskih držav sestavni del kapitalistične produkcije. Raziskovalna vprašanja, na katera iščemo odgovor, se glasijo: Kakšen je v kapitalistični proizvodnji (v Sloveniji) položaj delavcev migrantov? Kakšni so pritiski nanje in kje so vzroki zanje? Kakšna je v tem procesu vloga postfordistične države in njenih aparatov?

Za analizo uporabljamo podatke, s terenskimi intervjuji zbrane novembra 2012 in avgusta/sepembra 2014.² Intervjuvanci so bili izbrani iz vrst delavcev migrantov iz t. i. tretjih držav in predstavnikov institucij (lokalnih in nacionalnih), ki se pri svojem delu srečujejo z njimi in njihovimi težavami. V prispevku analiziramo podatke 25 intervjuvancev. Njihova podrobnejša struktura je prikazana v Tabeli 1. Intervjuji so potekali v slovenskem jeziku, razen intervjujev s tujimi delavci (vprašanja v slovenščini, pri nekaterih odgovori v srbohrvaškem jeziku). Uporabili smo polstrukturirane intervjuje.

Tabela 1: Struktura intervjuvancev

Intervjuvanci	Datum intervjuja	Število intervjuvancev
Predstavniki Občine Velenje	November 2012	2 osebi
Predstavniki Zdravstvenega doma Velenje	November 2012	1 oseba
Predstavniki sindikata delavcev Vegrada	November 2012	1 oseba
Zveza svobodnih sindikatov Slovenije (ZSSS)	Avgust 2014	2 osebi
Slovenska filantropija	Avgust 2014	1 oseba
Slovenska Karitas	Avgust 2014	2 osebi
Ministrstvo za zunanje zadeve, Konzularni oddelek	September 2014	1 oseba
Policijska postaja Ljubljana Moste-Polje in Ljubljana Center	September 2014	4 osebe
Specializirano državno tožilstvo	September 2014	1 oseba
Skupina Nevidni delavci sveta	September 2014	2 osebi
Delodajalec v gradbenem sektorju	September 2014	1 oseba
Delavci migranti (BiH, Srbija)	November 2012 in September 2014	skupaj 5 oseb
Delavca v gradbenem sektorju (priseljenci iz drugih republik v času SFRJ)	November 2012	2 osebi
Skupaj		25 oseb

² Intervjuji, zbrani leta 2012, so bili opravljeni v Mestni občini Velenje in se nanašajo na položaj delavcev migrantov, zaposlenih predvsem v gradbenem podjetju Vegrad (več glej Bučar Ručman 2014: 398–420). Podatki, zbrani leta 2014, so pridobljeni v sklopu raziskave Bučar Ručman, Frangež (2014), uporabljamo pa intervjuje, ki se nanašajo na položaj delavcev migrantov. Vse zvočne posnetke in transkripte hrani soavtor prispevka, Aleš Bučar Ručman.

Analiza intervjujev je potekala v treh fazah: prvič, urejanje besedila (analiza vsebine in kodiranje besedila); oblikovanje empiričnih kod in nato obdelava grobega besedila (celotnih transkriptov). Sledila je selekcija delov besedila, ki se ujemajo z vnaprej določenimi in empirično odkritimi kodami. Drugič, odkrivanje sporočil (iskanje ponavljajočih sporočil in združevanje posameznih delov vsebine; oblikovanje koherentnih skupin – tematskih kategorij). Tretjič, oblikovanje teoretičnih ugotovitev in njihova podkrepitev z besedami intervjuvancev.

OD BOJA PROTI DELU DO BOJA PROTI DELAVCEM, KI SE MORAJO BORITI ZA DELO

Mezdni delavec je *de iure* svoboden, saj je lastnik samega sebe in je torej formalno izenačen s kapitalistom. Svojo delovno silo in *eo ipso* samega sebe prodaja prostovoljno. Nihče ga ne sme s silo, z grožnjo ali s prevaro pripraviti do tega, da bi zanj delal; to na splošno sploh ni potrebno. Ker je proletarec bitje s potrebami in obenem razlaščno (brez produkcijskih sredstev), mora najti nekoga, ki ga bo najel (kupil njegove delovne psihofizične zmožnosti).³ Prisiljen se je svobodno odreči svoji svobodi. Seveda ne popolnoma in dokončno, ampak »le« na delovnem mestu oz. med delovnim časom, ki pa vendarle okupira glavnino budnega časa. Tako je »zares« svoboden le v prostem času, ki ga v številnih tipično postfordističnih zaposlitvah in zaposlitvah, ki jih državni nadzor pogosto »spregleda« (npr. gradbeništvo, prevoznništvo, kmetijstvo), skoraj ni več.

Formiranje meznega delavca ni bilo enostavno. Vanj je bilo treba vložiti ogromno represivnega, disciplinskega in ideološkega dela (Koch 2013: 44–54; Lebowitz 2014: 89–93).⁴ Kljub temu pa je bilo upiranje meznemu delu stalnica razvoja kapitalistične ekonomije (in z njo zlepljenega gospodstva). Najpomembnejši dosežek industrijskega, »fordističnega« delavstva je bila keynesovska država blaginje (v liberalni in socialistični različici), zgodovinski kompromis med organiziranim proletariatom in kapitalisti pod pokroviteljstvom političnih elit. Vendar to ni pomirilo razrednega antagonizma. Domala polna zaposlenost, stanovitno povečevanje gmotnega standarda in razvejena socialna država so okrepili moč, samozavest in bojevitost delavskega razreda. Disciplinski mehanizmi industrijske družbe in zastraševalni potencial osrednjih ekonomskih sankcij – odpuščanja, brezposelnosti, pomanjkanja in lakote – so se drastično zmanjšali, vzporedno s tem pa se je razrahljala tudi oblastniška avtoriteta kapitalistov. Delavske zahteve so se radikalizirale. Delovna vnema (in *eo ipso* produktivnost) je popuščala. Pritiski na mezde so zmanjševali profite. Revolucionarno vrenje, ki je zajelo tako rekoč vsa področja družbenega življenja, ni bilo omejeno le na dominantne kapitalistične države. Bilo je globalno.⁵ Ekonomska, politična, pravna in ideološka moč vladajočih je postajala vse bolj krhka. Morali so jo zavarovati in okrečiti. Napočil je trenutek za protiofenzivo.

Neoliberalna globalizacija je pravzaprav kontrarevolucija vladajočega kapitalističnega razreda in njegovih zaveznikov.⁶ Protinapad kapitala na delo je že kmalu obrodil zaželene sadove. Rezervna

3 Za podrobnejšo analizo glej Fischbach (2012: 177–234); Heinrich (2013: 87–95); Pašukanis (2014: 106–108).

4 Šele z napredovanjem kapitalistične produkcije – ko svetovni kapitalizem postane (*de facto* in *de iure*) »organski sistem« (Lebowitz 2014: 5–9) – se zlagoma formira delavski razred, ki njene zahteve dojema kot »samoumevne naravne zakone« (Marx 2013: 603), in to ne le zaradi »vzgoje, tradicije in navajenosti« (tj. učinkov dominantne ideologije in njenih specifičnih sankcij), marveč tudi (ali celo predvsem) zaradi objektivno veljavnih fetišiziranih in mistificiranih oblik zaznavanja in mišljenja (ter posledično delovanja), ki jih tako podrejeni kot nadrejeni člani meščanske družbe privzemajo povsem spontano. Glede tovrstnih reperkusij »trinitarne formule« (Marx) – v luči katere se kapital, zemljiška lastnina in delovna sila, ki so za svoje posestnike viri dohodka, sprevrnjeno prikazujejo kot viri vrednosti – glej Heinrich (2014: 195–202).

5 Za analizo družbenega vrenja v šestdesetih in sedemdesetih letih glej Bembič (2012: 73–101); Cohen (2011: 17–20); Negri in Hardt (2003: 216–230).

6 Za podrobnejši prikaz kontrarevolucije glej Bembič (2012: 73–101); Harvey (2012: 11–53); Lea (2002: 106–127).

armada prodajalcev delovne sile se je ponovno močno povečala (v centru in na periferiji). Ekonomske neenakosti so se poglobile (Stiglitz 2013). Pritisk na mezde je popustil. Strah pred brezposelnostjo, izgubo zaposlitve, padcem v revščino ali zdrsom navzdol po statusni piramidi se je v delavski zavesti ponovno trdno zasadil. Krvavo pridobljene delavske pravice izginjajo. To, da si izkoriščan, je po novem privilegij, ki ga je treba skrbno čuvati. Družba ne odrešuje več in vsakdo je individualno odgovoren zase. Lenuhi ne bodo več živeli na račun davkoplačevalcev,⁷ še najmanj pa bo to omogočeno tujim izkoriščevalcem »naših« »socialnih« držav. Delavska solidarnost se nezdržno raztaplja v konkurenčnih spopadih za delovna mesta. Slovito komunistično geslo »Proletarci vseh dežel, združite se!« se sliši kot slaba šala. Boj proti mezdnemu delu se je umaknil boju za zaposlitev. Po zaslugi svoje izjemne mobilnosti in fleksibilnosti kapital ne izsiljuje le delavstva, ampak tudi vlade, ki medsebojno tekmujejo, katera bo ponudila poslovnemu, podjetnikom in vlagateljem ugodnejše priložnosti za kovanje profitov, npr. subvencije, davčne odpustke, nizke ekološke standarde, prožen trg dela ter uboglivo in izobraženo delovno silo (Beck 2003; Hirsch 2014).

Delavci v gibanju

Socialne razmere doma so pomemben vzrok migracij številnih delovnih migrantov. Te jih vodijo v iskanje boljšega in lepšega sveta. V nerazvitih, siromašnih, opustošenih, globalno podrejenih okoljih so liberalizacija trgovanja, razkroj javnega sektorja in krčenje industrije odgnali nekonkurenčne, odpuščene in odvečne ljudi v prostrana barakarska naselja, osrednja odlagališča človeških odpadkov (Davis 2009: 228–244). Temu čedalje obilnejšemu segmentu »presežnega« človeštva se nasmihaajo pridobitne priložnosti večinoma le še v neformalni in kriminalni ekonomiji. Nekateri – bolj ambiciozni ali bolj obupani – se napotijo v bogate države (v tretji svet prvega sveta). Potovanje, ki ni poceni, financira mobilna delovna sila sama. Če v države ne morejo vstopiti zakonito, je ta ekspedicija v »Indijo Koromandijo« tudi zelo tvegana. Mnogi umrejo še preden dosežejo ciljno destinacijo, druge tam lovijo, zapirajo, izganjajo.⁸ Trdnjava Evropa pušča tiste, ki jih ne potrebuje, pred zaprtimi vrati ali celo v morju, pri čemer je ne zanima, ali si želijo »zgolj« izboljšati ekonomski položaj ali bežijo pred nasiljem, vojno in smrtjo. Ko gre za nezaželene tujke, mantre o človekovih pravicah potonejo v pozabo. Tiste, ki jim uspe, v objubljeni deželi v glavnem (pri)čaka delo, ki se ga domačini otepajo. To je nadpovprečno izkoriščano, umazano, nevarno, naporno, neugledno ali že suženjsko. Delovni prispevki priseljencev so koristni, celo nepogrešljivi za blaginjo njihovih absolutno in relativno premožnih »gostiteljev« in držav. Kljub temu so priseljenci žrtve spontanega in institucionaliziranega rasizma (Miller idr. 2008), diskriminacije, neredko tudi fizičnega nasilja (Bade 2005).⁹

Rasizem je bistvena sestavina kapitalistične ideologije, saj ponuja priročno moralno odvezo za iztrebljanje, ropanje, podrejanje, izkoriščanje, zatiranje in poniževanje »inferiornih« ljudi (Wallerstein 1991: 32–34). Hkrati podaja še preprosto razlago (in upravičenje) ekonomskih, socialnih, kulturnih, političnih in statusnih hierarhij (zlasti razlik v bogastvu in dohodkih). Kot nujno zlo naj v industrijsko razvite trdnjave vstopijo samo tisti delavci, služabniki in sužnji, ki jih tamkaj zares krvavo potrebujejo. Ko povpraševanje po njihovi delovni sili usahne, se pričakuje, da bodo odšli nazaj domov (v luči koncepta krožnih migracij, ki ga zagovarja EU).

7 V zvezi s (post)tranzicijskimi stališči (laične in strokovne) javnosti do upravičenosti ekonomskih neenakosti in nove socialne politike do revežev in brezposelnih v Sloveniji glej Leskovšek in Dragoš (2014: 44–51).

8 Za vpogled v ozadje neregularnih migracij, ravnanj represivnih institucij in razmer v institucijah za inkarcirancijo neregularnih pribežnikov glej Pajnik, Lesjak Tušek, Gregorčič (2001).

9 Za oris razmer pri nas podajamo ugotovitve raziskave o javnem mnenju v Sloveniji (Zavratnik 2011). Med anketiranimi prevladuje pogled na priseljence kot element neelojalne konkurence domačemu prebivalstvu in kot breme za državo blaginje oziroma strošek za davkoplačevalce. Da so prav te predpostavke neutemeljene, nazorno pokažeta Vah in Lukšič Hacin (2008).

Takšno stanje je za globalne in lokalne vladajoče elite malodane idilično. Kapital, ki je vselej že obsojen na nenehno gibanje, je podrl že domala vse meje in pregrade. Odcepil se je od nacionalne države, priklenjene na »svoj« teritorij. Njegova suverenost (umeščena v globalne politične, pravne, administrativne in vojaško-policijske oblastne strukture) je zgodovinsko enkratna. Zanj – za njegove zastopnike, investicije, izdelke, storitve, denar in izterjevalce dolgov – skoraj ni zaprtih vrat. Razmere pa so povsem drugačne za delavce migrante, ki prihajajo v EU iz t. i. tretjih držav in ne posedujejo formalnega kulturnega (izobrazbenega) in ekonomskega kapitala. V nadaljevanju si bomo podrobneje ogledali položaj najranjivejšega segmenta delovne populacije v eni od evropskih (pravnih in demokratičnih) držav, v Sloveniji.

POLOŽAJ DELAVCEV MIGRANTOV V SLOVENIJI

Slovenija je (bila) med delavci v državah na ozemlju nekdanje SFRJ priljubljena ciljna destinacija. Za to regijo je (p)ostala nekakšna država centra, oziroma si je oblikovala svojo polperiferijo – čeprav pri tem ne smemo spregledati, da smo v evropskem kontekstu prav mi v vlogi periferije. Zaradi nižjih mezd kapital v nekdanje republike seli svojo nomadsko proizvodnjo, obenem pa se v sedentarne panoge slovenskega gospodarstva novači cenejše in manj zaščitene delavce migrante. Vendar seveda še vedno v okvirih kapitalskih interesov – torej dobrodošli so le začasno, dokler se jih potrebuje in skladno z »vključujočo« imigracijsko politiko krožnih migracij. Ljudje v nekdanjih republikah delujejo kot rezervna armada delavcev, ki se jih ob potrebi preprosto »uvozi«.

V terenski raziskavi so intervjuvanci izpostavili, da je bil glavni razlog za imigracijo pri delavcih migrantih povezan s slabimi ekonomskimi razmerami v izvornih državah in posledično s socialno stisko delavcev in njihovih družin.¹⁰ Poleg ekonomskih razmer je treba upoštevati tudi zgodovinske in politične povezave, nedavno življenje v skupni državi, pozitiven ugled Slovenije v nekdanjih republikah SFRJ, poznavanje kulture in že vzpostavljene socialne vezi oziroma obstoj t. i. migrantskih mrež. Delavci z območja nekdanje SFRJ so predstavljali 94 odstotkov vseh tujih delavcev, ki so v Sloveniji delali na podlagi dovoljenj. Največ jih je prihajalo iz Bosne in Hercegovine, nato Srbije, Črne gore, s Kosova ter iz Hrvaške (Zavod RS za zaposlovanje, 2011: 30).

Delavci migranti so pričakovali, da bodo s prihodom v Slovenijo izboljšali socialni položaj sebi in družini. Največjo korist od tega so imeli slovenska (zlasti gradbena) podjetja (ki so pozneje zaradi finančnih špekulacij propadla) in slovensko gospodarstvo. Delavci migranti so bili pomembno gorivo gospodarske rasti do leta 2008. Številna podjetja so imela velik interes in potrebo po poceni tujih delavcih. Intervjuvanci so nam opisovali, da so jih delodajalci načrtno novačili za delo. Ponje so prihajali z avtobusi in jih z njimi več let vozili v Slovenijo. Pri novačenju so (in jih še vedno) delavce pridobili z lažnimi obljubami o višini plačila, delovnih razmerah in delavskih pravicah. Poleg takšnega novačenja se pojavljajo tudi različne podjetniške pobude in novačenja v zameno za plačilo. Obupani delavci tudi sami aktivno iščejo zaposlitve v Sloveniji in tudi drugih državah (najpogosteje Nemčiji) prek interneta, oglasov, obvestil in osebnih poznanstev. Razmere so sogovorniki opisali tako:

Če vam paše delat, če ne pa bomo druge prpelal /.../ To so iz Bosne, so jih pr'pelali gor, mislim, da enkrat 200, enkrat 140, 150. Tk da jih je b'lo kr nekaj pr'pelanih gor (Delavec iz BiH, starost 50–60 let, november 2012).

¹⁰ V Slovenijo je prišlo največ tujih delavcev iz Bosne in Hercegovine. Za oris razmer podajamo samo nekatere najbolj nazorne kazalce: stopnja brezposelnosti je v BiH že desetletje okoli 45 odstotkov (Federalni zavod za zaposlovanje 2014); povprečna plača v BiH je bila leta 2006 približno 300, leta 2009 pa 400 evrov. Najnižje plače so bile v gradbeništvu, kjer so leta 2009 znašale približno 250 evrov (Centralna banka BiH 2010). V istem obdobju je bila v Sloveniji neto minimalna plača višja od povprečne plače v BiH.

Majo posebnega agenta, ko po teh vaseh v Bosni ima prav pisarno postavljeno, k novači ljudi. In čim eden gre v Nemčijo, mu dajo pač prvi mesec dobro plačilo in informacije prehajajo, zlo hitro prehajajo informacije do vasi. In jih nasleden teden jih je že 100 lahko gor v Nemčiji, ne (ZSSS, avgust 2014).

Izkoriščanje delavcev migrantov v Sloveniji

Številni delavci migranti so kmalu po prihodu spoznali, da se dejanske razmere razlikujejo od obljubljenega. Življenje v Sloveniji, ki bi naj bila »zgodba o uspehu« ali, kot so jo imenovali nekateri delavci, »mala Švica«, so spremljale kršitve celo minimalnih in z zakonom zagotovljenih delavskih pravic (torej s tisto zakonodajo, na katero pristaja kapitalistični razred in ki še vedno omogoča visoke dobičke). Delodajalci so poznali slabe socialne razmere v izvornih državah in jih uporabljali kot vzvod za podrejanje in izkoriščanje. V razmerah, ko so delavci vedeli, da so lahko zamenljivi, so bili v upanju na boljše razmere pripravljani sprejeti številne kršitve. Pristajali so na kršenje najbolj osnovnih pravic oz. se jim odrekli. Izkoriščanje je vključevalo neizplačevanje nadur, delo preko zakonsko omejenega dovoljnega števila ur dela, večmesečno neizplačevanje (dela) plače, neizplačevanje regresa, odjavljanje in večletno neplačevanje prispevkov za zdravstveno in pokojninsko zavarovanje, neizplačevanje bolniške, spreminjanje pogojev o zaposlitvah brez vednosti delavcev, premeščanje delavcev na hčerinska podjetja, ki so šla v stečaj, šikaniranja, grožnje z odpuščanjem, preprečevanje sindikalnega in organiziranega delovanja in v nekaterih primerih celo fizično obračunavanje z delavci. Opisano je mogoče razbrati iz besed delavcev kot tudi organizacij in skupin, ki so jim pomagale.

Niso izplačeval plače, regresa, letnih dopusta, odpravnina, nadura ... (delavec iz BiH, starost 40–50 let, september 2014).

Delavci res niso dobili po 10 mescev, 11 mescev plače /.../ Za jest niso imeli. Nč niso imeli. Če so jim elektriko izklapljal, pa to, ker niso meli za plačati, ne (Nevidni delavci sveta, september 2014).

... nespoštovanje delavskih pravic /.../ Ali so to neplačila plač, prispevkov, regresa in ostalih plačil iz delovnega razmerja /.../ odpravnina, to je itak normalno, da se ne plačuje. Plače ja in na napotnih delavcih je to zelo pogosto, da so ogoljufani za bodisi za višino plače, ki jih pripada recimo za delo v Nemčiji /.../ Nezakonite odjave iz zdravstvenega zavarovanja, enostavno a bodisi, da se ponaredi, bodisi da se že ob pri sklenitvi pogodbe podpiše že v naprej ali biano papir ali biano sporazum, ki ga potem izkoristi delodajalec, takrat ko želi odjaviti delavca /.../ Pri meni ni regresa, pri meni ni dopusta, pri meni ni bolniške. To mu že takoj pove. Imel smo primere, kjer je delavec pred zaposlitvijo, gre za transportno podjetje, podpisal štiri papirje. Odpoved, odreka to, da se da se odreče regresu, da se odreče dopustu plačanemu, da se odreče bolniški in še en biano papir za vsak primer (ZSSS, avgust 2014).

Do leta 2011 so morali delavci za pridobitev osebnega delovnega dovoljenja v številnih primerih predhodno prestati uvodni dve leti (zakonsko omogočenega) izkoriščanja. Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (*Uradni list RS* 76/07) je namreč v 10b členu določal, da lahko osebno delovno dovoljenje pridobi delavec »z najmanj poklicno izobrazbo, ki je bil zadnji dve leti pred vložitvijo vloge neprekinjeno zaposlen pri istem delodajalcu«. Sogovorniki so izpostavili, da je ravno to določilo o neprekinjenem dvoletnem delu za istega delodajalca omogočilo številne primere skrajnega izkoriščanja in kršenja delavskih pravic. Delavci so odštevali dni do konca zakonsko določenega dvoletnega roka. Odpovedi niso dali, saj je to pomenilo iskanje novega delodajalca, ponovno vračilo na začetek štetja in dvoletno neprekinjeno delo pri novem delodajalcu. Če je delavcu prenehalo še dovoljenje za začasno prebivanje, je sledila celo vrnitev v domovino. Slednje je pogosto prenehalo kar z izgubo dela, saj delavec tako ni več izpolnjeval pogoja o zagotovitvi sredstev za preživljanje. Opisano je razvidno iz pogovora raziskovalca in delavcev iz BiH, ki sta na vprašanje, zakaj nista takoj zamenjala delodajalca, ko je kršil njune pravice, odgovorila:

Ja ne morem, ker sem bil vezan /.../ Ker mi smo bili vezani na tega delodajalca. In skoz so nam govorili, lej če ti nas zapustiš boš takoj dobo [izgon – dodal A. B. R] /.../ Js sm ga zapusti na, 3 leta sem delal, pol sem ga zapustu /.../ Me takoj odjavo na zavod. Je poslal, da mi prekine delovno dovoljenje. Ker smo vezani na delovno dovoljenje /.../ In je zavod obvestu urad za tujce. Smo dobili priporočeno pošiljku. Smo se mogli oglasit. In una je rekla, takrat so policijo poslal na naslov, a veš kjer smo bili prijavljen /.../ In so rekli, a mate vi enga delodajalca, ki bo vas zaposli. A mi rabimo potrdilo, da je on uložo prošnjo /.../ če mate vi potrdilo, da je on vložu prošnjo na delovno dovoljenje /.../ Pol pa uredi. Pol pa so počakali, a bi drugače bi bil problem /.../ Ja, takoj bi nas, takoj bi nas nagnali vn (Delavec iz BiH, starost 30–40 let, september 2014).

Zato što ako bi ti menjao firmo u to vreme, zakon je bio da si ti morao biti dve godine pri istom zaposlen, da bi ti dobo osebno delovno dovoljenje /.../ čim sam dobio svoje osebno delovno dovoljenje sam išao u drugo tiskarno (Delavec iz BiH, starost 30–40 let, november 2012).

Ker je osebno delovno dovoljenje omogočilo tudi menjavo delodajalca, so ti v številnih primerih uporabljali različne »trike«, s katerimi so jim to onemogočili. Delavce so administrativno predstavljali med različnimi sicer kapitalsko povezanimi podjetji. Delavec je delal z isto lopato, istimi stroji, na istem gradbišču za istega kapitalista kot dan prej, vendar je bil sedaj formalno zaposlen v drugem podjetju. Odštevanje dveh let se je začelo znova. Ob tem je prihajalo do ponarejanja podpisov, podpisovanja pogodb na hitro kar ob delu na gradbišču, brez »nepotrebnega« prebiranja.

On je bil pri istem privatniku a 3 firme so v bistvu /.../ 3 isti, a različne firme /.../ On nam je prinesu na gradbišče papir. Ti sploh ne veš kaj podpišeš /.../ In ni mogu dobit. Zdele zakonodaja kao, da bi mogu bit 3 leta al pa 2 leti, ne vem natančno, pri nemu privatniku, da bi dobo delovno, mislim, to svoje osebno dovoljenje /.../ Ampak spet uni te v 1 letu, te prestavi v drugo firmo, da si spet vezan na njega. A isti je človek. Samo zamenja ime firme (Delavec iz BiH, starost 30–40 let, september 2014).

Sam delodajalcem je pa bilo v interesu, da oni tega ne dosežejo. In k je recimo 2 mesca pred iztek ... rokom ni bil več delavec Ebe ampak je bil delavec SCT-ja. In njemu spet na novo začne 2-letni ta rok. In pol so pa skoz tko delal, ne. Nekateri delavci so vedel, drugi pa ne (Nevidni delavci sveta, september 2014).

Delavci migranti so recesijo in povečanje brezposelnosti občutili še v večji meri kot domači delavci, zlasti ranljivi pa so bili tisti na začasnem delu oziroma zaposleni za določen čas (Pajnik, Bajt, Herič 2010). Po propadu velikih slovenskih gradbenih podjetij in zato velikim povečanjem brezposelnosti v gradbenem sektorju se je dinamika zaposlovanja – in tudi izkoriščanja – delavcev migrantov spremenila. Dominirati začnejo manjša podjetja, ki napotujejo delavce v Nemčijo ali pa tam neposredno opravljajo različna fizično intenzivna dela. Za to novačijo in tja vozijo napotene delavce iz Bosne in Hercegovine, Srbije, Makedonije itd. Podjetja, ki so ustanovljena v Sloveniji, (lažno) prikažejo, da je posamezni delavec določeno krajše obdobje že delal zanje, uredijo dovoljenja in jih odpeljejo na delo v Nemčijo. Kmalu sledi presenečenje. Pogosto se zgodi, da delavci prejemajo plačo zgolj krajše obdobje, nato pa jih delodajalci, ki sicer prejemajo zanje plačilo po nemških standardih, plačajo veliko pod zagotovljeno nemško minimalno plačo ali pa jih sploh ne plačajo več. Proces prisvajanja presežne vrednosti je dobil novo podobo. Država (Slovenija kot tudi države gostiteljice) se tudi ob teh kršitvah ponovno pojavlja v vlogi »posebnega sostorilca«, saj so te kršitve znane, sočasno pa je kršiteljem še vedno formalno omogočeno takšno delovanje (npr. država jim še vedno izdaja A1 obrazce za napotitev delavcev v tujino, kazenski pregon teh dejanj je skoraj neznan). Sogovornik je te razmere opisal tako:

44.000 ljudi mi kot država pošljemo v Nemčijo pod bistveno slabšimi pogoji, kot je tist sindikalno urejen socialni sporazum veljaven v /.../ kot velja v to v Nemčiji /.../ Bosanec tam zasluži, ta prvi mesec dobil plačo, ta drugi mesec dobi akontacijo na plačo, ta tretji mesec pa dobil nogo, marš. /.../ Tole lahko samo slovenski pravni in

fizični subjekt naredi, ker drug ne more. To, kar Nemci izdajo, je vizum slovenskemu delodajalcu ne delojemalcu, se prav tistemu, ki je tukaj zaposlen, in če je tukaj zaposlen, je njegov delodajalec lahko samo slovensko podjetje (Ministrstvo za zunanje zadeve, september 2014).

Delavci migranti so se srečevali tudi s poškodbami pri delu in z neprimerno zdravstveno oskrbo. Delodajalci so te poškodbe skušali prikriti, jih prikazati kot nesreče druge vrste. Prepričali so jih, da nesreč pri delu niso prijavili in da so kljub poškodbam še vedno delali. Delavce so poškodovane z osebnimi avtomobili vozili nazaj v njihovo izvorno državo, ali kot sta to opisala sogovornika:

Ja še celo čez mejo so jih vozil, ko so se poškodovale, zdravniku, zato da tle ni blo (Nevidni delavci sveta, september 2014).

Imamo, imamo celo njihove reševalce, ki poškodovane delavce v avto in odpeljejo. Ni prijave nesreče pri delu, ni oskrbe zdravniške /.../ Po domače rečemo rešilc v lastni režiji (ZSSS, avgust 2014).

Zaposlene so odjavljali iz zdravstvenega zavarovanja, za kar so ti pogosto izvedeli šele ob (nujnem) obisku zdravnika. Ker je ob tem svoj lonec pri viktimizaciji najrevnejših pristavila tudi »varčna država«, so delavci pogosto ostali brez najnujnejše zdravstvene oskrbe, znan je celo smrtni primer. Dogajalo se je, da je delodajalec nakazana sredstva za bolniško nadomestilo zadržal zase in jih ni nakazal delavcu. Podobno inovativnost so izkazovali pri obračunavanju kreditov in plačevanju dopolnilnih zavarovanj za delavce – denar so jim sicer odtrgali od plače, vendar ga niso nakazali bankam in zavarovalnicam.

Velikrat niso mel' urejenih statusov zavarovanih, velikrat so moral zdravila doplačvat /.../ Pa smo mel primere, ko recimo je mel zaposlenga, pa je dobival nadomestilo za čas bolniškega staleža, pa mu ni izplačal. Tak primer sem mel sam v ambulanti (Zdravstveni dom Velenje, november 2012).

Niso imel plačanih prispevkov, ne. In celo se je ugotovilo, en delavc je omedlel na, na dan stavke, ne. Smo ga peljal k dohtarju, kartice ni imel tk, je bil zdrav, ni šel k dohtarju. In 2 leti ni imel plače, ni imel zdravstveno zavarovanje. Pa nobeni davkariji pa nobenih prispevkov, ne (Delavec iz Hrvaške v času SFRJ, starost 50–60 let, november 2012).

Posebno obliko viktimizacije in nadzora nad delavci je predstavljal sistem delavskih domov. Njihov način delovanja, organiziranje delovnega procesa ter odprava zasebnega življenja delavcev so delavske domove spremenili v totalne institucije. Delavci so bili ločeni od drugega prebivalstva, skoraj edina priložnost, da so dom lahko zapustili, je bila povezana z njihovim delom. Razmere v domovih so bile izredno slabe in pogosto neprimerne za življenje. Kljub temu so lastniki delavcem za bivanje zaračunavali oderuške najemnine (več glej v Medica, Lukič, Kralj 2011; Mozetič 2009). Država je vrsto let vztrajala, da nima pristojnosti za urejanje tega področja, nato pa se je po velikem pritisku javnosti hitro našla rešitev. Poleti 2011 je bil sprejet Pravilnik o določitvi minimalnih standardov za nastanitev tujcev, ki so zaposleni ali delajo v Republiki Sloveniji (2011). Ironično – pravilnik je začel veljati takrat, ko so velika gradbena podjetja propadla in so bili delavski domovi prazni. Dodatno so bili delavci viktimizirani ob stečajnih postopkih. Kljub temu da so jim podjetja dolžna več tisoč evrov, so bili izpostavljeni pritiskom za izselitev oziroma plačilo najemnin za delavske domove v lasti njihovih dolžnikov. Poleg težav z namestitvijo gradbenih delavcev v delavskih domovih so sogovorniki izpostavili tudi izjemno slabe bivalne razmere zaposlenih v prevozništvu. Njihov dom, delovno mesto in prostor počitka je pogosto več tednov kar njihov tovornjak. Ob pritiskih za čim hitrejši transport so prisiljeni bivati v tovornjakih, kršiti cestnoprometne predpise (omejitve hitrosti, časovne omejitve vožnje enega voznika, omejitve teže tovora itd.).

Številni sogovorniki so – ne vedoč drug za drugega – v povezavi z izkoriščanjem delavcev omenili besedno zvezo »podjetniška svoboda«, »podjetniška iniciativa« (in podobne izpeljanke). Pri tem so

opisovali razmere in prakso, ki veljajo v Sloveniji. Pojasnjevali so, da »podjetniki« načrtno ustanavljajo podjetja, katerih namen je vzpostavitev obvodov za izogibanje dolgovom prvega, drugega, tretjega podjetja. Eden od sogovornikov je med intervjujem pokazal več listov dolg seznam imen podjetij, registriranih na isto osebo, in nato še druga podjetja, registrirana na njegove družinske člane. Za vsako podjetje je bil po nekaj mesecih sprožen začetek stečaja ali pa je bilo preneseno na »likvidatorje«, ki so bili tuji državljani. Ta praksa se je še okrepila po propadu velikih gradbenih podjetij in velikim povečanjem brezposelnih v gradbenem sektorju.

ZAKLJUČEK

V slabih družbenih, ekonomskih in političnih razmerah na območju razpadle SFRJ je nastala številčna rezervna armada brezposelnih delavcev. Mnoge med njimi so rekrutirala tudi slovenska podjetja. Migranti so že kmalu po prihodu v Slovenijo spoznali, da so se znašli v skrajno surovem okolju, ki jim ne priznava niti normativno elementarnega statusa mezdnega delavca, tj. pravne osebe (subjekta, podložnega centralni politični oblasti), ki prostovoljno prodaja svojo delovno silo, po možnosti najboljšemu kupcu (lastniku produkcijskih sredstev), za katerega potem ustvarja presežno vrednost (profit). Splošno pravilo svobodne izbire delodajalca, ki je ideološki temelj režima kapitalistične dominacije in eksploatacije, zanje namreč ni veljalo. Kmalu so dojeli, da ima obljubljena evropska dežela dva precej različna obraza. Nanje gleda z grdimi, lakomnimi očmi (ki zmorejo videti zgolj ceneno, pogrešljivo, prezira vredno delovno silo), medtem ko so lokalnim podjetnikom namenjeni prijazni in razumevajoči pogledi. Tem je država – z ureditvijo prisiljevanja in zaposlovanja tujcev, ustrežljivostjo birokratskega aparata in policijsko represijo – zagotovila idilične razmere, v katerih je (bilo) mogoče ignorirati veljavne zakonske predpise, in to predvsem zaradi prizanesljivega (morda celo namernega ali načrtnega) nedelovanja nadzornih aparatov. Očitno je torej, da ni velikih profitov brez velikega izkoriščanja, manjšine ekonomskih zmagovalcev brez večine poražencev, relativne svobode kapitala brez relativne nesvobode dela, večvrednih »nas« brez manjvrednih »onih«. Ob tem slovenska kapitalistična (konkurenčna) država ni zaznala nič »kriminalnega« niti v brezsravnem ekstremnem izkoriščanju migrantov. Še huje, policijski aparat je pokazal svoje ostre zobe zgolj žrtvam, ki so si drznile izraziti pritožbe. Ogoljufani in izkoriščeni delavci so bili odstranjeni iz države z etiketo nezakonitega priseljence. To sramotno represivno prakso je zaustavil šele močan pritisk javnosti v obdobju 2009–2010. Naše ugotovitve kažejo, da težave v viktimizaciji delavcev migrantov ne izhajajo iz individualnih značilnosti delavcev, temveč so politične in strukturne. Posledično rešitev nikakor ne leži v humanitarnih aktivnostih »nas«, ki smo usmiljeni in sočutni do »njih«, temveč v soočanju z dejanskimi vzroki kapitalističnega strukturnega nasilja. Prav v tem se naše ugotovitve razlikujejo od medijsko ustvarjenega diskurza o viktimizaciji delavcev migrantov (glej tudi Vezovnik 2015).

Življenske razmere delavcev, ki so (bili) sicer formalno zaposleni, so (bile) nevzdržne do te mere, da so se morali zatekati po humanitarno pomoč. Ti novodobni sužnji niso priklenjeni na delo s fizičnimi okovi, ampak s socialnoekonomsko stisko in politično-pravnim nasiljem. Zlorabljanje tovrstnih žrtev je sicer še toliko bolj sprevrženo in priskutno, ker temelji, vsaj na prvi pogled, na njihovi lastni svobodni izbiri: priseljeni delavci so se »pač« sami in za nameček še prostovoljno odločili, da bodo delali v Sloveniji. Od tod pa je mogoče hitro potegniti sklep: če jim »pri nas« ni všeč, zakaj potem preprosto ne odidejo domov ali drugam. Takšno stališče do kapitalističnega nasilja, ki so ga deležni delavci »od drugod«, je imanentno rasističnemu, nacionalističnemu in (socialno) šovinističnemu diskurzu (eksplicitno ali implicitno pa ga krepijo tudi ideološki in propagandni aparati države), vendar je zgrešeno in slabovidno celo v svoji domnevno patriotski argumentaciji. Prezre namreč precej očitno dejstvo, da kapital ne udriha le po »tujih« delavcih, ampak – in to že »lep« čas in celo čedalje bolj – tudi po »domačih«. Kapital načeloma ne goji patriotskih čustev (simpatij in antipatij). Zanima ga le profit: hoče in mora se nenehno oplajati. Tragično je, da ljudje, ki jih strašansko motijo nezaželeni (ali moteče drugačni) tujci, ne dojamajo, da je prav kapital poglaviti tujek, ki bi se ga morali bati in se mu zoperstaviti. Še več, ta parazitski, škodljivi,

uničujoči, izkoriščevalski in zatiralski tujec jih sili v to, da sami sebe redno (in po svoji volji) pretvarjajo v tujce, saj nekaj (čeprav dokaj malo) štejejo le, če si nadenejo ekonomsko karakterno masko heteronomnega delavca in istovrstnega potrošnika.

LITERATURA

- Bade, Klaus (2005). *Evropa v gibanju: Migracije od poznega 18. stoletja do danes*. Ljubljana: Založba *cf.
- Bauman, Zygmund (2005). *Work, Consumerism and the New Poor*. Maidenhead: Open University Press.
- Beck, Ulrich (2003). *Kaj je globalizacija? Zmote globalizma – odgovori na globalizacijo*. Ljubljana: Krtina.
- Bembič, Branko (2012). *Kapitalizem v prehodih*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Bučar Ručman, Aleš (2014). *Migracije in kriminaliteta: Pogled čez meje stereotipov in predsodkov*. Založba ZRC SAZU: Ljubljana.
- Bučar Ručman, Aleš, Frangež, Danijela (2014). *Zaključno poročilo raziskave: Analiza trgovine z ljudmi z namenom izkoriščanja delovne sile, trgovine z otroki, prisilnega beračenja in izvrševanja kaznivih dejanj*, http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/THB/ZAKLJUCNO_POROCILO_-_TZL.pdf (6. 5. 2015).
- Castles, Stephen, Miller, Mark J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Centralna banka Bosne i Hercegovine (2010). *Godišnji izveštaj Centralne banke Bosne i Hercegovine 2009*, http://www.cbbh.ba/files/godisnji_izvjestaji/2009/GI_2009_bs.pdf. (19. 4. 2015).
- Cohen, Daniel (2011). *Tri predavanja o postindustrijski družbi*. Ljubljana: Založba Sophia.
- Cohen, Robin (2006). *Migration and its Enemies: Global Capital, Migrant Labour and the Nation–State*. Burlington (VT): Ashgate.
- Davis, Mike (2009). *Planet slumov*. Ljubljana: Založba /*cf.
- Federalni zavod za zapošljavanje (2014). *Izveštaj o radu Federalnog zavoda za zapošljavanje za 2013. godinu*, http://www.fzzz.ba/onama/Izvjestaj_o_radu_za_2013.pdf. (22. 4. 2015).
- Fischbach, Franck (2012). *Brez predmeta. Kapitalizem, subjektivnost, odtujitev*. Ljubljana: Krtina.
- Galimberti, Umberto (2011). *Miti našega časa*. Ljubljana: Modrijan.
- Harvey, David (2012). *Kratka zgodovina neoliberalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Heinrich, Michael (2014). *Kritika politične ekonomije. Uvod*. Ljubljana: Sophia.
- Hirsch, Joachim (2014). *Gospodstvo, hegemonija in politične alternative*. Ljubljana: Sophia.
- International Labour Organization (2014). *Fair Migration: Setting an ILO agenda*, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_242879.pdf. (10. 5. 2015).
- Koch, Manfred (2013). *Lenoba*. Ljubljana: Študentska založba.
- Lea, John (2002). *Crime & Modernity*. London: Sage.
- Lebowitz, Michael A. (2014). *Socialistična alternativa. Resnični človekov razvoj*. Ljubljana: Sophia.
- Leskovšek, Vesna, Dragoš, Srečo (2014). Social Inequality and Poverty in Slovenia – Policies and Consequences. *Družboslovne razprave* 76, 39–53.
- Lukšič Hacin, Marina (2007). Normativni vidiki in delovne razmere za migrante v Zvezni republiki Nemčiji. *Dve domovini / Two Homelands* 25, 187–208.
- Marx, Karl (2013). *Kapital* (I. knjiga). Ljubljana: Sophia.
- Mattick, Paul (2013). *Ve po starem. Gospodarska kriza in polom kapitalizma*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Medica, Karmen, Lukič, Goran, Kralj, Ana (2011). *Delovne in življenjske razmere delavcev migrantov v Sloveniji: Zaključno poročilo študije*, http://www.mdds.gov.si/fileadmin/mdds.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/el2010_raziskava_razmere_delavcev_migrantov_250311.pdf. (18. 4. 2015).
- Miller, Joel, Gounev, Philip, Pap, András L., Wagman, Dani, Balogi, Anna, Bezlov, Tihomir, Simonovits, Bori, Vargha, Lili (2008). Racism and Police Stops: Adapting US and British Debates to Continental Europe. *European Journal of Criminology* 5/2, 161–190.

- Mozetič, Polona (2009). Nevidni delavci sveta: Zaposlovanje in delo »neevropskih« državljanov tretjih držav in režim delavskih domov. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in antropologijo* 37/238, 31–50.
- Negri, Antonio, Hardt, Michael (2003). *Imperij*. Ljubljana: Študentska založba.
- Pajnik, M., Lesjak Tušek, Petra, Gregorčič, Marta (2001). *Prebežniki, kdo ste?* Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Pajnik, Mojca, Bajt, Veronika, Herič, Sanja (2010). Migranti na trgu dela v Sloveniji. *Dve domovini / Two Homelands* 32, 151–167.
- Pašukanis, Evgenij (2014). *Splošna teorija prava in marksizem*. Ljubljana: Sophia.
- Pravilnik o določitvi minimalnih standardov za nastanitev tujcev, ki so zaposleni ali delajo v Republiki Sloveniji (2011). *Uradni list RS* 71/2011.
- Reiman, Jeffrey (2004). *The Rich Get Richer and the Poor Get Prison: Ideology, Class and Criminal Justice*. New York: Pearson.
- Stiglitz, Joseph E. (2013). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: W. W. Norton & Co.
- Vah, Mojca, Lukšič Hacin, Marina (2008). Contemporary Implications of Multiculturalism Policies for European Welfare States. *Dve domovini / Two Homelands* 28, 7–21.
- Vezovnik, Andreja (2015). Ex-Yugoslavian Immigrant Workers in Slovenia: Between Balkanization and Victimization. *Dve domovini / Two Homelands* 41, 11–22.
- Wallerstein, Immanuel (1991). The Ideological Tension of Capitalism: Universalism Versus Racism and Sexism. *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities* (ur. Étienne Balibar, Immanuel Wallerstein). London: Verso, 29–36.
- Wallerstein, Immanuel (2006). *Uvod v analizo svetovnih sistemov*. Ljubljana: Založba *cf.
- Wallraff, Günter (1986). *Čisto na dnu*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Zakon o zaposlovanju in delu tujcev (2007). *Uradni list RS* 76/07.
- Zavod RS za zaposlovanje (2011). *Letno poročilo 2010*, http://www.ess.gov.si/_files/2938/LETNO_%20POROCILO_2010_OS_SLOVENIJA.pdf (12. 4. 2015).
- Zavratnik, Simona (2011). Sodobne migracije v mnenjih slovenske javnosti. *Dve domovini / Two Homelands* 33, 55–71.

SUMMARY

CLASS WAR, WORK AND MIGRATION: THE CASE OF MIGRANT WORKERS IN SLOVENIA **Zoran KANDUČ, Aleš BUČAR RUČMAN**

The paper presents how neoliberalism, globalization and the post-modernization of production have deteriorated the structural position of workers. Capital's counterattack against labour has managed to re-establish a reserve army of workers. Fear of unemployment creates submissive and obedient workers. Being exploited has become a privilege, because there is always a crowd of people waiting to take such jobs. Immigrant workers are in the worst situation. The authors attempt to answer the following questions: What is the position of migrant workers (in Slovenia) in capitalist production? What are the pressures against migrant workers and what are their causes? What is the role of the post-Fordist state and its apparatuses in this process? The research comprises semi-structured interviews with 25 interviewees (migrant workers, organizations and support groups, employers etc.). The results indicate that migrant workers count on the improvement of their and their families' social position. In conditions where they realise they can be easily substituted by others, they believe in promises and accept violations of basic labour rights. Their victimization has been (additionally) influenced by state legislation and the passive role of control mechanisms. These modern slaves are not bound to work by chains, but by socio-economic hardship and structural violence.

MIGRACIJE IN DOSTOP DO SOCIALNIH PRAVIC V EU IN SLOVENIJI

Vesna LESKOŠEK¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Migracije in dostop do socialnih pravic v EU in Sloveniji

Socialne pravice migrantk in migrantov so zaradi prepričanja, da ljudje migrirajo ne le z namenom dela, temveč tudi s socialno državo povezanih ugodnosti, regulirane s posebno pozornostjo in vključujejo tako denarne dajatve kot storitve. Dostop migrantov do socialnih pravic je odvisen od več dejavnikov, in sicer od obsega socialne države oz. socialnih pravic in dajatev, stopnje odvisnosti pravic od državljanskega statusa, imigracijskih ali integracijskih politik in diskurzov o tujih delavkah in delavcih. V zadnjih desetletjih se politični diskurzi in javno mnenje o upravičenosti migrantk in migrantov do socialnih pravic in dajatev zaostrejejo. Posledice so predvsem restriktivnejše migracijske politike in oteženi pogoji za pridobitev statusa, ki omogoča večjo varnost in stabilnost življenjskih potekov migrantk in migrantov. V članku se osredotočam na učinke, ki jih ima preplet govora o zlorabah pravic s statusi, ki omogočajo dostop do socialnih pravic v EU in Sloveniji.

KLJUČNE BESEDE: socialna država, socialne pravice in dajatve, omejitve, migracijske politike, javno mnenje

ABSTRACT

Migrations and Access to Social Rights in the EU and Slovenia

The social rights of migrants are regulated with caution because of the prevailing opinion that migrants do not migrate just because of labour but also because of welfare benefits and services provided by welfare states. Access of migrants to social rights depends on several factors: on the extent of the welfare state (the extent of social rights and benefits), on the connection between rights and citizenship, on integration or immigration policies and on discourses about foreign workers. In the last decade or so political discourses and public opinion on the eligibility of migrants to social rights and benefits have become increasingly hostile. The consequences are mainly more restrictive migration policies and conditions which are difficult to comply with in order to obtain a status that allows for greater security and stability of migrants' life cycles. In the article we focus on the effects and consequences of the interconnectedness of pejorative speech and legal status that enables access to social rights in the EU and in Slovenia.

KEY WORDS: welfare state, social rights and benefits, restrictions, migration policies, public opinion

¹ Dr. sociologije, izredna profesorica; Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo, Topniška ulica 31, SI-1000 Ljubljana, vesna.leskosek@fsd.uni-lj.si

UVOD

Socialne pravice migrantk in migrantov so eno od področij, ki jih migracijske politike previdno in natančno regulirajo. Pri določanju obsega pravic in dajatev¹ za imigrante morajo nacionalne države upoštevati dva vidika distribucije, prvega, ki izhaja iz vzajemnosti, solidarnosti in obsega potreb, in drugega, ki izhaja iz udeležbe na trgu delovne sile (Freeman 1986: 52). Drugi vidik distribucije omejuje dostop do pravic in dajatev tudi državljanom nacionalnih držav. Večina pravic je namreč povezana z udeležbo na trgu delovne sile oz. zaposlenostjo. Za tiste, ki si socialne varnosti ne morejo zagotavljati z delom in so odvisni od denarnih pomoči, pa velja kriterij upravičenosti in izpolnjevanja različnih pogojev. S težavami pri uveljavljanju pravic se torej ne srečujejo le tisti brez državljankega statusa, temveč tudi tisti, ki nimajo zaposlitve (Rajgelj 2012).²

V času hitre globalizacije trgov se je problem še poglobil. Nacionalne države zaradi pritiskov po poenotenju delovanja, ki naj bi omogočalo zunanja vlaganja in gospodarsko rast, prilagajajo tudi blaginjske sisteme tako, da jih v celoti povežejo z zaposlitvijo oz. delom³ (Peck 2001). Pritiski za cenejšo delovno silo in ukinjanje delavske zaščite, ki se reflektirajo v zahtevah po prožnosti trgov dela, vodijo v povečanje migracij ljudi iz držav s slabšimi življenjskimi in delovnimi razmerami v države z višjo ravno blaginje, kjer podjetja potrebujejo čim cenejšo delovno silo. Tuja, začasna in prožna delovna sila je tako za podjetja alternativa zaščiteni domači delovni sili (Freeman 1986). Vendar so tuji delavci alternativa le, če so izključeni iz sistema socialnih pravic in dajatev oz. če je dostop do njih omejen, kar je lažje zagotavljati pri začasnih migrantih; uveljavljanje pravic je odvisno od stalnega prebivališča in dovoljenja za bivanje. Ko migranti dovoljenje izgubijo, ne morejo uveljavljati pravic.

Ker morajo države prevzemati odgovornost za neenakosti, ki jih povzroča trg (kot npr. odpusčanja in nezaposlenost), omejujejo priseljevanje (Kvist, Saari 2007: 2). Omejevanje priseljevanja je poleg zgoraj navedenih razlogov tudi posledica zapiranja skupnosti pred vdorom tujcev in tujosti. Sedanje migracije spodbujajo nacionalistične in rasistične reakcije, ki vplivajo na politične diskurze v velikem delu Evrope in krepijo politično desnico. »Socialne dajatve so sedaj prvič v očeh javnosti povezane z vidno in podrejeno manjšino. Ko socialno državo vidimo kot nekaj, kar ›mi‹ plačujemo ›zanje«, so ji dnevi šteti. Vnos rase v evropske blaginjske politike povzroča rasistične javne diskurze, ki uničujejo socialno državo« (Freeman 1986: 62). Kvist in Saari (2007: 36) sta ob vključevanju vzhodnoevropskih držav v EU podobno ugotavljali za politike nekaterih zahodnoevropskih držav.

Pejorativni govor o migrantih, ki prihajajo večinoma z Juga in Vzhoda, torej iz revnejših predelov sveta, ima dolgo zgodovino, njegov glavni namen pa je zmanjšati moč vplivanja na lastni položaj. Podrediti in nadzirati želi migrante, da ne bi zahtevali zase ali za svoje družine pravic ali ugodnosti, temveč le opravili delo pod vsakršnimi pogoji (Pajnik, Campani 2011). V preteklosti so k podreditvi prispevali različni označevalci, ki so se nanašali predvsem na domnevne osebne (biološke) značilnosti migrantov, njihov namen pa je bil legitimirati izkoriščevalske prakse. V sedanjem času se je govor nekoliko

- 1 Socialna država je najširši pojem, ki obsega socialno zaščito, socialno varnost in socialno varstvo. Socialna zaščita vključuje poleg sistema socialne varnosti še sistem socialnih odškodnin in sistem socialnih ugodnosti. Je širši pojem od socialne varnosti, ki si jo ljudje zagotavljajo tako, da se vključijo v različna socialna zavarovanja za primer invalidnosti, brezposelnosti, starosti, starševstva, bolezni itd. Pravice iz socialnega zavarovanja lahko uveljavijo pod pogoji, ki so določeni z zakoni in po načelih vzajemnosti in solidarnosti. V socialno varnost je vključeno tudi ožje področje socialnega varstva, ki se nanaša na denarne dajatve in storitve in ki jih zagotavlja država (ali lokalne skupnosti) iz proračuna za tiste, ki si jih zaradi različnih okoliščin ne morejo zagotoviti sami. Pogoji in obseg dajatev in storitev so prav tako določeni z zakoni. Pomemben vidik socialne države je še delovno pravo, ki ureja razmerja med delavci in delodajalci ter določa vse delavskozaščitne norme. Vse to skupaj spada v širši pojem socialne države (več o tem glej Bubnov Škoberne, Strban 2010).
- 2 Rajgelj je analizirala vezanost pravic na delovni in državljanski status na primeru zdravstvenega varstva. Nekatere ugotovitve veljajo tudi za sistem socialnega varstva.
- 3 Konceptualno gre za spremembo blaginjske paradigme iz pravic, ki so utemeljene na solidarnosti in univerzalnosti (*welfare state*), v pravice, ki se vežejo na zaposlitev in so individualizirane (*workfare state*).

spremenil in se je iz telesnih prestavil na psihološke značilnosti. Sporna je postala morala migrantov, ki se domnevno selijo, da bi se okoristili z različnimi bonitetami radodarnih držav (Razin idr. 2011). V zadnjih desetletjih se je tudi v EU razvil govor o t. i. »socialnih turistih«, to je migrantih, ki se preselijo z vnaprej premišljenim načrtom, da bodo izkoristili dostop do socialnih pravic in dajatev (Corrigan 2010: 418; Pascouau 2013).

Osrednje raziskovalno vprašanje, ki si ga zastavljam v pričujočem prispevku, se nanaša na povezovalno med migracijskimi oz. integracijskimi politikami v EU, dostopom do socialnih pravic in možnostmi migrantov, da bi jih uveljavili. Zanima me tudi, s katerimi strukturnimi ovirami se migranti srečujejo pri uveljavljanju socialnih pravic in dajatev v EU in Sloveniji. Pri analizi se opiram na sekundarne vire, in sicer na normativne akte in dokumente ter druge relevantne vire. Vire podatkov navajam ob uporabi.

PREPLETENOST SOCIALNIH IN MIGRACIJSKIH POLITIK IN POVEZAVE Z JAVNIM MNENJEM

Temeljna značilnost blaginjskih sistemov je velika mera zaprtosti v okviru nacionalnih držav (Vah, Lukšič Hacin 2008). Zgodovinsko se je socialna država razvijala skupaj z nacionalno državo, zato se članstvo v skupnosti izkazuje z državljanjskim statusom, od katerega so odvisne socialne pravice in dajatve.⁴ Zadržki pri odpiranju blaginjskih sistemov za tujce se nanašajo na vprašanje, koliko pravic in ugodnosti so lahko deležni tisti, ki niso člani skupnosti (Sainsbury 2006: 230). Dilemo je poenostavljeno predstavil Milton Friedman v svojem predavanju na Univerzi v Chicagu z naslovom Kaj je Amerika. Izjavil je naslednje:

Ena stvar je prosta imigracija, ko gre za službe. Druga stvar pa je prosta imigracija, ko gre za blaginjo (*welfare*). In ne moreš imeti obojega. Če imaš socialno državo, torej državo, kjer je vsakemu prebivalcu obljubljena določena minimalna raven dohodka ali minimalna raven socialnih dajatev, ne glede na to, ali dela ali ne, ustvarja ali ne, potem je to res nemogoča stvar. [...] Zdaj, ta mehiška čezmejna imigracija, to je dobra stvar. Je dobra za nelegalne migrante. Je dobra za Združene države Amerike. Ampak dobra je le, dokler je nelegalna. To je zanimiv paradoks za razmislek. Če jo legalizirate, ni več dobra. Zakaj? Ker vse dokler je nelegalna, ljudje niso upravičeni do koristi socialne države, do socialne zaščite, niso upravičeni do nešteti ugodnosti, ki jih mi jemljemo iz levega žepa in dajemo v desni žep. Vse dokler niso upravičenci, migrirajo za službami. Vzamejo službe, ki jih večina prebivalcev ni pripravljena vzeti. Zaposlovalcem zagotavljajo delavce, ki jih drugače ne bi imeli. (Friedman 1977)⁵

Širši kontekst izjave pokaže, da govor ni usmerjen v zagovarjanje nelegalnih migracij, temveč je naperjen proti socialni državi. Pove, da odkar v ZDA poznajo neko obliko socialne države, ljudje ne imigrirajo več samo z namenom pridobitve dela, temveč tudi socialnih ugodnosti. Ta ideja tudi Evropi ni tuja. Freeman (1986: 60–62) govori o amerikanizaciji evropskih blaginjskih politik. Pod pojmom razume spremenjena razmerja na zaposlitvenem trgu, kjer migranti prevzemajo tista najslabša in slabo plačana dela, ki jih domači delavci zavračajo. S tem zaposlovalci povečujejo konfliktnost med tujimi in domači delavci, saj imajo sindikati slabše pogajalske možnosti, poleg tega pa se standardi in zaščita zaposlitve nenehno znižujejo. Tako odprti trg povzroča zapiranje skupnosti (Walzer v Freeman 1986: 61). Van der Waal idr. (2013: 2) to poimenujejo blaginjski šovinizem.⁶ Ugotovili so, da v večini držav EU prevladuje mnenje, da so imigranti manj upravičeni do socialnih dajatev in storitev kot državljani. V kriznih letih se je slab odnos do migrantov še zaostрил (Jurado, Brochman, Dølvik 2013). Čeprav je Norveška država

4 Drug pomemben pogoj za dostop do pravic je stalno prebivališče.

5 Celo predavanje je dosegljivo na YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=fwDhx1XkXX0>. Odstavek je približno na 10' 30".

6 Avtorji navajajo, da je blaginjski šovinizem standardni označevalec za mnenje, da so imigranti manj upravičeni do socialnih pravic.

blaginje⁷ in odprta do imigracij,⁸ je javno mnenje nenaklonjeno temu, da bi imigranti lahko uveljavljali pravice do socialnih dajatev. Na vprašanje, ali so naklonjeni ideji o osnovnem dohodku,⁹ se je večina izrekla za to možnost. Ko so jih vprašali, ali bi idejo o osnovnem dohodku podprli tudi, če bi to pravico dobili tudi nedržavljeni, je tretjina vprašanih podporo predlogu odrekla (Brochmann, Skevik Grøden 2013: 70). Vah in Lukšič Hacin (2008: 13) sta analizirali bloge na različnih evropskih spletnih straneh in ugotovili, da je diskurz o socialnih pravicah migrantov povezan s sovražnim odnosom do njih.

Eurobarometer je v raziskavi javnega mnenja na Irskem in v Veliki Britaniji ugotovil, da večina vprašanih meni, da migranti prihajajo zgolj zato, da bi izkoristili socialne ugodnosti obeh držav, torej zaradi »socialnega turizma«, kot pravi Corrigan (2010: 418). Takšno mnenje podpirajo tudi nekateri ekonomisti. Hans-Werner Sinn (v Razin idr. 2011: 4) razlikuje med »dobrimi« in »slabimi« migranti. Dobre privabijo plače in produktivnost, slabe pa »radodarnost« socialne države. Razlog za priseljevanje delavcev vidi v evropski »radodarni« socialni državi (prav tam: 2). Razin idr. (2011) govorijo o socialnih migracijah nizko kvalificiranih migrantov, ki po njihovem mnenju ne doprinesejo dovolj k blaginji, da bi jo lahko uporabljali. Posledično to vzbuja nezaupanje ljudi¹⁰ in vpliva na restriktivne migracijske politike, kar rezultira v ilegalnih migracijah. Migracijske politike so se v največji meri v delu, ki se tiče dostopa do socialnih dajatev, spremenile po razširitvi EU leta 2004. Zahodnoevropske države so predvidevale, da se bodo ljudje iz držav nekdanjega vzhodnega bloka množično preseljevali z namenom izkoriščanja ugodnosti socialne države. Zato so bodisi uporabile možnost odložitve uresničevanja določb o prostem gibanju ljudi ali pa so zaostriale pogoje dostopa do pravic za migrante tako, da so jih povezale neposredno z državljanstvom ali s podaljšanjem dovoljenja za stalno prebivanje (Corrigan 2010: 418). Za migrante iz držav zunaj EU so pogoji za dostop do pravic še ostrejši. Vah in Lukšič Hacin (2008: 11) navajata, da so številne države obdobje stalnega bivanja za migrante podaljšale z namenom omejitve dostopa do socialnih dajatev.

Vendar izsledki različnih raziskav dokazujejo, da so politike omejevanja neupravičene. Dustmann idr. (2009) so v Veliki Britaniji raziskovali ali imigranti iz skupine držav, ki se je pridružila EU leta 2004, pogosteje uveljavljajo socialne dajatve, zanimala jih je tudi zaposlenost imigrantov. Ugotovili so, da so med letoma 2004 in 2008 v Veliki Britaniji prihajali predvsem mladi ljudje (povprečna starost 25,8 leta), ki so bili boljše izobraženi kot domačini. V skupini imigrantov so zaznali višjo stopnjo zaposlenosti, državne dajatve za imigrante pa so nižje od prihodkov, ki so jih migranti vplačevali v proračun države. Študija Statističnega urada Nizozemske za leto 2011 je pokazala, da je od približno 600.000 migrantov le okoli 20.000 uveljavilo nadomestilo za čas brezposelnosti ali denarno pomoč. Večina je zaposlena ali jih preživljajo partnerji ali partnerke (DutchNews 2013). Corrigan (2010) je v primerjalni raziskavi med Irsko in Veliko Britanijo o uveljavljanju pravice do socialnih dajatev migrantov ugotovil, da na Irskem domačini zaslužijo več in tudi obsežnejše uveljavljajo dajatve, medtem ko v Veliki Britaniji domačini sicer zaslužijo nekoliko več, ni pa značilnih razlik v prejemanju socialnih dajatev (prav tam: 425). Ugotovil je, da je prejemanje socialnih dajatev pri migrantih povezano s povprečno nižjim dohodkom. Opozoril je tudi na razliko med zlorabo in rabo socialnih dajatev. Slednjo je povezal s konceptom socialnega državljanstva, torej z zavedanjem o tem, da za uspešnejšo integracijo migrantov ni mogoče zagovarjati pogojev, kjer neenakosti legitimiramo z vzpostavljanjem razlik med migranti in domačini glede socio-ekonomskih pogojev življenja v posameznih državah (prav tam: 433).

Sainsbury (2006) meni, da je treba pri analiziranju dostopa do socialnih pravic migrantov socialne politike brati skupaj z integracijskimi politikami in vrstami imigracije oz. načinom vstopa v državo. In-

7 Država blaginje se od socialne države razlikuje po obsegu pravic in dajatev (več o tem glej Rus 1990).

8 Sprejela je veliko število beguncev med vojno na Balkanu in sedanji vojnami na Bližnjem vzhodu. Od vseh skupin imigrantov na Norveškem imajo begunci najboljši dostop do socialnih dajatev (Brochmann, Grøden 2013).

9 Pri nas koncept poznamo pod imenom univerzalni temeljni dohodek – UTD.

10 Lündstrom (2011) pravi, da moralna panika vodi v moralno regulacijo, ker omogoča konsenz o deviantnih subjektih. Razvil je trisopenjski model analize medijev, in sicer na primeru pisanja o goljufanju pri uveljavljanju denarnih pomoči v Veliki Britaniji in na Švedskem.

tegracijske politike z reguliranjem vplivajo na vključenost oz. izključenost imigrantov v družbo. Imigracijske režime sestavljajo pravila in norme, ki določajo možnosti imigrantov, da pridobijo državljanstvo, dovoljenje za bivanje in delo ter da lahko participirajo v ekonomskem, kulturnem in političnem življenju (prav tam: 3). Obstaja močna korelacija med integracijskimi politikami in idejo, kdo je dejansko lahko in kdo bi moral biti integriran (Trimikliniotis 2014: 64). Ljudje, z integracijskimi režimi zavrtni kot neprimerni, pogosto pridobijo negativne oznake, ki jih prikazujejo kot deviantne (prav tam: 65).

ZAKONODAJNI IN POLITIČNI OKVIRI DOSTOPA DO SOCIALNIH PRAVIC IN DAJATEV V EU

Sistemi socialne zaščite se na ravni EU ne harmonizirajo, temveč le usklajujejo. Tudi Evropska konvencija o človekovih pravicah izrecno ne določa pravice do socialne varnosti ali denarne pomoči (FRA 2014: 197). Uredba (ES) št. 883/2004 Evropskega parlamenta in Sveta Evrope z dne 29. aprila 2004 o koordinaciji sistemov socialne varnosti, kakor je bila spremenjena z Uredbo komisije (EU) št. 1244/2010 z dne 9. decembra 2010 (UL L 338: 35), ne velja socialno pomoč. Delno velja za posebne denarne dajatve, za katere se ne plačujejo prispevki in imajo hkrati značilnosti sistema socialne varnosti in sistema socialne pomoči, se pa financirajo izključno s splošnimi davčnimi prispevki. Za te dajatve se uporablja v Uredbi določeno načelo enakega obravnavanja. Gre torej za dve vrsti socialnih dajatev, v prvo spadajo tiste, za katere smo zavarovani in naše pravice izhajajo iz zavarovanja; sem spadajo pokojnine, zavarovanje za primer brezposelnosti, bolezni, invalidnosti, starševstva, zdravstveno zavarovanje. Hkrati pa je država dolžna varovati družino, materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino, za kar mora ustvariti potrebne razmere. To vključuje dostopnost vseh ljudi do kakovostnega zdravstva, šolstva, socialnega varstva, stanovanja in drugih institucij, ki skupaj zagotavljajo dostojno življenje ljudi. Druga vrsta pa so denarne pomoči, za katere nismo zavarovani, temveč se podeljujejo po načelu vzajemnosti in solidarnosti tistim, ki niso zmožni preživeti sebe in svoje družine; v Uredbi so obravnavane v členu 70. Medtem ko Uredba EU določa enakost pri pridobivanju pravic prve vrste, so pravice druge vrste bolj ali manj prepuščene državam članicam.

Sodišče Evropske unije, ki je pristojno odločati tudi o prostem gibanju ljudi, enakem obravnavanju in socialnih pravicah, je 11. novembra 2014 v zadevi C-333/13 Elizabeta Dano, Florin Dano / Jobcenter Leipzig razsodilo, da države lahko odrečejo dodelitev nekaterih socialnih dajatev ekonomsko neaktivnim državljanom Unije, ki se preselijo v drugo državo članico zgolj z namenom prejemanja socialnih pomoči (sporočilo za medije 146/14). Sodba se sklicuje na Direktivo državljan Evrope (Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2004/38/ES z dne 29. aprila 2004 o pravicah državljanov Unije in njihovih družinskih članov do prostega gibanja in prebivanja na ozemlju držav članic), ki določa, da lahko drugi državljani držav EU zahtevajo enako obravnavo kot državljani države članice gostiteljice le, če na ozemlju države članice prebivajo ob spoštovanju s to direktivo določenih pogojev. Direktiva tako skuša preprečiti, da bi ekonomsko neaktivni državljani Unije sistem socialnega varstva države članice gostiteljice uporabljali za financiranje svojega preživljanja. Država članica mora torej imeti možnost zavrniti dodelitev socialnih dajatev ekonomsko neaktivnim državljanom Unije, ki uporabljajo pravico do prostega gibanja zgolj z namenom prejemanja socialne pomoči v drugi državi članici, čeprav nimajo zadostnih sredstev za priznanje pravice do prebivanja; vsak posamezni primer je treba preučiti brez upoštevanja zahtevanih socialnih dajatev.

Skupina držav (Avstrija, Nemčija, Nizozemska in Velika Britanija) je na Svet Evrope in Evropsko komisijo naslovila pismo z zahtevo po ukrepih za omejitev »socialnega turizma«.¹¹ Kot odziv na pismo je

¹¹ Pismo je naletelo na zelo odločen odziv European Policy Centre (Pascouau 2013). Povezava na odziv je v seznamu literature.

bilo glasilo Evropskega parlamenta *Library Briefing* (24. 9. 2013) posvečeno tej temi. Sintagmo so razložili kot skrb, da nekateri posamezniki (predvsem iz Bolgarije in Romunije) uporabljajo pravico do prostega gibanja oseb, da bi se okoristili s socialnimi dajatvami obsežnejših socialnih držav (predvsem starih članic EU). Prosto gibanje oseb se nanaša predvsem na zaposlitvene možnosti, saj se ljudje selijo tja, kjer menijo, da bodo lahko našli zaposlitev in boljše življenjske razmere zase in svoje družine. Pri tem so ključni pravica do bivanja in enaki pogoji zaposlovanja. Za osebe, ki ne iščejo zaposlitve in niso družinski člani že zaposlenih migrantov, veljajo pravila iz državljanstva. Z veljavnimi dokumenti lahko bivajo do treh mesecev, za več kot to obdobje pa morajo imeti dovolj finančnih virov in obsežnejše zdravstveno zavarovanje. Dovoljenje za stalno bivanje lahko pridobijo po petih letih bivanja.

Evropska komisija poudarja, da znotraj teh pravil uveljavljanja dajatev ni mogoče razumeti kot zlorabo (prav tam: 2). Ekonomski razlogi in neupoštevanje formalnosti ne morejo biti razlogi za izgon ali izključevanje. Tudi uveljavljanje socialnih dajatev ob upoštevanju pravil o prebivališču ne more biti razlog za izključitev. Omejitve so mogoče le pri novih članicah. Za Bolgarijo in Romunijo uveljavljene omejitve so že prenehale delovati, za Hrvaško, za katero je omejitve uvedlo 13 držav, pa bodo te veljale do leta 2020. V Evropskem parlamentu so to razpravo končali s sklepom, da morajo države, če menijo, da res prihaja do »socialnega turizma«, zanj navesti dokaze. Evropska komisija pa je zavrnila, da do takrat ne bo spreminjala določb o prostem gibanju oseb znotraj EU (prav tam: 5).

Že v uvodu sem sicer omenila, da so politike posameznih držav odvisne od lokalnih prepričanj in praks v povezavi z nacionalizmom in odnosom do tujcev. To se ne nanaša le na migracijske, ampak tudi socialne politike. Čeprav imajo zaposleni migranti povsod enake pravice iz dela kot domači delavci, se dostop do socialnih pravic lahko tudi pogojuje, kar se najpogosteje veže na integracijske politike.¹² V pričujočem prispevku ne polemiziram s konceptom integracije, za katerega menim, da je pomemben pri celostnem vključevanju migrantov v družbo. Polemiziram s politikami, katerih namen ni le migrantom omogočati vključevanje v družbo, temveč lahko te možnosti tudi omejujejo. V teh politikah se običajno reflektira odnos držav do migrantov in migracij na sploh (Pajnik, Bajt, Herič 2010; Zavrtnik 2002). Problem nastane, ko so dejavnosti za integracijo povezane s težko uresničljivimi pogoji, ki so resna ovira za vključitev v družbo. Kostakopoulou (2014) pravi, da dostop do socialnih pravic veliko držav pogojuje z obiskovanjem jezikovnih oz. integracijskih tečajev. Na Nizozemskem, v Nemčiji in Franciji je tudi pravica do združitve družine odvisna od uspešno opravljenih integracijskih tečajev. V Veliki Britaniji napovedujejo, da bodo takšne tečaje morali migranti opraviti celo že pred vstopom v državo. V Avstriji, Franciji, na Nizozemskem in v Luksemburgu so integracijske zahteve določene v pogodbi, ki jo morajo migranti podpisati pred pridobitvijo dovoljenja za bivanje. Ti pogoji so vedno težje dosegljivi, večajo se urni obseg tečajev, snov, ki jo morajo obvladati, obdobje, ko morajo tečaj obiskovati (ponekod tudi pet let) in izpitne zahteve. Posledice negativnih testnih rezultatov so ponekod zavrnitev stalnega bivanja ali omejitve pri dostopu do socialnih dajatev (prav tam: 40). V Veliki Britaniji se je obdobje za naturalizacijo dvignilo na osem let in se lahko zmanjša za dve leti, če so migranti udeleženi v dejavnostih t. i. aktivnega državljanstva, kot so prostovoljstvo, nabiranje sredstev za dobrodelne organizacije, pomoč šolam ali delo v skupnosti (prav tam: 41). Tudi v Nemčiji neopravljeni izpit povzroči izgubo službe, bivališča ali onemogoči dostop do socialnih dajatev.

DOSTOP DO SOCIALNIH DAJATEV V SLOVENIJI

Socialne pravice so državljanke in državljanom Republike Slovenije zagotovljene na podlagi dovoljenja za stalno bivanje in so večinoma odvisne od zaposlitvenega statusa; večina pravic namreč izhaja iz obveznega zavarovanja. Obvezno zavarovanje obsega pokojninsko in invalidsko zavarovanje, zdravstveno

¹² Oboje omenjamo, ker nekatere države regulirajo dostop do pravic z imigrantskimi, druge pa z integracijskimi politikami. Več o imigrantskih in integracijskih politikah glej Bešter (2007).

zavarovanje, zavarovanje za primer brezposelnosti, za primer poškodb na delu in starševsko varstvo. V zadnjih letih je kljub zavarovanju te pravice težje uveljaviti, ker mora sredstva zanje v času, ko so prilivi iz dela zaradi nizke zaposlenosti majhni, razliko pokrivati država iz proračuna. Da bi to preprečili oziroma minimizirali, smo v zadnjih petih letih sprejeli vrsto ukrepov za zmanjševanje dostopa do pravic, kot sta npr. nižji odstotek nadomestila za čas brezposelnosti in krajša doba prejemanja nadomestil (Dragoš 2013).

Migrantski delavci in delavke so z dnevom zaposlitve v Sloveniji vključeni v obvezna zavarovanja in so glede socialne varnosti načeloma izenačeni s slovenskimi državljani, kot določa prej omenjena Uredba EU. Zakonske določbe pri obveznostih plačevanja v različne blagajne niso diskriminatorne, zaplete se pri uveljavljanju pravic. Možnost je omejena za ljudi brez slovenskega državljanstva, saj so pri pridobivanju delovnih dovoljenj, dovoljenj za bivanje in bivališča samega v večji meri odvisni od delodajalcev. Taka je na primer pravica do nadomestila za čas brezposelnosti, ki jo lahko tujci uveljavijo le, če so prijavljeni na Zavodu za zaposlovanje. Na Zavod pa se lahko prijavijo tujci, ki imajo osebno delovno dovoljenje za dobo do treh let ali so osebno delovno dovoljenje pridobili s statusom začasne zaščite ali kot prisilci za mednarodno zaščito.¹³ Osebno delovno dovoljenje do treh let lahko pridobijo le določene kategorije tujk in tujcev.¹⁴ Bučar Ručman in Frangež (2014: 14) sta pri raziskovanju trgovine z ljudmi ugotovila, da je problematična tudi povezava med dovoljenjem za bivanje in delovnim dovoljenjem.

Dotatna ovira so sporazumi z državami na območju nekdanje Jugoslavije. Sporazumi z Bosno in Hercegovino, s Hrvaško in Srbijo določajo, da se nadomestilo za primer brezposelnosti ne izplačuje v drugo državo pogodbenico.¹⁵ Izplačuje se le, če imajo državljani teh držav v Sloveniji stalno ali začasno dovoljenje za prebivanje in so prijavljeni na Zavodu za zaposlovanje kot brezposelna oseba. Sporazum o socialnem zavarovanju med Republiko Slovenijo in Makedonijo določa, da se denarno nadomestilo izplačuje le delavcem s stalnim prebivališčem v Sloveniji.¹⁶ Kljub temu da tujci v blagajne različnih zavarovanj vplačujejo po slovenski zakonodaji, ne morejo vedno uživati pravic iz teh zavarovanj. Podobno bi lahko ugotavljali v zvezi z Zakonom o socialnovarstvenih prejemkih (Ur. l. RS, 61/10, 40/11, 14/13 in 99/13 – ZSVarPre), ki določa, da so do pravic upravičeni tisti, ki imajo dovoljenje za stalno prebivanje, stalno prebivališče ali pa jim je priznana mednarodna zaščita. Do pravic so upravičeni tudi njihovi družinski člani, ki so na podlagi pravice do združitve družine pridobili dovoljenje za prebivanje v Republiki Sloveniji in imajo prijavljeno stalno oziroma začasno prebivališče v Republiki Sloveniji. Ne morejo pa pravic iz starševskega varstva uživati družinski člani, ki ne prebivajo v Sloveniji. Tako lahko delavec ali delavka plačuje prispevke za starševsko varstvo, ne more pa uveljavljati otroškega dodatka za otroka, ki prebiva v njegovi ali njeni matični državi. Takšna ureditev je nasprotna Uredbi EU, ki v členu 67 določa, da je oseba upravičena do družinskih dajatev skladno z zakonodajo pristojne države članice tudi za družinske člane, ki stalno prebivajo v drugi državi članici, kakor da bi stalno prebivali v prvi državi članici.

Drugo težavo povzroča pretesna vezanost tujcev na delodajalce, kar se je izkazalo med krizo, ko so delodajalci z registrirano dejavnostjo v Sloveniji opravljali storitve v tujih državah, in to z delavci, ki so tudi v Sloveniji veljali za tujce. Gre torej za večkratno depriviligriran status, pri katerem postane uveljavljanje pravic zapleteno, možnost zlorabljanja delavcev pa večja. Izkazalo se je namreč, da je v takšnih razmerah skoraj nemogoče slediti, ali je zavarovanje iz dela plačano, posledice pa so se največkrat pokazale ob izgubi dela. V teh verigah dela se izgubijo možnosti za uveljavljanje pravic predvsem zato, ker te temeljijo na normativnih določbah in postopkih, te pa na preverljivih situacijah. Postopki so ovira v zelo kompleksnih situacijah, kot so prekarne, fleksibilne in verižne zaposlitve migrantskih delavcev,

13 Pravice iz zavarovanja za primer brezposelnosti, http://www.ess.gov.si/tujci/vstop_in_prebivanje_v_sloveniji/socialna_varnost/pravice_iz_zavarovanja_za_primer_brezposelnosti (13. 3. 2015).

14 Vstop in prebivanje v Sloveniji, http://www.ess.gov.si/tujci/vstop_in_prebivanje_v_sloveniji (13. 3. 2015).

15 O stiskah in težavah delavk in delavcev iz republik nekdanje Jugoslavije zaradi nepodpisanih sporazumov je pisal Bučar Ručman (2014: 405–420).

16 Pravica do denarnega nadomestila, http://www.ess.gov.si/tujci/vstop_in_prebivanje_v_sloveniji/socialna_varnost/pravica_do_denarnega_nadomestila_ (13. 3. 2015).

ki niti sami pogosto ne vedo, kako veriga deluje, kdo je njihov pravi delodajalec, kje so prijavljeni za bivanje in katero delovno dovoljenje zares velja. Na to opozarja vodja pisarne za pomoč migrantskim delavcem pri Zvezi svobodnih sindikatov Slovenije. Problem so mala podjetja ali samostojni podjetniki, ki delujejo kot neke vrste agencije za posredovanje delavcev tujim ali tukajšnjim izvajalcem. »V tem kaosu lovijo žrtve in tako iščejo priložnosti za zaslužek, kratko pa potegnejo delavci« (Zabukovec 2015).

Nacionalni sistemi socialne zaščite temeljijo na preverljivih situacijah, ki jih lahko administracija preveri tako, da zahteva dokazila. V kolikor so jih migrantski delavci sposobni zagotoviti, so do dajatev upravičeni pod istimi pogoji kot domačini. Vendar so takšne situacije dokaj redke. Primer so delavci propadlega Vegrada, ki jim je poteklo dovoljenje za bivanje. O tem je poglobljeno raziskavo opravil Bučar Ručman. Njihove delovne razmere primerja z novodobnim suženjstvom (Bučar Ručman 2015: 123):

Če so se delavci pritožili, so jih preprosto zamenjali z drugimi in jih v nekaterih primerih celo s pomočjo policije izgnali iz države. Njihove delovne in bivalne razmere so bile povezane s kršenjem delavskih in socialnih pravic, prisilo, z izkoriščanjem in s kaznivimi dejanji. Delavci migranti, priseljeni po letu 2000, so imeli tudi največ težav pri vključitvi v družbo. Niso imeli podpore formalnih in neformalnih institucij.

V Sloveniji sicer ni zaznati govora o zlorabah socialnih pravic s strani imigrantov. V Strategiji ekonomskih migracij za obdobje 2010–2020 je zapisano, da imajo tako negativne kot pozitivne učinke: »Kot neposredne učinke je potrebno navesti dejstvo, da je tuja delovna sila koristnik socialnih storitev države, kot so zdravstvo in socialno varstvo ter izobraževanje (proračunski odliv), hkrati pa predstavlja nezanimljiv del davkoplačevalcev (proračunski prilivi)« (Strategija 2010: 11, 12). Resolucija o migracijski politiki (Ur. l. RS, 106/02) tega področja ne obravnava. Integracijo določa Uredba o integraciji tujcev (Ur. l. RS, 65/08), kjer je zapisano, da je glavni namen ukrepov lažje vključevanje v družbo pa tudi povečevanje identitete z novo domovino. Integracijski tečaji so določeni v Pravilniku o programih za integracijo tujcev (Ur. l. RS, 25/09, 86/11 in 70/12). Tečaji niso obsežni in niso pogoj za dostop do socialnih pravic.

Na politike dostopa do socialnih pravic vpliva tudi javno mnenje o migrantih, uživanju socialnih pravic in integraciji. V raziskavi Slovensko javno mnenje (Toš 2003: 375–385) so raziskali odnos do imigrantov in integracije v slovensko družbo in primerjali leti 1994 in 2003. Respondenti menijo, da je za pravega Slovenca pomembno, da je rojen v Sloveniji (odstotka v kategoriji zelo pomembno in precej pomembno sta 67,5 odstotka, tako leta 1994 kot leta 2003), da ima slovensko državljanstvo (81,7 odstotka leta 1994 in 81,1 odstotka leta 2003), da je večino življenja preživel v Sloveniji (75,4 odstotka leta 1994 in 71,7 odstotka leta 2003), da zna govoriti slovensko (93,4 odstotka leta 1994 in 94,4 odstotka leta 2003), da spoštuje slovenske politične institucije in zakone (83,7 odstotka leta 1994 in 82,7 odstotka leta 2004), da se čuti Slovenca oz. državljana Slovenije (88,9 odstotka leta 1994 in 89,6 odstotka leta 2003). V tem sklopu vprašanj se mnenje v desetletju po osamosvojitvi skoraj ni spremenilo, podoba pravega Slovenca je trdno zasidrana v zavesti respondentov. Nekoliko več razlik se pokaže v drugem sklopu vprašanj. Pokaže se, da so ljudje leta 2003 v primerjavi z letom 1994 bolj odprti do priseljencev, vendar še vedno odražajo veliko mero nezaupanja. S trditvijo, da je nemogoče, da bi ljudje, ki se ne držijo slovenske tradicije in običajev, postali pravi Slovenci, se strinja 58,9 odstotka vprašanih leta 1994 in 51,4 odstotka leta 2003. S trditvijo, da bi morala država pomagati narodnim manjšinam pri ohranjanju njihovih običajev in tradicij, se strinja 66,3 odstotka leta 1994 in 72,9 odstotka leta 2003. S trditvijo, da so priseljenci na splošno koristni za slovensko gospodarstvo, se strinja le 18,9 odstotka leta 1994 in 29,7 odstotka leta 2003, s trditvijo, da država preveč finančnih sredstev namenja za pomoč priseljencev, pa se strinja 43,6 odstotka respondentov (leto 2003). Da bi bilo treba število priseljencev v Sloveniji zmanjšati, meni 59,9 odstotka vprašanih leta 1994 in 48,6 odstotka leta 2003. S trditvijo, da bi morali imeti legalni priseljenci, ki niso slovenski državljani, v Sloveniji enake pravice kot državljani, se strinja le 36,7 odstotka vprašanih leta 2003.

ZAKLJUČEK

Če povzamem, je dostop migrantov do socialnih pravic odvisen od več dejavnikov, in sicer: 1) obsega socialne države oz. obsega socialnih pravic in dajatev; 2) stopnje vezanosti pravic na državljanski status oz. na statures, ki ga nadomeščajo; 3) imigracijskih oz. integracijskih politik in 4) diskurzov oz. javnega mnenja o tujih delavkah in delavcih, ki vplivajo na dostopnost do pravic in dajatev. Dostopa do socialnih pravic ne moremo raziskovati, ne da bi upoštevali prepletenost vseh teh dejavnikov. V prispevku so me predvsem zanimala povezave med obsegom pravic, dostopom do njih, za to potrebnimi pogoji, političnim okvirjem, ki ga predstavljajo migracijske in integracijske politike, in javnim mnenjem, ki odraža družbeni konsenz o distribuciji pravic med člani in nečlani skupnosti.

Prepričanja o preseljevanju ljudi z namenom okoriščenja s pravicami in z dajatvami bogatejših držav se ne ujemajo s podatki. V državah, kjer so raziskali socialne učinke migracij, ugotavljajo, da migranti, čeprav nizko kvalificirani, doprinesejo več v nacionalno ekonomijo kot iz nje črpajo (Corrigan 2010; Dustmann 2009). V zadnjem času postaja uveljavljanje pravic sumljivo in na videz neupravičeno (več o tem glej Leskošek 2014). Javno mnenje v EU in Sloveniji je na splošno nenaklonjeno temu, da bi imigranti lahko uveljavljali pravice in dajatve, kar lahko legitimira restriktivne politike do priseljencev (Jurado, Brochman, Dølvik 2013; Brochmann, Skevik Grøden 2013; Vah, Lukšič Hacin 2008). S tem je povezano tudi pogojevanje dostopa do socialnih pravic in dajatev za migrante. Čeprav so splošni pogoji za uveljavljanje pravic za vse enaki, je pogojevanje pri migrantih obsežnejše zato, ker se državljanstvo nadomešča z dovoljenji za bivanje, zaposlenostjo in vezanostjo na delodajalce. Razkorak med pogoji za dostop in statusi, ki to omogočajo, postavlja imigrante v slabši položaj. Treba pa je razlikovati med goljufijami, torej med namensko rabo lažnih in zavajajočih trditvev, da bi se okoristili s finančno pomočjo države, in med uveljavljanjem pravic in dajatev, katerih namen je izboljšati slab položaj ljudi, da sploh lahko participirajo v družbi (Corrigan 2010).

Dostop do socialnih pravic znotraj EU je reguliran z uredbami in direktivami, ki določajo nediskriminatoreni dostop migrantov do pravic. Mnenje Evropske komisije o priseljevanju z namenom uveljavljanja socialnih dajatev in pravic je odločno proti takšnemu priseljevanju, vendar ga je prej treba dokazati. Omejevalni ukrepi na podlagi populističnega javnega mnenja po mnenju EK niso upravičljivi. Ker države članice ne smejo kršiti teh pravil, dostop omejujejo z integracijskimi ali imigracijskimi politikami (Kostakopoulou 2014). To je svojevrsten obvod evropskih regulativ, ki zmanjšuje pozitivne učinke integracijskih politik na družbeno vključenost migrantov, kar naj bi bil njihov primarni smisel.

V Sloveniji dostop do socialnih pravic ni odvisen od omenjenih politik. Problem v Sloveniji je drugje, in sicer v ovirah, ki jih izkušajo začasni migranti pri uveljavljanju socialnih pravic. Način pridobivanja delovnih dovoljenj in dovoljenj za bivanje preprečuje dolgotrajnejše uživanje denarnih pomoči, ker je težje pridobiti status, ki bi to omogočal. Podatki tudi kažejo, da migranti, ki niso uveljavili pravice do združitve družine, kljub plačevanju prispevka pravic iz zavarovanja ne morejo uveljaviti. Ne le, da s prispevki in z davki iz dela sofinancirajo storitve, kot so izobraževanje, zdravstvo, socialno varstvo in drugo, odgovornost za te storitve prevzemajo njihove države izvora, čeprav se davki ne stekajo v njihov proračun, temveč v proračun države, kjer so migranti zaposleni. Problem v Sloveniji je torej mnogo širši in izhaja iz neurejenega trga dela.

Ob koncu še nekaj o Friedmanovi trditvi, da je nelegalna migracija posledica socialne države. V bistvu je imel prav, vendar iz drugačnega zornega kota. Friedman trdi, da se takoj, ko se vzpostavi bogata socialna država, vanjo z namenom, da bodo tam z manj (ali nič) dela ugodno živeli, začnejo preseljevati ljudje. Če tega ne želimo, moramo migracije omejiti. Ker pa ljudje morajo preživeti, morajo nelegalno prestopati meje. Menim, da je realnost prav nasprotna. Govor o zlorabah in socialnem turizmu je izrahljen za zapiranje meja, da bi jih ljudje nato morali nelegalno prestopati. Šele nelegalni migranti brez vsakih pravic so prava priložnost za državne ekonomije. Delodajalci tako dobijo delavce, do katerih nimajo nobene odgovornosti, pogosto jih niti ne plačujejo. To je tudi eden od razlogov za razcvet trgovine z delavkami in delavci (Bučar Ručman, Frangež 2014: 17). Problem je torej v neupravičenosti do

pravic in ne v njihovem uveljavljanju. Ker največji problemi držav nastopijo s sistemskim in sistematičnim izključevanjem skupin ljudi, bi prav to moralo biti v ospredju politik.

LITERATURA

- Bešter, Romana (2007). Model integracijske politike v odnosu do drugih modelov imigrantskih politik. *Razprave in gradivo* 53–54, 117–139.
- Brochmann, Grete, Skevik Grøden, Anne (2013). Migration and welfare sustainability: The case of Norway. *Europe's immigration challenge: Reconciliation work, welfare and mobility* (ur. Jurado Elena, Grete Brochmann). London: I. B. Tauris, 59–76.
- Bubnov Škoberne, Anjuta, Strban, Gregor (2010). *Pravo socialne varnosti*. Ljubljana: GV Založba.
- Bučar Ručman, Aleš, Frangež, Danijela (2014). *Analiza trgovine z ljudmi z namenom izkoriščanja delovne sile, trgovine z otroki, prisilnega beračenja in izvajanja kaznivih dejanj*. Zaključno raziskovalno poročilo. Ljubljana: Urad vlade za komuniciranje.
- Bučar Ručman, Aleš (2014). *Migracije in kriminaliteta: Pogled čez meje stereotipov in predsodkov*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Bučar Ručman, Aleš (2015). Analiza migracij in odnosov v multikulturni skupnosti: Primer mestne občine Velenje. *Dve domovini / Two Homelands* 41, 113–126.
- Corrigan, Owen (2010). Migrants, Welfare Systems and Social Citizenship in Ireland and Britain: Users or Abusers? *Journal of social policy* 39/3, 415–437.
- Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 2004/38/ES z dne 29. aprila 2004 o pravici državljanov Unije in njihovih družinskih članov do prostega gibanja in prebivanja na ozemlju držav članic, ki spreminja Uredbo (EGS) št. 1612/68 in razveljavlja Direktive 64/221/EGS, 68/360/EGS, 72/194/EGS, 73/148/EGS, 75/34/EGS, 75/35/EGS, 90/364/EGS, 90/365/EGS in 93/96/EEC (UL, posebna izdaja v slovenščini, poglavje 5, zvezek 5, str. 46).
- Dragoš, Srečo (2013). Erosion of Slovenian social policy. *Ljetopis socijalnog rada* 20/1, 143–170.
- Dustmann, Christian, Frattini, Tommaso, Halls, Caroline (2009). Assessing the fiscal costs and benefits of A8 migration to the UK. *Fiscal Studies* 31/1, 1–14.
- FRA (2014). *Priročnik o evropski zakonodaji v zvezi z azilom, mejami in priseljevanjem*. Luxemburg: Agencija evropske unije za temeljne pravice in Svet Evrope.
- Freeman, Gary P. (1986). Migration and the Political Economy of the Welfare State. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 485/3, 51–63.
- Friedman, Milton (1977). *What is America?* Predavanje na Univerzi v Chicagu, 3. oktober 1977, <https://www.youtube.com/watch?v=fwDhx1XkXX0> (6. 3. 2015).
- Jurado, Elena, Brochmann, Grete, Dølvik, Jon Erik (2013). Introduction. *Europe's immigration challenge: Reconciliation work, welfare and mobility* (ur. Jurado Elena, Grete Brochmann). London: I. B. Tauris, 1–14.
- Kostakopoulou, Dora (2014). The anatomy of civic integration. *Precarious migrant labour across Europe* (ur. Pajnik Mojca, Giovanna Campani). Ljubljana: Mirovni inštitut, 37–65.
- Kvist, Jon, Saari, Juho (2007). *The Europeanisation of social protection*. Bristol: Policy Press.
- Leskošek, Vesna (2014). From welfare fraud to welfare as fraud. *Social change and social work: The changing societal conditions of social work in time and place* (ur. Harrikari Timo, Pirkko-Liisa Rauhala, Elina Virokannas). Farnham, Burlington: Ashgate, 49–65.
- Lundström, Ragnar (2011). Between the exceptional and ordinary: A model for the comparative analysis of moral panics and moral regulation. *Crime media culture* 7/3, 313–332.
- Pajnik, Mojca, Bajt, Veronika, Herič, Sanja (2010). Migranti na trgu dela. *Dve domovini / Two Homelands* 32, 151–167.
- Pajnik, Mojca, Campani, Giovanna (ur.) (2011). Introduction. *Precarious migrant labour across Europe* (ur. Pajnik Mojca, Giovanna Campani). Ljubljana: Mirovni inštitut, 7–14.

- Pascouau, Yves (2013). *Strong attack against freedom of movement of the EU citizens: Turning back the clock*. Brussels: European Policy Centre, http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_3491_strong_attack_against_the_freedom_of_movement_of_eu_citizens.pdf (12. 3. 2015).
- Peck, Jamie (2001). *Workfare states*. New York, London: The Guilford Press.
- Pravilnik o programih za integracijo tujcev*. Uradni list RS, 25/09, 86/11 in 70/12.
- Rajgelj, Barbara (2012). Vpliv delovnopravnega, državljankega in družinskopravnega statusa na neena-ko obravnavo v zdravstvenem zavarovanju. *Zdravstveno varstvo* 51, 43–52.
- Razin Asaf, Sadka, Efraim, Suwankiri, Benjarong (2011). *Migration and the welfare state Political-economy policy formation*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Resolucija o migracijski politiki Republike Slovenije*. Uradni list RS, 106/02.
- Sainsbury, Diane (2006). Immigrants' social rights in comparative perspective: Welfare regimes, forms in immigration and immigration policy regimes. *Journal of European Social Policy* 16/3, 229–244.
- Sodišče Evropske unije. Sodba v zadevi C-333/14 Elizabeta Dano, Florin Dano / Jobcenter Leipzig. Sporočilo za medije št. 146/14. V Luksemburgu, 11. november 2014, <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-11/cp140146sl.pdf> (7. 3. 2015).
- Some 600.000 Europeans live in Holland and few are on benefits. *DutchNews.nl* 7. 3. 2013, http://www.dutchnews.nl/news/archives/2013/03/some_600000_europeans_live_in/ (12. 3. 2015).
- Strategija ekonomskih migracij za obdobje od 2010 do 2020* (2010). Vlada RS, medresorska delovna skupina za pripravo migracijske politike v povezavi z ekonomskimi vidiki migracij.
- Trimikliniotis, Nicos (2014). 'The only think I like integrated is my coffee': Dissensus and migrant integration in the era od Euro-crisis. *Contesting integration, engendering migration; Theory and practice* (ur. Anthias Floya, Mojca Pajnik). Houndimills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 64–85.
- Toš, Niko (2013). *Vrednote v prehodu VII: Slovenija v mednarodnih in medčasovnih primerjavah: SJM - ISSP 1991–2012*. Dunaj: Echoraum; Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Uredba (ES) št. 883/2004 Evropskega parlamenta in Sveta z dne 29. aprila 2004 o koordinaciji sistemov socialne varnosti, spremenjena z Uredbo Komisije (EU) št. 1244/2010 z dne 9. decembra 2010 UL L 338, str. 35.
- Uredba o integraciji tujcev*. Uradni list RS 65/08.
- Vah, Mojca, Lukšič-Hacin, Marina (2008). Contemporary implications of multiculturalism policies for European welfare states. *Dve domovini / Two homelands* 28, 7–21.
- Van der Wall, Jeroen, De Koster, Willem, Van Oorschoot, Wim (2013). Three Worlds of Welfare Chauvinism? How Welfare Regimes Affect Support for Distributing Welfare to Immigrants in Europe. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice* 15/2, 164–181.
- Zabukovec, Mojca (2015). Migrantski delavci v Sloveniji: Življenje na robu. *Delo*, 16. 2. 2015, <http://www.delo.si/ozadja/migrantski-delavci-v-sloveniji-zivljenje-na-robu.html> (13. 3. 2015).
- Zakon o socialnovarstvenih prejemkih*. Uradni list RS, 61/10, 40/11, 14/13 in 99/13.
- Zavratnik, Simona (2002). Slovenski model migracijske politike: Perspektive in možnosti države na 'schengenski periferiji': Zaključno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela na projektu v okviru ciljnih raziskovalnih programov. Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Welfare benefits and intra-EU mobility. *Library Briefing*. Library of the European Parliament, 24. 9. 2013, [http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130634/LDM_BRI\(2013\)130634_REV1_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130634/LDM_BRI(2013)130634_REV1_EN.pdf) (12. 3. 2015).

SUMMARY

MIGRATIONS AND ACCESS TO SOCIAL RIGHTS IN THE EU AND SLOVENIA

Vesna LESKOŠEK

The social rights of immigrants is a broadly theorised issue. They are increasingly connected with employment as welfare states are transformed into workfare states, which means that the responsibility for personal well-being is individualised. The basic question posed to the political agenda in the EU is how much immigrants contribute to the national economy and to how many entitlements they can be eligible. The question is complex because the response has to incorporate several fields of enquiry, e.g. how immigration and integration policies incorporate restriction of access to social rights, public opinion or public consensus on the eligibility of foreigners to social rights and legal grounds for claiming the rights in the national states and in the EU. The main research question in the article relates to the interconnectedness of these fields of enquiry. For the analysis we used secondary sources including legal and policy documents as well as media reports and other relevant sources.

The results of the study can be summarised into several findings. There is a significant gap between public opinion that immigrants mainly migrate to (ab)use social benefits and on data provided on the issue in various studies. The results show that immigrants contribute more to national economies than they claim from the welfare budgets. Public opinion in the EU generally does not support access to social rights for immigrants, which is also reflected in state policies. Many EU countries are restricting access to social rights with measures employed in integration policies, such as conditioning the reunification of families with an exam on the destination country's language or history, conditioning access to social rights with permanent residency, etc. The European Commission clearly states that any kind of the abuse of social rights is intolerable, but at the same time it states that false accusations are similarly intolerable. Any kind of claims of "social tourism" must be proven before restricting access to rights and benefits.

In Slovenia public opinion is similar to that of the EU, with just 36.7 % of respondents agreeing with the statement that immigrants should have equal rights as citizens. Despite the weak consensus on the social rights of immigrants, this is not (yet) reflected in Slovene integration policies. The problem in Slovenia lies in access to social rights relating to employment. There are problems with obtaining a work permit or residency independently from employers. Slovenia only provides benefits for family members of employed immigrants if they are residing in Slovenia. No benefits can be transferred to the county of origin. This means that immigrants allocate part of their salary to various compulsory insurance schemes but they cannot claim the associated rights. The problems in Slovenia are thus much more complex and relate to the specifics of the labour market.

R A Z P R A V E I N Ā L A N K I

E S S A Y S A N D A R T I C L E S

CROATIAN ETHNIC ASSOCIATIONS IN SLOVENIA: HISTORICAL CONTEXT AND THE ETHNIC SITUATION

Marina PERIĆ KASELJ^I, Aleksandar VUKIĆ^{II}, Jelena ZLATKOVIĆ WINTER^{III}

COBISS 1.01

ABSTRACT

Croatian Ethnic Associations in Slovenia: Historical Context and the Ethnic Situation

The article discusses the institutionalized form of Croatian ethnicity in Slovenia. It focuses on ethnic gatherings at Croatian ethnic associations, where eleven existing associations have been combined in a union as an umbrella organization. We used the survey questionnaire method with the leaders of the Croatian associations, and the discourse analysis method for newspaper and internet articles on the issue of the Croatian national minority in Slovenia. Using the ethnic situation model, we attempted to examine them in a wider historical-spatial perspective. The ethnic situation is a theoretical-observational model, which enables putting the observed ethnic situation into an appropriate synchronic (spatial) and diachronic (historical) context. The activities and organizational structure of the Croatian ethnic associations are mostly conditioned by and correlate to the ethnic situation in Slovenia as the host society, but also to the wider surrounding region and the European Union.

KEY WORDS: Slovenia, Croatian ethnic associations, ethnic situation, national minorities

IZVLEČEK

Hrvaška etnična društva v Sloveniji: zgodovinski kontekst in etnični položaj

Članek obravnava institucije hrvaške etnične skupine v Sloveniji. Osredotoča se na združevanja hrvaških društev, na Zvezo društev kot osrednjo organizacijo, v katero se je povezalo enajst društev. Uporabljen je vprašalnik, ki so ga izpolnili vodje hrvaških društev, ter diskurzivna analiza časopisnih in spletnih člankov o hrvaški etnični manjšini v Sloveniji. Model etničnega položaja je teoretsko-opazovalni model, ki omogoča umestitev etničnega položaja v ustrezen sinhroni (prostorski) in diahroni (zgodovinski) kontekst. Aktivnosti in organizacijska struktura hrvaških društev so v največji meri odvisne od etničnega položaja v Sloveniji kot državi gostiteljici pa tudi v širšem okolju regije in Evropske unije.

KLJUČNE BESEDE: Slovenija, hrvaška etnična društva, etnični položaj, nacionalne manjšine

^I PhD in Ethnology and Cultural Anthropology, Research Associate, Institute for Migration and Ethnic Studies, Trg Stjepana Radića 3, RH-1000 Zagreb, marina.peric@imin.hr

^{II} PhD in Sociology, Research Associate, Institute for Migration and Ethnic Studies, Trg Stjepana Radića 3, RH-1000 Zagreb, aleksandarvuki@yahoo.com

^{III} PhD in Sociology, Institute for Migration and Ethnic Studies, Trg Stjepana Radića 3, RH-1000 Zagreb. During the process of reviewing the article, Ms Zlatković-Winter passed away after a short but severe illness on March 10, 2015. We would like, once again, to thank her for her friendship and knowledge, which she selflessly shared with us.

INTRODUCTION

The largest wave of Croatian migration to Slovenia occurred after the Second World War, especially in the 1960s and 1970s (until 1981), but at that time, these were internal migrations that were taking place within the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY). In the Socialist Republic of Slovenia, Croats enjoyed the status of a constituent people, together with Serbs, Muslims (Bosniaks) and indigenous Slovenes. The Soviet model of solving the national question was in force in Yugoslavia, according to which constituent peoples (today's nations) had the right to their own national republic (state), but as citizens of SFRY had equal rights in all republics and provinces. This was *de jure* true, but in practice the founding of associations, schools and other institutions using one's mother tongue was not tolerated. Despite the fact that Croats had organized associations before the Second World War, no association was founded after the Second World War. Upon the disintegration of Yugoslavia and Croatia's and Slovenia's independence, the character of the migrations changed, and the statuses of the persons affected by these migration movements also changed.

In this article, we look at the past, present and future of Croatian ethnic associations in Slovenia by analysing several aspects of their institutionalized ethnicity. For this purpose, we used the survey questionnaire method with the leaders of Croatian ethnic associations in Slovenia, as well as the content analysis method for analysing various newspapers and internet articles about Croats in Slovenia. With the help of the ethnic situation model, which is grounded in Luhmann's epistemological constructivism and Theory of Social Systems, we analyse the condition of Croatian ethnic associations in a broader historico-spatial perspective.

THE ETHNIC SITUATION: AN EPISTEMOLOGICAL-THEORETICAL APPROACH TO RESEARCHING MAJORITY-MINORITY RELATIONS

Sociology and (cultural) anthropology have not created a sufficiently developed framework for researching ethnic and national minorities which would allow for this phenomenon to be examined in its entirety from the standpoint of these scientific disciplines. The most likely reason for this is the fact that sociological and anthropological research of minorities is a branch of ethnic studies (Eriksen 2004: 210), which is focused on the relations *between* ethnic groups and identity construction, and only rarely on the relation of the state towards these ethnic groups, and this relation is the one which forms the majority-minority situation. According to Barth (1969: 19), this might be the main reason why sociological-anthropological theory regarding minorities is underdeveloped. A credible description of an ethnic situation presupposes studying a state's function as an organization which concentrates its power on a certain territory and its role in shaping the ethnic situation. It realizes its power through the mechanisms of observing, monitoring, controlling, naming and categorizing the social groups and individuals which make up the state's population.¹

If we accept Luhmann's (2001b) principle, according to which systems are constructed and maintained, by use of monitoring, through a process of differentiating and marking, then special attention should be paid to the descriptions and self-descriptions of the observer (both inside and outside the situation), and to their logical grouping into classification systems of human collectives, discourses, world-views and constructions of different identities. In this kind of theoretical framework, the transformations

1 For a detailed description of these functions of the state see *Moć klasifikacije: klasifikacijske sheme i konstrukcija etničke strukture u Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji (1785.–1860.)* [The Power of Classification: Classification schemes and constructions of the ethnic structure in the Kingdom of Croatia and Slavonia (1785–1860)] (Vukić2008).

of ethnic groups are not a consequence of cultural differences among them, but of a cognitive process in which the observers *create differences through differentiation* (Bateson 1979: 99).

The theoretical conception of the ethnic situation which is discussed here is grounded in the philosophical concepts of "situation" (Sartre 2006), "situational determination" and "life centre" (Dilthey 1980), and to a much greater extent in sociological theories of "social situation" (Thomas and Thomas 1928), Parsons' (1949) connection between the concept of situation and theory of action, the "face-to-face situation" of Berger and Luckmann (1992), and micro-sociological theoretical orientations and their analyses of a situation in the context of everyday life (Collins 1988).

From the standpoint of Luhmann's definition of observation, it can be noticed that an ethnic situation is the result of the interplay between internal and external observations and definitions. Differentiation between internal and external definitions enables observation of an ethnic situation from several different standpoints, i.e. analytical levels. From the standpoint of a second-degree observer, science can construct and observe ethnic situations at the level of mutual presence in the conditions of everyday life, at the level of states, at the level of mutual relations among states, or at the level of supra-national constructions such as the European Union. The task of such an approach is to show how micro-situations are transformed into macro-situations and vice versa. The second research programme is the observation of observers and their codes of differentiation, descriptions, categorizations and classification systems. The mechanisms through which power-carrying observation instruments define ethnic situations and the processes by which this "micro-physics of power" is manifested in ethnic situations can be understood in such circumstances.

Luhmann's methodological orientation follows from this – observe the observers and their descriptions of a situation. "Observers can often better predict the effect based on their knowledge of the situation than based on the knowledge of personas and, in accordance with that, their observation often, if not overwhelmingly, does not even match the mental state of the actors" (Luhmann (2001a: 240). In that sense, our approach in this article is based on observing the effects of the state and its institutions on one hand, and discourse analysis of the Croatian minority community, which is the result of observing and understanding one's own position within the Slovene ethnic situation, on the other. We learn about the actions of the Slovene state and its institutions from our position of second-degree observers through first-degree observers, Slovene social scientists and their interpretations of the minorities' conditions in Slovenia (Medved 2009) (Žagar 2001) (Kralj 2008) (Ploštajner 2000) (Zorn 2009). As Geertz asserted as early as 1973, the social sciences should not engage in establishing "objective facts" but interpretations of these facts and interpretations of these interpretations. That is also the only thing that is left to the second-, third-, and nth-degree observers.

THE POSITION OF THE CROATIAN ETHNIC MINORITY AND ASSOCIATIONS IN THE SLOVENE ETHNIC SITUATION

The ethnic situation is an analytical observation instrument in the eye of the observer. Observers are, according to Luhmann's constructivist epistemology, systems of science, art, politics and organization, particularly the state. Our ethnic model situation includes the temporo-spatial context determined through observation, individual participants (actors) and the state – a monitoring and classification instrument holding a monopoly on political power. The structures and processes in an ethnic situation (in this case the Slovene) are reflected through constant communication and interaction. An event adds to an event in interaction, and a statement to a statement in communication. Interactions and communications are, in time, routinized and institutionalized, and relatively firm structures of relations are formed, which unburden participants from thinking about what to do in each particular situation (Berger and Luckmann 1992: 42–45). In the world of routinized events and communication, sometimes

an event 'occurs' with the meaning that Badiou (2005: 173–178) attaches to that concept. The event is recognized since, in contrast to the usual events, it automatically effects a change in an ethnic situation. After that, neither the past nor the future of the participants in the ethnic situation can remain the same. For the Slovene ethnic situation, the decision to secede from the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (SFRY) and the creation of the Slovene national state was such an event. The Slovene state, like any other, started carrying out its main functions: counting the population, monitoring, punishing, and issuing laws and decisions, based on the new population classification scheme. Although the census which had just been conducted according to the classification scheme and census models of SFRY was used in these processes, the data were interpreted in a manner which was conducive to the new ethnic situation. Thus, according to the 1991 census, Slovenia had a population of 1,965,986, of whom 87.84 percent (1,727,018) declared themselves as Slovenes. Italians and Hungarians, who comprised 0.16 percent and 0.44 percent of the overall population respectively, were recognized as national minorities in Slovenia, while the Roma, 0.12 percent of the overall population, were categorized as an 'ethnic community'. All of the minorities in question had their collective rights recognized as stipulated in the 1991 Constitution. Immigrants from other republics of the SFRY and their successors who held Yugoslav citizenship were recognized as neither ethnic nor national minorities. According to the 1991 census, immigrants consisted of 54,212 Croats (2.76 percent), 26,842 Muslims (1.37 percent), and 47,911 Serbs (2.44 percent), while 12,307 (0.63 percent) declared themselves as Yugoslavs, 9,011 (0.46 percent) did not declare themselves in terms of nationality, 53,445 (2.72 percent) were of unknown ethnicity, and 5,254 (0.27 percent) declared themselves as belonging to a region (for example, Bosnians or Istrians) (Žagar 2001: 110).

In the new interpretation, the ethnic situation gained the following characteristics (structure): minority rights are acknowledged only to the indigenous Italian and Hungarian minorities (relatively small communities which have the support of their mother countries in Slovenia's neighbourhood). Members of the former constituent peoples of Yugoslavia mainly had their Slovenian citizenship recognized, but not their collective minority rights. In these processes, a certain number of citizens were 'erased' and were left without basic citizens' and civic rights, while the Roma were recognized as a community only 16 years later (Zorn 2009: 211). According to the latest report of the Slovene Ministry of Internal Affairs, the number of the 'erased' was higher than 25,671 (www.mirovni-institut.si).

According to the reports of the European monitoring bodies and Commissions, the state of human, civic and minority rights in Slovenia is satisfactory and within the European standards. This of course does not mean that there are no problems with minorities in Slovenia. As Žitnik Serafin (2013: 51) showed in her most recent article, differentiating between indigenous and immigrant Roma increases their discrimination in Slovene society. Although we agree with this assessment, we as second-degree observers believe that the Slovene model is much better and more flexible than the models which exist in Croatia and Serbia and which were created under the pressure of the European Union. This model, which recognizes the minority rights of all ethnic groups, has proved to be useful mostly to the minority communities' elites, while the majority of members of the minority communities have gained very little benefit from the fact that they are members of a recognized national minority.

Furthermore, problems with constructing and maintaining an ethnic identity appear at the personal level. Members of minority national communities are placed in a situation in which they have to choose between a wish to preserve their uniqueness and an interest for inclusion in the Croatian national corpus through assimilation. The identity problems of members of national minorities are manifested during parliamentary elections when members of national minorities have to decide whether to use their voting right to vote for a representative of their own minority community or for a representative of some Croatian party. The consequence of such a system is that one can become a national minority parliamentary representative with just a few hundred votes.

Researching Croatian ethnic associations in Slovenia can also give us insight into their perception of the newly-established ethnic situation in Slovenia.² The beginning of the 1990s was a time of ethnic mobilization, and Croats felt a need to organize themselves in Slovenia on an ethnic/national basis. The first Croatian association was founded in Maribor in 1990, but the Slovenian public did not approve its founding, since it was perceived as an association for the promotion of the Croatian state and Croatian political interests (Ivanjko 1997: 261). After the Maribor association, several other Croatian cultural associations were established, which, during the Homeland War, mostly worked on collecting humanitarian aid for Croatia and Bosnia and Herzegovina and on accommodating refugees (Perić 2005). Today Croatian ethnic associations represent a specific social space created by members of the community themselves, depending on the particular structure and leadership of the associations, which model and establish certain rules, from the level of openness/closure of the association (to other Croatian ethnic associations, as well as to other ethnic communities) to the intensity, number and types of activities.

Croatian ethnic associations represent an institutionalized form of Croatian immigrant ethnicity in Slovenia. They create and form various activities of the Croatian ethnic community, so they could be defined as their places of gathering and belonging. They represent the Croatian ethnic community in relation to the society of origin (Croatia), as well as in relation to the accepting society (Slovenia).

Croats in Slovenia are organized into 11 Croatian ethnic associations which are integral parts of the umbrella ethnic organization called the Union of Croatian Associations in Slovenia (SHDS), with headquarters in Ljubljana. The titles of the associations indicate the form of the association – the cultural aspect of the ethnic association along with obligatory adjective “Croatian” (eight associations have the words “Croatian cultural association” in their titles); one is defined as a students’ Croatian association; one is a political branch of the Croatian Democratic Union (HDZ) political party; some are defined according to the geographical site of immigration within the accepting society (Maribor, Velenje, Ljubljana, Škofija Loka, Jesenice, Lendava, Novo mesto) or according to the geographical/regional area of emigration (Međimurje – two associations, Istria, Komušina, Pomurje).

The members of the Croatian associations also include Croats from Bosnia and Herzegovina, where citizenship and nationality are not the same categories and where a strong connection between the ethnic and religious factors can be noticed. Religion plays an important role in mobilizing the ethnic, and Croatian Catholic missions to Slovenia have contributed to this. These associations are usually founded by older and middle-aged persons, and exhibit a patriarchal structure, which is particularly evident in the area of management, as the heads of all of the associations are men. The founders include Croats from Bosnia and Herzegovina and different regions of Croatia, so that the founders therefore represent a mixed regional origin. With regard to educational structure, the founders usually have college or university degrees. The associations do not set local or regional boundaries, and the local and regional identities are of the same ethnic matrix. Membership in the associations is voluntary, and the associations are financed through membership fees or sponsorship (by Croatian entrepreneurs in Slovenia and their friends), while some financial means are also acquired from the Republic of Croatia and ministries of the Republic of Slovenia. A smaller number of members are younger, i.e. belong to the second or third emigrant generation. In addition to the Croatian Student Association in Ljubljana, which is part of the SHDS, there are also two student associations, the Croatian Student Association in Maribor and the Čičarija Student Association of Istria and Primorje, which are active on social networks

2 Our data are based on the results of a research survey conducted with leaders of Croatian associations in Slovenia. After formal meetings and holding introductory conversations with leaders of associations, a written questionnaire was developed containing 70 questions divided into several sections: data on the establishment of the association; age/gender and educational structure of leadership/members of the association; the structure, organization and activities of the association; relations with associations, organizations, and clubs of other minority communities in Slovenia, as well as with the Slovenian institutions and the Croatian consulate and embassy in Slovenia. In addition to the survey, eight semi-structured interviews of maximal variation were held (respondents of different gender, education, from different parts of Slovenia, etc.) with individual Croats in Slovenia according to random selection criteria.

where they connect with and establish communication and interactive links with younger Croats, equally connecting both on-line and off. Certain associations within the SHDS, but not the SHDS itself, are also present on the Internet and social networks, and they play an important role in public relations. Due to closeness of the homeland, particularly Međimurje County, the majority do not feel like part of a diaspora in the classic sense, so that Croats from Croatia, when referring to Croatian associations from Slovenia, do not use the term “from the diaspora”, but usually the term “from neighbouring Slovenia”. Croats from Bosnia and Herzegovina, on the other hand, do feel like part of the diaspora, and their local communities see them as compatriots from abroad/diaspora.

The SHDS also organizes the Assemblies of Croatian Culture, which are one of the activities of the Croatian counties in Croatia, and it is the only association from abroad there. The associations within the SHDS have varying degrees of openness/restrictedness. It could be concluded that the majority of them are of an open type, but there is more horizontal than vertical cooperation with other ethnic groups. Relations with the Croatian institutions are not particularly well-developed, but the situation has been improving recently. Ethnic solidarity is crucial to the founding, maintaining and future development of these associations. The Pomurje-Lendava Croatian Cultural Association, which is among the youngest and most open of the associations, has won several awards for cross-border cooperation, joint activities and projects and for promoting and linking Croatia and Slovenia as two homelands.

Although the remaining Croatian associations are also connected to other Croatian associations and institutions in Slovenia, as well as institutions in Croatia, this Croatian association shows the highest level and multiplicity of connections with local and regional institutions in both Croatia and Slovenia. The SHDS is engaged with and has for years been advocating for the improvement of the situation of Croats in Slovenia, i.e. for the recognition of the Croats' status as a national minority, because Croats are the largest ethnic group in this area. They also advocate for the right of reciprocity. Their status, according to them, undermines their effort to engage more actively in politics and in Slovene state bodies. On the other hand, they work to improve the status of their state of origin through various diaspora practices, mainly through strong promotion of cultural engagement and tourism.

Learning of the Croatian language, as an important marker of ethnic identity, is a project within the framework of the programme Teaching the Croatian Language Abroad, financed by the Croatian Ministry of Science, Education and Sport. Currently 66 students in Slovenia are learning the Croatian language and culture. These are mostly students up to the fifth grade of elementary school and children who spend longer hours in school. Interest drops in higher grades and it is often the practice that students quit after only one year.

Most of the associations, aware of the assimilation process particularly in the second and third generation of immigrants, emphasize as their goals and motives for establishing the association the need to transmit their ethnic culture to their descendants and to attract a higher number of younger members of the community, and this is also seen as the only possibility for the ethnic community to survive.

DESCRIPTION OF THE SLOVENE ETHNIC SITUATION FROM THE VIEWPOINT OF CROATIAN ETHNIC MINORITY MEMBERS

A modern ethnic situation is a complex configuration of positions and relations of ethnic groups and the state in an observed spatial-temporal context. Processes which are the result of power relations in the framework of the European system of states, relations in the region which are manifested through conflicts and wars for borders and for the shape of a state, as well as inter-ethnic relations within the state itself, affect the shape and structure of the ethnic situation. Ethnic identities are created by institutionalizing the actions of collective and individual actors on all three spatial-temporal levels, while relations between ethnic groups are formed within ethnic structures. Positions and

identities of collective and individual actors in an ethnic situation result in different *definitions of the ethnic situation*. It is precisely these different definitions of situations that are often the source of not only of conflicts, but also of the dynamics in ethnically complex societies. The fight to impose one's own definition of an ethnic situation is actually the fight for hegemony in a social system. The ruling ethnic group possesses the power to impose the official definition of an ethnic situation. In creating and maintaining the official definition, it has at its disposal the state as an organization and a legal system, as well as its ideological instruments and organizations in charge of producing the founding myths, inventing tradition and the official history. School systems and state propaganda are the media through which "the right definition of the ethnic situation" is transferred onto and planted into the individual. Individuals' awareness of their own position within an ethnic situation is part of the shared repository of knowledge in social systems. Everyone in a particular ethnic situation knows what they can expect and from whom, and how they should behave (Berger and Luckmann 1992: 60). The official definition of a situation, through laws, legitimizes the position of ethnic groups by evoking the history of ethnic relations in a system. An ethnic situation is given as an external force which defines in advance individuals who are carriers of numerous social roles and labels which have been assigned to them. A rough scenario for individual biographies is often prepared in advance in an ethnic situation. In addition to the official definition, there are also parallel definitions of the ethnic situation, but their scope is limited. Whether it will be possible to hear parallel definitions and stories depends on power relations in all three spatial-temporal dimensions of that situation. The social and historical sciences, proponents of various ideologies and numerous organizations such as the mass media, nation states or federal bodies such as the European Union constantly observe, monitor and control the population and each other, producing descriptions of situations of our place and time in the world. Descriptions are arranged into discourses and they create the episteme, i.e. the *Weltanschauung* of an epoch. From the systems theory viewpoint, observing ethnic groups in a social system proceeds on the inclusion-exclusion level of differentiation (Luhmann 2011: 73), as a relation between a majority and a minority. The majority-minority situation which determines the position of an ethnic group in a system is constituted through observation, categorization and classification of the population, which starts at the time of modernization in a liberal-democratic model of management and governance. The notion of minority and majority appeared only during the process of the development of the idea of number, representative governance and electoral law in the 18th century, in countries in which democratic revolutions had occurred (Appadurai 2008).

Using the content analysis method, we analysed the answers we received from surveys and interviews conducted with representatives of Croatian ethnic associations in Slovenia and gained insight into an 'alternative description' of the ethnic situation in Slovenia. The discourse of the Croatian ethnic minority in Slovenia develops around several topics: the first and key topic is the expression of loyalty towards the Slovenian homeland and state, and the feeling of closeness and friendship with the Slovenian people. We believe that a feeling of hurt and disbelief is also developed from the feeling of friendship, due to the non-recognition of Croats' collective rights in Slovenia. The second topic is the historical and scientific proof of the Croats' autochthony in Slovenia, according to which they should, on the basis of the Slovene Constitution, be recognized as a national minority with all accompanying rights and obligations, just like Hungarians and Italians. The third topic concerns the state and assimilation politics. Furthermore, it is very important for members of the Croatian ethnic community to emphasize the large amount of cultural activity and production which is directed at cooperation and understanding with the Slovenians. It is very important for them to emphasize that all this is achieved with minimal financial means which they receive from the Slovene and the Croatian states.

Croatian ethnic associations are well interconnected in Slovenia and throughout the world, and the Slovene Croats believe that this is a quality which the Republic of Slovenia should recognize and value. In the end, they criticize equally harshly both the Slovene and the Croatian administrations, which despite all efforts made by the Croatian ethnic associations continue to ignore their requests to

change the Croats' status to that of a national minority. According to them, this would be in line with the EU *acquis*. Their description of the ethnic situation of Croats in Slovenia might have been best summarized by one of the distinguished citizens, an ethnic Croat.

I find the Croatian community in Slovenia lost, because it feels that no one from the Croatian side takes care of it, while Slovenia behaves unfriendly or at least not friendly enough. The feeling that we are second-class citizens is present among some 80 percent of the members of the Croatian community, except among those who are fully assimilated. Since 1991, the media has never had friendly relations towards Croatia. There are many reasons for this and it is impossible to describe all of them. All in all, I believe I speak for many when I say that it is not pleasant for us in Slovenia and that many would return or move if the economic situation allowed it. And we are particularly dissatisfied, just like other members of former SFRY constituent peoples, that we neither have any collective rights nor is it possible to expect something like that, considering both the left-wing and the right-wing parties' political attitudes. Slovenia is a country which can be friendly to foreigners only if they do not come from the south, from the former SFRY. I think it would not be wrong to say that we are guests in Slovenia by necessity, but that we do not feel this to be our home in the full sense of that word. In order for Croats to succeed in Slovenia, they must try much harder than Slovenes. This is my personal opinion after having spent 52 years in this environment, and I do not want this to be, in any way, attributed to the institutions or associations in which I am an active member.

CONCLUSION

In its report, the European Commission emphasized several times that constitutional protection and regulation of special rights of indigenous ethnic communities (minorities) in Slovenia satisfies the highest standards of protection, although problems in their implementation exist in practice, particularly concerning the Roma community. In contrast to the European observers, we as sociologists and observers believe that both the actions and discourses which describe these actions of the Slovene state institutions, as well as of minority ethnic communities, are conditioned by the ethnic situation in Slovenia, the region and the European Union. It can be concluded that the actions and the organization of the Croatian ethnic associations are, to the largest extent, conditioned by this factor. The representatives and members of these associations believe that the recognition of the national minority status for Croats is a condition for their survival in the Republic of Slovenia. The Slovenian Constitution does not allow for the future political organization of Croats, and their political actions are primarily directed towards sensitizing the Slovene and Croatian populations, political lobbying with Slovene parliamentary representatives and writing protest letters and decrees. Discourse analysis of their petitions and articles shows that they have high expectations for Croatia's accession to the European Union, after which, they believe, their problems will be easier to solve. Mutual interaction among Croatian associations in Slovenia is on a high level, as are cultural activities directed towards the preservation and promotion of Croats' cultural identity. The enthusiasm and engagement of the associations' members is remarkable, but there are problems regarding insufficient funding from the Slovene state and loss of membership due to poor inclusion of the young (assimilation).

Historical heritage and ethnic structure, which is usually the result of historical movements, influence the perception and understanding of our situation. Furthermore, the idea of number and counting, which lies in the foundation of the liberal ideology, creates ethnic situations which can potentially spin out of control, e.g. the idea that a minority would, due to its cultural and religious characteristics, one day become a majority in 'our' state. One of the tenets of Serbian nationalism in the 1980s was a real or imaginary threat that the Albanians, due to their high birth rate, would become the majority in Serbia. The assimilation policy of a state is often not conscious or intended, although the minorities might see it that way. If slight vertical movement of minority community members is enabled through the educational system, art or sport, there are good chances that this possibility will be exploited. On

the other hand, recognizing the national minority status of all ethnic groups, as is the case in Croatia or Serbia, is also no guarantee that all members of a minority will automatically be better off. This has become the business of leaders and ethnic elites, so that in these countries they are called 'ethno-businessmen', since the funding which the state distributes to national minorities is fairly substantial. It seems that the right solution lies in the parallel and consistent implementation of human and civil rights and raising awareness of the possibility of co-existence of several identities of one person or a community. Why could I not be Slovene and an engineer before noon, a European and a chess player in the afternoon, and a Croat who follows ancient customs in the evening?

REFERENCES

- Appadurai, Arjun (2008). *Strah od malih brojeva [Fear of Small Numbers]*. Belgrade: Biblioteka XX vek.
- Badiou, Alain, (2005). *Being and Event*. London: Continuum.
- Barth, Fredrick (1969). Introduction. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Boundaries of Culture Difference*. (ed. F. Barth). Oslo: Universitets, 9–38.
- Bateson, Gregory (1979). *Mind and Nature: A Necessary Unity*. New York: Dutton.
- Berger, Peter L. and Luckmann, Thomas (1992). *Socijalna konstrukcija zbilje [The Social Construction of Reality]*. Zagreb: Naprijed.
- Collins, Randall (1983). *Sociological Theory*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Dilthey, Wilhelm (1980). *Zasnivanje duhovnih nauka [Introduction to the Human Sciences]*. Belgrade: Prosveta.
- Eriksen, Thomas H. (2004). *Etnicitet i nacionalizam [Ethnicity and Nationalism]*. Belgrade: Čigoja štampa.
- Geertz, Clifford (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Ivanjko, Šime (1997). Organiziranost i položaj Hrvata u Sloveniji [Organization and Status of Croats in Slovenia], *Hrvati u Sloveniji [Croats in Slovenia]*, (ed. Mirjana Domini), Zagreb: IMIN, 255–265.
- Kralj, Ana (2008). When Ć becomes Č: Discrimination of unrecognized national minorities in Slovenia. *Revija za sociologiju* 39/4, 235–250.
- Luhmann, Niklas (2001a). *Društveni sistemi [Social Systems]*. Sremski Karlovci - Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića
- Luhmann, Niklas (2001b). *Znanost društva [The Science of Society]*. Zagreb: Politička kultura.
- Luhmann, Niklas (2011). *Društvo društva [The Society of Society]*. Zagreb: Breza.
- Medved, Felicita (2009). From Civic to Ethnic Community? The evolution of Slovenian citizenship, *Citizenship Policies in the New Europe. Expanded and Updated Edition*. (ed. Baubock, Rainer; Perchinig, Bernhard and Wiebke Sievers. Amsterdam: Amsterdam University Press, 305–338.
- Parsons, Talcott (1949). *The Structure of Social Action*. New York: Free Press.
- Perić, Marina (2005). "Procesi integracije hrvatskih imigranata u Sloveniji" [Processes of integration of Croat immigrants in Slovenia]. *Društvena istraživanja* 78–79/4, 743–755.
- Ploštajner, Zlata (2000). Autochthonous and Newly-Formed Minorities: Two Different Approaches. *National Minorities in South-East Europe: Legal and social status at local level*, Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung, 84–93.
- Sartre, Jean Paul (2006). *Bitak i ništo: ogled iz fenomenološke ontologije [Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology]*. Zagreb: Demetra.
- Thomas, William Isaac and Thomas, Dorothy (1928). *The Child in America: Behavior Problems and Programs*. New York: Knopf.
- Vukić, Aleksandar (2008). Moć klasifikacije: klasifikacijske sheme i konstrukcija etničke strukture u Banškoj Hrvatskoj i Slavoniji (1785.–1860.) [The Power of Classification: Classification schemes and construction of the ethnic structure in the Kingdom of Croatia and Slavonia (1785-1860)]. *Migracijske i etničke teme*, 24/1–2, 31–48.
- Zorn, Jelka (2009). Slovenia: Ethnic exclusion in a model accession state. *Minority Rights in Central and Eastern Europe* (ed. Bernd Rechel). Abingdon, Oxon and New York: Routledge, 210–224.

Žagar, Mitja (2001). Položaj i prava nacionalnih manjina u Republici Sloveniji [Position and rights of national minorities in the Republic of Slovenia], *Politička misao*, 38/3, 106–121.

Žitnik Serafin, Janja (2013). Organiziranost, delovanje in prihodnji izzivi slovenskih društev v drugih delih nekdanje Jugoslavije [Organization, actions and coming challenges of Slovenian associations in other parts of former Yugoslavia]. *Dve domovini / Two Homelands* 37, 41–52.

Websites:

<http://www.hdl.si> (14. 1. 2015)

<http://www.hkdm.si> (12. 1. 2015)

<http://www.hkd-pomurje.si> (11. 1. 2015)

<http://www.mirovni-institut.si> (11. 1. 2015)

<http://www.hkud-komusina.si> (14. 1. 2015)

<http://www.vecernji.hr/hrvatska/begic-hrvati-u-sloveniji-ni-danas-nemaju-priznat-status-manjine-574673> (14. 4. 2015)

<http://muralist.hr/hrvatska/danino-kutnjak-hrvati-u-sloveniji-traze-ista-prava-kao-sto-imaju-madari-i-talijani/> (10. 4. 2015).

<http://balkans.aljazeera.net/vijesti/manjine-u-sloveniji-traze-ustavno-priznanje> (10. 12. 2015)

http://hr.wikisource.org/wiki/Inicijativa_SDHS_za_ure%C4%91enje_formalnog-pravnoga_polo%C5%BEaja_hrvatske_manjine_u_Sloveniji (22. 1. 2015)

<http://www.crowc.org/slovenija> (12. 1. 2015)

<http://www.crowc.org/slovenija/580-savez-hrvatskih-drustava-slovenije> (12. 3. 2015)

POVZETEK

HRVAŠKA ETNIČNA DRUŠTVA V SLOVENIJI: ZGODOVINSKI KONTEKST IN ETNIČNI POLOŽAJ Marina PERIĆ KASELJ, Aleksandar VUKIĆ, Jelena ZLATKOVIĆ WINTER

Članek obravnava institucije hrvaške etnične skupine v Sloveniji. Osredotoča se na združevanja hrvaških društev, na Zvezo društev kot osrednjo organizacijo, v katero se je povezal enajst društev. Uporabljen je vprašalnik, ki so ga izpolnili vodje hrvaških društev, ter diskurzivna analiza časopisnih in spletnih člankov o hrvaški etnični manjšini v Sloveniji. Model etničnega položaja je teoretsko-opazovalni model, ki omogoča umestitev etničnega položaja v ustrezen sinhroni (prostorski) in diahroni (zgodovinski) kontekst. Evropska komisija je v svojem poročilu večkrat poudarila, da je v Sloveniji uveljavljena najvišja stopnja ustavne zaščite in ureditve posebnih pravic avtohtonih etničnih skupnosti (manjšin), čeprav obstajajo v praksi težave z njihovo implementacijo, zlasti glede romske skupnosti. V nasprotju z mnenjem evropskih opazovalcev kot sociologi menimo, da so dejanja in diskurzi, ki opisujejo ta dejanja slovenskih državnih institucij kot tudi etničnih skupnosti, odvisna od etničnega položaja v Sloveniji, širši regiji in Evropski uniji.

Analizirali smo odgovore, ki smo jih dobili iz vprašalnikov in intervjujev, opravljenih s predstavniki hrvaških društev v Sloveniji, in pridobili vpogled v »alternativni opis« etničnega položaja v Sloveniji. Diskurz hrvaške manjšine v Sloveniji se razvija okrog različnih tem: prva in najpomembnejša tema je izražanje lojalnosti slovenski domovini in državi, občutenje bližine in prijateljstva s slovenskimi ljudmi. Verjamemo, da se je tudi občutje prizadetosti in nezaupanja zaradi nepriznavanja hrvaških kolektivnih pravic v Sloveniji razvilo iz občutja prijateljstva. Druga tema je zgodovinsko in znanstveno utemeljevanje hrvaške avtohtonosti v Sloveniji, s katero naj bi dosegli ustavnopravno priznanje statusa nacionalne manjšine in vseh pripadajočih pravic in dolžnosti, tako kot jih imata italijanska in madžarska nacionalna manjšina. Tretja tema je državna in asimilacijska politika. Prav tako člani hrvaške skupnosti poudarjajo pomen pestre kulturne dejavnosti in ustvarjalnosti, ki sta usmerjeni v dobro sodelovanje in razumevanje s slovenskim prebivalstvom. Vse to izvajajo z minimalnimi finančnimi sredstvi, ki jih dobijo od slovenske in hrvaške države.

REFLECTIONS OF MULTICULTURALISM AND PATRIOTISM IN SLOVENE ELEMENTARY SCHOOL CURRICULA

Vladimir PREBILIČ^I, Irena BAČLIJA^{II}

COBISS 1.01

ABSTRACT

Reflections of Multiculturalism and Patriotism in Slovene Elementary School Curricula

The paper presents an analysis of the inclusion of patriotic elements in the curricula of elementary school subjects which are adapted to a multicultural environment. The legislative framework of the educational system in Slovenia anticipates the modification of curricula when elements of a minority's identity are in question. The results of the analysis can be summarised in two sets of findings: the method of the inclusion of patriotic elements differs firstly according to the subject's curriculum (absence of a strategic approach), and secondly depending on the minority in question. It seems as if the integration of patriotic elements in the curricula of both national minorities is coincidental.

KEY WORDS: curriculum, multiculturalism, ethnic minorities, patriotic elements, elementary education

IZVLEČEK

Odsevi multikulturalnosti in patriotizma v slovenskih osnovnošolskih učnih načrtih

Članek prikazuje analizo vključenosti domovinskih elementov v učne načrte osnovnošolskih predmetov, ki so prilagojeni multikulturalnemu okolju. Izobraževalni sistem v Sloveniji namreč znotraj zakonodajnega okvira omogoča modifikacijo učnih vsebin, ki so vezane na identiteto manjšin. Rezultate analize inkluzivnosti domovinskih elementov lahko strnemo v dva sklopa ugotovitev. Prvič, da je način vključevanja domovinskih elementov specifično drugačen glede na posamezen učni predmet (torej odsotnost strateškega pristopa) ter drugič, da je način vključevanja domovinskih elementov specifičen glede na to kateri manjšini je prilagojen. Zdi se kot da je vključevanje domovinskih elementov v učne načrte obeh narodnih manjšin prepuščeno naključju.

KLJUČNE BESEDE: učni načrt, multikulturalnost, etnične manjšine, domovinski elementi, osnovnošolsko izobraževanje

^I PhD in Political Science, Associate Professor; University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Kardeljeva ploščad 5, SI-1000 Ljubljana; vladimir.prebilic@fdv.uni-lj.si

^{II} PhD in Political Science, Assistant Professor; University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Kardeljeva ploščad 5, SI-1000 Ljubljana; irena.baclija@fdv.uni-lj.si

INTRODUCTION

National identity is formed through individuals' identification with the language, customs, overall style of life and culture, and historical development of the nation. The process of identification with the nation also takes place through learning and education, through which individuals belonging to a nation acquire language skills, learn about national culture and history and develop certain values, thus creating a national consciousness—the sense of belonging to the nation (Govekar-Okoliš 2010). In principle the schooling system institutionalises a range of content and the inclusion method, which are intended to strengthen national identity. At the same time the modern concept of education also includes the principle of promoting multiculturalism (Portera 2008). Both principles are also applied in the further development of elementary schooling in Slovenia (White Paper 2011). This indicates that pupils need to acquire knowledge about the history of Slovenia and its culture, and that in addition to developing and maintaining their own cultural traditions they need to engage with multiculturalism and have respect for the pluralism of cultures. Pupils should develop an awareness of personal identity, national identity, and cultural identity. Such highly institutionalised inclusion of such multicultural elements for the (two) national minorities in the Slovene education system should apply to other minorities (social, economic, etc.) as well, either by introducing multicultural elements into the national educational system or by offering more open curricula that could be tailor-fit for specific minority groups.

However, there is a fragile balance to be achieved when promoting patriotic elements of one's own nation and simultaneously respecting all nations, as merely the quantity of information on one's own nation could be an element of differentiation. Thus special attention should be paid to how patriotic elements are included in the school curriculum. These methods of inclusion are often subtle and cross-curricular, even more so when educating young people who are members of ethnic minorities and thus living in a country other than their country of origin. Building national identity based on identification with values such as common heritage, language, customs, culture, history, etc., in an educational institution of another country requires special attention. Placing all these elements into the curricula of national education indicates a high level of protection of minority rights and multiculturalism.

The Slovene education system specifically addresses the education of national minorities. It is not the aim of this article to argue whether there are additional national minorities or communities that should be constitutionally protected.¹ The authors thus analyse the existing minority protection framework in the area of education. In the context of understanding how the elements of any minority (including multicultural elements) are included into the educational system, the minorities here are addressed as a very broad category. Analysing the curriculums of national minorities serves as a proxy for understanding the broader multicultural approach, which is most evident when there is a long historical coexistence of different cultures. In Slovenia, two national minorities (Hungarian and Italian) and one community (Roma) are constitutionally protected. Article 5 of the Constitution states that the state must protect human rights and fundamental freedoms in its own territory. It must protect and guarantee the rights of the Italian and Hungarian national communities. The Constitution also defines Italian or Hungarian, in addition to Slovene, as the official language in specific areas, and protects the right to express a person's own national identity and the right to use his/her language (*ibid.*, Art. 11, 61 and 62). Moreover, in Article 64 the Constitution explicitly states that in accordance with the law, both national minorities have the right to education in their own language

1 For affirmative actions in education for the Roma community see also Bačlija (2009; 2008).

and the right to establish and develop such education.² In this context, the two minorities are entitled to an adapted syllabus, tailored curricula, skilled educational staff (proficient in both languages), additional funds and teaching aids for the implementation of the national minority educational programme, and adapted norms and standards.

For the purposes of this article we will differentiate between two types of elements related to learning about broader society, country, and national identity. First are polity (civic) element – learning content about the polity of the country of Slovenia (and beyond), in which topics such as elections, democracy, institutions, etc. are covered. In addition to civic elements there are patriotic elements, which are included to foster national identity in pupils. Both types of elements, civic and patriotic, are included through different subjects, though admittedly both are often interwoven and can overlap. While civic elements are mostly included within the subject of civic culture and ethics, in which content is related to institutional arrangements as well as a factual understanding of the elements of state and citizenship,³ patriotic education is included within many subjects' curricula as well as in cross-curricular content. In ethnically mixed areas, these patriotic elements are introduced through the subjects of geography, history, society, music, and art, so that tailored curricula for national minorities are adopted on a national level.

The aim of this paper is to present analyses of the inclusion of patriotic elements in elementary school curricula in ethnically mixed areas and how these elements differ from the curricula of the general programme. We present analyses of three selected subjects: society (fourth and fifth grades); geography (sixth, seventh, eighth, and ninth grades); and history (sixth, seventh, eighth, and ninth grades). Although the curricula also differ in the compulsory subjects of music, art, and language (Slovenian, Slovenian as a second language in the ethnically mixed area of Slovenian Istria, Slovenian as a second language in the ethnically mixed area of Prekmurje, Hungarian, Hungarian as a second language, Italian as a second language in the ethnically mixed area of Slovenian Istria, and Italian), their content is so strongly adapted to the specifics of the ethnically mixed areas (especially language courses) that a substantive comparison is not possible. Admittedly, knowledge of language and its integration into the educational system is of great importance for the development of national identity (Colja 2013).

The aim of this paper is not to initiate a discussion on whether or not pupils who are minorities should or should not be taught Slovene patriotic elements, or if these elements should in part or in their entirety be substituted by patriotic elements of the countries of their national origin. Instead this paper should be understood as an attempt to evaluate the way the Slovene educational system addresses patriotic elements in its curricula.

2 Article 64 of the Constitution: "The autochthonous Italian and Hungarian national communities and their members shall be guaranteed the right to use their national symbols freely and, in order to preserve their national identity, the right to establish organizations and develop economic, cultural, scientific and research activities, as well as activities in the field of public media and publishing. In accordance with laws, these two national communities and their members have the right to education and schooling in their own languages, as well as the right to establish and develop such education and schooling."

3 However, Bezjak (2011) notes a conservative trend of changing the curriculum of the subject Civic Culture and Ethics. Since 2009, the curriculum has included the category of emotional attitudes and life-long attachment to the homeland, patriotic consciousness, etc., that shifts it into the conservative and nationally-oriented curricula. This shift is especially interesting from the point of view that it has happened relatively recently and at the same time as the introduction of global and European dimensions.

MULTICULTURALISM AND (NATIONAL) IDENTITY

The concept of patriotic education is inevitably linked to national identity.⁴ Identity, in general, is becoming an increasingly elusive concept. An ever-changing environment requires an individual to constantly adapt oneself. The constitutive dimensions of ourselves – time and space, sickness and health, gender and age, birth and death, sex and love – are no longer just facts. They also present and define us and act as an anchor (Melucci 1996). Milharčič Hladnik (2012) warns about oversimplification of identity categorisation. This applies especially to Europe, where the history of migration results in individuals' "composed identity". In pursuit of a multicultural society, these heterogeneous identities should be understood and tolerance should be learned. The flagship for the realisation of a multicultural society is the educational system, which can significantly lower racism and intolerance levels. Milharčič Hladnik (ibid.) adds that this same system simultaneously enables racism and discrimination by fostering national culture, national identity and language as core elements of education.

The aim is to achieve a fragile balance of building national identity (which is too important to be left to improvisation or coincidence, as this opens the door to extremism, excessive forms of nationalism, and xenophobia) and fostering multiculturalism. Identity formation should be based on the perception of knowledge and experience (Torres 2010: 187). There are many ways of transferring the knowledge of national identity in multicultural societies (see also Sardoč 2012). But introducing multicultural elements to national minorities is not to be equated with introducing national identity elements. This set is not so much multicultural as bicultural. The question is to what extent pupils who are national minorities should be acquainted with patriotic elements of their country of residence, and to what extent they should be acquainted with patriotic elements of their countries of origin. Should pupils who are ethnic minorities embrace both cultures (and identities), and should pupils who are not ethnic minorities embrace these as well?

It is a question of finding the best balance between instruction on patriotic elements of minorities' motherlands and instruction on Slovenian patriotic elements. Pupils should build a positive attitude towards the country where they live but at the same time keep in touch with their cultures. One should be aware that a delicate balance must be created when educating young citizens to cultivate positive emotions towards their country of residence and foster national identity.

TWO EDUCATIONAL MODELS (FOR NATIONAL MINORITIES) IN SLOVENIA

Although both national minorities in Slovenia are equally protected in the Constitution and subsidiary legal acts, two different educational models are in use: the traditional model for Italians (hereafter IP – the Italian language programme) and the bidirectional model for Hungarians (hereafter HP – the Hungarian programme). The two models differ mostly in regards to how minority languages are used in the educational process. The traditional model uses either the Slovenian or Italian language as a medium of communication, while the bidirectional model aims at using both languages (Slovenian and Hungarian) equally. Vidmar (2011) explains that the bidirectional model is a rarely used model for the preservation of both languages and that this approach is particularly suitable for pupils who lack connections to their mother states (which was typical during the period of the Iron Curtain). In this model

4 Torres (2010: 187) notes that national identity is the most important form of territorial solidarity based on the idea of a single nation state. National identity is understood both as identification with a nation state and as identification with a certain ethnic group or a nation that does not necessarily have its own state. Prebilič and Barle Lakota (2011) add that the notions of nation and state cannot simply be equated with one another, as a nation is neither a state nor an ethnic community.

both languages have equal status, which is achieved within a single unit of instruction (a teaching hour) by passing from one language to the other in a chronologically prescribed order. For members of the Italian minority, the school system in force is monolingual. In schools where the Italian language is the language of instruction, Italian is also the language of the school administration and is used for communication with parents. It is important that schools with Italian as the language of instruction are not closed institutions, intended only for children of the Italian national community, but are open to all children (Klemenčič and Klemenčič 2001).

In addition to the linguistic leverage that is used to foster minorities' connections to their countries of origin, there is also content adaptation in the curricula for some subjects at bilingual schools. According to the Act Regulating Special Rights of Members of the Italian and Hungarian Ethnic Communities in the Field of Education,⁵ education in schools where the language of instruction is Italian, as well as education in bilingual schools in ethnically mixed territories, comprises (a) knowledge of the historical, cultural, and natural heritage of the Italian or Hungarian national community and their countries of origin; (b) development of one's own cultural tradition; and (c) education for respecting and understanding national and cultural differences for collaboration between members of the Slovenian national majority and the Italian or Hungarian national communities and developing the ability for cohabitation in ethnically and linguistically mixed areas (Article 3).

A national, strategic document on education (White Paper 2011) further elaborates and adds to these three objectives, so pupils may learn about the position of the Italian and Hungarian national communities in neighbouring countries and establish links and cooperation with members of these communities and their institutions. The adaptation of the curricula reflects an emphasis on fostering minority languages. In schools with the IP programme, for example, where the language of instruction is Slovenian, there is a compulsory Italian class (meeting twice per week). In schools where the language of instruction is Italian, pupils are obligated to take Slovenian language classes. There are also other curriculum adaptations that enable minorities to learn about the historical, cultural, and natural heritage of their countries of origin in order to develop their own cultural traditions and the ability to cohabit in ethnically and linguistically mixed areas. These elements are included in social science subjects when possible. However, there is no blueprint for such inclusion. Thus the authors of an individual subject's curriculum have used different inclusion methods to integrate the historical, cultural, and natural heritage of minorities' countries of origin. Before analysing methods of inclusion, it should be noted that the national educational strategy and legal framework do not anticipate replacing elements concerning the Slovenian historical, cultural, and natural heritage with that of the minorities' countries.

INCLUSION OF PATRIOTIC ELEMENTS IN THE CURRICULA OF ETHNICALLY MIXED AREAS

We analysed the curricula as a set of study content (Curzon 1985). We analysed the patriotic elements in the curricula of three selected⁶ subjects: society (fourth and fifth grades); geography (sixth, seventh, eighth, and ninth grades); and history (sixth, seventh, eighth, and ninth grades). As previously stated, although the curricula also differ in the subjects of music, art, and language, their content is so strongly adapted to the specifics of the ethnically mixed areas (especially the language courses) that a substantive comparison is not viable. Although knowledge of the Slovenian language (or a minority language)

5 Act Regulating Special Rights of Members of the Italian and Hungarian Ethnic Communities in the Field of Education (ZPIMVI) (Official Gazette of the RS, no. 35/01).

6 The selection was made on the grounds of whether there were different subject curriculums for IP and HP. Some subjects' curriculums (e.g. Mathematics, Physical Education etc.) apply for all three programmes (IP, GP and HP), while others differ in content.

and the language's integration into the educational system is important (Colja 2013), it would be necessary to choose a different approach for such an analysis.

Substitution method in society curricula

The curricula for the society courses in all three types of elementary schools (GP – the general programme, IP – the Italian language programme, HP – the Hungarian programme) display very similar sets of content; however, there are some differences. The society curriculum in the IP includes more minority topics than the curriculum in the GP and, surprisingly, more than the curriculum in the HP. Specially added to the objective knowledge is the position of the Italian minority in Slovenia, which is completely absent in HP the curriculum. In addition, this objective is placed in a unit on the "family", which is somewhat unusual, since minority issues are covered in a unit on "participation in the community". This substantive part of the IP curriculum includes objective knowledge of major minority institutions, which is completely absent in the HP curriculum. It is therefore clear that differences exist between the IP and HP curricula concerning national minority elements.

In the unit "Slovenia – Location and Characteristics," there is an obvious substitution of Slovenian patriotic elements with minority elements (Italian and/or Hungarian). The aim is that pupils (in the GP) learn characteristics of typical Slovenian culture, special features of Slovenia, and components that shape Slovenia's national identity. The HP and IP curricula also prescribe similar goals about culture and national identity, but it is not clear which nation's characteristics or which ethnic identity should be addressed. Moreover, the goal for the pupil to know the natural and cultural heritage of Slovenia is completely disregarded.

Didactic recommendations for the IP and HP include a note that teachers should strive for the equal inclusion of both nations' elements while promoting multiculturalism and developing positive intercultural relations among pupils. This specific recommendation makes the substitution of Slovene national elements with minority national elements even more peculiar. For the unit "People in Society", the didactic recommendation for the GP reads, "Practical field work in the vicinity of schools or in other Slovenian regions – is the basic teaching method", while the IP and HP recommendations read, "Practical field work in the vicinity of the school or in other regions – is the basic teaching method". In the IP and HP recommendations the words "Slovenia", "Slovenian", etc. are mostly excluded.

Slovenian elements are also excluded in cross-curricular recommendations. There is a recommendation that art classes in the GP link the choice of artistic motifs and techniques to humans and the environment in time and space (for example, customs, traditions, historical monuments, handicrafts, beehives, hayracks, museums, galleries, artists, etc.). In the cross-curricular recommendations, the specific elements of Slovene culture, like beehives and hayracks, are simply deleted. Similarly, in the physical education recommendations, which in the GP include Slovenian folk dances, the word "Slovenian" is deleted.

Generalisation method in geography curricula

In addition to the substitution method used in society curricula, our review of geography curricula reveals another approach – generalisation. The operational goals in the last part of the sixth-grade curricula are intended to familiarise pupils with the beauty and geographical diversity of the country (Slovenia, Italy or Hungary, depending on the programme). Listed among the GP objectives is that the pupil learns the values and uniqueness of the Slovenian landscape. In the case of the IP and HP curricula, the word "(the) Slovenian" is replaced with the word "any" (thus "any landscape"). One of the GP's aims reads, "the pupil values the natural and cultural heritage of Slovenia as a basis for the development of

tourism." Again, in the IP and HP the word "(of) Slovenia" is simply deleted. National minority elements are mostly included separately (supplementally). To a much lesser extent comparative integration is used, such as the goal that the pupil "lists the major accomplishments of Slovenians (GP) and Italians (IP) and Hungarians (HP) in Europe and worldwide".

Generalisation is also present in the didactic recommendations. The overall didactic recommendations are very similar in all three programmes (the GP, IP, and HP). This is most likely due to the extreme generality of the subject's curriculum. In the case of cross-curricular integration, for example, it is stated (in a very general way) that geography and cultural education are linked, as, "It [cross-cultural content] provides pupil with an understanding of the importance of learning about their national culture and the awareness of belonging to this culture". It refers to the undetermined culture of an undetermined nation. The didactic recommendations for the IP and HP regarding field trips include a visit to at least one of the regions of Italy (IP) or Hungary (HP). However, there are some ambiguities regarding the implementation of these field trips. The GP curriculum states, "Opportunities for fieldwork also include natural science days, project work and geographical and interdisciplinary excursions to the Slovenian landscape". In the IP and HP curricula, "to the Slovenian landscape" is simply deleted. Although the didactic recommendations in the IP and HP curricula state, "Geographical excursions can be shorter, aimed particularly at the local region, and longer, which are typically interdisciplinary and focused on learning about the different natural geographical regions (units) of Slovenia. Every year an excursion to at least one geographic region Slovenia is to be planned, so that pupils in four years learn about different natural and socio-geographic regions" (ibid). We are dealing with partial and sometimes incoherent deletions of the words "Slovenia" and "Slovenian", although it is clear from the content that the field trips are meant to be taken to Slovenian regions.

Since the subject of geography has great potential to influence and foster patriotic feelings merely by introducing elements of countries' uniqueness, it is important that the descriptions of these elements are not too general (not applying to any specific country), as we could avoid (unintentionally) reinforcing patriotic feelings in the general population (thus also in pupils who do not live in ethnically mixed areas). A salient quotation about the objectives of the geography (GP) curriculum reads, "In the subject geography pupils develop positive feelings towards their homeland, a sense of belonging to their nation and country, and love of the natural and cultural heritage." In this GP curriculum "Slovenia" could be written instead of "their homeland". Generalisation distances GP pupils from Slovenia, while the IP and HP curricula focus on awareness of the cultures of both nations. To illustrate, let us quote a section (ibid.): "In learning and understanding different cultures, social groups, their representatives, and social relationships pupils develop positive attitudes toward cultural diversity and develop intercultural relations." The IP and HP curricula add, "This is particularly important in bilingual areas, because the subject geography should foster both nations' cultures equally and the geographic content of both countries should be presented equally."

Equal representation method in history curricula

After reviewing the history curricula in all three programmes, we found that neither the generalisation method nor the substitution method is used, which is due to the specifics of the subject. The method used could be described as the equal representation method, as the history of both nations (minority and majority) is taught. There is a difference, however, in the HP and IP's methods of integration. While the IP curriculum integrates the content comparatively, the HP curriculum emphasises the history of the minority nation. It should also be noted that there are significant differences between the IP and HP regarding the content of the history of Italy/Hungary, as the HP integrates more of these elements than the IP. In the chapter "Man Thinks, Creates, and Builds", the HP curriculum adds the objective that pupils know specific characteristics of Hungarian architecture. In the elective chapter

“Ways of Life”, pupils can compare different ways of life throughout the history of the Hungarians, and in the elective chapter “Cultural Heritage” the aim is to describe examples of typical Slovenian and Hungarian dishes.

The history curriculum in the IP adds elements of Italian history in a comparative way. Thus, when learning about Slovenian history pupils have to learn similar content about Italy’s history. There are, however, some minor objectives added, for example, the objective that pupils describe the Italian peninsula and peoples, such as the Etruscans, Veneti, and Istrians; the objective that pupils describe the emergence of urban communities and city states in Italy; the objective that pupils describe the development and political regimes of the maritime republics (with special emphasis on Venice), etc.

On the other hand, in the HP curriculum, two whole chapters, “Hungarians in the 20th and 21st Centuries” and “Hungarians in the Middle Ages”, are integrated. Corresponding chapters are completely absent from the IP curriculum. Overall, the prevailing method in the HP curriculum is not comparison (to Slovenian history), as in the IP curriculum, but rather the integration of additional aims, although these aims could easily be included in a comparative way as in the IP curriculum. In the chapter “Changed Political and Religious Identity of Europe”, for example, the HP curriculum integrates the additional aim of learning about the Hungarian Reformation movement. The aim is not listed within the broader goal of understanding Slovenian reformatory movements. It is instead listed separately (and thus not comparatively). Similarly, the curriculum includes the chapter “Peasant Revolts, Epidemics and Natural Disasters”, which aims at learning about the consequences of the Hungarian peasant rebellion. Since the HP curriculum already includes the causes and consequences of the peasant revolt in Slovenia, it is not clear why this subject is not connected (comparatively) to the peasant revolt in Hungary.

The presented method of integrating content about the minority nations is also reflected in the didactic recommendations. In cross-curricular recommendations, in the IP curriculum the Italian language is listed alongside Slovenian, and both are included comparatively, while in the HP curriculum the Hungarian language is listed separately. The didactic recommendations serve as compelling evidence of how different methods are used in the HP and IP. The recommendations state that in IP schools, which are located in the ethnically mixed area of Slovenian Istria, history is a subject of great importance. The overall subject goals and structure retain the same structure as the general curriculum for this subject, but the implementation should be tailored to the specific aims of these schools. An important objective is fostering national (Italian) identity in minority pupils while simultaneously instructing pupils on the history of the majority nation in order to develop tolerance for the majority nation. This method presents a basis for mutual understanding between the members of the two communities. The curriculum also includes a more detailed discussion of the history of the Italian minority in Istria, the history of Italy, and the history of Slovenes. To reach this aim, the teacher must choose appropriate teaching materials, resources, and Italian literature, both in the original Italian and translated. These readings enable pupils to develop a critical attitude towards different historical interpretations of the same events in both nations.

CONCLUSION

Our analysis of the elementary school curriculum in terms of patriotic content in ethnically mixed areas addresses two concerns. First, it presents the actual implementation of the constitutional obligations of the Republic of Slovenia in respecting the rights of minorities. One important issue that is linked to this question, but was not elaborated in the article, is that ethnic minorities in Slovenia are harder to define than is portrayed in the Constitution. Special rights or affirmative action policies for constitutionally recognised ethnic minorities are viewed as exemplary (Žagar 2004), however both ethnic minorities and the ethnic community (recognised by the Constitution) make up less than 0.66 % of the Slovenian population. Even more compelling is that more than 90 % of citizens who declared themselves as

non-Slovene in the National Population Census are not included in bilingual or multicultural educational models. Thus the present analysis could serve as an instruction to enhance multicultural education for all ethnic minorities in Slovenia.

Second, it reveals how patriotic elements can be implemented in Slovenia's educational system (but not those of the minorities' countries of origin). Presuming that we can distinguish between patriotic and civic elements, civic elements should apply to all pupils, regardless of their national origin, as these elements foster citizenship in regards to the polity (in Slovenia). Thus it seems logical that the curricula containing elements of civic culture and ethics are not different for pupils in ethnically mixed areas.

The subtle inclusion of patriotic elements in the three subjects analysed should, according to Slovenia's legal framework, be based on enabling pupils of ethnic minorities to learn about the historical, cultural, and natural heritage of their countries of origin, so pupils may develop their own cultural tradition and learn about respecting and understanding national and cultural differences. The methods for implementing these provisions are left to policymakers (or in our case the authors of the curricula). In society courses, content that is linked to Slovenia is either deleted or generalised. Following multicultural guidelines instead of substituting Slovenian patriotic elements with the patriotic elements of the minorities' nations would be more suitable.

Geography curricula apply the generalisation method. When the GP curriculum includes learning about some Slovene geographical element, the curricula of ethnic minority programmes delete any words relating specifically to Slovenia and replace them with generalised terms. There is great inconsistency between content and instructions. Learning about and understanding different cultures, social groups, their representatives, and social relationships allows pupils to develop positive attitudes toward cultural diversity and intercultural relations. Curricula in ethnic minority programmes should address both nations' cultures equally. Geographical content for both countries should be presented equally. Therefore, instead of generalisation, a comparative approach should be used. This approach is used in the history curricula. However, in this case there are significant differences in how the ethnic minority curricula include patriotic elements. While the curricula for the Italian minority integrate content comparatively, the curricula for the Hungarian minority use a method of emphasis. There are some differences between both minorities' curricula in all three analysed subjects, but the most prominent difference is in the history curricula.

The inconsistent method of inclusion of patriotic elements in the education of ethnic minorities is evident both vertically and horizontally. The methods differ among all three subjects as well as between both minority programmes. The question is whether these differences are a result of well-planned policy or are an inadvertent consequence of decentralised and ad hoc decisions.

REFERENCES

- Bačlija, Irena (2008). Romski pomočniki v slovenskem osnovnošolskem sistemu: prednosti in pomanjkljivosti izredne učne pomoči romskim učencem. *Šolsko polje* 19/5–6, 121–142.
- Bačlija, Irena (2009). A comparison of national education policies for Europe's largest minority: the Roma teaching assistant. *Journal of comparative politics* 2/1, 51–70.
- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji (White Paper on Education in Slovenia)*. http://www.belaknjiga2011.si/pdf/bela_knjiga_2011.pdf (6 June 2015).
- Bezjak, Simona (2011). (Post)suvereni diskurzi državljske vzgoje: od nacionalnega h globalnemu. *Šolsko polje* 22/1–2, 131–152.
- Colja, Tanja (2013). *Porajajoča se pismenost v dvojezičnem okolju*. Trst: Slovenski raziskovalni inštitut.
- Curzon, Leslie Basil (1985). *Teaching in Further Education. An outline of principles and practice*. London: Cassell.

- Govekar-Okoliš, Monika (2010). *Srednje šole na Slovenskem pri oblikovanju nacionalne identitete Slovencev v drugi polovici 19. stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Klemenčič, Vladimir, Klemenčič, Matjaž (2001). Narodne manjšine v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije in vpliv madžarske in italijanske manjšine na uresničevanje manjšinske zaščitne zakonodaje v Republiki Sloveniji. *Annales* 11/2, 275–281.
- Melucci, Aalberto (1996). *The playing self: Person and meaning in the planetary society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2012). Medkulturni odnosi in socialne participacije v kontekstu migracij. *Two Homelands* 36, 33–46.
- Ministrstvo za šolstvo in šport. Učni načrt za dvojezično osnovno šolo – DRUŽBA, http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_druzba_OS.pdf (20 June 2014).
- Ministrstvo za šolstvo in šport. Učni načrt za dvojezično osnovno šolo – Geografija, http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_geografija_DOS.pdf (20 June 2014).
- Ministrstvo za šolstvo in šport. Učni načrt za dvojezično osnovno šolo – Zgodovina, http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina_DOS.pdf (20 June 2014).
- Ministrstvo za šolstvo in šport. Učni načrt za osnovno šolo z italijanskim učnim jezikom – DRUŽBA, http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_druzba_OSII.pdf (20 June 2014).
- Ministrstvo za šolstvo in šport. Učni načrt za osnovno šolo z italijanskim učnim jezikom – Geografija, http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_geografija_OSII.pdf (20 June 2014).
- Ministrstvo za šolstvo in šport. Učni načrt za osnovno šolo z italijanskim učnim jezikom – Zgodovina, http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina_OSII.pdf (20 June 2014).
- Ministrstvo za šolstvo in šport. Učni načrt za program osnovne šole – DRUŽBA, http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_druzba_OS.pdf (20 June 2014).
- Ministrstvo za šolstvo in šport. Učni načrt za program osnovne šole – Geografija, http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_geografija.pdf (20 June 2014).
- Ministrstvo za šolstvo in šport. Učni načrt za program osnovne šole – Zgodovina, http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_zgodovina.pdf (20 June 2014).
- Portera, Agostino (2008). Intercultural education in Europe: epistemological and semantic aspects. *Intercultural Education* 19/6, 481–491.
- Prebilič, Vladimir, Barle Lakota, Andreja (2011). Domoljubje v slovenskem šolskem sistemu. *Šolsko polje* 22/1-2, 175–185.
- Sardoč, Mitja (2012). The Educational Significance of Engagement with Diversity, *Two Homelands* 36, 33–46.
- Torres, Alberto Carlos (2010). Demokracija, izobraževanje in multikulturalizem. *Državljanstvo in globalizacija, k državljanski vzgoji za sodoben svet* (ur. Jernej Pikalo). Ljubljana: Založba Sophia, 165–206.
- Ustava Republike Slovenije (Constitution of the Republic of Slovenia). (1991). *Official gazette RS*, no. 33/91.
- Vidmar, Tadej (2011). Schooling of national minorities in Slovenia – Two approaches. *Facta Universitatis Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History* 10/1, 31–43.
- Žagar, Mitja (2004). Ethnic minorities in Croatia and Slovenia. *Ethnic Relations in South Eastern Europe* (ur. Nikolai Genov). Münster: LIT, 66–96.

POVZETEK

ODSEVI MULTIKULTURNOSTI IN PATRIOTIZMA V SLOVENSКИH OSNOVNOŠOLSKIH UČNIH NAČRTIH Vladimir PREBILIČ, Irena BAČLIJA

Koncept identitete je vezan na več elementov, med drugim na domovino in narod, na (s)poznavanje njihovih elementarnih lastnosti ter posebnosti. Za razliko od državljanske vzgoje, ki je konceptualno nekoliko bolj institucionalno orientirana gre pri domovinski vzgoji za mehkejšje elemente oziroma za subtilnejše podajanje vsebin temelječih na dosežkih naroda. Ta subtilnost se morda še nekoliko poveča kadar vzgajamo mlade, ki so pripadniki narodne manjšine, torej živijo na območju države, ki ni njihova matična domovina. Izgrajevanje narodne zavesti in identitete, ki sta pogojena z identifikacijo z vrednotami, kot so skupna dediščina ozemlja, jezik, običaji, kultura, zgodovina ipd., v šolski instituciji druge države zahteva posebno pozornost. Umeščanje vseh teh elementov v učne načrte državnega šolstva kaže na visoko stopnjo varovanja pravic narodnih manjšin ter interkulturalnosti. V Sloveniji je domovinske elemente v osnovnošolskih učnih načrtih možno zaznati pri specifičnih predmetih ter pri medpredmetnih vsebinah. Ti elementi so prilagojeni za osnovne šole na narodno mešanih območjih, saj zanje veljajo različice učnih načrtov nekaterih predmetov.

Članek prikazuje analizo vključenosti domovinskih elementov v učne načrte osnovnošolskih predmetov na narodno mešanih področjih. Izobraževalni sistem v Sloveniji namreč znotraj zakonodajnega okvira omogoča modifikacijo učnih vsebin, ki so vezane na identiteto manjšin. Rezultate analize inkluzivnosti domovinskih elementov lahko strnemo v dva sklopa ugotovitev. Prvič, da je način vključevanja domovinskih elementov specifično drugačen glede na posamezen učni predmet (torej odsotnost strateškega pristopa) ter drugič, da je način vključevanja domovinskih elementov specifičen glede na to kateri manjšini je prilagojen. Zdi se kot da je vključevanje domovinskih elementov v učne načrte obeh narodnih manjšin prepuščeno naključju.

FACTORS OF SOCIAL INTEGRATION OF IMMIGRANTS IN SPAIN: THE EXAMPLE OF THE CITY OF JEREZ DE LA FRONTERA

Asja PEHAR¹

COBISS 1.02

ABSTRACT

Factors of Social Integration of Immigrants in Spain: The Example of the City of Jerez de la Frontera

Spain has always been part of international migration flows. Either through emigration or immigration, many Spaniards have found their home abroad and Spain has become one for many people from all around the world. This paper, however, focuses on the latter. It investigates Spanish immigration legislation and integration, focusing on the factors of social inclusion of immigrants and their integration into Spanish society. The core of the paper presents the results of an analysis of ten in-depth interviews with immigrants of various cultural and ethnic backgrounds, all residing in Jerez de la Frontera. In addition, the results of three interviews with professionals who work with immigrants are analyzed. Immigrants usually come prepared, already knowing people in Spain who support them financially, guide them through the bureaucracy process and help them with integration and finding work.

KEY WORDS: Spanish immigration legislation, immigrant integration, motives for migration, Jerez de la Frontera, in-depth interviews

IZVLEČEK

Dejavniki socialne integracije priseljencev v Španiji med teorijo in prakso: primer mesta Jerez de la Frontera

Španija je vedno zavzemala velik del mednarodnih migracijskih tokov. Najsi bo to odseljevanje ali priseljevanje, veliko Špancev je svoj dom našlo v tujini, prav tako pa je Španija postala nov dom za državljane mnogih držav, pri čemer se pričujoča raziskava osredotoča na slednje. Članek preučuje špansko priseljenjsko zakonodajo in integracijo priseljencev. Pri tem se predvsem posveča dejavnikom socialne vključenosti in uspešnosti integracije v špansko družbo. Jedro predstavlja analiza rezultatov desetih poglobljenih intervjujev s priseljenci različnih kulturnih in narodnostnih ozadij, pri čemer vsi vprašani prebivajo v mestu Jerez de la Frontera. Dodatno so predstavljeni rezultati analize treh poglobljenih intervjujev z zaposlenimi, ki delajo s priseljenci. Večina slednjih pride pripravljenih. V Španiji že imajo prijatelje ali sorodnike, ki jih podpirajo finančno, pri pridobivanju bivalnih in delovnih dovoljenj ter jim tako pomagajo pri vključevanju v družbo in pri iskanju dela.

KLJUČNE BESEDE: španska priseljenjska zakonodaja, integracija priseljencev, razlogi za migracije, Jerez de la Frontera, poglobljeni intervjuji

¹ MA in Business and Economics, asja_pehar@hotmail.com

INTRODUCTION

Even though Spain is one of Europe's larger multicultural countries, migration became a state and public issue only in the mid-1990s. The main reason for this is the fact that until the 1970s the majority of Spanish migration flows involved emigration.

Between 1850 and 1950 most Spanish emigrants left for South America (Argentina, Brazil, and Uruguay), with only a smaller part emigrating to North America, Algeria and Morocco. From the 1950s to the 1970s the emigration destinations changed, and more than 70 % of emigrants left for Northern Europe. In the last two decades of the 20th century Spain changed its traditional role of being a sending country and became a receiving country, accepting mostly North African and Latin American workers, as well as citizens of European Union countries. From the mid-1980s until 2000, the inflow of immigrants in Spain increased considerably (Ortega-Pérez 2003). The same trend continued until the beginning of economic crisis in 2007, when the inflow of immigrants dropped significantly and continued to fall until 2012 (OECD 2015). The latest available data for the year 2013 continue to show a decline, with the number of immigrants decreasing to 4,676,022 (-7.8 %). Nevertheless, the foreign-born population still stood at 10.05 % of the total population, amongst which the most numerous were Romanians, followed by Moroccans, citizens of the United Kingdom and Ecuador (INE 2014).

Spain has generally been perceived as a country with an open immigration policy and a dedication to integration (Arango 2013: 6). Occasional social tensions and race riots have, however, been documented, that put a certain level of scepticism into the idea of Spanish tolerance and openness. Before the crisis there was for an example an anti-immigrant riot that exploded in the town of El Ejido in 2000, where the focus of the attack were Moroccan immigrant workers (The Economist 2000), and at the beginning of 2007 on the outskirts of Madrid, where youth clashed with Latin American gang members (Hunsicker 2011: 70). There are several dimensions of integration and, as we will see below, there are significant differences in each dimension in the case of Spain.

The economic crisis starting in 2007 had an extremely severe effect on the Spanish economy, and it was expected that Spain would soon tighten its immigration policy, which would lead to worse policy and integration indicators. But according to the Migration Policy Integration Index (MIPEX) that was not entirely the case. The data measured right before the beginning of the crisis (March 1 2007) show that Spain scored 61/100 (slightly favourable) and ranked 10th out of 25 EU members. This is above the EU average, which scored 53/100 and was ranked 14th. The best scores which Spain received were in the fields of Labour market access (90/100), Long-term residence (70/100) and Family reunion (66/100). However, it scored fairly poorly in Political participation (50/100), Anti-discrimination (50/100) and Access to citizenship (41/100). There is no notable shift in comparison with 2014. The EU average lost one point and scored 52/100 in 2014. The Spanish score remains the same (61/100) and Spain is now ranked 11th on the scale of 28 EU members (dropping one place). There are, however, notable differences in the areas measured. Spain has lost the most points in Labour market access (72/100) due to a lack of employment opportunities. In almost all other areas, except for Anti-discrimination (here it lost another point, now scoring 49/100), Spain improved its scores: Family reunion (90/100), Long-term residency (74/100), Political participation (54/100) and Access to citizenship (48/100). The highest Migration Policy Index in 2014 belongs to Sweden (ranked 1st), followed by Portugal (2nd), Finland and Norway (4th), Belgium (7th), and Germany (10th). Spain shares 11th place with the Netherlands, followed by the United Kingdom (15th), France (17th), Austria (20th) and Slovenia (27th) (Niessen et al. 2007: 3; MIPEX 2015).

This paper aims to investigate factors of integration and gaps between theory and practice using the example of the city of Jerez de la Frontera, Spain. The main purpose is to draw a comparison between the theoretical background and immigrants' perception of three factors: 1) residence permits and legal immigration regulations, 2) social integration activities and education, and 3) motives and pre-established contacts in Spain, related to migrant social networks. Through in-depth interviews we analyze immigrants' perceptions and experiences with residence permits and regulations, level, willingness and

opportunities to integrate, current and previous educational activities, motives for migration and pre-established contacts in the host country in relation to the formation of migrant social networks.

THEORETICAL FRAMEWORK

Legal basis of the residence permit procedures and access to citizenship

Immigration in Spain (excluding EU citizens) is regulated by the Organic Law on the Rights and Freedoms of Foreigners in Spain and their Social Integration 4/2000 (Ley Orgánica 4/2000 sobre Derechos y Libertades de los Extranjeros en España y su Integración Social (LODLE)), more commonly known as the Aliens Act (Ley de Extranjería), by the Civil Code (Código Civil) and individual bilateral agreements between Spain and certain countries (e.g. Chile or Morocco) (Setién et al. 2011: 49-50). The important characteristic of Spanish immigration regulations is the difference between foreigners (*extranjeros*) and immigrants (*inmigrantes*). The first group includes all non-Spanish citizens, regardless of their foreign citizenship, who reside in Spain. On the other hand, immigrants comprise a group of citizens of countries that are considered less developed, and it is assumed that they possess fewer resources. This definition excludes citizens of the following countries: European Union member states, Iceland, Liechtenstein, Norway, Switzerland, United States of America, Canada, Japan, Australia and New Zealand (Estudio de la población extranjera empadronada en Jerez de la Frontera 2014: 5).

The Spanish immigration system is based on a visa system. Applicants who are not citizens of European Union member states or citizens of countries with which Spain has signed bilateral agreements can apply for the following types of visas: transit, short-stay, residence, residence and work, seasonal residence and work, and study and research (Ferrand Rodríguez 2013). However, these procedures can be time-consuming and often inefficient, which can result in an unregulated stay. The main problem which coincides with the latter is finding work placement with a long-term contract, and this is also the most difficult condition to meet in order to obtain a residence permit. In 2010 the Spanish government adopted four guidelines in order to encourage the development of and provide more attention to the field of migration: 1) strengthen the mechanisms for fighting illegal migration, organized crime and human trafficking from the countries of immigrant origin, 2) raise awareness of the fact that migration is usually an economically motivated act and that it is a consequence of an unbalanced labour market, 3) as it is strongly believed that integration activities have proven beneficial for immigrants, the government is obliged to promote policies in this area, and 4) a commitment to work closely together in order to achieve successful cooperation with the immigrants' countries of origin (Rodríguez Pardo 2010: 19). Even though Spain is not a closed country to immigrants and shows an initiative for their acceptance and integration, there is still a lot of room for improvement, especially in the field of anti-discrimination and differentiation of immigrants based on their nationality.

One of the factors of integration is access to citizenship. Naturalization can be achieved by the combination of two principles; "right of blood" (*ius sanguinis*) and "right of soil" (*ius soli*). In the case of Spain, "right of blood" usually has a priority. This means that any child of at least one Spanish parent will automatically be entitled to Spanish citizenship. However, many cases show that naturalization is usually a consequence of the principle of "right of soil", which means that gaining citizenship is a consequence of getting married to a Spaniard, long-term residence in Spain or giving birth to a child on a Spanish territory (Enríquez González 2014: 1-2). Even though Spain at first glance does not seem to permit dual citizenship, this is another field where differentiation based on a country of origin is present. The strong historical linkage with some Latin American countries resulted in the concluding of dual citizenship treaties between Spain and certain countries in the 1950s and 1960s. Consequently, citizens of the latter have the possibility to acquire dual citizenship under different conditions than citizens of countries without such treaties (Vonk 2012: 281).

Importance of social and integration activities and access to education for immigrants

Integration is a process of mutual adaptation by immigrants and the communities where they settle. Communities consist of two main elements, individuals and institutions, and once an immigrant settles in a community, integration becomes part of their everyday interactions. The country of integration interprets how immigrants and native community members will manage to cope with socioeconomic fulfilment, political participation and social cooperation. Because of the multiple and interdependent dimensions that integration comprises, they all affect one another. Good knowledge of the language increases the migrants' level of political integration and improves their socioeconomic situation, and consequently their level of social and residential integration (Jiménez 2011: 4).

There are, however, more components, such as age, gender, mental and physical health, education and skills, social networks and support, previous experience of discrimination and type of current immigration status, that affect integration and its duration (Clayton 2007: 10). As the concept of multiculturalism is closely related to integration, which also represents its mechanism, they can both be perceived as two-edged. On one hand, integration activities can be beneficial for migrants, as they get the opportunity to learn the language and get to know the new constitution, culture and customs, but on the other hand, in order to gain citizenship, migrants might need to undertake integration tests and pledge their allegiance to another nation, which can lead to assimilation (Pajnik 2014: 22).

The law states that public authorities are obliged to promote social integration for all immigrants and encourage them to play an active role in diverse Spanish society (BOE 2014: 2). They should, however, be carefully formed since social interactions vary with level of education, sex, employment status, and the migrant's length of stay in the host country (De Palo et al. 2006: 9). An effort to maintain a multicultural but well-integrated society is also visible in the widely accessible education system, in which intercultural education plays a significant role. However, when talking about accessible education, this mainly refers to the public education system, due particularly to economic reasons. Therefore, in public schools there is higher concentration of students with immigration backgrounds than in private schools, which display a lack of cultural diversity (García Castaño et al. 2015: 37). Despite the fact that in the past couple of years Spain has become one of the EU countries that receives the largest share of low-skilled workers, data show that 84.6% of all children of foreign-born parents up to the age of 18 are enrolled in education programmes. This shows the wide accessibility of the public education system with efficient education mechanisms (OECD/EU 2015: 30; Aparicio, Portes 2014: 126).

Motives, pre-established contacts in the host country and migrant social networks

Some new forms of migration have appeared in the past few decades that correspond to modern demographic trends. With population aging and fertility decline in developed countries, the number of senior migrants has increased significantly. "Aging in migration" and "social gerontology" have become large fields for researchers to investigate (Cukut Krilić 2013: 99–100). The migration of British senior citizens to Spain, for example, has been recognized as "lifestyle migration", meaning that it is not triggered by economic reasons or by an effort to overcome poverty. It is a consequence of a desire to improve one's quality of life and it is a non-materialistically driven motivation (O'Reilly 2012: 66–67). A lot seems to depend on the immigrant's origin. If we look only at the motives for migration we can see differences based on ethnic background. Migrants from Northern or Western Europe tend to migrate to Spain due to geographic/climate and lifestyle motives, while those from South America mainly choose Spain as their immigration destination for Spanish being official language and for similar cultural characteristics.

Many migrants from developing countries tend to choose the host destination depending on pre-established contacts. These might be close family members, other relatives, friends, spouses etc.

It would be too risky for them to migrate to any other place where they do not know anyone who might help them. Pre-established contacts often form the migrants' social networks, which they usually become part of immediately upon arriving in the host country. Despite the positive effects such networks might have, it has not been uncommon that internal interactions can lead to tensions, conflicts, dishonest relations, broken promises, and finally to the exclusion of members from the group, or to segregation and the forming of separate ethnic communities that do not interact with the rest of population (Poros 2011).

Sample Analysis and Research Methodology

The main purpose of the second part of the paper is to present the research results and to draw a comparison between the theoretical background and immigrants' perspectives of three groups of integration factors in Jerez de la Frontera. The findings presented in this paper were collected through the qualitative method of in-depth interviews. By using a smaller sample they enabled us to focus on the words, expressions and non-verbal elements of the interviewees and gather as many details as possible (Guimarães Pereira et al. 2015: 1–2).

The author participated in a 4-month Leonardo da Vinci exchange program in Jerez de la Frontera where she worked as an associate at the Jerez City Council Department of Social Inclusion and Immigration and was part of an ICI project whose main purpose was forming and organizing integration and social activities for underprivileged populations, including immigrants. As part of author's work with immigrants she was in contact with individuals on a daily basis and had the opportunity to hear their distinctive stories. All are unique, carrying their past and hopes for the future. With the desire to learn and present them on an individual basis we decided to use a smaller sample that does not necessarily reflect the national average. This is also why we decided to include immigrants of such diverse profiles. By doing so we can present a more diverse range of stories and illustrate the similarities that exist between them despite the different origins, motives and cultural backgrounds. Integration is not an individual process, but a compound of many means and actions. Like all individuals in their environment, immigrants also build and spread their social networks and acquaintances. But we wanted to gain the individual's perspective in particular and not a collective outline of a specific ethnic group of immigrants.

The interviews were conducted by the author herself, in either Spanish or English, depending on the language spoken by the interviewee. In order to discover both perspectives, ten interviews were conducted with immigrants and three with professionals working in the field of migration. The interviewees were identified through work acquaintances, the owner of a local language school who organizes an English and Spanish Conversation Club and a Spanish language course for immigrants at the local Centre for Lifelong Learning. The following table presents the study sample and includes characteristics relevant for the research.

Table 1: Structure of study sample – immigrants (Source: author's research)

Participant no.	Sex	Age	Country of origin	Level of education	No. of years in Spain	Reason for migration
1	Male	20	Bolivia	Secondary school	1	Personal
2	Female	26	France	University	6 months	Professional
3	Male	34	Senegal	Primary school	3	Existential
4	Male	34	Serbia	University	10	Personal
5	Female	35	Bolivia	University	3	Personal
6	Female	36	Peru	Secondary school	8	Existential
7	Female	40	Haiti	University	2	Personal
8	Female	54	Morocco	Secondary school	9	Existential
9	Female	70	South Africa (with British passport)	Secondary school	11	Personal
10	Male & Female (couple)	57 & 50	Great Britain	Secondary school & University	17	Personal

Table 2: Structure of study sample – professionals (Source: author's research)

Participant no.	Country of origin	Occupation/position	Organization
11	Spain	Social worker	Jerez City Council, Department of Social Inclusion and Immigration
12	Spain	Teacher of English and Spanish	Aljibe – Centre for Lifelong Learning
13	Chile	Head of Jerez office/branch	Accem – Spanish Catholic Migration Association

According to Spanish standards, Jerez is considered a small city, with a population of around 215,000, located in Cádiz province and part of the autonomous community of Andalusia. It shares same characteristics as its community, meaning that the main economic activity is tourism, which also represents the main source of income, but less than other larger and more touristic cities such as Seville or Málaga. There is only a small share of industry and agriculture compared to the provinces of Almería or Murcia. The latter offer more work opportunities, particularly for low-skilled foreign workers in agriculture and industry. The lack of employment opportunities is the main reason why Jerez is home to fewer immigrants than other cities with offer better prospects for finding work. But despite the lower number compared to the national average, there is still a great diversity in the structure of nationalities. In 2014, immigrants accounted for only 3.36 % of the total population of Jerez (Estudio de la población extranjera empadronada en Jerez de la Frontera 2014: 76), while the national average stands at around 10 % (INE 2014) or according to IOM (2014) even higher, at 13.8 %.

OUTCOMES AND REMARKS

This paper aims to investigate three groups of factors of integration and how immigrants' actual experiences relate to the theoretical context. In order to obtain a comprehensive perspective, interviews were conducted with both sides (immigrants and NGO/government representatives). It is, however, important to emphasize that the following conclusions are based on the responses of interviewees who are based in the city of Jerez and cannot be generalized to the whole Spanish society.

Role of residence permits and immigration regulations

Differentiation of immigrants based on their country of origin and their economic status was one of the first topics brought up during the interviews. It is also what we discovered to be the situation among the participants. All three professionals as well as the immigrants explained that they all feel the differences that stem from an immigrant's national background and economic status.

I have a residence permit which allows me to stay in Spain as long as I want, because I have a steady job and enough resources to support myself; otherwise I would never receive a residence permit. Now, when I look back at my beginnings in Spain and all the bureaucracy I had to overcome, it was really hard. But I love Jerez and its people and it was worth it. Even though I could now obtain dual citizenship, I do not really see any additional benefits there, so I am just keeping my residence permit for now. (Participant no. 4 from Serbia)

Participant no. 11 (social worker) explained that it is assumed that citizens of European Union countries have enough resources to support themselves. This, however, turned out to be the wrong assumption in many cases, because immigrants from countries with lower standards of living, such as Romania or Bulgaria, mostly represent the often exploited low-skilled labour force that does not possess any financial resources.

Soon after two of my colleagues were laid-off a new cleaning lady started working their shifts. She was Romanian and this job was the only way for her to survive. She is working full time, sometimes even overtime, cleaning trains, and earns 400 euros a month. This is just so very sad. I do not want to imagine in what world that is allowed and tolerated. (Participant no. 8 from Morocco)

Undocumented stays, when they are residing in Spain without any papers or documents, are a major issue for many immigrants. This is a consequence of the regulations and lack of permanent employment contracts. They depend on their families at home or work on the black market, which brings low income, insecure, occasional jobs with no social security and a high level of uncertainty about their future (Repič 2008: 78).

Participant no. 7 explained she was staying undocumented in Spain. She has already been in Spain for two years, which means she has one year left until she will be able to apply for a residence permit. Because she could not find work and does not have enough resources she cannot apply for the permit yet. The social worker at the Department of Social Inclusion and Immigration in Jerez explained that such practice is very common. Some immigrants apply for a residence permit just to obtain the right to migrate to some other, more prosperous country, where they will be able to find work.

Almost everyone from my family migrated to the United States. They live in Boston, where I also plan on going when I obtain my residence permit because it is a lot easier to move there with European documents. My family will help me find work, they all have jobs there. I would love to stay in Spain because I like it here more, it is warm, compared to freezing Boston, and the people are really nice. But I cannot find work here, no matter how I try. And I really need to work, I cannot depend on my son to support me for this long. (Participant no. 7 from Haiti)

Social integration activities and education system

In Jerez there are many organizations, e.g. Accem (Asociacion Comision Catolica Española de Migracion), Cruz Roja (Red Cross), Caritas, C.E.A.I.N. (Centro de Acogida de Inmigrantes), Aljibe (Centro de educación permanente), as well as municipal bodies that implement many programs for immigrants. These organizations operate within the public education system (elementary schools, secondary schools, universities), extracurricular activities, and those organized by NGOs. As the three professionals explained, the organizations and departments hold workshops and round tables, provide counselling, language courses and intercultural dialogue courses, which provide an essential basis for integration. Intercultural dialogue in particular might seem to be an abstract concept, which cannot be generalized. It can, however, be described as an interchange of perspectives, opinions and customs that belong to people of diverse ethnic, cultural, religious and linguistic origins and it is an important factor of political, social, cultural and economic integration (Knežević Hočevár et al. 2009: 30).

The biggest differences observed among the interviewees were with regard to their employment. Those who had jobs tend to participate in fewer integration activities than those who were unemployed. The main reason for this was explained perfectly by two of the professionals (the social worker and the teacher of Spanish and English). Immigrants rarely work in the public sector. They are mostly employed by private employers, work more hours per week, do not have a steady schedule, and work late hours, on weekends and holidays. This makes it more difficult for them to plan and attend activities and events. Salaries can be low compared to those in the public sector. All this leads to unwillingness to attend social and integration activities outside the workplace. This is why it is important that these events are as affordable as possible or are free of charge. Additionally, they represent commitment, require dedication and thus encourage people to become more active.

I do not really feel the need nor do I have the time to attend different events at the local community centres. In the bar that I own, there is always more than enough work. Deliveries, employees, accounting, customers ... I think social activities and professional support may be good for those who need help with permits, do not have work or do not know many people. I think with these activities they can become more sociable and well-informed. (Participant no. 4 from Serbia)

It is a goal of the NGOs and municipal bodies in Jerez to attract more employed immigrants. The head of Accem in Jerez believes it is of huge importance for them to know where to turn for help, advice or just to interact with people outside of work and home. Local associations provide numerous vocational courses that participants can benefit from and gain new skills and knowledge, regardless their previous educational or work background. The most popular are computer courses, an internet job-searching course, Spanish for foreigners, Microsoft Office for beginners and advanced users and cooking workshops.

I am very happy I can attend classes at the Centre for Lifelong Learning in order to obtain a secondary school diploma and to learn Spanish here for free. This is something I could not have done in my country because of the unfavourable conditions. I think becoming more educated will help a lot getting a job. All the classes have also helped me to get to know people, other immigrants and natives. That is very important to me, because I like being around people and meeting new friends. (Participant no. 3 from Senegal)

Our research shows that the majority of participants in integration and other social activities are unemployed immigrants from developing countries, mainly due to the lack of established social contacts. As they explained, these events enable them to get to know other immigrants and exchange experiences, make new friends, learn or improve their language skills, gain new skills and knowledge that might help them find work, expand their social networks, receive information on job or training opportunities etc. Such activities are also one of the most important or in some cases even the only

means of social integration for the interviewees. It is important that integration activities do not represent an additional expense. They are usually free of charge or cost a symbolic entry fee of 5 euros at most.

We always try to form meaningful activities that we believe participants will highly benefit from. Despite the difficulties with financing we try to offer activities free of charge. The most popular courses at the moment are intensive Spanish, the latest 60-hour online Spanish course and a tutorial for internet job searching. We always encourage the participants to attend more courses at the same time. Not only ours, but also to search for other organizations' activities. That way they can get really engaged and gain as many skills as possible. I know it is really frustrating being unemployed and worrying about future, which is why we try to do everything to make their lives easier. (Participant no. 13 from Chile)

One of the mitigating circumstances for the immigration situation in Jerez is the lower number of immigrants compared to the rest of the Spain, especially due to the lack of employment opportunities. Another important aspect is organization of work and coordination between associations and organizations. They hold regular meetings and round tables regarding topics of activities and put a lot of effort into equal thematic distribution. Through this they achieve thematic diversity, and also prevent overlapping of events of the same or similar content by different organizations.

Motivation for migration and pre-established contacts in the host country as the migrant social network

Whether it is personal, professional or existential, the reason for migration is an important factor of integration. Participants who left their home countries voluntarily have proved to integrate faster and easier than those who were forced to leave (including those who left because of unfavourable conditions in their home countries). Most of the respondents left their home countries for personal reasons. Some moved to Spain to be with their partners or spouses, others with their families, and some needed a change in their lives. Migration triggered by existential need was reported by three interviewees. They explained that despite the unfavourable economic situation in Spain, they still live a better life here than in their home countries. Two of them also reunited with their children and believe they will have more education and work opportunities in Spain.

I work as a cleaning lady on the trains. I am happy to have any job at all, in Morocco my family lived in a small village, where I could never work. But now I can buy a pair of shoes or a dress I like. And I know my children will have a better life here and more opportunities to become educated and find work. (Participant no. 8 from Morocco)

Furthermore, having established contacts in Spain has not necessarily proven to be helpful in the process of integration. Participants whose contacts were Spanish explained that knowing someone prior to their migration was a great help in starting a life in Spain. Their integration was easier because they instantly became part of their families', friends' or partners' social networks.

I met my husband, who is Spanish, in Bolivia. Later on we decided to move to Jerez and his family and friends were incredibly hospitable, introducing me to their own friends and colleagues. They helped me a lot with bureaucracy and I believe that not knowing anyone in the new country would make my settling down and integration much more difficult. I am very fortunate for having all these lovely people so close. I volunteer at the Centre for Immigrants and I know how challenging can be for them to make friends in a new environment, so I try to help them to become more confident and sociable. (Participant no. 5 from Bolivia)

On the other hand, some of those whose contacts were of the same nationality or of similar cultural background (e.g. Latin American or Chinese), explained that such connections were not necessarily helpful in the integration process and getting to know natives. By knowing mostly “their own people” they created a bubble, made up only of members of their own ethnic group. Many feel more comfortable or accepted by other immigrants or by Spaniards who work with immigrants because they understand their situation better. By having their own migration experience, they have empathy for and understanding of the situation other migrants live in.

I have been working with immigrants from all over the world for six years now. Some integrate faster and easier, some need more time. I have seen all the nationalities integrate sooner or later, except for the Chinese. They come well-prepared, knowing family members who already live in Spain and who will provide work, help them settle down and to deal with bureaucracy. Even after a while, the family usually remains their only social network. They rarely participate in social and integration activities for immigrants and do not seek support from NGOs or municipal bodies. Our goal is to include all immigrants into activities that will help them integrate and make their life in Spain easier. (Participant no. 11 from Spain)

CONCLUSION

The integration of immigrants does not depend only on the immigrants, but on the entire community: its members, public institutions, and other organizations such as NGOs and local associations. To be successful, everyone needs to cooperate and be eager to benefit from the process.

This paper presents research of three groups of integration factors: legislation and regulations, social activities, and motives related to migrant social networks. We conducted in-depth interviews in order to get to know actual people’s stories. We are aware, however, that the responses obtained cannot be extrapolated to other Spanish cities apart from Jerez de la Frontera.

Differentiation of immigrants based on their country of origin and their economic status occurs in many areas. A lot also depends on individual agreements between Spain and individual countries, and being a citizen of a developed country and having financial resources is an advantage and creates an easier path to obtaining a residence permit, which is an important dimension of immigrant integration. This was an area in which we received unanimous responses from all our interviewees. Participant no. 13 believed that financial resources have even higher value than having the “right” nationality. This corresponds to the theory of Spanish immigrant regulations. The next finding is related to immigrants’ undocumented stays. As one of the participants stated, many cannot find work and consequently cannot obtain residence permits. They can start applying for a residence permit after they have been in Spain for at least three years, depending financially on their families, the black market and NGOs. As we learned from all of the participants, one of the biggest problems for immigrants in Jerez is the lack of employment opportunities, which hinders their socioeconomic integration.

As the three professionals explained in the interviews, governmental organizations and NGOs are trying to fill the gap of social inclusion that exists because of the high unemployment. There are many organizations in Jerez that work together to provide help and support for immigrants. Their main goal and purpose is to form activities and projects that will help immigrants integrate into Spanish society while not forgetting or giving up their own cultures. One of the most popular workshops is held monthly and is called the “Workshop of World Cuisines” (Taller cocinas del mundo). Each workshop is based on one country and its people prepare the traditional dishes. Spain is also included, so participants can get to know Spanish dishes and customs as well. The workshop lasts all day and brings together people of different cultural and ethnic backgrounds, and this encourages intercultural dialogue and social integration. The members of the organizations are trying to attract more employed immigrants, since our research also showed that mainly unemployed immigrants attend social activities. Another research

outcome corresponds to the theoretical background. The public education system is widely accessible, promotes education of immigrants and encourages diversity through intercultural dialogue.

Motives for migration are an important group of factors of integration. We discovered that those who left voluntarily tend to integrate faster and attend more social and integration activities. Most of the participants had established contacts in Spain before arrival, who helped them with bureaucracy and integration. But as some of the participants as well as the social worker at the immigration office explained, they are not necessarily helpful since newly arrived immigrants might stay within the social networks of their own ethnic community or pre-established contacts and have little to no interaction with the rest of society.

REFERENCES

- Aparicio, Rosa, Portes, Alejandro (2014). *Crecer en España. La integración de los hijos de inmigrantes*. Barcelona: Obra Social "la Caixa".
- Arango, Joaquín (2013). *Exceptional in Europe? Spain's Experience with Immigration and Integration*, <http://www.migrationpolicy.org/research/exceptional-europe-spains-experience-immigration-and-integration> (20. 1. 2014).
- BOE (2014). Boletín Oficial del Estado – Ley Orgánica 4/2000, de 11 de enero, sobre derechos y libertades de los extranjeros en España y su integración social, <http://www.boe.es/buscar/pdf/2000/BOE-A-2000-544-consolidado.pdf> (26. 2. 2015).
- Clayton, M. Pamela (2007). Introduction. *Migrants and Refugees in Europe: Models of Integration and New Challenges for Vocational Guidance* (ed. Silvana Greco, Pamela M. Clayton, Alenka Janko Spreizer). Milano: Franco Angeli, 10.
- Cukut Krilić, Sanja (2013). Obravnava staranja v migracijskih študijah in socialni gerontologiji. *Dve domovini / Two Homelands* 38, 99–113.
- De Palo, Domenico, Faini, Ricardo, Venturini, Alessandra (2006). *The Social Assimilation of Immigrants*, <http://ftp.iza.org/dp2439.pdf> (3. 9. 2015).
- Enríquez Gonzáles, Carmen (2014). *The price of Spanish and European citizenship*, http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/a175338042cc32dd8b5cff21e143ff92/ARI4-2014_Gonzalez_Enriquez_price_spanish_and_european_citizenship.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=a175338042cc32dd8b5cff21e143ff92 (2. 3. 2015).
- Estudio de la Población extranjera empadronada en Jerez de la Frontera (2014). Jerez de la Frontera: Ayuntamiento de Jerez de la Frontera, Delegación de Bienestar Social, Igualdad y Salud, Departamento de Inclusión Social e Inmigración.
- Ferrand Rodriguez, Graciela (2013). *Citizenship Pathways and Border Protection: Spain*, <http://www.loc.gov/law/help/citizenship-pathways/spain.php> (25. 2. 2015).
- García Castaño, Francisco Javier, Rubio Gómez, María, Bouachra, Ouafaa (2015). *Immigrant Students at School in Spain: Constructing a Subject of Study*. *Dve domovini / Two Homelands* 41, 35–47.
- Guimarães Pereira, Ângela, Pedrosa, Tiago, Simon, Karl-Heinz, Matovelle, Alexa (2015). *In-depth interviews*, http://www.ivm.vu.nl/en/Images/PT8_tcm53-161513.pdf (12. 3. 2015).
- Hunsicker, A. (2011). *Behind the Shield: Anti-Riot Operations Guide*. Boca Raton, Florida: Universal Publishers.
- INE (2014). Instituto Nacional de Estadística - Press Release. Population Figures at 1 January 2014, Migration Statistics 2013, http://www.ine.es/en/prensa/np854_en.pdf (19. 1. 2015).
- IOM (2014). International Organization for Migration – Spain, <http://www.iom.int/cms/en/sites/iom/home/where-we-work/europa/european-economic-area/spain.html> (10. 3. 2015).
- Jiménez, J. Tomás (2011). *Immigrants in the United States: How Well Are They Integrating into Society?* Migration Policy Institute and the European University Institute, <http://www.migrationpolicy.org/research/immigrants-united-states-how-well-are-they-integrating-society> (29. 8. 2015).

- Knežević Hočevar, Duška, Cukut, Sanja, Černič Istenič, Majda (2009). Intercultural dialogue between lip service and practice. *Dve domovini / Two Homelands* 30, 29–49.
- Medica, Karmen (2010). Sodobni integracijski procesi in kontroverznosti krožnih migracij. *Migranti v Sloveniji – med integracijo in alienacijo* (ur. Karmen Medica, Goran Lukič in Milan Bufon). Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 37–57.
- MIPEX (2015). Migrant Integration Policy Index, Play with Data, <http://www.mipex.eu/play/> (26. 8. 2015).
- Niessen, Jan, Huddleston, Thomas, Citron, Laura (2007). *Migrant Integration Policy Index*, http://www.mipex.eu/sites/default/files/downloads/migrant_integration_policy_index_mipex_ii-2007.pdf (26. 8. 2015).
- OECD (2015). OECD-International Migration Database. Database on Immigrants in OECD Countries (DIOC). OECD's iLibrary, <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MIG#> (19. 1. 2015).
- OECD/European Union (2015). Indicators of Immigrant Integration 2015: Settling In. OECD Publishing Paris, http://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/indicators-of-immigrant-integration-2015-settling-in_9789264234024-en (1. 9. 2015).
- O'Reilly, Karen (2012). *International Migration and Social Theory*. New York: Palgrave Macmillan.
- Pajnik, Mojca (2014). Multikulturalizem pro et contra: kritika liberalne perspektive in populistično-dema-goške denunciacije. *Dve domovini / Two Homelands* 39, 19–30.
- Pérez Ortega, Nieves (2003). *Spain: Forging an Immigration Policy*, <http://www.migrationpolicy.org/article/spain-forging-immigration-policy> (20. 1. 2015).
- Poros, Maritsa (2011). *Migrant Social Networks: Vehicles for Migration, Integration, and Development*, <http://www.migrationpolicy.org/article/migrant-social-networks-vehicles-migration-integration-and-development> (2. 9. 2015).
- Repič, Jaka (2008). Prostori soočanja ali izključevanja? Migracijski procesi, neenakost in multikulturalizem v Španiji. *Prostori soočanja in srečevanja: spominski zbornik za Boruta Brumna* (ed. Rajko Muršič and Katja Hrobat). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 69–83.
- Rodríguez Pardo, Estrella (2010). Una apuesta por la integración. *Revista del Ministerio de Trabajo e Inmigración, Migraciones Internacionales* (ed. Lorenzo Cachón Rodríguez and César Mogo Zaro). Madrid: Ministerio de Trabajo e Inmigración, 19–31.
- Setién, Luisa María, Vicente, L. Trinidad, Arriola Jesús, María, Segú, Mabel (2011). *Redes transnacionales de los inmigrantes ecuatorianos*. Bilbao: Universidad de Deusto.
- The Economist (2000). The message of El Ejido. The Economist digital edition, <http://www.economist.com/node/329675> (25. 8. 2015).
- Vonk, W. Olivier (2012). *Dual nationality in the European Union: a study on changing norms in public and private international law and in the municipal laws of four EU member states*. Leiden, Boston: M. Nijhoff.

POVZETEK

DEJAVNIKI SOCIALNE INTEGRACIJE PRISELJENCEV V ŠPANIJU MED TEORIJO IN PRAKSO: PRIMER MESTA JEREZ DE LA FRONTERA

Asja PEHAR

Pričujoči članek preučuje dejavnike, ki vplivajo na integracijo migrantov v mestu južne Španije, Jerez de la Frontera. Skozi oris zgodovine migracij v Španiji, španske priseljenjske zakonodaje in področja integracije migrantov so predstavljene nekatere značilnosti sodobnih migracij v Španiji. V ospredje raziskave so postavljene tri skupine dejavnikov: (1) španska priseljenjska zakonodaja in predpisi, (2) socialne integracijske dejavnosti, (3) razlogi za migracijo v povezavi z migrantskimi družbenimi omrežji. Medtem ko igra veliko vlogo pri pridobivanju dovoljenj za bivanje in delovnih dovoljenj migrantov izvor oziroma državljanstvo (državljeni t. i. razvitih držav – članice EU, ZDA, lažje pridobijo npr. dovoljenje za bivanje kot državljani t. i. nerazvitih držav), so še večjega pomena njegova finančna sredstva, s katerimi lahko dokaže, da je sposoben sam skrbeti zase in za svojo družino, če je slednja migrirala za njim in tako ne bo v breme državi. Ker večina migrantov tovrstnih sredstev nima, mora za pridobitev dovoljenj predložiti pogodbo o zaposlitvi, kar pa je z visoko stopnjo brezposelnosti v Španiji težko dosegljiv kriterij. Tako se veliko migrantov znajde v položaju z neurejenimi dokumenti in delom na črno. Posledično je otežena oziroma onemogočena tudi njihova integracija v širše družbeno okolje, manj se udeležujejo tečajev španskega jezika in drugih aktivnosti, ki bi jim olajšale socialno integracijo. Članek skozi poglobljene intervjuje s strokovnjaki in z migranti različnih narodnosti ugotavlja, da je brezposelnost ena izmed večjih težav, s katero se soočajo migranti v Jerezu in ta tudi najbolj otežuje njihovo socialno in ekonomsko integracijo. Vrzel v integraciji, ki nastane zaradi pomanjkanja zaposlitev, skušajo zapolniti tako lokalne občinske kot tudi nevladne organizacije z aktivnostmi, računalniškimi in jezikovnimi tečaji ter usposabljanji. Tovrstnih aktivnosti se sicer pogosteje udeležujejo migranti, ki so odšli prostovoljno; ti se tudi hitreje in lažje integrirajo. Veliko jih je namreč v Španiji že vzpostavilo stike oziroma že poznajo nekoga iz širše ali ožje družine, ki jim nato pri prihodu v novo okolje pomaga pri pridobivanju dovoljenj in nadaljnji integraciji.

ALEKSANDRINKE KOT NOSILKE ČASTI NARODNE SKUPNOSTI V DOPISU KAROLA PEČNIKA IZ EGIPTA (1897)

Jernej MLEKUŽ¹

COBISS 1.01

IZVLEČEK

Aleksandrinke kot nosilke časti narodne skupnosti v dopisu Karola Pečnika iz Egipta (1897)¹

Prispevek predstavlja dopis zdravnika Karola Pečnika iz Aleksandrije. Leta 1897 je izšel v treh številkah goriškega lista Soča 1897 in se v veliki meri dotika slovenskih izseljenk v Egiptu, tako imenovanih aleksandrinke. Pečnikov odnos do izseljevanja ni a priori negativen in moralno obtoževanje v nasprotju z drugim takratnim časopisnim ukvarjanjem z aleksandrinkami pri njem ni v prvem planu. Njegova glavna skrb je (narodno zavedna) ženska, ki je v tujem, mestnem okolju v veliki nevarnosti, da uide z narodnega sita. Njegov dopis priča, da so bile ženske kot pomemben element zamišljanja naroda v stiku s tujerodnim elementom – na mejah narodnega telesa – potencialna nevarnost za kontaminacijo naroda.

KLJUČNE BESEDE: Karol Pečnik, Egipt, aleksandrinke, ženske, migracija, narodnost

ABSTRACT

Aleksandrinke as the Carriers of Honour of National Community in the Karol Pečnik's Post from Egypt (1897)

The paper examines a letter by physician Karol Pečnik from Alexandria, which was published in three issues of the Goriška newspaper Soča in 1897 and focuses to a great extent on Slovenian emigrants in Egypt, the so-called aleksandrinke. Pečnik's attitude towards migration is not a priori negative, and in contrast to other newspaper reporting on aleksandrinke in those times, moral denunciation is not his primary concern. His main focus is (nationally conscious) women who, while living in a foreign, urban environment, are in great danger of falling through the nationalist dragnet. His letter shows that women who were exposed to foreign elements (at the edge of the "national body") constituted a potential threat of national contamination and that they were an important element of national(istic) thinking.

KEY WORDS: Karol Pečnik, Egypt, aleksandrinke, female migration, nationalism

¹ Dr. znanosti, znanstveni sodelavec, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, mlekuz@zrc-sazu.si

¹ Dopis Karola Pečnika je bil v precej krajši in veliko bolj deskriptivni obliki predstavljen v angleškem jeziku (glej Mlekuž 2015).

UVOD

»Ne pošiljajte služiti slovenskih deklet v Trst in Gorico, pač pa v Egipt, ker si tukaj več prislužijo, manj spridijo – in ostanejo – Slovenke!« To vzključno poved je slovenski zdravnik v Egiptu, Karol Pečnik, zapisal v dopisu, ki je leta 1897 izšel v treh številkah takrat »slogaškega«¹ tednika *Soča*,² osrednjega slovenskega lista na Goriškem. Prvi del dopisa je naslovil *Slovani v Egiptu* (št. 15, 9. 4., str. 2), druga dva *Egiptsko iverje* (št. 24, 11. 6, str. 2 in št. 26, 25. 6, str. 1–2) vse tri pa z enotnim podnaslovom *Izvirni dopis iz Aleksandrije*.³

Avtor Izvirnega dopisa iz Aleksandrije, Karol (tako je podpisan na koncu dopisa) ali tudi Karel Pečnik (1867, Leše na Koroškem–1936, Dunaj), je med izhajanjem dopisa služboval kot zdravnik v Aleksandriji, med letoma 1904 in 1905 pa v Kairu. Bil je ustanovitelj in zelo aktiven član slovenskega društva *Slovenska palma ob Nilu* (to je leta 1898 nasledilo slovansko društvo *Sloga*, ustanovljeno leta 1895), zdravnik v zavetišču za služkinje iz Avstro-Ogrske (Azil Franja Josipa – Asilo Francesco Giuseppe, ki so ga uporabljale skoraj izključno Slovenke), pisec in komentator slovenskega izseljevanja v Egipt⁴ – kratka, dejaven, agilni in zavzet pripadnik slovenske skupnosti v »deželi piramid«.⁵

In kaj nam prinaša izvirni dopis, ki ga bom predstavili in analiziral v pričujočem besedilu? Pečnikov dopis ponuja izviren, torej specifičen, individualen odnos do aleksandrinke in aleksandrinstva – izseljevanja žena in deklet pred prvo svetovno vojno in po njej predvsem iz Goriške v večinoma takrat svetovljansko mesto Aleksandrijo, kjer so delale kot varuške, sobarice, vzgojiteljice in tudi dojilje. Citat, ki sem ga postavil na začetek pričujočega besedila, prinaša izviren, nenavaden, bržkone tudi provokativen odziv na aleksandrinstvo (glej Mlekuž 2015) pa tudi izseljevanje nasploh v slovenskem časopisju v obdobju do prve svetovne vojne (glej Drnovšek 2010). A hkrati ta izvirni dopis razkriva in reproducira tudi širše diskurze, v katere je bila vpeta takratna debata o aleksandrinstvu. Pečnikovo

- 1 Čeprav je liberalno in katoliško časopisje do prve svetovne vojne (pa seveda tudi pozneje) zelo pogosto različno gledalo na številne politične, družbene, kulturne idr. zadeve, je, kot poudarja Bernard Nežmah (2012: 9), problematično časnike obravnavati s shematičnimi ocenami posameznih časnikov, urednikov in časnikarjev. Časniki namreč niso (bili) monolitni in pospravljeni pod stroge dihotomije, v zgodovini so vsaj nekateri doživeli velike spremembe (npr. *Soča*), pisali pa so jih avtorji različnih političnih in drugih prepričanj.
- 2 *Soča* je izhajala štiriinštirideset let (1971–1915) in je na svoji poti menjala ne samo lastnike in urednike, temveč tudi svoj politični program, ko je iz liberalnega glasila najprej postala slogaška, nato pa se je ponovno vrnila k liberalnim načelom. Leta 1871 ga je začelo izdajati istoimensko politično društvo v Gorici. Delu članstva se je *Soča* zdela preveč liberalno usmerjena, zato so ti leto pozneje ustanovili bolj katoliško usmerjen časopis *Glas* (1872–1875), ki je postal tudi glasilo novo ustanovljenega političnega društva Gorica. Društvi Gorica in *Soča* sta se leta 1876 spravili, ustanovili novo enotno društvo goriških Slovencev *Sloga*. *Soča* je postala glasilo novo ustanovljenega društva, ki je s spremenljivo srečo vzdrževalo slogaško obdobje na Goriškem. Časopis je leta 1889, ko sta ga prevzela dr. Anton Mahnič in dr. Josip Tonkli, doživel pretres, opozicija na čelu z dr. Antonom Gregoričem in Andrejem Gabrščkom pa je ustanovila *Novo Sočo* (1889–1892). Leta 1893 je *Soča* ponovno prišla v manj konservativne roke duhovnika Gregoriča in liberalnega učitelja Gabrščka, v katerih je ostala do leta 1899, ko se je goriško slogaško razdobje dokončno končalo z razkolom na liberalce in klerikalce. Liberalci na čelu z Gabrščkom so (ponovno) prevzeli *Sočo*, ki je leta 1900 postala glasilo Narodno napredne stranke za Goriško in je izhajala do leta 1915 (Marušič 1987: 227–228; Pahor: 1998: 133).
- 3 Vsega skupaj okoli 6.500 besed oz. dobrih 40.000 znakov s presledki.
- 4 Na tem mestu omenjam le prispevek Slovenci v Egiptu (*Koledar Družbe sv. Mohorja: Za navadno leto 1902*, str. 51–57), v katerem tudi v veliki meri ponovi ali povzame nekatera svoja opažanja in misli iz Izvirnega dopisa iz Aleksandrije o aleksandrinstvu in slovenski naselbini v Egiptu.
- 5 Leta 1911 se je preselil v Trst, kjer je ostal do leta 1915. Prvo svetovno vojno je večinoma preživel v Rožu na Koroškem. V prvi Jugoslaviji se je kot zdravnik zaposlil v St. Juriju. Nato je ustanovil svoj sanatorij na gori Janini blizu Rogaške Slatine. Po tem je opustil zdravniško prakso in se s soprogo preselil na Dunaj. Bil je avtor več knjig o jetiki in o zdravljenju pljučne tuberkuloze in brošur v slovenskem in nemškem jeziku ter knjižice o znanem letovišču Ramleh blizu Aleksandrije, ki je izšla kar v treh jezikih. Kot priča nekrolog v *Slovencu* (23. 3. 1936, str. 3), po katerem tudi povzemam večino biografskih podatkov, je bil po prvi svetovni vojni dejaven tudi v narodnem boju Slovencev na Koroškem. Med drugim je izdal zbirko pravljic v koroško-slovenskih dialektih, v kateri odločno oporeka tezi, da koroški Slovenci niso del slovenskega naroda oz. da so poseben, Nemcem soroden »vindišarski narod«.

pisanje bom torej postavil v širši socialni in kulturni kontekst. Če si sicer precej frivolno sposodim besede Clifforda Geertza, nam izvorni dopis ponuja nekakšen gostobesedni opis slovenske in tudi širše družbe in kulture oz. vsaj nekaterih družbenih in kulturnih pojavov, ki so ob koncu 19. stoletja bržkone pomembno opredeljevali javni odnos do aleksandrink in aleksandrinstva. In če še en stavek zapišem z Geertzovimi besedami (1973: 5), gre v primeru tega gostobesednega opisa aleksandrink in aleksandrinstva prej ali povsem za interpretativno znanost v iskanju pomenov kot pa za eksperimentalno znanost v iskanju zakonov.

Aleksandrinstvo je v zadnjem desetletju ali dveh doživelo razcvet tako raziskovalnega (Makuc 1993; Miklavčič Brezigar 2003, 2009; Koprivec 2006, 2008, 2009, 2011a, 2011b, 2013; Škrlič 2009; Verginella 2011; Kalc 2011; Mihurko Poniž 2011; Baskar 2013; Milharčič Hladnik 2014, 2015 idr.) kot tudi širšega zanimanja (številni dokumentarci, literarna in publicistična dela, razstave, umetniške uprizoritve idr.). Kljub eksploziji zanimanja za aleksandrinstvo in aleksandrinke (najpodrobnejši pregled ponujata Verginella (2011) in Milharčič Hladnik (2014, 2015)), pa je interes za njegove časopisne podobe skoraj povsem izostal. Resnici na ljubo, časopisje aleksandrinstvu ni ravno pogosto posvečalo pozornosti. Kadar pa mu je, ni o njem skoraj nikoli razpravljalo mlačno in zaspano, temveč glasno in strastno.⁶ Pečnikov dopis je namreč izšel v času (konec 19. stoletja), ko so cerkvene avtoritete zahtevale od žensk, naj se predajo poslanstvu materinstva in družine in ko so tudi pisatelji, ljudski prosvetljalci in politiki, ki so se lotevali »ženskih tem«, vnaprej opozarjali predvsem na materinsko in gospodinjstvo žensk. Gmotno preživetje družine, upravljanje z denarjem, zahajanje v mesto ne sodijo k ženski naravi, to so moške zadeve. A to je hkrati tudi že čas, ko se na Slovenskem pojavi razprava o tem, ali oz. kako naj se ženske udeležujejo zunaj doma (glej Vodopivec 1994; Mihurko Poniž 2009 idr.; posebej za Goriško glej Testen 2010). To je tudi čas, ko pride v razpravi o »ženskem vprašanju« na Slovenskem do pomembnih sprememb. Zagovorniki večje ženske enakopravnosti in ženskega šolanja so v devetdesetih letih 19. stoletja številčnejši in glasnejši, pogumnejše so postale tudi glasnice ženskega spola, leta 1897 – v letu izhajanja Pečnikovega dopisa – izide npr. prvi ženski časopis *Slovenka*, leto za tem svoje društvo v Ljubljani ustanovijo slovenske učiteljice, leta 1901 zaživi prvo slovensko žensko društvo (Vodopivec 1994).

6 Nabor zbranih člankov o aleksandrinkah do druge svetovne vojne, ki mi ga je uspelo zbrati s pomočjo gesel v Digitalni knjižnici Slovenije (DLIB), z zelo prijazno gesto kolega Alekseja Kalca, ki mi je dal na razpolago seznam člankov, zbranih na temo izseljevanja Slovencev in Slovencev v Egipt, in z dodatnim iskanjem na v časopisju referirane članke, obsega okoli 25 enot, ki se bolj ali manj neposredno dotikajo pojava, in okoli 15 enot, ki pojav le omenijo ali se ga na hitro dotaknejo. (Daljše članke v več delih, objavljene v več številkah, štejem kot več enot.) Nabor člankov je pokazal, da gre v večini primerov za skupke med seboj povezanih člankov, ki jih aktivira nek dogodek, problem ali/in avtor in ki se pojavijo v relativno omejenem časovnem obdobju. Tako lahko od leta 1884, ko se pojavi prvi znani članek o aleksandrinstvu, sledimo naslednjim skupinam člankov: leta 1890 v *Soči* objavljeni moralistično-obtoževalni članek Rak na telesu primorskega ljudstva sproži krajšo debato med takrat klerikalno *Sočo* in liberalnima slovenskima časopisoma *Novo Sočo* in *Edinostjo*, ki do pojava zavzameta bolj umirjeno, manj obtoževalno držo; leta 1897 se izvorni dopis iz Aleksandrije Karola Pečnika pojavi v treh številkah *Soče* in zbode pisca daljšega članka v dveh številkah klerikalnega goriškega *Primorskega lista*; leta 1903 je v *Soči* objavljen članek z naslovom Trgovina z dekleti v Avstriji, ki precej problematizira in obsoja pojav aleksandrinstva (članek je nastal na podlagi istoimenskega članka v *Neues Wiener Wochen Journal*. *Sočin* članek dobesedno povzamejo »kranjski« *Slovenski narod* in *Rodoljub* ter »ameriški« *Glas naroda*); leta 1910 je v štirih delih izšel daljši članek v osrednjem slovenskem liberalnem časopisu *Slovenski narod* (gre najverjetneje za prevod članka iz zadarskega *Narodnega lista*). Na omenjeni članek se je v istem letu v *Soči* navezala serija člankov Andreja Gabrščka o njegovi misiji v Egipt (o njegovi misiji leta 1907 je v slovenskem tržaškem in goriškem časopisju več notic). K temu seznamu bi lahko dodali še več člankov ali skupin člankov, ki se aleksandrinstva le dotaknejo, ga omenijo, se vanj obregnejo, a se mu temeljiteje ne posvetijo. Po prvi svetovni vojni je člankov bistveno manj, saj je bilo s prihodom fašizma na oblast (1922) veliko slovenskega časopisja v kraljevini Italiji ukinjenega, slovensko časopisje iz »matice« pa je o pojavu, tako kot v avstro-ogrskem obdobju, bolj redko in skopo pisalo.

Konec 19. stoletja je tudi čas, ko so ženske že začele opravljati številne poklice.⁷ Število zaposlenih žensk je v slovenskih deželah po letu 1870 naglo naraščalo in je bilo, kot je opazila avstrijska statistična služba, med najvišjimi v državi – kar naj bi bila predvsem posledica močnega izseljevanja (v večjem številu moških, zato naj bi po njihovem odhodu naraščala aktivnost žensk; glej Fischer 1984: 61–62).⁸ Zato lahko le priklimamo Pečnikovim besedam – torej obstaja ...

»POTREBA, DA VPRAŠANJE O IZSELJEVANJU V EGIPET ŠE NATANČNEJE PRETRESEMO«

Izvirni dopis iz Aleksandrije lahko opredelimo kot nekakšno reportažo, ki je, kot nam razkrije avtor na začetku dopisov, nastala na pobudo uredništva:

Uredništvo Vašega cenj. Lista je naprosilo, naj pošljem vsaj vsak mesec en dopis o gibanju Slovanov v deželi piramid, osobito pa slovanskega društva in čitalnice »Sloga« v Aleksandriji. Naj bo. – Vsak mesec ali tudi vsakih štirinajst dni en dopis »skovati« ne bo pretežko, čeravno ne spadam v antropološko vrsto »poligrafov«, to je umogopisecev: vprašanje je tu le, če bodo naše prekmurske, egiptovske novice čitateljem »Soče« tudi vgajale. (št. 15)

Pečnik članek nadaljuje z opisovanjem »slovanske kolonije v Egiptu« (Rusi, Čehi, Bolgari, Poljaki, Hrvati in Srbi) in se nato kmalu posveti le Slovincem, točneje Slovenkam. Po opisu številčnosti »slovanskega življa«, njihove prostorske distribucije, se loti vzrokov izseljevanja:

Že več kot 50 let ima Egipt dobri glas med primorskimi Slovenci, osobito Kraševci. Marsikatero dekle dojde ubogo kot »crkvena miš« v deželo piramid, a s časom pomaga celo očetu dolg na očetovej hiši ali koči plačevati in na vse zadnje postane še, če je tudi hčerka dinarja s svojimi prisluzhenimi cekini kmetica tam kje na Krasu, – kakor se gre. To so izjeme, mi odgovore Slovenci preko morja v domovini! Ne, niso baš izjeme, a morda tudi ne večina. Redkokrat, mislim, odpotuje katera, ki bi si ne bila prištedila vsaj manjšo vsotico. In da si ni, je gotovo jedna slabih in spridenih. (št. 15)

Že na začetku nam nakaže, da v takratni slovenski javni debati ni pripravljen prevzeti prevladujočega apriornega moraliziranja in odklonilnega odnosa do aleksandrinstva (Mlekuž 2014) in izseljevanja žensk (Drnovšek 2004) pa tudi delno do izseljevanja nasploh (Drnovšek 2010).⁹ Pečnik je torej voljan

7 Nagla rast števila učiteljic se je začela po letu 1870 in uvedbi novega osnovnošolskega zakona, ki je ženskam poleg pouka ročnih del in poučevanja deklet dovolil tudi poučevanje dečkov v prvih štirih osnovnošolskih razredih. Pred prvo svetovno vojno so v javnih osnovnih šolah na Kranjskem kot tudi v nekaterih drugih deželah že številčno prevladale nad moškimi. Leta 1869 je bil izdan odlok, ki je ženskam iz družin podeželskih poštних uradnikov dovoljeval urjenje v poštni službi, tri leta pozneje je bila ta možnost odprta vsem ženskam, leta 1872 pa je Ljubljana dobila prvo poštno uradnico. Ženske so se od šestdesetih in začetka sedemdesetih let 19. stoletja v večjem številu kot prej zaposlovale tudi v trgovini, obrti in zlasti industrijskih podjetjih (Vodopivec 2004: 40).

8 Sabina Žnidaršič Žagar (2012: 315) pri razlaganju fenomena visoke stopnje vključenosti žensk na Kranjskem v svet statistično merljivega dela navaja tudi »načelo samozavedanja in (relativno) samostojnega izrekanja popisancev o naravi svojega dela«. V zvezi z ženskim delom in izseljevanjem glej tudi Kalc (2014).

9 Odklonilni odnos do migracij ni le slovenska posebnost. Klaus J. Bade (2005: 7–8) v uvodnem stavku svoje odmevne knjige zapiše: »Tema migracij ima v Evropi skrajno negativni predznak.« Seveda so takšna posploševanja problematična, saj so, kot pokaže Marjan Drnovšek (2010: 54), obstajali tudi drugačni, manj odklonilni pogledi na izseljevanje. Nekateri smeri oz. dežele izseljevanja so bile v očeh tiska bolj sprejemljive kot druge (recimo v drugi polovici 19. stoletja slovanske dežele v primerjavi z Združenimi državami Amerike in Egiptom).

polemiziranja in nasprotovanja obstoječim dominantnim pogledom na pojav – noče plesati po ritmu »bobnanja po domačih listih«:

Potovanje naših služkinj v Egipt je povsem socialno vprašanje. V Egiptu si prisluži naša služkinja 20–35 gl. povprečno na mesec, ima zraven tega še lažje delo, dobro hrano in vsak dan še kako prosto uro. V Trstu in v Gorici stojijo v vsakem oziru po štiri- do petkrat slabše. Vse bobnanje po domačih listih, ki svari pred izseljevanjem v Egipt, ne bo nič pomagalo, dokler ponuja Egipt tistim, ki doma kruha nimajo, boljši zaslužek. Naše neugodne socialne razmere v domovini gonijo Dolenjce v Ameriko in Kraševke v Egipt. Da tudi take odpotujejo, katerim ni treba in ki bi lahko doma izhajale, rad priznam, da je prišlo metodično izseljevanje v Egipt v nekaterih občinah v razvado, da skuša vse, kar nosi žensko krilce, dospeti v Nilsko deželo, bo tudi res; vendar nima to tolikega pomena, ker se navadno vse vsaj po letih zopet vrnejo. Sofistika tu nič ne pomaga. Kdo pa zamore zabraniti Nemcem in ubogim poljskim kmetom, da se ne izseljujejo kar trumoma v Ameriko? Kaj vlačijo zadnjih let sto in sto tisoč ruskih kmetov v Severijo? »S trebuhom za kuhom« bo pravi odgovor, čeprav igra tu in tam tudi razrada in domišljavost o zlatih gradovih v Hispaniji veliko ulogo. Tudi jaz nisem poseben prijatelj izseljevanja, na vsak način sem pa nasprotnik vsakemu metodičnemu izseljevanju. Vendar je potreba, da vprašanje o izseljevanju v Egipt še natančneje pretrsemo. (št. 15)

Nato se loti »črne knjige naše slovenske naselbine«. Zavzeto in na dolgo spregovori o »glavni težkoči naših služkinj v Egiptu« – »čifutskih mešetarjih«:

Glavna težkoča naših služkinj v Egiptu je nekaj goriških in tržaških Lahov, skoro vsi čifuti,¹⁰ ki že dolga leta izkoriščajo tisoče naših služkinj v Egiptu. Ti imajo mešetarije za službe, nameščajo jih z goljufijo komaj došle iz domovine tudi v kraje, o kojih je bolje, da molčim. Mlado dekle, ki ne pozna goljufivca, gre nevede v propast in mora še za svojo pogubo drag denar plačati čifutski pijavki. Vse te pijavke govorijo tudi nekako laško-slovensko mešanico, kar je za novo došle še nevarnejši, ki rade sledijo »očetovski govorečemu prijatelju«, ki jih slovenski kliče in vabi s seboj. Ta trgovina je že nebroj slovenskih deklet spridila. Ko pride mlad gospodič, Grk, jutroviski čifut, Egipčan ali tudi druge narodnosti k temu čifutskemu mešetarju, mu je treba samo z očmi zamežikati in zastopijo se. – Mešetar gre, ako nima »blaga« v zalogi, hitro iskat kako lepoticco. »Glej prijateljca«, jej pravi, »hočem ti dobro, dobil sem ti dobro hišo, poštene ljudi, le pojdi tja!« Ako nevedno dekle še sliši, da bo dobilo visoko plačo, ne bo so dolgo obotavljalo, gre in previdi goljufijo šele, ko je navadno že prepozno. – Ti mešetarji imajo tudi večja stanovanja, kjer dekleta stanujejo ter dobivajo hrano za drag denar, predno jim dojde kaka služba. Vsak avstrijski parobrod, ki pride iz Trsta v Aleksandrijo, pazno pričakujejo te pijavke ali pa njih agentje. Kot sršeni se vsujejo na došle Slovenke, prigovarjajo jih, vabijo jih s sladkimi, neresničnimi obljubami, da boj postane dostikrat tako hud, da so ti mešetarji med seboj na parobrodu stepejo, tako, da mora policija pomiriti nemirne čifutske duhove. Ta vojska velja osobito lepim dekletom, grdim in starejšim se navadno ni treba braniti, ker ne najdejo »očetovskih prijateljev«. (št. 15)

Pečnikova preokupacija s »čifutskimi mešetarji« sugerira, da moramo njegovo pisanje razumeti tudi v širših kulturnih in družbenih okvirih. Ena od velikih skrbi buržoaznih reformatorjev širom Evrope, ki jo Judith Walkowitz (2001: 247) v primeru Velike Britanije označi za pravo »kulturno paranojo«, je bila namreč od konca 19. stoletja trgovina z belim blagom ali, kot jo imenuje Pečnikov sodobnik in tudi sam avtor serije člankov o slovenski naselbini v Egiptu, Andrej Gabršček, »kupčevanje s človeškimi mesom« (glej Mlekuž 2015).¹¹ Aktivisti, ki so se borili proti trgovini z belim blagom, so oblikovali

10 Čifut je slabšalni izraz za pripadnika židovskega naroda. Uporablja se tudi kot sopomenka za stiskača, oderuha, goljufa (pogosto kot psovka).

11 Andrej Gabršček je bil rodoljub, časninar, tiskar, založnik, eden od vodilnih slovenskih politikov v avstrijskem primorju (član političnega društva Sloga, predsednik Izvršnega odbora liberalne Narodnonapredne stranke in še bi lahko naštevali) (glej Marušič 1985). Februarja 1907 je za tri tedne odpotoval »po važnih opravilih v Egipt«, o katerih se je v časopisu *Soča* razpisal po treh letih (glej Mlekuž 2015).

odmevno propagandno kampanjo. Z objavo številnih letakov in publikacij so prikazovali to trgovino v najbolj umazanih in najpoltenejših barvah. Kot piše Francesca Biancani (2014: 119): »Nesrečne ženske in prevarana neumna dekleta, predvidoma dejanski primerki ›šibkih‹ žensk in spodobnosti ter morale delavskega razreda, so se spremenile v simbol nevarnega političnega in družbenega nereda.«¹² Pečnik v nadaljevanju tudi podrobno, v štirih točkah, predlaga, kako »iztrebiti omenjene mešetarje, ničvredne izmečke čifutskega plemena«. ¹³ Navkljub sočnemu jeziku, ki bi mu dandanes očitali rasizem, šovinizem, antisemitizem, ki je bil v takratni slovenski javni debati uporabljen brez zadržkov (glej Vodopivec 2006: 125),¹⁴ pa je Pečnikov odnos do aleksandrink in aleksandrinstva bolj pozitiven in manj moralističen kot v sočasnem katoliškem pa tudi v nekoliko manjši meri liberalnem tisku (glej Mlekuž 2015)

»DA ZABELEŽIM I SVETLE STRANI«

Aleksandrinstvo je bilo do prve svetovne vojne v slovenskem časopisju zelo pogosto deležno moralnega obsojanja in grajanja. Katoliški diskurz je izseljevanje žena obsojal predvsem zato, ker je poguba za vero, družino in dom, za liberalni diskurz pa je žensko izseljevanje pomenilo nevarnost za čistost in častitost naroda (glej Mlekuž 2015).¹⁵

Pečnikova glavna ali vsaj ena od glavnih skrbi v izvirnem dopisu je (narodno zavedna) ženska, ki je v tujem, mestnem okolju v veliki nevarnosti, da uide z narodnega sita. A vendarle, njegovega pisanja in odnosa do aleksandrink ne pojasnimo, če ga opišemo le kot rodoljuba, ki trosi rodoljubne moralno-kategorične pozive in zahtevke:

To bi bila črna knjiga naše slovenske naselbine. Da sem nepristranski, treba mi bo, da končam s tem, da zabeležim i svetle strani. Dekleta, ki znajo pravočasno uiti nevarnosti od strani mešetarjev, so poštene in marljive, – in reči moram na čast naši naselbini, da jih bo dobra polovica. Naša ženska mladež, ki služi po Trstu in Gorici, je

12 Več o trgovini z belim blagom in cvetoči prostituciji v cvetočem Egiptu od konca 19. stoletja glej Biancani (2014).

13 Aleksandrinke so bile predmet številnih pobud, akcij oz. organizacij, usmerjenih v njihov nadzor, zaščito, pomoč. Društvo Sloga, ki je bilo leta 1895 ustanovljeno v Aleksandriji in ga je leta 1898 nasledilo društvo Slovenska palma ob Nilu, je bilo, kot je zapisal njegov član, pater Benigen Snoj, »moško društvo«, ustanovljeno za to, da bi tudi v Egiptu prebudilo narodno zavest in da bi varovalo »duševne, narodne in gmotne koristi svojih udov«. Franciškan Benigen Snoj, ki je služboval v Egiptu med letoma 1901 in 1911, je leta 1902 ustanovil Krščansko zvezo Slovenk. Od leta 1908 so v Aleksandriji delovale tudi mariborske šolske sestre, ki so se posvetile predvsem vzgoji otrok slovenskih migrantk (Makuc 1993: 45; Verginella 2011: 157; Kalc 2013). Ob tem je treba omeniti še avstrijsko bolnišnico princa Rudolfa, v kateri so se izseljenci lahko zdravili na račun zdravstvenega skrbstva njihovih izvornih občin, in brezplačno zdravniško ambulanto, ki jo je v Aleksandriji vodil Karol Pečnik. Za zaščito pred zavajanjem v prostitucijo in drugimi oblikami izkoriščanja, ki so dekletom pretile na poti v Egipt, so poleg tržaške pristaniške policije skrbeli aktivisti Lige proti trgovini z dekleti in druge organizacije za pomoč izseljenkam. Trst je kot pristanišče slovel kot razuzdano mesto in je bil od konca 19. stoletja, ko je vprašanje t. i. trgovanja z belim blagom vse glasneje odmevalo v javnosti, pogosto asociiran s tem pojavom. Osebe organizacij za zaščito deklet je zato skrbno bdelo nad migrantkami in morebitnimi zvodniki na tržaški železniški postaji in v pristanišču ob odhodih parnikov. Slovenske šolske sestre in od leta 1912 tudi člani omenjenih organizacij so s posebnimi razpoznavnimi znaki pričakali migrantke in jim bili na voljo tudi ob prihodu v Aleksandrijo (Kalc 2015; Wingfield 2011).

14 Slovenski antisemitizem je bil produkt tradicionalnega krščanskega antisemitizma, protijudovskih gesel avstrijskih krščanskih socialcev in strahu pred prehitro meščansko preobrazbo slovenskega prostora. Slonel pa je tudi na prepričanju, da so Judje tesno povezani z nemškimi liberalci in nespravljivi nasprotniki slovenstva. Čeprav Judov, vsaj v večjem številu, na slovenskem ozemlju ni bilo, so protisemitski besednjak neprikrito uporabljali v obeh slovenskih meščanskih strankah (Vodopivec 2006: 125).

15 Glavna razlika med klerikalci in t. i. liberalci (Peter Vodopivec zastavlja vprašanje, kako »liberalni« so bili v resnici slovenski »liberalci«) je bila v sedemdesetih letih 19. stoletja in deloma tudi pozneje poleg vprašanja klerikalizacije slovenske politike tudi angažiranost zagovarjanja narodnih stališč. Liberalci so bili v primerjavi s klerikalci radikalnejši v uresničevanju narodnega programa (Vodopivec 2006a: 17).

tam veliko bolj spridena kot tu v Aleksandriji kljub vsem mešetarijskim spletkam. Nevarnost, da se pridno dekle spridi, je tu v Aleksandriji veliko manjši kot v Trstu in Gorici. »Soldataščoljna« tu ni dobiti, ker ti so Arabci-mohamedanci ali pa Angleži, isto tako ni zapeljivcev v obliki delavcev itd., ker i ti so Arabci moslimi. Istotako moram z veseljem zabeležiti, da povsod slovenski govorijo in se svojega jezika ne sramujejo, da so celo ponosne, da so Slovenke. Stvar je namreč ta. – Italijanska kolonija v Egiptu, ki se peča ponajveč s temnimi, zakotnimi obrtni, je tu jako zaničevana. Pri Arabcih pomeni beseda »italijan« skoro »lopov«. Seveda se vsaka sramuje, če bi imela za Italijanko veljati, medtem, ko so Slovani, ki imajo močno oporo na Francozih, čislani. Da dostikrat se dogodi, da pomaha kak pofurlanjeni Slovenec iz Trsta ali Gorice v Aleksandrijo, a tu se mahoma spremeni iz fanatičnega Laha v Slovenca. Vašim prenapetežem v Gorici bi tedaj tudi ne škodilo, ako bi jih poslali na sprehod preko morja, da vidijo tukaj »glorijo italijansko«. Veliko naših deklet je tukaj, ki se naučijo prav dobro in francozki, arabski in angleški, a vendar ostanejo pri vsem tem Slovenke. (št. 15)

Pečnikovi dopisi so torej narodnozavedno čtivo in sodijo v čas (konec 19. stoletja), ko so se nacionalne elite (za oz. z njimi pa tudi vsi preostali pripadniki naroda) zavzemale za jasno in nedvoumno nacionalno razmejitve – na številnih, zelo različnih področjih (spomnimo se le ekonomskih bojkotov nacionalnih nasprotnikov oz. klica »svoji k svojim«). Pozivi oz. težnje k nacionalni diferenciaciji so se kazale tudi v spolnih imperativih oz. spolni ideologiji, saj, kot pravi Svetlana Slapšak (2000: 106), »ženske so telo, na katerem je mogoče ideologijo najbolje, najvidneje in najprepričliveje udejanjiti, pa naj gre za oblikovanje, služenje ali kaznovanje«. Z besedami Marte Verginelle (2003: 73): »Za nacionalne voditelje in njihove glasnike je krepkost žensk, ki so prestopale meje narodnega telesa, postala nadvse vprašljiva, z njo pa tudi njihova sposobnost ohranjanja čistosti naroda.« Za narodno čuteče može, ki so izkazovali skrb za čistost in častitost naroda, so nevarnost, grožnja nacionalni skupnosti predstavljale ženske, ki so prihajale in prehajale v tuje nacionalno okolje. Takšno tuje nacionalno okolje je bil seveda tudi Egipt, a po Pečnikovem mnenju manj nevaren od Trsta ali Gorice:

»Primorski List« je prinesel nedavno sestavek pod imenom: »Ne v Aleksandrijo!« Jaz kot dober poznavalec egiptovskih razmer se ne morem povsem strinjati z onim sestavkom. V Trstu in Gorici se primeroma veliko več deklet spridi kot v Aleksandriji, a pri vsem tem se tam še »pofurlanijo« na sramoto slovanskemu imenu. Da nam Bog da, da iztrebimo tukaj čifutske mešetarje, potem bom naravnost sledeče svetoval: Ne pošiljajte služiti slovenskih deklet v Trst in Gorico, pač pa v Egipt, ker si tukaj več prislužijo, manj spridijo – in ostanejo – Slovenke! Lansko leto je veliko Slovenk odpotovalo za časa kolere. Precej mest je praznih, kjer iščejo slovenske služabnice. Za tiste, ki so namenjene iti v Trst služiti, bi gotovo boljši kazalo, da pridejo v Egipt, seveda le, ako se oklenejo društva »Sloge«. To je moje nevažno mnenje. (št. 15)

V družbi druge polovice 19. stoletja, ki je razmišljala vse bolj oz. povsem nacionalno, je torej dobilo (ne) častno obnašanje žensk (ki je bilo seveda v veliki meri povezano z ohranjanjem čistosti krvi) novo težo. Kot piše Marta Verginella (2006: 16), nacionalno zamišljena družba od žensk ni pričakovala, do bodo s spolno vzdržnostjo ohranjale le čistost svojega telesa in častitost družine, temveč tudi čistost in častitost nacionalne skupnosti, ki so ji pripadale. Nečastno obnašanje mater, sester, žena in hčera je v času vse bolj nacionalno čuteče družbe začelo ogrožati bit naroda in zmanjševati sposobnosti kljubovanja nacionalnemu vplivu. Ženske, ki so prestopile nacionalne meje in zahajale v tuje okolje [...], so pome-nile grožnjo narodnega odpadništva.¹⁶ Ali, kot ugotavlja Barbara Henks (2001: 228) za nemške gospodinjske pomočnice na Nizozemskem: »Dekleta brez starševskega nadzora so bile stalno izpostavljene skušnjavam, ki niso bile nevarne le zanje, temveč tudi za javno moralo in ugled nemške ženske v tujini.«

»Breme reprezentacije« kolektivne identitete in usode, ki pade na ženska ramena, je povzročilo [...] konstrukcijo žensk kot nosilk časti skupnosti« (Yuval-Davis 2009: 73). Lahko bi rekli, da ženske s

16 Za širši konceptualni in zgodovinski okvir v tej smeri glej Yuval-Davis (2009).

svojim primernim vedenjem utelešajo črto, ki označuje meje skupnosti.¹⁷ Čast, povezana s čistostjo narodnega telesa, je ženskam nalagala, da bodo z ohranjanjem čistosti svojega telesa branile ne le čast družine, temveč tudi čistost in čast lastne narodne skupnosti. Ti procesi oz. imperativi so bili še intenzivnejši na narodnostnih obrobjih (glej Testen 2010: 47).

»NE V ALEKSANDRIJO!!«

Nepodpisani sestavek v dveh delih Ne v Aleksandrijo!! v katoliškem *Primorskem listu*¹⁸ (10. 5. 1987, št. 14, str. 66–67 in 20. 5. 1987, št. 16, str. 74), ki ga omenja Pečnik, prinaša moralistično-obteževalni diskurz, ki je odmeval v katoliško navdahnjenih besedilih tedanjega časa (glej Vodopivec 1994; Mihurko Poniž 2009 idr.). Prizadevanja cerkvenih in posvetnih oblasti, da bi ženske opustile pridobitne dejavnosti in se posvetile izključno »družinskim poslom« (gospodinjenju in vzgoji otrok), je bil opazen vsepovsod na slovenskem podeželju. V drugi polovici 19. stoletja so si pisci krščanskih moralnih podukov prizadevali za zelo strogo delitev med spoloma in zaprtje žensk med stene domov. Prestop hišnega praga je bil velika grožnja moralni integriteti družine, ženska samostojnost pa kot začetek ženske prevlade in na glavo postavljen svet (Verginella 2006: 12). V drugem stavku tega moralističnega spisa, ki odločno nasprotuje kakršnikoli samostojnosti žensk, beremo: »To izseljevanje pa škodi v družinskem in moralnem oziru toliko, da jo moramo vsi obsojati. Pravega zakonskega življenja si namreč ne moremo misliti brez moža in žene, katera sta enega duha in enega srca« (št. 14).

Do obdobja moderne – začetka devetdesetih letih 19. stoletja so v slovenski javni debati povsem dominirala besedila, v katerih so se avtorji, največkrat s katoliškim pedigrejem, »čutili priklicane z ne malo mizoginije in nestrpnosti oštetih ženske, ki niso sledile večnim zapovedim, in posvariti vso javnost pred naraščajočim zlom, ki ga predstavljajo samovoljne in premalo pokorne sodobnice« (Mihurko Poniž 2009: 8). V to skupino samovoljnih in premalo pokornih žena sodijo tudi aleksandrinke:¹⁹

... moramo mi v domovini radi žalostnih razmer, katere povzročajo izseljevanje v Aleksandrijo svariti: ne v Aleksandrijo! Delajmo v tem oziru složno! Kažimo povsod rane in nevarnosti nesrečnega izseljevanja, a vi gospodje v Aleksandriji podprite nas, da bodo imeli skoraj vsi možje doma svoje žene, otroci svoje matere, starši svojo hčere! (št. 15)

Za katoliške pisce je bila prvenstva naloga žensk, kot nam sugerira tudi zgoraj citirani zaključek tega moralističnega spisa, reproduktivna. Zapis v katoliškem tisku so v tem obdobju poveličevali materinsko vlogo in poudarjali, da je zanemarjanje materinskih dolžnosti največji greh. Dobra mati se je v korist družine, moža in otrok odpovedovala svojim interesom in ambicijam, vsakršno udejstvovanje zunaj doma je tako pomenilo zanemarjanje materinskih²⁰ in družinskih dolžnosti (Mihurko Poniž 2009: 165).

17 Primerov, ki kažejo na to, je veliko (glej Yuval-Davis 2009: 72–74). Spomnimo se recimo le britja glav žensk, ki so prijateljemale z nacističnimi okupatorji med drugo svetovno vojno.

18 *Primorski list* je začel leta 1893 izhajati v Trstu, z drugim letnikom je odšel v Gorico, kjer je izhajal do leta 1914. Sledil je načelom prvega slovenskega katoliškega shoda (Marušič 1987: 228).

19 Prizadevanja cerkvenih oblasti, da bi ustavile ali vsaj omejile žensko migracijo v Egipt, seveda niso bile omejene le na časopisne pridige in moraliziranje. Vikar Janez Fiegl iz Bilj se je npr. leta 1871 obrnil na goriški nadškofjski ordinat, da bi preprečil odhod petdesetih žena iz domače fare v Egipt. Na nadrejene je apeliral, naj posežejo pri posvetnih oblasteh, saj bo z odhodom farank ogroženo »njihovo fizično in moralno življenje« in »moralno življenje« preostalih krajanov in krajanov (Makuc 1993: 23–24).

20 Materinski kult je bil v slovenski družbi tako močan, da ga še napredne publicistke niso postavile pod vprašaj. »Materinstvo, ki se realizira predvsem v odpovedovanju lastnim željam in stremljenju k idealom marijanskega kulta, predstavlja enega izmed temeljev skonstruirane ženskosti v 19. stoletju in zaznamuje še danes recepcije ženskosti« (Mihurko Poniž 2009: 56, 57). Za širše dimenzije povezav med materinstvom in narodnostjo glej Yuval Davis (2009).

Seveda pa poziv Ne v Aleksandrijo!! bržkone ne odraža samo odklonilnega odnosa do ženskega izseljevanja, ampak tudi povečini v javni debati negativen odnos do izseljevanja nasploh. Lahko ga beremo kot parafrazo »klica mnogih« v avstrijskem obdobju: »Ne v Ameriko!« (glej Drnovšek 2010).²¹A to ni jezik, ki ga govori Pečnik, čeprav ga povsem, kot bomo videli v nadaljevanju dopisov, ne zanika.

»NE V MESTA!«

Pečnik naslednji dopis začne z obžalovanjem, da je prišel »v skriž s ›Primorskim listom«, toda, kot pravi, »[r]jesnici in dejstvom ne gre v obraz biti«:

Moj zadnji dopis ni imel namena, da žali rodoljubna srca v domovini. Nasprotno, moja odkritosrčna želja je, da delujemo Slovenci Aleksandrinca in sobratje ono stran sredozemskega morja v popolni slogi, da delujemo vzajemno, in kar se tiče nas kolonijalcev, oziraje se na želje, ki nam dohajajo iz domovine. [...] »Pr. List« naglašaja, da škoduje izseljevanje v Aleksandrijo goriškim Slovincem v označenih ozirih. Res je to; ali ne bomo jednostranski!! Jaz sem v zadnjem dopisu pred vsem le naglašal, da ima Trst veliko več nevarnostij za naša kmečka dekleta kot Aleksandrija. Jaz poznam dobro razmere slovenskih služkinj v Trstu, – in tudi tukajšnje aleksandrijske. Pri svoji trditvi, da so Slovenke v Aleksandriji v verskem, narodnem, socialnem in moralnem oziru na boljšem, veliko na boljšem nego v Trstu, ostanem. Resnici in dejstvom ne gre v obraz biti. (št. 24)

Če je v članku Ne v Aleksandrijo!! podčrtan predvsem strah pred zanemarjanjem družinskih in materinskih dolžnosti (ter s tem pred moralno in versko pogubo) aleksandrink, je pri Pečniku v ospredju bojazen pred narodnim »spridenjem«, ali še nekoliko širše zastavljeno: skrb za narod – »rodoljubnost«. Za takšnega – »rodoljubnega« – se v nadaljevanju članka izkaže tudi njegov »kmetoljubni« klic »Ne v mesta!«:

Ne v mesta! – to je kmetoljubni klic, in k temu klicu želim rodoljubnim nastojanjem doma vso srečo! Da bi na Slovenskem ne prišlo do tega, kar je dandanes v nekaterih obrtnih okrajih na Angleškem in Francozskem že žalostna resnica, – razdrt in rijast plug! (št. 24)

Kot je pokazala Barbara Henkes (2001: 233–34) na primeru analize besedilnih reprezentacij nemških služkinj na Nizozemskem, mesto nič več ne označuje civilizacije in kulture, temveč amoralnost, dežela pa postane sinonim za nedolžnost in avtentičnost. Pečnikove dopise kot tudi drugo pisanje o aleksandrinkah in izseljevanju nasploh, ki so svarili pred nevarnostjo mest, je torej bržkone treba razumeti tudi v kontekstu povečane mobilnosti in urbanizacije v drugi polovici 19. stoletja, ki ni prinesla le upanja in uresničila pričakovanj prebivalstva, temveč je povzročila strah pred neznanim, prehitro se spreminjajočim. V nasprotju s stabilnim in z varnim ruralnim okoljem mesto predstavlja nevarnost, predvsem za mlade ženske in dekleta. Pečnik je to nevarnost videl predvsem v tem, da v mestnem okolju dekleta uidejo z narodnega sита, da se »spridijo na sramoto slovanskemu imenu«.

Pečnikov klic »Ne v mesta!« je bržkone predvsem klic narodnih meščanskih elit (od katerih so se mnogi, tako kot Pečnik, sami preselili v mesta), ki so romantično povzdigovale kmeta in kmečko življenje. Kot piše v svojih spominih Pečnikov sodobnik Franjo Šuklje (1929: 14): »Kar je prišlo s kmetov, je bilo brez izjeme slovenskonarodno.« Kmečko je, kot pravi Božidar Jezernik (2013: 138), postalo narodno, narodno pa je bilo sinonim za dobro in lepo. Podeželje je pomenilo stabilnost, v nasprotju z nenehno spreminjajočim se mestom, ki je bilo v očeh nacionalistov premalo narodno zavedno in pogosto preveč odprto za tujo kulturo.

²¹ *Ne v Ameriko! Povest Slovincem v poduk* (1983, Katoliška bukvarna v Ljubljani) je delo pripovednika, dramatika in satirika Jakoba Alešovca (1842–1901), ki zelo negativno slika izkušnje slovenskih izseljencev v ZDA.

Radi se pridružimo i mi Aleksandrinci rodoljubnemu klicu: »Ne v mesta! – in po tem takem tudi: Ne v Aleksandrijo!« Ali kaj nam začetil? Govorim o ravno prošlih letih. Čim bolj se je svarilo po časopisih in govorilo proti izseljevanju v Aleksandrijo, tim več jih je dohajalo. Prav iz srca mi je pisal »Pr. List« o zakonskih ženah. Na vsak način bo treba kaj storiti proti brezvestnemu in sramotnemu izseljevanju zakonskih žen, ki puščajo ognjišče, moža in otroke, da služijo tukaj kot dojilke. Ravno te žene dojilke se dostikrat prav neredno obnašajo in neugodno vplivajo na dekleta. Te so pravi »nebodi-jihhtreba« tukajšnjih slovenskih služkinj. Nam tukaj to stran morja ne gre raziskovati vzrokov tem žalostnim pojavom, ni v naši moči, da bi vtem kaj zdatnega pripomogli, to delo čaka rodoljube v domovini. (št. 24)

Dopis, ki priča, da tudi Pečniku ni bil povsem tuj moralistični katoliški diskurz, se konča z naslednjimi besedami urednika takratne liberalne *Soče*, prav tako »rodoljuba« Andreja Gabrščka: »(Kdo naj z veseljem ne pritrdi besedam rodoljubnega g. dr. Pečnika? Menda vsakdo; Rojaki, pojdimo na roko rodoljubom v Aleksandriji! – Uredn.)«

Pečnikova rodoljubnost se kaže tudi v zadnjem dopisu, v katerem spregovori o širšem vprašanju izseljevanja Slovencev:

»Mi hočemo biti odkritosrčni, verni Avstrijci –, a pri tem vendar odločni Slovenci – to je bil naš klic, katerega niso hoteli imeti, kajti mnenje naših konzulatov je, da more biti Avstrijec izvan Evrope le Nemeč, Mažar in morda k večjemu še Poljak ali pa Furlan in Lah.

Če tedaj izseljenci naši od konzulatov nimajo pričakovati ni najmanjše pripomoči, so razbit brod v valovih tujega morja in so – v drugem zarodu gotovo že potujčeni! (št. 26)

Egipt v tem razmišljanju oz. skrbi za »potujčevanje« predstavi kot najprimernejšo destinacijo slovenskega izseljevanja, saj se v primerjavi z Južno ali s Severno Ameriko ni bati, da bi »se Slovenci tu »po-arabčili«. Predlaga celo »kako vas med Jafo in Jeruzalemom za mal denar pokupiti in poseliti jo s Slovenci« (št. 26).

Pečnikovo dopisovanje za *Sočo* se z Izvirnim dopisom iz Aleksandrije ne konča. V naslednjem letu je objavil serijo člankov z naslovom Slovenci in mednarodni promet, v katerih je med drugim vabil slovenske obrtnike (zlasti mizarje) v Egipt. Zelo podrobno je predstavil tudi poslovne možnosti in celo nekakšen »poslovni plan«, kot imenuje »mizarske izvozne zadrug«. Tudi tu izkaže svojo narodno čutečnost, saj razmišlja predvsem o »tem, da se otrese radikalno lahenskega vpliva«, vpliva *dei nostri gentili disinteressati protettori*, oz. o »samostojni slovenski trgovini« (št. 3, 11. 1. 1898, str. 1–2).²²

ZAKLJUČEK

Pečnikov odnos do izseljevanja ni *a priori* negativen in v nasprotju z drugim takratnim časopisnim ukvarjanjem z aleksandrinkami, moralno obtoževanje pri njem ni v prvem planu. A Pečnik je tudi ali predvsem otrok svojega časa. Njegovo pisanje o aleksandrinkah in aleksandrinstvu razkriva številna takratna vprašanja in dileme: izseljevanje, udejstvovanje žensk zunaj družinske sfere in njihovo emancipacijo, urbanizacijo in še kaj. Na vse te pojave gleda v veliki meri skozi optiko rodoljubja, skozi očala skupnosti, ki je razmišljala vse bolj ali povsem nacionalno in ki se je prepoznavała v konceptu narodne čistosti in čistosti. To je namreč po vsej Evropi čas prevlade narodnih gibanj in nacionalnih ideologij (glej npr. Hobsbawm 2007: 4. poglavje), v slovenskem primeru pa tudi čas realističnih občutenj narodne ogroženosti in strahu pred germanizacijo in italianizacijo (glej npr. Melik 1970). Narodnost je postala najvišji moralni imperativ. Skozi takšno optiko je tako videti njegov za konec 19. stoletja izvorni odziv na

²² Časopisni članki so istega leta izšli ponatisnjeni v knjigi *Slovenci in mednarodni promet: Migljali iz Egipta slovenskim rodoljubom v domovini* (Gorica, Goriška tiskarna A. Gabršček).

aleksandrinstvo – »Ne pošiljajte služiti slovenskih deklet v Trst in Gorico, pač pa v Egipt, ker si tukaj več prisluzijo, manj spridijo – in ostanejo – Slovenke!« – bolj razumljiv, manj izviren. Njegova glavna preokupacija v dopisu je narodno zavedna ženska, ki je v tujem, mestnem okolju v veliki nevarnosti, da uide z narodnega sita. Pečnik je bil torej, kot razkriva s svojim pisanjem, goreč rodoljub, zaveden in dejaven pripadnik skupnosti, ki je razmišljala predvsem ali povsem nacionalno.²³

Pečnikovi dopisi kažejo na to, da so ženske v stiku s tujerodnim elementom predstavljale potencialno nevarnost kontaminacije naroda in so bile pomemben element zamišljanja naroda (glej tudi Verginella 2006; Testen 2013). Če si zelo svobodno pomagamo z besedami Mary Douglas (2010), z delom v tujerodnih okoljih so bile žene in dekleta na mejah meje narodnega telesa – s tem so predstavljale grožnjo, nevarnost narodni čistosti. Aleksandrinke so torej s svojim (ne)primernim vedenjem utelešale črto, ki označuje meje narodne skupnosti. In ta utelešena črta narodne skupnosti uokvirja izvorni dopis slovenskega zdravnika v Egiptu, rodoljuba Karola Pečnika.

LITERATURA

- Bade, Klaus J. (2005). *Evropa v gibanju: Migracije od poznega 18. stoletja do danes*. Ljubljana: Založba *cf.
- Baskar, Bojan (2013). Spremnja študija. Od aleksandrink do Aleksandrije. *Dediščina aleksandrink in spomini njihovih potomcev* (avtorica Daša Koprivec). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 135–152.
- Biancani, Francesca (2014). International Migration and Sex Work in Early Twentieth-Century Cairo. *A Global Middle East: Mobility, Materiality and Culture in the Modern Age, 1880–1940* (ur. Liat Kozma, Cyrus Schayech, Avner Wishnitzer). London: I. B. Tauris, 109–133.
- Drnovšek, Marjan (2004). Izseljenke v očeh javnosti. *Ženske skozi zgodovino: Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev* (ur. Aleksander Žižek). Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 383–393.
- Drnovšek, Marjan (2007). Krekova vestfalska pisma: Versko-moralni, narodno-kulturni in politični pogledi in izseljenstvo. *Dve domovini / Two Homelands* 26, 75–96.
- Drnovšek, Marjan (2010). *Izseljevanje, »rakra« slovenskega naroda*. Ljubljana: Nova revija.
- Fischer, Jasna (1984). *Čas vesolniga socialnega punta se bliža: Socialna in politična zgodovina delavskega gibanja v Ljubljani od začetkov do leta 1889*. Ljubljana: Krt.
- Geertz, Clifford (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books.
- Hobsbawm, Erich (2007). *Nacije in Nacionalizem po letu 1780: Program, mit in resničnost*. Ljubljana: Založba *cf.
- Hroch, Miroslav (2000). *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*. New York: Columbia University Press.
- Jezernik, Božidar (2013). *Nacionalizacija preteklosti*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kalc, Aleksej (2011). Aleksandrinke: Izstopajoči pojav na kompleksnem migracijskem prizorišču. *Le rotte di Alessandria / Po aleksandrijskih poteh* (ur. Franco Pero, Patrizia Vascotto). Trst: Edizioni Università di Trieste, 199–219.
- Kalc, Aleksej (2013). Vidiki razvoja prebivalstva Goriške-Gradiške v 19. stoletju in do prve svetovne vojne. *Acta histriae* 21/4, 1–24.
- Kalc, Aleksej (2014). Žensko priseljevanje in zaposlovanje v Trstu na prelomu 19. in 20. stoletja. *Dve domovini / Two Homelands* 40, 11–22.

²³ Seveda ostaja neodgovorjeno vprašanje, kako so bralci brali ta besedila oz. kako, v kakšni meri so se jih te reprezentacije aleksandrinstva sploh dotaknile? Iz časopisnih besedil ne moremo izvedeti, kaj se je dogajalo v glavah ljudi – celo če so to najzvestejši in najposlušnejši bralci. A to je že tema za članek z drugim naslovom.

- Kalc, Aleksej (2015). Migration Movements in Goriška in the Time of Aleksandrinstvo. *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik). Göttingen: V & R unipress, 49–72.
- Koprivec, Daša (2006). Aleksandrinke – življenje v Egiptu in doma. *Etnolog* 16, 97–115.
- Koprivec, Daša (2008). Egiptovski otroci in njihove varuške aleksandrinke. *Etnolog* 18, 167–186.
- Koprivec, Daša (2009). Pričevanja otrok aleksandrink o življenju v Egiptu v prvi polovici 20. stoletja. *Etnolog* 19, 99–116.
- Koprivec, Daša (2011a). Podoba aleksandrinke dojilje. *Historični seminar* (ur. Katarina Šter idr.). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 55–73.
- Koprivec, Daša (2011b). *Migracije otrok aleksandrink od tridesetih do šestdesetih let 20. stoletja. Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje: Kulturnozgodovinski vidik* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 43–52.
- Koprivec, Daša (2013). *Dediščina aleksandrink in spomini njihovih potomcev*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Makuc, Dorica (1993). *Aleksandrinke*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Marušič, Branko (1988). Slovenski periodični tisk na Goriškem. *Jadranski koledar 1987*. Trst: ZTT, 223–232.
- Marušič, Branko (1985). *Primorski čas pretekli: Prispevki za zgodovino Primorske*. Koper itd.: Lipa itd.
- Melik, Vasilij (1970). O razvoju slovenske nacionalno-politične zavesti 1861–1918. *Zgodovinski časopis* 1/2, 38–50.
- Mihurko Poniž, Katja (2009). *Evine hčere: Konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902*. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici.
- Mihurko Poniž, Katja (2011). Reprezentacije aleksandrink v prozi Marjana Tomšiča. *Dve domovini / Two Homelands* 34, 47–62.
- Miklavčič Brezigar, Inga (2003). Od Goriške do Afrike v spomin na aleksandrinke. *Zgodovina v šoli* 12/1–2, 26–31.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2014). Pomen biografske metode za re-kreacijo spomina na ženske delovne migracije iz Goriške. *Dve domovini / Two Homelands* 40, 23–34.
- Milharčič Hladnik, Mirjam (2015). Trans-Mediterranean Women Domestic Workers: Historical and Contemporary perspectives. *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik). Göttingen: V&R unipress, 11–38.
- Mlekuž, Jernej (2015). The Newspaper Images of Aleksandrinke and the National Imagination. *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik). Göttingen: V&R unipress, 173–194.
- Nežmah, Bernard (2012). *Časopisna zgodovina novinarstva: Na Slovenskem med letoma 1797–1789*. Ljubljana: Študentska založba.
- Pah.[or], M[ilan] (1998). Soča [geslo]. *Enciklopedija Slovenije*, 12 zvezek (ur. Marjan Javornik). Ljubljana: Mladinska knjiga, 133.
- Slapšak, Svetlana (2000). *Ženske ikone 20. stoletja 1*. Ljubljana: Urad za žensko politiko.
- Škrj, Katja (2009). Komaj sem čakala, da zrastem in postanem aleksandrinke: Demitizacija aleksandrink. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 143–189.
- Šuklje, Fran (1929). *Iz mojih spominov*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.
- Testen, Petra (2010). *Hišne pomočnice – žensko delo v mreži narodnih in socialnih odnosov na Goriškem v 19. in 20. stoletju*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani [doktorska disertacija].

- Testen, Petra (2013). Služkinje kot del slovenske narodne skupnosti na Goriškem ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja. *Eliminacionizem in emancipacija: Zbornik razprav* (ur. Igor Grdina). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 45–61.
- Verginella, Marta (2006). *Ženska obrobja: Vpis žensk v zgodovino Slovencev*. Ljubljana: Delta.
- Verginella, Marta (2011). Aleksandrinke med mitom in resničnostjo. *Le rotte di Alexandria / Po aleksandrijskih poteh* (ur. Franco Pero, Patrizia Vascotto). Trst: Edizioni Università di Trieste, 163–176.
- Vodopivec, Peter (1994). Kako so ženske na Slovenskem v 19. stoletju stopale v javno življenje: Prispevek k zgodovini žensk v slovenskem prostoru (1848–1900). *Zgodovina za vse: Vse za zgodovino* 1/2, 30–44.
- Vodopivec, Peter (2006). *Od Pohlinove slovnice do samostojen države: Slovenska zgodovina od konca 18. stoletja do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.
- Vodopivec, Peter (2006a). *O gospodarskih in socialnih nazorih na Slovenskem v 19. stoletju*. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino.
- Žnidaršič Žagar, Sabina (2012). Komparativni problemi avstrijske statistike, s posebnim poudarkom na statistiki dela. *Prvi moderni popis stanovništva u Istri / Il primo censimento demografico moderno in Istria / Prvi moderni popis prebivalstva v Istri* (ur. Aleksej Kalc). Koper: Histria Editiones, 295–320.
- Walkowitz, Judith (2001). *Prostitution and Victorian society: Women, class, and the state*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
- Wingfield, Nancy (2001). Destination: Alexandria, Buenos Aires, Constantinople: "White-Slavers" in Late Imperial Austria. *Journal of the History of Sexuality* 20/2, 291–311.
- Yuval-Davis, Nira (2009). *Spol in nacija*. Ljubljana: Sophia.

SUMMARY

ALEKSANDRINKE AS THE CARRIERS OF HONOUR OF NATIONAL COMMUNITY IN THE KAROL PEČNIK'S POST FROM EGYPT (1897)

Jernej MLEKUŽ

The paper examines a letter by physician Karol Pečnik from Alexandria, which was published in three issues of the Goriška newspaper *Soča* in 1897 and focuses to a great extent on Slovenian emigrants in Egypt, the so-called *aleksandrinke* – women and girls primarily from the Goriška region who migrated before and after the First World War to what was at the time the cosmopolitan city of Alexandria, where they worked as nannies, maids, au pairs and wet nurses. Pečnik's attitude towards migration is not *a priori* negative, and in contrast to other newspaper reporting on *aleksandrinke* in those times, moral denunciation is not his primary concern. Pečnik is of course a man of his time. His writing on *aleksandrinke* reveals numerous issues and dilemmas of the day: migration, the placing of women outside of the family sphere and their emancipation, urbanization and so on. He views all of these phenomena to a significant extent through the lens of patriotism, through the eyes of a community which was thinking more and more nationalistically and which identified with the concept of national honour and purity. This was the time of the rise of nationalist movements and nationalist ideologies throughout Europe, and in the Slovenian case also a time of a sense of a real threat to the nation and fear of Germanization and Italianization. His main preoccupation in the letters is nationally conscious women who in a foreign, urban environment are in great danger of falling through the nationalist dragnet. Pečnik's letter shows that women who were exposed to foreign elements constituted a potential threat of national contamination and that they were an important element of national(istic) thinking. At the extreme borders of the national body they posed a threat to national purity and honour. Through their (in)decorous conduct, *aleksandrinke* thus embodied the line demarcating the frontier of the national community.

SLOVENSKI IZSELJENCI IN NJIHOVI POTOMCI V NEMČIJI: DVAJSET LET POVEZOVANJA SLOVENSKIH ORGANIZACIJ NA POSVETIH

Marijanca Ajša VIŽINTIN¹

COBISS 1.02

IZVLEČEK

Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih

V prispevku je predstavljeno izseljevanje Slovencev v Nemčijo v drugi polovici 20. stoletja in na začetku 21. stoletja ter povezovanje slovenskih organizacij v Nemčiji, s poudarkom na posvetih. Predstavljeni so delni rezultati kvalitativne raziskave, ki temelji na opazovanju z udeležbo na zadnjih štirih posvetih ter na opravljenih polstrukturiranih intervjujih z organizatorji in udeleženci posvetov. Posvete slovenskih organizacij v Nemčiji enkrat letno organizirajo že dvajset let (1996–2015). Ta posebna oblika sodelovanja, ki presega lokalno delovanje slovenskih organizacij, za slovenske izseljence in njihove potomce predstavlja enega od pomembnih načinov ohranjanja slovenske identitete, družnja in strokovne podpore, obenem pa nudi možnost za povezovanje med slovenskimi organizacijami v Nemčiji in s Slovenijo.

KLJUČNE BESEDE: slovenski izseljenci, Nemčija, posveti slovenskih organizacij v Nemčiji, slovenska društva v Nemčiji, dopolnilni pouk slovenščine

ABSTRACT

Slovenian Emigrants and their Descendants in Germany: Twenty Years of Gatherings of the Slovenian Organizations at Conferences

In the article, the emigration of Slovenians to Germany in the 2nd half of the 20th century and at the beginning of the 21st century is presented, and the cooperation of Slovenian organizations in Germany; the main focus is on gatherings. Partial results of the qualitative research are presented, this research is based on the participant observation of the last four gatherings, besides, semi-structured interviews were made with the organisers and the participants of the gatherings. The gatherings of Slovenian organisations in Germany have been organised once a year for twenty years (1996–2015). This special form of cooperation, which surpasses local operations of Slovene organisations, represents for Slovenian emigrants and their descendants an important way of maintaining Slovenian identity, socialising and professional support, at the same time it offers the possibility for connecting Slovenian organisations in Germany with Slovenia.

KEY WORDS: Slovenian emigrants, Germany, gatherings of the Slovenian organizations in Germany, Slovenian associations in Germany, Slovenian classes

¹ Dr. znanosti, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana; vizintin@zrc-sazu.si

UVOD

Izseljeni iz Slovenije v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja, poimenovani zdomci, ker naj bi odšli z doma le za nekaj let, so večinoma postali izseljenci. Čeprav so v Zvezno republiko Nemčijo (Nemčijo) največkrat za nekaj let odšli kot gostujoči delavci (t. i. gastarbajtersko obdobje), z namenom privarčevati nekaj denarja, zgraditi hišo v Sloveniji in se vrniti, so v Nemčiji ostali. Niso samo delali, ampak so se med seboj družili, sodelovali in se povezovali, kajti v Nemčijo ni odhajala le delovna sila, ampak so se izseljevali ljudje.¹ Ustanovili so številna slovenska društva, v katerih so organizirali ali podpirali pouk slovenskega jezika, prirejali kulturne in športne prireditve, se družili v različnih sekcijah (pevska, folklorna, šahovska itd.) in bili drug drugemu v oporo. K ohranjanju slovenske identitete, kulture in jezika ter vzdrževanju stikov s Slovenijo so pripomogli tudi izvirne države napoteni duhovniki in učitelji dopolnilnega pouka slovenščine (DPS).

V prispevku se osredotočam na posvete slovenskih društev, katoliških misij, učiteljev, socialnih delavcev in članov folklornih skupin v Nemčiji (1996–2014), oz. na posvet slovenskih organizacij v Nemčiji, kot so ga preimenovali leta 2015. Udeležila sem se zadnjih štirih posvetov (od leta 2012), najprej kot udeležanka delavnic in poslušalka predavanj, potem kot predavateljica in raziskovalka. Opazovanje z udeležbo na štirih posvetih (Bad Urach 2012, Baasem 2013, Althütte 2015, Wiesbaden 2015) sem nadgradila s kvalitativno raziskavo (individualni in skupinski polstrukturirani intervjuji, okrogla miza) na 19. posvetu (Althütte, 9.–11. 5. 2014). Svojo perspektivo o posvetu so v kvalitativni raziskavi predstavili organizatorji in udeleženci 19. posveta, vodje delavnic ter nekateri predavatelji iz Nemčije in Slovenije. V prispevku navajam delne rezultate kvalitativne raziskave, katere cilj je bil predstaviti pomen posvetov s perspektive udeležencev samih. Kot posebna oblika povezovanja so posveti presegli razdeljenost Slovencev in njihovih potomcev v Nemčiji ter pred dvajsetimi leti postavili temelje za sodelovanje med različnimi slovenskimi organizacijami v Nemčiji: na njih se zberejo predstavniki in člani več kot dvajsetih slovenskih društev iz vse Nemčije, učitelji DPS, diplomatski predstavniki, ki predstavljajo Slovenijo v Nemčiji, predstavniki Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu in strokovnjaki z različnih tematskih področij, ki pridejo na posvet iz Slovenije. Slovensko kulturno prosvetno društvo Sava Frankfurt, eno od tistih, v katerem je vodenje in delovanje že prevzela mlajša generacija, je v jubilejnem letu v Wiesbadnu (27. 2.–1. 3. 2015) organiziralo že 20. posvet slovenskih organizacij v Nemčiji.

IZSELJEVANJE SLOVENCEV V NEMČIJO V DRUGI POLOVICI 20. STOLETJA IN NA ZAČETKU 21. STOLETJA

Marjan Drnovšek evropsko obdobje izseljevanja od srede šestdesetih let 20. stoletja označi kot novo *boom* izseljevanje (2008: 252). Izseljevanje Slovencev v Nemčijo je bila stalnica od konca 19. stoletja do začetka druge svetovne vojne, ko se je večina Slovencev izseljevala na sever Nemčije.² Nadaljevalo se

1 »Man hat Arbeitskräfte gerufen, und es kommen Menschen« [Poklicali smo delovno silo in prišli so ljudje]. Max Frisch (1911–1991), prvič v predgovoru v knjigi *Siamo italiani – Die Italiener. Gespräche mit italienischen Arbeitern in der Schweiz* [Smo Italijani – Italijani. Pogovori z italijanskimi delavci v Šviciji], Alexander J. Seiler, Zürich: EVZ 1965. Citat, prvič zapišan leta 1965, pozneje nešteto krat citiran in parafraziran, je danes še vedno aktualen.

2 Prvo slovensko društvo z imenom Ilirija je bilo leta 1898 ali 1903 ustanovljeno v kraju Essen-Borbeck. Janez Evangelist Krek je leta 1899 v Porurju prvi uradno obiskal okoli 25.000 Slovencev. Društev, ki so se delila na dve struji (jugoslovanska katoliška društva, jugoslovanska delavska društva), je bilo 68/87. Prva dva tečaja slovenskega jezika je v Gladbecku (1926) in Meerbecku (1927) organiziral katoliški duhovnik Božidar Tensundern. Za dovoljenje je prosil Ministrstvo prosvete v Berlinu, svojo prošnjo pa je utemeljeval z organizacijo nemških šol za nemške otroke v Braziliji, in to uspešno: leta 1931 so v Nemčiji organizirali že osem tečajev slovenščine (Gladbeck – dva tečaja, Homberg-Hochheide, Marl, Moers-Meerbeck, Osterfeld, Recklinghausen-Suderwich, Gerthe), ki jih je obiskovalo 173 otrok. V Porurju so prodajali tri slovenske časopise. Leta 1938 je nacistična oblast Božidarju Tensundernu delovanje med Slovenci v Nemčiji prepovedala (Drnovšek 2012: 139–184).

je po drugi svetovni vojni, ko se je izseljevanje Slovencev preusmerilo tudi na jug Nemčije. Nelegalno izseljevanje pred letom 1963, ko je Jugoslavija uradno odprla meje, se je legaliziralo in povečevalo do leta 1973, ko je Nemčijo zajela gospodarska kriza in so 30. novembra 1973 z odlokom prepovedali zaposlovanje tujih delavcev. Migracije so v obdobju 1974–1979 stagnirale, a število tujcev se ni zmanjševalo; ravno nasprotno, s prenehanjem kroženja so se v Nemčijo preselile še družine delavcev (Slavec 1982: 59 v Štemberger 2007: 35). Ker je nezaposlenost v Nemčiji v osemdesetih letih naraščala, so poskušale nemške oblasti vračanje zagotoviti s finančno pomočjo ob vrnitvi, s poostrenim nadzorom nad izdajanjem in podaljševanjem dovoljenj za delo ter z ostrejšimi pogoji za doseljevanje otrok. Vračanje je zavirala tudi ekonomska, družbena in politična kriza v Jugoslaviji. Slovenska osamosvojitve na selitvene tokove ni imela bistvenega vpliva, je pa »spodbudila ustanavljanje novih društev in poživila delo starih« (Štumberger 2007: 40; Drnovšek 2009: 59).

Jugoslavija oz. Slovenija v drugi polovici 20. stoletja ni imela konsistentne migracijske politike, ampak so se stališča do izseljevanja spreminjala: »od začetnega zavračanja migracij, saj odhajanje ljudi na delo v tujino ni bilo skladno z idejnimi postavkami sistema in takratnim razumevanjem patriotizma, nato do tihega sprejemanja migracij kot izhoda v zaposlitveni krizi in končno do sistemske podpore emigracijskemu toku« (Toš idr. 2014: 12). Na izboljšanje položaja delavcev in njihove pravice je v drugi polovici 20. stoletja ključno vplivala ponovna vzpostavitev diplomatskih odnosov med Nemčijo in Jugoslavijo. Pri pogajanjih so bili med pomembnimi vprašanji vojna odškodnina zaradi nacističnega nasilja in ureditev vprašanj, povezanih »z ›gastarbafterji«, gospodarstvom, kulturo, socialno zakonodajo in dvojnimi statusom tedanjih diplomatskih predstavništev pri silah zaščitnicah« (Nečak 2010: 191). Skupni izjavi, podpisani 31. januarja 1968, so sledili meddržavni sporazumi. Sporazum o zaposlovanju jugoslovanskih delavcev med Jugoslavijo in Nemčijo je bil sklenjen 12. oktobra 1968, veljati je začel 4. februarja 1969. Nato so bili podpisani sporazumi, ki so se nanašali na otroške dodatke, socialno varnost, zavarovanje za primer brezposelnosti, pri čemer je treba upoštevati, da so bili sporazumi podpisani na zvezni ravni, v praksi pa so se v deželah različno izvajali. Slovenci so se največ priseljevali v Baden-Württemberg; po ocenah je od izseljenih 80.000 Slovencev v šestdesetih letih 20. stoletja v Nemčiji živelo nad 50.000 Slovencev (Lukšič Hacin 2007).³ Marjan Drnovšek (2009: 59–60) na podlagi statističnih podatkov ocenjuje, da je v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja v evropske države migriralo 80.–100.000 Slovencev. Leta 1991 je bilo na začasnem delu v tujini 40.427 Slovencev, skupaj z družinskimi člani pa je zunaj Slovenije živelo 116.986 slovenskih državljanov.

Ulf Brunnbauer (2009) ocenjuje, da je izseljevanje pomembno vplivalo na jugoslovansko družbo. Kot primer navaja hiše, ki so jih zidali izseljenci v svoji izvorni državi in izpostavlja finančno podporo mnogim družinam. Povratniki so v svoje prvotno okolje prinesli nove kulturne navade in vrednote, vzpostavljene so bile vezi med lokalnimi skupnostmi in svetom. Že vzpostavljene migrantske (prijeteljske in sorodstvene) mreže so bile velikokrat pomembnejše od uradnih in so pomembno vplivale na to, kam so se izseljevali novi izseljenci. V veliko podporo so bile tudi mnogim beguncem, ki so zbežali iz jugoslovanskih nasledstvenih vojn (Brunnbauer 2009: 33, 49). Jugoslovani skupaj so v šestdesetih letih 20. stoletja predstavljali drugo najštevilčnejšo skupino, takoj za turškimi delavci (Lukšič Hacin 2007), ki so nadomestili italijanske. Število gostujočih delavcev je v Nemčiji strmo naraščalo: od leta 1955 do 1959 od 80.000 na 160.000, leta 1961 jih je bilo 500.000, leta 1966 1,3 milijona, leta 1973 že 2,6 milijona (Scheffer 2011: 164–65).⁴ Seveda pa se iz Jugoslavije niso izseljevali samo v Nemčijo, kjer je do leta 1971

3 Zaradi pomanjkanja in/ali načina zbiranja informacij je težko določiti točno številko; uradni statistični podatki za leto 1971 npr. kažejo, da je bilo na začasnem delu v tujini 48.086 delavcev (59,9 odstotka moških in 41,01 odstotka žensk), od tega jih je 29.901 delal v Nemčiji – toda podatki zajemajo le delavce, ki so se v Nemčiji zaposlili s posredovanjem službe za zaposlovanje (in ne vključujejo individualnih odhodov v okviru zasebnih migracijskih mrež); v podatke so bili zajeti le delavci pri podjetjih, v katerih je bilo zaposlenih več kot pet Slovencev; podatki niso zajeli delavcev, ki so iz Slovenije v Nemčijo odšli pred letom 1966. Po ocenah Francija Stareta se je mimo Komunalnih zavodov v Nemčiji v letih 1972–73 zaposlilo okoli 10 odstotkov delavcev iz Slovenije, leta 1971 in prej pa okoli 35 odstotkov (Toš idr. 2014: 74–79).

4 Drugi sporazumi Nemčije: z Italijo 1955, s Španijo in z Grčijo 1960, s Turčijo 1961, s Portugalsko 1964.

delalo 61 odstotkov od 411.503 izseljenih oseb; druge najbolj priljubljene destinacije so bile: Avstrija (12 odstotkov), Avstralija (6 odstotkov), Francija (5 odstotkov), Švica (3 odstotki) (Brunnbauer 2009: 23).

Sociološka raziskava o Slovencih v Nemčiji, v kateri je leta 1974 sodelovalo tisoč izseljenih delavcev, je pokazala, da so Slovenci odhajali v Nemčijo predvsem z željo po izboljšanju življenjskega položaja, zaradi nizkega zaslužka in slabih stanovanjskih razmer doma, prisotni pa sta bili tudi želji po spoznavanju sveta in novih izkušnjah (Klinar, Toš, Mežnarič 1974–1976 v Toplak 2005: 123; Toš idr. 2014: 13).⁵ Umetniška ustvarjalnost ni sodila med pogoste vzroke za migracijo v Nemčijo. Kristina Toplak (2005) je ugotovila, da deluje med Slovenci v Nemčiji, ki so postali znani zunaj svoje slovenske skupnosti, le šest likovnih ustvarjalcev: grafik Marjan Vojska, grafik in slikar Venčeslav Šprager, slikarji Anton Zaic, Štefka Pirc, Jelka Kuraj in Jože Harig. »Nemčija enostavno ni bila privlačna za slovenske umetnike, saj so bili Pariz, Benetke ali London kot evropski centri umetnosti, vsaj v izobraževalnem smislu, v prednosti« (Toplak 2005: 123, 125). Med pisatelji Lev Detela (1999) omenja Janeza Zdešarja, Igorja Šentjurca in Venčeslava Špragerja, kot pomembnega založnika pa Rudolfa Trofenika (Detela 1999: 189–190).

Marjan Drnovšek (2008, 2009, 2012) je raziskoval izseljevanje ter povezovanje Slovencev in njihovih potomcev konec 19. stoletja, v prvi in drugi polovici 20. stoletja ter slovenske društvene arhive v Nemčiji. Na desetem srečanju izseljenskih društev v Rüdeseimu v Nemčiji (15.–17. april 2005) je izvedel vzorčni poskus varovanja arhivskega gradiva. Na naslednjih srečanjih (Berlin 2006, Stuttgart 2007) se je zanimanje za ohranjanje društvenih arhivov povečevalo. Arhive so začeli popisovati in urejati v Berlinu, Frankfurtu in Stuttgartu (Triglav Stuttgart), čeprav je bilo težko »dobiti posameznike, ki so bili pripravljeni sodelovati in se ob pomoči preprostih navodil lotiti zbiranja, čiščenja, urejanja in popisovanja gradiva« (Drnovšek 2008: 259). Saška Štumberger (2006, 2007), ki je raziskovala dvojezičnost Slovencev in njihovih potomcev v Nemčiji, pa opozarja na življenje v (vsaj) dveh državah in pomanjkljivosti raziskav, ki tega ne upoštevajo:

Ugotavljam namreč, da so raziskave izseljencev pogosto nepopolne; opravljajo jih v priseljenjskih ali izseljenjskih državah in ne upoštevajo, da tisti, o katerih pišejo, živijo v obeh. Jezikovni opis dvojezičnih govorcev s predstavitvijo enega jezika in ene države ni popoln, kajti slovenščina je samo del jezikovnega znanja opisanih informatorjev, Nemčija pa samo del okolja, v katerem govorijo slovensko. Mnogi Slovenci v Nemčiji namreč redno obiskujejo Slovenijo, in druga generacija se je slovensko naučila tudi na pogostih obiskih pri sorodnikih (Saška Štumberger 2006: 44).

Izseljeni iz Slovenije (v drugi polovici 20. stoletja) po Paulu Schefferju (2011) sodijo v drugi in tretji val priseljevanja v Zahodno Evropo. V prvem valu so velike skupine priseljenecv prihajale v Belgijo, Veliko Britanijo, Francijo, na Nizozemsko in Portugalsko predvsem iz nekdanjih kolonij teh držav. V petdesetih in šestdesetih letih 20. stoletja so jim v drugem valu v Nemčijo, Švico, Avstrijo in Skandinavijo sledili priseljenci iz mediteranskih držav: Turčije, Grčije, nekdanje Jugoslavije, Italije in Španije. Navkljub prvotnemu pričakovanju, da se bodo sčasoma vrnil, od koder so prišli, se je izkazalo, da je njihova naselitev trajna: z/za njimi so prišli družinski člani, ki predstavljajo zdaj tretjo in največjo skupino priseljenecv v večini zahodnoevropskih držav (Scheffer 2011: 144),⁶ o čemer pričajo tudi zgodbe slovenskih izseljenecv in njihovih potomcev:

IZ Celja sem se priselil v Köln leta 1972. Prišel sem zaradi ljubezni, ona, Slovenka, je že delala in živela v Kölnu. Spoznala sva se, preden sem šel služiti vojaški rok. Ko sem se vrnil, mi je poslala telegram, naj pridem v Nemčijo tudi jaz – in sem šel (Michael Medved 2014). Živel sem pri stari mami in na Ptuju zaključil peti razred, ko so se

5 Obsežna raziskava za sodelujočih 954 izseljenih delavcev v Nemčijo (raziskava A) je obsegala 274 vprašanj na 130 straneh; raziskava B je potekala v letih 1976–77, vanjo pa so vključili 461 delavcev (povratnikov), ki so se vrnil v Slovenijo; več o tem glej Toš idr. 2014.

6 V sedemdesetih letih 20. stoletja je vse industrijske države prizadela naftna kriza, zato so države omejile število priseljenecv. Konec 20. stoletja je sledil še četrti (begunski) val (Scheffer 2011: 144–145).

starši odločili, da bodo ostali v Nemčiji. V Nemčijo sem prišel leta 1979. Zame je bil to velik šok (Albert Mlakar 2014). Najprej se je v Nemčijo zaradi službe priselil oče. Sam je živel v Nemčiji sedem let. Ko je bila mami noseča, je prišla še ona v Nemčijo. Tu sta že več kot 45 let (Katja in Lidija Kos 2014).

Nemčija je v drugi polovici 20. stoletja, čeprav je to zanikala, postala izrazito priseljenška država (Castles, Miller 2009: 263). Pričakovala je, da se bodo nemški priseljenci vrnili, od koder so prišli. Za to je skrbela tudi z uradnimi predpisi, ki so urejali začasno (!) zaposlitev, a onemogočali dostop do nemškega državljanstva in iz tega izhajajočih pravic. Priseljenci niso imeli volilne pravice, tudi generacija otrok, rojenih v Nemčiji, je težko pridobila državljanstvo, le počasi se je urejal bivanjsko-pravni položaj, počasi so omilili predpise o delovnih dovoljenjih (Slavec 1982 v Toplak 2005: 121). Zanimivo je, da k vrnitvi v izvorno državo ni težila le uradna politika, ampak je bila vrnitev domov sestavni del načrtov nekajletnega odhoda v tujino tudi pri marsikaterem Slovencu. Michael Medved (2014) pravi, da si nikakor ni mislil, da je odšel za stalno: »Večinoma vsi zdomci, ki smo tu, smo mislili, da bomo tu nekaj let, da bomo zaslužili nekaj denarja in ustvarili nekaj doma, v Sloveniji. A življenje prinaša svoje, tu smo se ustallili, si ustvarili družino.« Nekaj Slovencev se je po upokojitvi vrnilo v Slovenijo, a večina jih je ostala – Nemčija je (že davno) postala njihov (drugi) dom, tako zanje kot za njihove otroke in (pra)vnuke:

Načrtovala sva, da bova v Nemčiji nekaj let, da si zgradiva hišo – a sva ostala, v Nemčiji sva že 35 let. Otroci zrastejo, gredo v šolo, iščejo partnerje, poiščejo si službo – doma so v Nemčiji. Partnerji so največkrat domačini, Nemci – ali drugi priseljenci, druge nacije – kamor ljubezen pade. Otroci živijo tu in zato smo se tudi mi odločili, da ostanemo. Večkrat se vračamo v Slovenijo, domov, s celo družino, tudi vnuki, približno petkrat na leto. Vsi radi potujejo domov – in se tudi radi vračajo nazaj, domov v Nemčijo (Jana Kolman 2014).

Po letu 2005 sogovorniki opažajo na ponovno povečano priseljevanje Slovencev v Nemčijo. Na spletni strani Koordinacije za južno Nemčijo so dodali nov zavihek »Dobrodošli v Nemčiji« z informacijami za nove priseljence (Koordinacija 2015). Ti iščejo (prvo) zaposlitev, ki je v Sloveniji ne dobijo ali so jo izgubili. V letih 2013 in 2014 se je iz Slovenije izselilo okoli 14.000 ljudi, od tega je skoraj polovica slovenskih državljanov odšla v Avstrijo ali Nemčijo; približno toliko ljudi se je v Slovenijo tudi priselilo.⁷ Čeprav se govori o begu možganov in se poudarja predvsem izseljevanje terciarno izobraženih Slovencev, je primernejši izraz kroženje možganov: statistični podatki namreč kažejo, da je imelo leta 2013 več kot polovico izseljenih iz Slovenije in priseljenih v Slovenijo srednješolsko izobrazbo, terciarno izobrazbo pa je leta 2013 imelo le 21 odstotka izseljenih oz. 15 odstotkov priseljenih (Socioekonomske značilnosti 2013, Selitveno gibanje 2014).⁸

Za nekatere je preselitev v Nemčijo karierna priložnost; tovrstno izkušnjo je z udeleženci 20. posveta v Wiesbadnu delil Matjaž Košak, ki je zaposlen v Evropski centralni banki. V Frankfurtu se mu bo kmalu pridružila družina, da bodo spet zaživel skupaj – podobno kot si želijo mnoge družine, v katerih eden od staršev dela v Sloveniji (primerjaj Vižintin 2014). Večinoma priseljenci v Nemčiji potrebujejo najprej nekaj let zase, da si uredijo življenje (zaposlitev, bivališče, učenje jezika), šele nato nekateri poiščejo stik z družvi (Gabrijela Žagar 2014, Andrej Vudler 2014, Igor Križnar 2014, Karolina Štuhec Meglič 2014). Med izseljenimi v Nemčijo v drugi polovici 20. stoletja in njihovimi potomci ter med izseljenimi na začetku 21. stoletja pa sem na intervjujih opazila pomembno razliko: priseljeni v Nemčijo v 21. stoletju

7 Podatki za leto 2014: Iz Slovenije se je odselilo 8.100 slovenskih in 6.200 tujih državljanov. Med državljani Slovenije jih je 74 odstotkov odšlo v druge države članice EU-28, največ v Avstrijo (28 odstotkov) in Nemčijo (20 odstotkov), sledile so Švica, Hrvaška in Združeno kraljestvo. Leta 2014 se je v Slovenijo priselilo 13.846 oseb (Selitveno gibanje 2014).

8 Podatki za leto 2013: iz Slovenije se je izselilo 13.384 prebivalcev, od tega jih je imelo 21 odstotkov višješolsko ali visokošolsko izobrazbo, 53 odstotkov srednješolsko izobrazbo, 26 odstotkov osnovnošolsko ali nižjo izobrazbo. Priselilo se je 13.871 prebivalcev, od tega jih je imelo 15 odstotkov višje- ali visokošolsko izobrazbo, 55 odstotkov srednješolsko izobrazbo, 30 odstotkov osnovnošolsko ali nižjo izobrazbo (Socioekonomske značilnosti 2013).

večinoma ne gradijo hiš v Sloveniji in ne razmišljajo o vrnitvi v Slovenijo po nekaj letih. Cestne in letalske povezave med obema državama so hitre in cenovno dostopne, z domačimi in s prijatelji so v stiku tudi preko skypa in različnih družbenih omrežij.

Poleg ekonomskih razlogov in (posledično) združevanja družine, ki sta najpogostejša razloga tudi za priselitev v Slovenijo (zaposlitev 47 odstotkov, združitvev 43 odstotkov, Selitveno gibanje 2014), je motivacija za preselitev na začetku 21. stoletja še vedno tudi ljubezen, nevidna v uradnih statističnih podatkih. Zaradi nje se je v Nemčijo leta 2006 mdr. preselila Gabrijela Žagar, po izobrazbi pravnica in zaposlena v eni od nemških bank, danes predsednica Koordinacijskega odbora slovenskih društev v južni Nemčiji in članica Sveta Vlade Republike Slovenije za Slovence po svetu (Gabrijela Žagar 2014). Ljubezen je lahko tudi razlog, da človek v Nemčiji ostane, čeprav se je tja odselil za eno leto z namenom, da se nauči nemškega jezika, kar je bil leta 1996 cilj Karoline Štuhec Meglič (2014). Diplomirana geodetinja in samostojna podjetnica, poročena s potomcem slovenskih izseljencev, rojenim v Nemčiji, je danes mati dveh hčera, ki obiskujeta DPS, in podpredsednica Kulturnega društva Slovenija Stuttgart.

ORGANIZIRANO DRUŽENJE IN OHRANJANJE SLOVENSKE IDENTITETE V IZSELJENSTVU

Jugoslovani oz. Slovenci so društva ustanavljali v vseh državah, v katere so se izseljevali v drugi polovici 20. stoletja (in prej). V Nemčiji, na Švedskem, v Veliki Britaniji in Italiji je bilo društveno življenje zelo živahno. Marjan Drnovšek (2008: 252) opozarja, da moramo poleg ekonomskih upoštevati tudi politične emigrante in njihova združenja ter delovanje slovenskih katoliških misij, Marina Lukšič Hacin (2001) pa, da Slovenci, ki so zapuščali izvorno okolje, niso (bili) neka monolitna in homogena skupina, ampak obstajajo med posamezniki velike razlike,

izrazita diferenciacija glede na čas, v katerem so se izselili, in glede na prostor, iz katerega so se izselili (mesto, vas, regija). S seboj so odnesli slovenstvo z vsakdanje ravni življenja.⁹ Pestrosti prve generacije dodajmo še v drugih okoljih in v različnih časovnih obdobjih rojene druge in tretje generacije, ki so slovenstvo doživljale na simbolni ravni, skozi ustno izročilo svojih staršev iz časa, ko so starši zapuščali slovensko okolje. [...] Prav tako pa je po svoje diferencirano in kompleksno okolje, v katero so se ljudje priselili (Lukšič Hacin 2001: 60–61).

Slovenci, izseljeni v Nemčijo, so – tako kot drugod po svetu – ustanavljali društva, v katerih so organizirali pouk slovenskega jezika, prirejali kulturne in športne prireditve, se družili in bili drug drugemu v oporo. Leta 1960 je bila v Stuttgartu ustanovljena prva povojna slovenska župnija v Nemčiji. Prvega binškoštnega srečanja v Derendingenu pri Tübingenu¹⁰ se je 14. maja 1967 udeležilo 400–500 ljudi, šest slovenskih duhovnikov, zastopnik škofije in župana ter župnik tamkajšnje evangeličanske Cerkve (Šket, Turk 2000: 140–143). Leta 1970 je bilo ustanovljeno prvo povojno slovensko društvo: Slovensko kulturno umetniško društvo Triglav Stuttgart, ki je leta 2015 praznovalo 45-letnico delovanja in 40-letnico folklorne skupine (Vižintin 2015b). Najbolj množično so slovenska društva nastajala v sedemdesetih letih, leta 1978 jih je bilo enajst. Njihovo število se je bistveno povečalo po osamosvojitvi (1989: 29, po 1991: 39), med Slovenci je delovalo dvanajst katoliških duhovnikov, organiziran je bil DPS. Leta 2002 je v Nemčiji delovalo 30 slovenskih društev, od tega jih je bilo leta 2003 v Koordinacijo južne Nemčije povezanih devetnajst (Štemberger 2007: 39–45).

⁹ S seboj so odnesli takratno slovensko kulturo in jo ločeno od izvornega konteksta, ki se je spreminjal, ohranjali v novem okolju. Takšno so naprej predali tudi svojim potomcem (Lukšič Hacin 2001: 60).

¹⁰ Derendingen pri Tübingenu sem prvič obiskala leta 2011. Spomin na Primoža Trubarja je v kraju, v katerem je deloval kot župnik in je v njem tudi pokopan, še danes živ, o čemer pričajo poimenovanja: Evangeličanski vrtec Primoža Trubarja, Ulica Primoža Trubarja, Kulturni dom Primoža Trubarja.

V šolskem letu 2014/15 je Slovenija v Nemčijo napotila šest učiteljev z namenom izvajanja DPS za slovenske izseljence in njihove potomce (Jurkovič 2014). Duhovniki so delovali v devetih slovenskih katoliških misijah v Nemčiji, in sicer v mestih Augsburg, Berlin, Essen, Köln, Frankfurt, Mannheim, München, Stuttgart, Ulm (Slovenske katoliške misije 2013). Leta 2015 je v Nemčiji delovalo 26 slovenskih društev, in sicer v mestih Augsburg, Berlin, Bönningheim, Burscheid, Essen, Frankfurt na Majni, Hannover, Hilden, Ingolstadt, Krefeld, Mannheim, München (dve društvi), Neuss, Radolfzell, Ratheim, Ravensburg, Reutlingen, Schorndorf, Sindelfingen (dve društvi), Stuttgart (dve društvi), Tuttlingen, Uchingen-Ebersbach, Ulm (Slovenska društva 2015, Koordinacija 2015). Nekatera društva so zelo dejavna in imajo veliko članov, druga so tik pred zaprtjem. Večina društev se dvakrat letno srečuje in povezuje na skupnih prireditvah: na posvetih in folkloriadi. Na slednji se zberejo slovenske folklorne skupine iz Nemčije ter gostujoče folklorne skupine iz Slovenije in Nemčije; leta 2015 je Slovensko kulturno društvo Lipa München organiziralo že 29. folkloriado. Obenem se na sestankih večkrat letno srečujeta koordinaciji slovenskih društev za južno in severno Nemčijo – podobno kot se v koordinacije oz. zveze povezujejo slovenski izseljenci in njihovi potomci drugod po svetu, kot to ponazori Mirjam Milharčič Hladnik (2012: 12): »naši izseljenci [so] tudi priseljenci, priseljenci v Slovenijo pa so izseljenci od nekod drugod. Za vse veljajo enaki motivi migriranja – ustvariti bolj kakovostno življenje zase in prihodnost za svoje otroke – in enake poti do cilja: socialna vključenost in spoštovanje etničnega porekla.« Kot primer navajam tudi povezovanje slovenskih izseljencev v Bosni in Hercegovini (BiH) in sočasno priseljencev iz BiH:

Bošnjaška zveza Slovenije je bila registrirana leta 1997, predzgodovino pa ima v sodelovanju in povezovanju med bošnjaškimi kulturnimi društvi na območju osrednje Slovenije in Gorenjske. Tudi slovenska društva v BiH so se leta 1998 večinoma vključila v Koordinacijski odbor slovenskih organizacij, ki je bil predhodnik leta 2010 ustanovljene Zveze slovenskih društev v Bosni in Hercegovini »Evropa zdaj«. V Bošnjaško zvezo Slovenije in Zvezo slovenskih društev v BiH je trenutno včlanjenih enako število društev (v vsako po devet). V obeh primerih obstaja v državi še po eno društvo, ki ni vključeno v zvezo (Žitnik Serafin 2015: 120).

POSVETI (1996–2015) KOT POMEMBNA OBLIKA POVEZOVANJA SLOVENSkih ORGANIZACIJ V NEMČIJI IN S SLOVENIJO

O razvoju kulturno-umetniške dejavnosti med slovenskimi izseljenci v Zahodni Evropi je Marina Lukšič Hacin na začetku 21. stoletja zapisala, da »morajo Slovenci po svetu postati akterji lastne dejavnosti. Za to jim primanjkuje strokovnjakov: zborovodij, raziskovalcev, učiteljev, arhivarjev, knjižničarjev, vodij dramskih sekcij, novinarjev, urednikov, lektorjev in prevajalcev. Rešitev bi lahko predstavljalo usposabljanje samih (zainteresiranih) izseljencev, da bi postali nosilci nekaterih naštetih aktivnosti« (Lukšič Hacin 2001: 61). In ravno na tem področju ima posvet izjemno vlogo: s ponujenimi delavnicami (folklorna, pevska, dramska, retorična), ki jih vodijo povabljeni mentorji iz Slovenije, strokovnjaki na svojem področju, in z izbranimi predavanji pridobijo udeleženci posvetov novo in kvalitetno znanje. Seznanijo se z najnovejšimi usmeritvami v Sloveniji in nove večine vključujejo v svoje nadaljnje društvene dejavnosti, kar v polstrukturiranih intervjujih potrjujejo tudi udeleženci delavnic. V kvalitativni raziskavi, v kateri je bilo pridobljenih več kot sto posnetkov in katere cilj je bil predstaviti vlogo posvetov iz perspektive udeležencev, so mdr. sodelovali:

- udeleženci 19. posveta: Albert Mlakar, Triglav Stuttgart; Cvetka Javernik, Drava Augsburg; Fran Vodopivec, Planinka Ravensburg; Franc Kolman, Drava Augsburg; Gabrijela Žagar, Koordinacijski odbor slovenskih društev v južni Nemčiji, Svet Vlade Republike Slovenije za Slovence po svetu; Jana Kolman, Drava Augsburg; Jožef Švajger, Triglav Sindelfingen; Karolina Štuhec Meglič, Slovenija Stuttgart; Katja in Lidija Kos, Slovenija Ulm; Michael Medved, Slovenski muzikantje Sindelfingen; Vinko Majcen, Slovenija Ulm;

- organizatorji 19. in 20. posveta: Andrej Vudler, Triglav Stuttgart; Igor Križnar, Sava Frankfurt;
- vodje delavnic na 19. posvetu iz Slovenije: Irena Fištravec Polak, retorična delavnica; Tone Partlič, dramska delavnica;
- predstavnica učiteljev DPS: Mira Delavec, učiteljica DPS v Baden-Württembergu;
- predstavnik Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu: Primož Ilešič, sekretar

Pokrovitelj posvetov je Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu. Posveti slovenskih organizacij v Nemčiji so organizirani en konec tedna (od petka do nedelje) v prvi polovici leta. Organizacijo posvetov prevzame vsako leto drugo društvo. Trudijo se, da je eno leto posvet na jugu Nemčije, drugo leto na severu. Prostorsko organizacijo posvetov usklajujejo tudi s folkloriada: če je posvet na jugu Nemčije, je folkloriada na severu, npr. leta 2013 je Slovensko kulturno in športno društvo Bled Essen organiziralo 18. posvet v Baasmu, Slovensko kulturno in športno društvo Drava Augsburg pa 27. folkloriada v Augsburgu. Namen te premišljene rotacije je čim pogostejše druženje in povezovanje Slovencev, zavedajoč se, da so Slovenci v 80-milijonski Nemčiji razpršeno naseljeni.

Pomen posvetov za slovenske izseljence in njihove potomce v Nemčiji

Cvetka Javernik, že 35 let vodja folklorne skupine v Slovenskem kulturnem in športnem društvu Drava Augsburg, sodi med redke posameznike, ki so se udeležili vseh dosedanjih 19 posvetov. Folklorni skupini je predala plesno znanje, ki ga je nadgrajevala na vseh 19 posvetih, vseh 27 folkloriadah ter na izobraževanjih v Sloveniji in Nemčiji – in sama sešila deset različnih slovenskih narodnih noš za osem parov (Cvetka Javernik 2014). Drugi sogovorniki so bili na posvetu 15/12/5/4/3/1-krat. Nekateri so vsa leta obiskovali iste dejavnosti, drugi so izbirali različne delavnice ali prisluhnili predavanjem.

Odgovore, zakaj prihajajo Slovenci na posvete, lahko na podlagi ugotovitev iz polstrukturiranih intervjujev v grobem razdelim v pet sklopov, čeprav se ti med seboj tudi prepletajo: 1. druženje, sprostitve, veselje; 2. izmenjava izkušenj pri vodenju društev, širša perspektiva; 3. vpliv delavnic: višja kvaliteta delovanja v društvih; 4. vpliv predavanj: nove informacije; 5. pridobivanje novih kontaktov.

Najpomembnejši in najpogostejši razlogi, zakaj Slovenci v Nemčiji prihajajo na posvete, so druženje, sprostitve, veselje: »Super, veselje je, si med svojimi, Nemci imajo svojo mentaliteto; tu je naša glasba, zaplešeš, počutiš se kot doma« (Katja in Lidija Kos). Posveti jim omogočajo, da srečajo stare znance in prijatelje, ki živijo na stotine kilometrov daleč in s katerimi se vidijo le na posvetih in folkloriadah. Še zlasti to velja za člane društev, ki niso na vodilnih položajih in se ne udeležujejo koordinacijskih sestankov. Na posvetih spoznavajo tudi nove ljudi iz drugih krajev/društev po Nemčiji in iz Slovenije.

Drugi razlog za sodelovanje na posvetih je izmenjava izkušenj pri vodenju društev, pridobivanje širše perspektive. To so izpostavili predvsem vodje društev, ki se pri svojem delovanju soočajo s specifičnimi izzivi:

Predsedniki prihajamo s svojimi problemi, želimo se o tem pogovoriti, da se razbremenimo. Jaz sem šel vedno s tega posveta poln energije, dobre volje, poln lepih občutkov, to je enkratno. To ti da za nekaj časa elan, energijo, da imaš željo za delo (Jožef Švajger 2014). Največ, kar odneseš, je energija za delo naprej. Vidiš večjo sliko, da nisi samo ti, tvojih 5–8 sodelavcev v društvu. Dobiš neposredni kontakt z odgovornimi osebami z ministrstev, s konzulata; vidiš večjo sliko, zakaj in kako se to odvija, nisi sam s težavami, ki jih imaš v društvu. Vsak posvet je malo drugačen, so drugačne teme, drugi poudarki (Igor Križman 2014).

Tretji razlog, zakaj obiskovati posvete in na njih sodelovati, so raznolike delavnice. Večina udeležencev posvetov se udeleži ene od delavnic, na novo pridobljene izkušnje pa vplivajo na višjo kvaliteto delovanja v društvenih dejavnostih. To še zlasti velja za pevsko in folklorno delavnico; slednja na posvetu pritegne največ mladih udeležencev:

V društvu Triglav Stuttgart imamo vaje vsak petek zvečer (od 19. do 21. ure). Včasih pridem zelo utrujen iz službe, boli me glava, ampak ko grem na vaje, pridem domov zelo dobre volje. Res mi je zelo všeč, rad sem med mladimi ljudmi. Na folklorni delavnici na posvetu mi je super, veliko sem se naučil, spoznal sem druge Slovence. Od zdaj naprej bom redno hodil na posvete, vseeno, kje bodo, bom prišel stoodstotno (Albert Mlakar 2014).

Posveti ponujajo Slovencem in njihovim potomcem v Nemčiji dodatno tridnevno možnost za govorjenje slovenščine v javni sferi, ki zajema »slovenska društva, slovenski dopolnilni pouk, slovensko cerkev in univerzo« (Štumberger 2007: 202). Dramska delavnica nudi podporo pri pridobivanju samozavesti za javno rabo slovenščine, prav tako tudi retorična delavnica z vodenjem sestankov. Ta s konkretnimi napotki, kako voditi sestanke in delati zapisnike, nudi pomembno podporo novim vodjem društev. Veliko pomeni ne samo udeležencem posveta, ampak tudi vodji retorične delavnice, ki je na 19. posvetu sodelovala sedmič:

Vsi se čakamo, čakamo na te tri dneve, to je obojestransko ljubezen, pričakovanje, sodelovanje. Nam je všeč, da lahko pridemo in damo. Slovenci, ki živijo v Nemčiji, so zelo veseli vseh, ki pridemo iz Slovenije, da prinesemo najnoveše novice, se družimo, da pilimo jezik. Pogovarjala sem se z gospodom, ki se je kot otrok sramoval govorjenja v slovenščini, zdaj pa je ponosen, da govori slovensko (Irena Fištravec Polak).

Četrty razlog, zakaj je pomembno priti na posvete, so predavanja, na katerih udeleženci pridobijo veliko novih, uporabnih in konkretnih informacij. Na predavanjih pridobijo tudi informacije o delovanju drugih Slovencev v Nemčiji in po svetu (poročili obeh koordinacij in Sveta Vlade Republike Slovenije za Slovence po svetu) ter o DPS. Več intervjuvancev je poudarilo pomen Koordinacije slovenskih društev za južno Nemčijo, ki je zelo zaživelja in deluje bolj povezovalno, odkar jo vodi Gabrijela Žagar. Zadnji razlog, povezan z vsemi drugimi, je pridobivanje novih kontaktov – ti pomenijo nove ideje in možnosti za društveno delovanje.

Posveti, na katere prihajajo člani in predstavniki iz večine društev v Nemčiji, so presegli občasne težave društev, »meddruštveno nagajanje, nevoščljivost, politične spletke, zaradi česar prihaja do bojkotiranja prireditev ali do organizacije privlačnejših konkurenčnih prireditev ob istem času« (Rodna gruda 2001: 41 v Štumberger 2007: 44). Precej sogovornikov je bilo leta 2014 prvič na posvetu. Glede na to, da se je približevala 20-letnica posveta, me je to začudilo, a so mi intervjuvanci pojasnili: največji razlog za neudeležbo na posvetih so službene obveznosti (mnogi ob petkih delajo do poznega popoldneva in ob sobotah). S službo je povezana tudi pravica do dopusta: zanj morajo zaprositi že decembra (zato se datum za naslednji posvet zadnja leta določi jeseni). Nekateri do pred kratkim niso vedeli, da posvet obstaja – nepretočnost informacij od vodstev društev, ki se udeležujejo (koordinacijskih) sestankov, do članov društev je še vedno realna težava.

Posveti so se spreminjali

Osnovna vsebinska zasnova posveta, tj. sočasno izvajanje predavanj in delavnic, se je ohranila. Poskusili so tudi z novimi delavnicami, od katerih so se nekatere obdržale (dramska, retorika), druge ne (harmonika, urejanje spletne strani). Zelo so se spremenile obravnavane teme: nekoč so prevladovala teme, kot so carina, socialno in pokojninsko zavarovanje, danes pa jim predstavniki (iz) Slovenije ponujajo konkretne informacije za lažje življenje v Nemčiji ali za vrnitev v Slovenijo, so povedali mnogi intervjuvanci. Prva leta so na posvete prihajali predvsem predsedujoči iz slovenskih društev in tisti, ki so bili s posvetom nagrajeni za svoje aktivno sodelovanje (Andrej Vudler 2014), medtem ko se zadnja leta posveta udeležujejo tisti, ki jih zanima delovanje v društvih in vse, kar je povezano z ohranjanjem slovenstva (Igor Križnar 2014). Na začetku so bili po pričevanju sodelujočih v intervjujih posveti bolj množično obiskani, vendar sta bila na njih vidno ločena »dva tabora«, kar slikovito opisuje Tone Partljič, ki se je kot vodja dramske delavnice udeležil večine posvetov:

Posveti takoj po osamosvojitvi Slovenije niso bili preveč prijetni, bili so politično »prepuccavanje«: eni so sedeli tu, drugi tam. Bile so dvojne organizacije, ki niso hotele sodelovati med seboj, cerkvene organizacije in nekdanja društva iz socializma, ki so dobivala dotacije iz Slovenije in so hodila na sprejeme v Slovenijo. Bilo je več udeležencev, ker sta se mobilizirali obe vojski. Zdaj je to izginilo, zato je zdaj zelo lepo priti (Tone Partljič 2014).

Učitelji DPS so sodelovali od samega začetka leta 1996, danes pa ni več socialnih delavcev in vodij katoliških misij (do leta 2013 prisoten vsaj eden). Na posamezni posvet redko pridejo vsi učitelji DPS, na 17. posvetu pa se jih je predstavilo kar pet.¹¹ Poučevali so okoli 600 otrok v 20 nemških mestih. Učitelji DPS so opozorili na nov pojav: veliko željo mladih (25–35 let), ki se želijo učiti slovensko oz. nadgraditi svoje znanje. Tatjana Jurkovič, predstavnica Ministrstva Republike Slovenije za izobraževanje, znanost in šport (MIZŠ), jim je zagotovila podporo: če se oblikuje skupina vsaj petih ljudi, se lahko v dogovoru z učiteljem, ki pokriva določeno območje, organizira pouk tudi zanje (Vižintin 2012); to se je v prihodnjih letih tudi uresničilo. Na 19. posvetu je mdr. sodelovala Mira Delavec, ki jo MIZŠ v Baden-Württemberg napotuje že od leta 2011. Leta 2014 je poučevala v sedmih učnih skupinah: petih mešanih in dveh odraslih. Vsak teden je z javnimi prevoznimi sredstvi prevozila okoli 1500 km: živela je v Altripu, medtem ko je v Mannheimu poučevala dvakrat tedensko, enkrat tedensko pa v mestih Karlsruhe, Reutlingen, Pfullingen, Freiburg in Schwenningen. O sodelovanju s slovenskimi društvi je Mira Delavec navedla:

Žal na teh območjih društva ne delujejo več, razen v Reutlingenu, kjer izvrstno sodelujem s Slovenskim kulturno umetniškim društvom Triglav Reutlingen in sem jim za to zelo hvaležna. Z gostovanji sodelujem tudi s Kulturnim društvom Slovenija Stuttgart in s Slovenskim kulturno-umetniškim društvom Triglav Stuttgart. V ostalih krajih pripravljam vsako leto prireditve, ki jih izvedem ob pomoči župnika Janeza Modica v Mannheimu. S skupnimi moči lahko storimo več za slovensko skupnost v katerem koli kraju (Mira Delavec 2014).

Opazovanje z udeležbo, ki je bilo del kvalitativne raziskave, sem do zdaj izvedla na štirih posvetih (2012–2015). Predavanja in delavnice, slednjih se udeleži večina udeležencev posveta, so potekali v petek, v soboto ves dan, zvečer sta sledila kulturni program in druženje, ter v nedeljo dopoldan. Program se je končal z nedeljskim kosilom. Vodje delavnic, ki so na posvet pripotovali iz Slovenije, so bili odgovorni za izvedbo sobotnega kulturnega programa. 17. posvet je Slovensko kulturno-umetniško društvo Triglav Stuttgart organiziralo v sodelovanju s Slovensko župnijo sv. Cirila in Metoda Stuttgart (Bad Urach, 23.–25. 3. 2012), 20. posvet Slovensko kulturno-prosvetno društvo Sava Frankfurt (Wiesbaden, 27. 2.–1. 3. 2015).

Na 17. posvetu je bila posebna pozornost posvečena Primožu Trubarju, o katerem je predaval Zvone Štrubelj (2009: 141–151). Stalnica na obeh posvetih je bil pogovor med predstavniki slovenskih društev, južne in severne koordinacije ter predstavniki Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu. V štiriletnem obdobju (2012–2015) se učitelji DPS niso zamenjali, zamenjali pa so se predstavniki za DPS iz Slovenije in vsi predavatelji. Dve delavnici se ne izvajata več, zamenjala se je polovica vodij preostalih štirih delavnic,¹² vsi predavatelji in večina (političnih) predstavnikov (iz) Slovenije. Stalnica je Primož Illešič, ki se je udeležil vseh posvetov od 16. naprej (2011). Meni, da:

Slovencem v Nemčiji zelo veliko pomeni, ko pridemo predstavniki Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu iz Slovenije, še posebej če pride minister ali ministrica. S tem pokažemo, da jih cenimo, njih in njihovo delo. Kot

11 V Nemčiji je zaposlenih šest učiteljev DPS iz Slovenije, kar je največ v Evropi. Pouk obiskuje okoli 1.600 udeležencev, od tega okrog 900 otrok, 38 otrok pa se uči slovenščino na daljavo. Slovenščino poučuje 35 učiteljev, od tega 15 napotenih, 13 nenapotenih in šest na daljavo (Jurkovič 2014). Za primerjavo: v BiH poučujejo DPS tri učiteljice, od tega ena napotena (Vižintin 2015a).

12 Delavnice 2012: folklor; zborovsko petje; retorika in vodenje sestankov; dramska igra, branje in citiranje; glasba, igranje harmonike; izdelovanje fresk in drugih umetniških predmetov; leta 2014 so ostale le še prve štiri. Predavatelji 2012: Zvone Štrubelj, Janez Roglej, Slavko Šerc; 2014: Rolf Wördörfer, Marianca Ajša Vižintin, Barbara Ivančič Kutin, Matjaž Košek.

predstavnika Urada se poleg posvetov v Nemčiji udeležujem pomembnejših obletnic društev, obletnic dopolnilnega pouka slovenščine, folkloriad (Primož Ilešič 2014).

Posvet je postal, če se izrazim z besedami Marine Lukšič Hacin (2001: 62), ena od alternativnih oblik življenja (slovenske) kulture, ki ima velik pomen za ohranjanje etnične (narodne) identitete in je pomemben vidik posameznikove identitete, upoštevajoč dejstvo, da

sodobne globalne kulture niso homogene, kar pomeni, da ne obstaja ena narodna in nacionalna kultura, npr. slovenska. Kulturne razlike znotraj globalne kulture nastopajo tako v diahroni kot sinhroni perspektivi. Danes se globalne kulture delijo na subkulture, ki so nosilke male tradicije, velika tradicija, ki je vplivnejša, pa je v rokah elit in vladajoče strukture. Razlike med tradicijama se najbolj izpostavljajo v ekstremnih situacijah, in izseljenska je ena od njih (Lukšič Hacin 2001: 61–62).

ZAKLJUČEK

V drugi polovici 20. stoletja so se Slovenci, tako kot že konec 19. stoletja in v prvi polovici 20. stoletja, množično izseljevali v Nemčijo. Jugoslovani, katerih del s(m)o bili tudi Slovenci, so bili v šestdesetih letih 20. stoletja v Nemčiji najštevilnejša priseljenska skupina, takoj za turškimi delavci. Slovenci so se največ priseljevali v Baden-Württemberg; po ocenah je od izseljenih 80.000 Slovencev v šestdesetih letih 20. stoletja v Nemčiji živelo nad 50.000 Slovencev. Govorimo lahko o štirih obdobjih izseljevanja iz Jugoslavije: nelegalno pred letom 1963; legalno do leta 1973, ko se je izseljevanje povečevalo; med letoma 1974 in 1979 je zaradi gospodarske krize v Nemčiji stagniralo; v osemdesetih letih se je nekaj ljudi vrnilo v Jugoslavijo, a je vrnitev zavirala tamkajšnja kriza. Slovenska osamosvojitve na selitvene tokove ni imela vpliva, se pa izseljevanje Slovencev znova povečuje v 21. stoletju. Med izbranimi cilji je za Slovence Nemčija poleg Avstrije spet ena od najpogostejših izbir. V besedilo vnašam tudi razmislek o ljudeh, ki se priseljujejo v Slovenijo: slovenski priseljenci so sočasni izseljenci od nekod drugod – ravno tako, kot so slovenski izseljenci priseljenci v drugih državah, npr. v Nemčiji ali v Bosni in Hercegovini – predvsem pa se osredotočam na posvet slovenskih organizacij v Nemčiji kot na posebno obliko povezovanja in sodelovanja Slovencev in njihovih potomcev v Nemčiji.

Leta 2015 je v Nemčiji delovalo 26 slovenskih društev in devet katoliških misij, šest učiteljev je poučevalo slovenščino. Slovenski izseljenci in njihovi potomci, živeči v Nemčiji, so leta 2015 v Wiesbadnu organizirali že dvajseti posvet slovenskih organizacij. Na posvetih se srečujejo slovenska društva, katoliške misije, učitelji dopolnilnega pouka slovenščine, socialni delavci, člani folklornih in pevskih skupin, ki delujejo v Nemčiji, diplomatski predstavniki, predstavniki Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu ter strokovnjaki z različnih tematskih področij. Posveti, na katerih udeleženci posvetov pridobijo novo in kvalitetno znanje, ki ga vključujejo v svoje nadaljnje društvene dejavnosti, ima za Slovence in njihove potomce v Nemčiji izjemno vlogo. Intervjuvanci sami menijo, da so posveti pomembna oblika druženja, omogočajo izmenjavo izkušenj pri vodenju društev, delavnice vplivajo na višjo kvaliteto društvenih dejavnosti, na predavanjih pridobijo nove informacije in nove kontakte. Posveti presegajo lokalno delovanje posamezne slovenske skupnosti v določenem nemškem mestu, ponujajo tridnevno možnost za govorjenje slovenščine v javni sferi, omogočajo stike z izvorno državo in njenimi predstavniki v Nemčiji. Posveti, ki razvijajo sodelovanje in povezovanje večine slovenskih akterjev v Nemčiji, so po dvajsetih letih postali ena od alternativnih oblik življenja slovenske kulture v izseljenstvu in imajo velik pomen za ohranjanje slovenske identitete v nemškem prostoru.

LITERATURA

- Brunnbauer, Ulf (2009). Labour Emigration from the Yugoslav Region from the late 19th Century until the End of Socialism: Continues and Changes. *Transnational societies, transterritorial politics: Migrations in the (Post-) Yugoslav region: 19th–21st century* (ur. Ulf Brunnbauer). München: R. Oldenbourg, 17–49.
- Castles, Stephen, Miller, Mark J. (2009). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: Guilford Press.
- Drnovšek, Marjan (2008). Društveni arhivi v Nemčiji: Med preteklostjo in sedanjostjo. *Arhivi* 31/2, 251–261.
- Drnovšek, Marjan (2009). Fragments from Slovenian migration history, 19th and 20th centuries. *Transnational societies, transterritorial politics: Migrations in the (Post-) Yugoslav region: 19th–21st century* (ur. Ulf Brunnbauer). München: R. Oldenbourg, 51–72.
- Drnovšek, Marjan (2012). *Slovenski izseljenci in zahodna Evropa v obdobju prve Jugoslavije*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Detela, Lev (1999). Francija, Nemčija, Španija, Avstrija. Slovenska izseljenska književnost 1: Evropa, Avstralija, Azija (ur. Janja Žitnik, Helga Glušič). Ljubljana: ZRC SAZU, Zaloba ZRC, Rokus, 189–190.
- Jurkovič, Tatjana (4. 11. 2014). *Informacija o pouku slovenščine za Slovence in njihove potomce v tujini*, Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport Republike Slovenije, http://www.bern.embassy.si/file-admin/user_upload/dkp_21_vbn/PDF_Files/Informacija_o_pouku_slovenscine.pdf (27. 12. 2015).
- Koordinacija slovenskih društev v južni Nemčiji*, <https://koslovenija.wordpress.com/> (27. 12. 2015).
- Lukšič Hacin, Marina (2001). Pomen kulturno-umetniške dejavnosti med slovenskimi izseljenci – Zahodna Evropa. *Dve domovini / Two Homelands* 14, 53–65.
- Lukšič Hacin, Marina (2007). Normativni vidiki in delovne razmere za migrante v Zvezni republiki Nemčiji. *Dve domovini / Two Homelands* 25, 187–208.
- Mirjam Milharčič Hladnik (2012). Medkulturni odnosi in socialne participacije v kontekstu migracij. *Dve domovini / Two Homelands* 36, 7–18.
- Nečak, Dušan (2010). »Ostpolitik« Willyja Brandta in Jugoslavija (1966–1974). Ponovna vzpostavitev diplomatskih stikov med Zvezno Republiko Nemčijo in Jugoslavijo. *Slovenija – Jugoslavija, krize in reforme 1968/1988* (ur. Zdenko Čepič). Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 183–230.
- Scheffer, Paul (2011). *Immigrant Nations*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Slovenska društva*, Veleposlanništvo Republike Slovenije v Berlinu, [http://www.berlin.veleposlanistvo.si/index.php?id=409&L=2Marta&no_cache=1&sword_list\[\]=dru%C5%A1tva](http://www.berlin.veleposlanistvo.si/index.php?id=409&L=2Marta&no_cache=1&sword_list[]=dru%C5%A1tva) (27. 12. 2015).
- Slovenske katoliške misije v tujini, Nemčija* (2013), Družina, <http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/cerkvene-informacije/slovenske-katoliske-misije-v-tujini> (27. 12. 2015).
- Socioekonomske značilnosti meddržavnih selivcev, 2013, Slovenija*, Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.stat.si/StatWeb/prikazi-novico?id=4772&idp=17&headerbar=15> (27. 12. 2015).
- Selitveno gibanje, 2014, Slovenija*, Statistični urad Republike Slovenije, <http://www.stat.si/StatWeb/prikazi-novico?id=5318&idp=17&headerbar=15> (27. 12. 2015).
- Šket, Janez, Turk, Ciril (ur.) (2000). *Slovenci na Württemberškem – nova domovina v cerkvi*. Ljubljana: Družina.
- Štrubelj, Zvone (2009). *Pogum besede, Primož Trubar, 500 let: 1508–2008*. Celovec: Mohorjeva družba, Celje: Društvo Mohorjeva družba, Gorica: Goriška Mohorjeva družba.
- Štumberger, Saška (2006). Dvojezičnost na primeru Slovencev in Nemčiji. *Slavistična revija* 54/1, 41–60.
- Štumberger Saška (2007). *Slovenščina pri Slovencih v Nemčiji*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Toplak, Kristina (2005). Umetniška ustvarjalnost migrantov: Primer Slovencev v Nemčiji. *Dve domovini / Two Homelands* 22, 115–127.
- Toš, Niko (ur.) (2014). *Vrednote v prehodu IX.: Iz zakladnice socioloških raziskav: Migracije Slovencev (1973–1987) in socialne strukture jugoslovanske družbe (1983–1987)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, IDV-CJMMK; Dunaj: Echoraum.

- Vižintin, Marijanca Ajša (2012). Poročilo s 17. Posveta slovenskih društev, katoliških misij, učiteljev, socialnih delavcev in članov folklornih skupin v Nemčiji (Bad Urach, 23.–25. 3. 2012). *Dve domovini / Two Homelands* 36, 177–178.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2014). Od kod prihajajo otroci priseljenci in čemu? *Monitor ISH* 16/2, 101–126.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2015a). Otroci in dopolnilni pouk slovenščine v Bosni in Hercegovini: Od jezika prednikov do jezika prihodnosti. *Slovensko izseljenstvo v luči otroške izkušnje* (ur. Janja Žitnik Serafin). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 157–173.
- Vižintin, Marijanca Ajša (2015b). *45 let društva Triglav Stuttgart*, Medkulturni inštitut, <http://medkulturni-institut.si/45-let-drustva-triglav-stuttgart/> (27. 12. 2015).
- Žitnik Serafin, Janja (2015). Recipročnost ali simetrija? Primerjava kulturnih interesov in možnosti dveh manjšin. *Dve domovini / Two Homelands* 42, 113–126.

SUMMARY

SLOVENIAN EMIGRANTS AND THEIR DESCENDANTS IN GERMANY: TWENTY YEARS OF GATHERINGS OF THE SLOVENIAN ORGANIZATIONS AT CONFERENCES

Marijanca Ajša VIŽINTIN

In the 2nd half of the 20th century Germany was one of the most frequent choices for Slovenian emigrants. In the sixties of the 20th century, Yugoslavs were the second most numerous immigrant group after the Turkish workers. Slovenians immigrated in largest numbers to Baden-Württemberg; according to the estimations, 50,000 Slovenians out of 80,000 of all emigrated Slovenians lived in Germany in the sixties of the 20th century. We can speak about four periods of emigration from Yugoslavia; illegally before 1963, legally until 1973 when emigration spread, however, it levelled off between 1974–1979 due to the economic crisis in Germany. In the eighties, some people returned to Yugoslavia, however, the return was slower due to the crisis in Yugoslavia. The Slovenian independence did not influence the migration currents; nevertheless, the emigration of Slovenes is increasing again in the 21st century. Germany besides Austria is again one of the most frequent choices among the selected countries for Slovenian emigrants.

The majority of Slovenians emigrated »only for some years«, yet most of them stayed in Germany: in 2015, 26 associations and six Catholic missionaries operated in Germany, six teachers taught Slovenian language. Gatherings are a special form of cooperation and connecting of Slovenians and their descendants in Germany, which are worthy of research. The Slovenians, who live in Germany, organised in 2015 the 20th gathering of the Slovenian organisations in Wiesbaden. At the gatherings, the following organisations and people meet: Slovenian associations, Catholic missionaries, the teachers of remedial classes of Slovenian, social workers, the members of folklore groups and choirs who perform in Germany, the representatives of diplomacy, and the representatives of the Office for Slovenians Abroad of the Republic of Slovenia and the professionals from various thematic fields. The participants of the gatherings get new and high-quality knowledge during the selected lectures and workshops, which they include in the further activities of their associations. The interviewees themselves think that the gatherings represent the important form of socialising, they enable the exchange of experience in leading associations, and the workshops influence the higher quality of the associations' activities, they get new information and new contacts during the lectures. The gatherings surpass the local operations of the individual Slovenian community in a certain German town, they offer a three day possibility for speaking Slovenian in the public sphere, and they enable the contacts with the country of origin and its representatives in Germany. The gatherings that develop the cooperation and connecting of the majority of Slovenian migrant organizations in Germany, have become one of the alternative forms of life of the Slovenian culture in emigration and they have a big importance for maintaining the Slovenian identity in the German environment.

K N J I Ž N E O C E N E

B O O K R E V I E W S

Mirjam Milharčič Hladnik (ed.), *From Slovenia to Egypt. Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination*

V & R unipress, Göttingen, 2015, pp. 270.

Aleksandrinstvo is the general name of the phenomenon of mass emigration from the western Slovenian region of Goriška to Egypt, whose protagonists, *aleksandrinke*, were young women: widows, wives, and mothers who sought short or long-term employment in Egyptian cities. They mostly worked as chambermaids, cooks, and various other kinds of domestic helpers, frequently as nannies, sometimes as governesses, teachers, and wet nurses. Since the destination of their migration was the port city of Alexandria, at home they were referred to as *aleksandrinke* – Alexandrian women – and under this name they remain recorded in the collective memory.

Mirjam Milharčič Hladnik opens her edited volume with this introduction – simple and concise, but at the same time detailed, clear, explanatory and comprehensive, addressed to the Slovenian reader, but even more to the international one, accompanying them into a historically and sociologically in-depth analysis of the phenomenon of *aleksandrinstvo*, within the folds of memory narrated by the protagonists and, more generally, in the reconstruction of the Slovenian social imagination.

At the same time, in these few introductory lines, Milharčič Hladnik outlines some of the key constructs, theoretical and methodological perspectives and thematic contents that will be adopted and investigated in the book. She situates her chapter into the field of international migration studies, focusing her attention on the gender dimension, observed through an intersectional perspective. The intersections – within a post-colonial interpretive framework – between gender identity, class position, generational belonging, and socio-familiar placement can be noticed immediately. But the attention paid to the transnational dimension of migration is also evident, or, perhaps more specifically, a “Sayadian” sensibility emerges in the way she observes the migratory experience; a sensibility that explores the experiences of *aleksandrinke* by recomposing the split between the society of origin and the society of arrival, between the context of emigration and that of immigration. To complete this assumption, she employs the construct of the *translocational positionality* and the analysis of the multiple placements experienced by migrant women during their transnational biographies. This leads immediately to the book's central theme: the domestic and care work performed by migrant women. Female workers who, at this particular historical juncture, are not retracing the traditional East-West or North-South trajectories, but are travelling south-east. A geographical trajectory that follows the movements of colonial history which drove the European upper classes, in this case especially the Italian upper bourgeoisie, to Egypt – and with them, many members of the working class “at the service of” the former – at the turn of the eighteenth and nineteenth centuries. Finally, the theme of memory is suggested, individual and collective, constructed, reproduced and passed down through storytelling (Hahn; Hoerder).

Milharčič Hladnik conducts an innovative and extraordinary relevant investigation of the topic, creating a dialogue between the study of the historical background and the sociological analysis and perspectives, making these disciplines compatible and mutually reinforced, bringing together the experiences of *aleksandrinke* and their families left behind in the villages of Slovenian Goriška with those of the many migrant domestic and care workers with their children and families left behind studied by contemporary sociology.

This volume, that is, creates a link between the *aleksandrinke* of the past and the “contemporariness of *aleksandrinstvo*”. It is not “only” a historical and symbolic connection between comparable social phenomena, but focuses, today, on the same social actors coming from the same socio-territorial context that were involved yesterday: it connects the social experience of *aleksandrinstvo* with the contemporary cross-border commuting experience of Slovenian (and former Yugoslav) women who cross the border between the Goriška-Primorska region and Italy, to work in the homes of Italian families (Hrzenjak; Milharčič Hladnik).

The book includes various contributions (Kalc; Koprivec) that – from different perspectives and using different methodologies – provide a historical framework for both the local context of emigration, its economic, social and cultural aspects and its collective representations, and the international context of migration (Biancani; Koprivec; Skubic). In doing so, it shows that it is not possible to do sociology of migrations without the necessary support of the history of migrations and the history of the national actors involved. Above all, however, the lesson of Sayad is put into practice, which emphasizes that the sociology of migrations – and perhaps sociology in general – must take a self-reflective stance and cannot be exempted from unveiling the relations of domination, the asymmetries of power and the economic inequalities between nations and continents: the political relations within which the discipline is inserted, and those which are incorporated into the collective and individual biographies of migrant women employed in domestic and care work, in their bodies, brains and hearts put to work.

In “From Slovenia to Egypt”, the individual stories of aleksandrinke therefore become paradigmatic narratives of the history of colonial and domination relations between classes and nations, including the Italian upper-class families settled in Egypt and the families of the rural villages of the Goriška region (that was first Habsburg, then Serbian-Croatian-Slovenian, then Austrian and Yugoslav and finally Slovenian); their words become an embodied paradigm of the official and collective history. A history that is generally declined in the masculine (his-story), but that here becomes a history told from the female point of view, through a political and academic treatment similar to that implemented by subaltern studies, which have given voice to those who are usually excluded from the historical narration. In doing so, the macro dimension is also tensioned with the micro dimension, without neglecting the aspects of the meso-level. It is thus observed on the one hand as the structural relationships affect the daily lives of the individual subjects and their social trajectories; on the other hand, as the individual actors unfold their agency, draw up their strategies and tactics within the structural interstices; and still further, through the placing of these individuals into the context of nuclear family decision-making, the network of parental ties, the village relationship system, and the framework of the self-attributed intersections of social identities.

The volume is also infused, more or less consciously, by a Bourdieusian interest. In addition to a focus on the changing aspects of socio-historical reality, gender relations, family relations, symbolic representations and the material aspects related to the experience of migration and care work (Lukšič Hacin), the book inevitably depicts the mechanics of the process of social reproduction. As anticipated, the work reveals how, by observing a social phenomenon located in a specific historical moment (that is, between the second half of the nineteenth century and 1954) it is possible to observe and analyze how various social dynamics are continuously reproduced.

One of the focuses, for example, is the transnational dimension involving migrants, experiences, expectations, family and village relationships, care practices and maternity (Hahn). The book shows that transnationalism is not a “new” phenomenon, but rather a new *perspective* which can be employed to bring out hidden or neglected items, experiential and socio-cultural aspects, their symbolic and normative power through the migration space, and the influences of the extended family from the context of the emigration to the immigration society. Above all, the transnational perspective is intertwined with a gender-analytical perspective, taking into account the contribution of husbands and fathers in promoting or opposing the redrawing of gender relations and the transnational division of reproductive work.

Similarly, the research included in the volume addresses the historical and sociological “novelty” of women’s presence in the migration scenario and shows how ancient are the roots of the global care chain and the persistence of the phenomenon in space and time: a colonial robbery of affections, emotions and reproductive work that traces – over the centuries – the familiar process of market globalization.

Another central aspect of the book is the focus on social representations that have been constructed on *aleksandrinke*: the *State thought* aimed at controlling their bodies and their behaviour as women, and their mobility as migrants (Hahn). On the one hand, these workers were either labelled with the stigma of amoral deviant, mothers who became victims of public blame and social condemnation because of the abandonment to which they forced their children and their families in general, or, conversely, as passive victims and examples of sacrifice at the centre of an idealized worship of gratitude (Lukšič Hacin; Mihurko Poniž; Mlekuž). Both of these are paternalistic and reductive representations that are directly linkable to the public images addressed to the women who emigrated after the implosion of the countries of so-called real socialism, the countries of Eastern Europe – unlike the men, whose migration has been portrayed as a duty of a male breadwinner, but rarely framed as a *gendered experience*. On the other hand, the condemnation of migrants, represented as women of “dubious reputation”, was inserted into the framework of the process of the construction of national identities, into a socio-spatial context where borders have frequently and repeatedly shifted, with conflicts, sufferings and, above all, national rhetoric. Once again, then, women’s bodies were bodies to be controlled as symbols whose meaning was made out of them; bodies representing the honour of the motherland, which implies the honour of the men called to defend the motherland (the term again refers to the symbolism of family and gender) and, therefore, women become the object of patriarchal protection. Ultimately, they are labelled as bodies that, through the experience of migration and border crossing, are potentially exposed to the view and access of others, endangering both the honour of the men of the family for whom they worked and the honour of the men and families left behind, especially since they are bodies that are forced to devote their attention to other men and other children, to dedicate their productive and reproductive potential to other families.

But the image of those left behind, the male honour of *aleksandrinke* husbands and fathers, is also threatened by the so called “gender paradox”: a contradiction which means that they are the breadwinner in their own families and the maid-servant of other families, but also which means that their transnational act changes everything both “there” and “here” and reconstructs the roles and normative boundaries between genders (Hahn). A redrawing process that – according to Milharčič Hladnik – is necessarily *relational*, as the gender construct itself is relational. So both the gender studies and the international migration studies are expanded through a perspective of *engendering migration*.

At the same time, Milharčič Hladnik invites the social scientist to reflect on the many gender stereotypes that often constitute the scientific *doxa* and to apply these considerations to their empirical research. First of all, her invitation is to not consider “*gender as a synonym for women*”; then, not to think that intimacy and the family sphere is an area from which men are excluded; not to legitimize scientifically male absence from the care dimension; not to search for a linear and unidirectional causal explanation in order to gain a mechanistic understanding of social changes and, specifically, the changes that international migration undoubtedly brings within the intertwining of family and community relationships. Due to this last aspect, the volume shows how the emigration of women from the Goriška region to Egypt was planned and negotiated in different ways and with different aims within the family context of origin: sometimes it was well accepted by the domestic aggregate and from the male component of the family that had helped to organize the transnational family; sometimes it triggered a process of family reunification with the husbands in Egypt, using the logic of a collective migration strategy; sometimes it was fuelled by the search for individual “migratory dividends”, as a strategy of emancipation from an unsatisfactory family context and from no longer tolerable patriarchal relations (Lukšič Hacin) – similarly to what emerges from the narratives of many protagonists of contemporary migrations that increase the ranks of the army of (care) labour in Europe and the United States; sometimes, finally, it was followed by returning home, where, however, due to social condemnation and exclusion from the family and village network, it resulted in a further emigration with no more return (Hoerder).

So, when will the aleksandrinke truly return “home”? Milharčič Hladnik, quoting some of the interviewees, answers:

It is only now that they have truly “come home” in the sense that the people understand the complexity of their decisions, the existential need for their departures, the exceptionality of their work and payments. Aleksandrinke have “come home” only today, when their experience is understood as an experience of cosmopolitanism, transculturality, resourcefulness, courage, and dignity. To be understood despite the never-ending stream of moralist discourse in literature and film and in the Orientalist shaming of the places of their working addresses, means to “arrive in heaven” – to rest in peace.

Francesco Della Puppa

Catherine Doherty, Wendy Patton, Paul Shield, *Family Mobility: Reconciling career opportunities and educational strategy*

Routledge, London, New York, 2015, 221 str.

Knjiga *Family Mobility* gradi na etnografsko bogato obdelanih primerih mobilnih družin v Avstraliji in izhaja iz dveh ključnih družbenih problematik: izzivov, s katerimi se srečujejo profesionalne, hiper-mobilne družine s šoloobveznimi otroki, kot tudi iz kroničnega pomanjkanja profesionalne delovne sile na odmaknjenih ruralnih območjih. Vsi trije avtorji – Catherine Doherty, Wendy Patton in Paul Shield – delujejo v pedagoški praksi in teoriji, v središče svojega raziskovanja pa postavljajo preplet dela, družine in izobraževanja v kontekstu mobilnosti. Čeprav se etnografsko gradivo nanaša na specifično geografsko lokacijo z izoliranimi skupnostmi in redko poseljenostjo, pa izzivi mobilnega družinskega življenja in »profesionalno izpraznjenih« krajev niso značilni samo za Avstralijo, temveč so tudi širše primerljivi in informativni. Prav zato knjige ne smemo brati zgolj kot specifične študije primera s tega redko naseljenega južnega kontinenta, ampak tudi kot dobro zastavljeno raziskavo družinske mobilnosti, kariernih priložnosti in izobraževalnih strategij.

Knjiga se v prvi vrsti osredotoča na dve specifični skupini: vojaške družine in družine specializiranih strokovnjakov (npr. učiteljev, zdravnikov, medicinskih sester ...) s šoloobveznimi otroki. Obe skupini se sicer gibljeta v kontekstu zagotovljene zaposlitve in relativne varnosti, ki spremljata njuno mobilnost, pa vendar se soočata s konflikti in z izzivi, povezanimi z dinamiko v družinah, kot tudi s samimi institucionalnimi okviri pretežno sedentarno naravnanih izobraževalnih institucij. Podobno kot specifično geografsko omejenost študije, ki je komparativno nedvomno širše uporabna, je mogoče tudi izbiro raziskovanih skupin (relativno privilegiranih strokovnjakov) širše aplicirati na raziskovanje strategij sodobnih mobilnih družin.

Prvo poglavje se osredotoča na družino samo ter na medosebne odnose, ki vplivajo na individualne karijerne poti. Avtorji za razumevanje kompleksnih družinskih odločitev predlagajo osvetlitev trojčka delo-družina-izobraževanje. V tem smislu uvodno poglavje razgrne rdečo nit raziskave, spletne okoli vprašanja, kako družinske prioritete, povezane s kariernimi priložnostmi družinskih članov in z izobraževalnimi možnostmi otrok, usklajujejo z odločitvami o mobilnosti in družbenimi posledicami individualnih odločitev. Povedano drugače: usoda krajev je pogosto povezana s prihodi in z odhodi zanje pomembnih oseb.

Drugo poglavje razgrne temeljna teoretična ozadja študij mobilnosti, prostora in družine. Osvetli koncept motilnosti (Kaufmann 2002), ki se nanaša na zmogljivost, odnose, vire in veščine kot temeljne prve pogoje mobilnosti. V dialogu s konceptom motilnosti avtorji kot dodatno teoretično orodje pri raziskovanju mobilnosti ponudijo koncept viskoznosti. Viskoznost naj bi namreč nazorno pokazala strukturne omejitve in priložnosti, ki jih postavljajo različni institucionalni okviri, skozi katere prehajajo mobilne družine.

Tretje poglavje razgrne epistemološko in metodološko ozadje raziskave, na kateri temelji knjiga. V izhodišče metodološkega pristopa postavlja osebne pripovedi družinskih članov, ki v daljši časovni perspektivi osvetljujejo tako odločitve in kontekste, povezane z začetno fazo razmišljanja o premiku, kot tudi poznejše faze spoprijemanja s konkretnimi situacijami. Čeprav avtorji bralcu razgrnejo dejstvo, da je bila večina sogovornikov žensk, pa to, kar nedvomno vpliva na rezultate, v knjigi ni dovolj upoštevano.

Četrto in peto poglavje bralca seznanita z zgledno predstavljenimi osebnimi pripovedmi štiriintridesetih vojaških in dvaintridesetih mobilnih družin najrazličnejših strokovnjakov (učiteljev, medicinskih sester ...) z ruralnega območja Queenslanda. Primeri so v knjigi predstavljeni v obliki tabel s ključnimi kodami (povzetek zgodbe, orientacija, komplikacija, evalvacija, resolucija ipd.), kar avtorjem omogoča komparativno analizo etnografskega gradiva, bralcu pa hiter vpogled vanj. Osebne pripovedi vojaških družin razkrivajo izkušnjo vsiljene družinske mobilnosti in strategije, s katerimi družine in posamezniki poskušajo ohraniti družinsko stabilnost (npr. ob vključevanju / izključevanju otrok v sedentarno

orientirani šolski sistem, v katerem družine trčijo ob neenoten šolski program in učbenike, neenoten starostni vpisni prag ipd.).

Hkrati z drugo skupino mobilnih družin, ki odhaja prostovoljno, so predstavljeni medosebni odnosi in institucionalne razmere, v katerih so se družine odločile za premik na ruralna območja Avstralije, ter vzorci različnih družinskih strategij. Če sta četrto in peto poglavje bolj kvalitativno naravnana, pa so v šestem poglavju s povednim naslovom *Movers or stayers* predstavljeni rezultati kvantitativne analize, spletne raziskave z 278 vprašalniki, poslanimi različnim mobilnim strokovnjakom z družinami. Prikaz rezultatov raziskave v dialog postavlja preplet profesionalne etike javnih uslužbencev in družinskih prioritet ob premestitvi v bolj oddaljene ruralne kraje. Na omenjenih območjih namreč kronično primanjkuje specializiranih strokovnjakov in kot taka ne izpolnjujejo »srednjerazrednih želja« o izbiri ustrezne šole.

Sedmo poglavje je posvečeno izobraževanju kot družinski prioriteti, pri čemer je še zlasti poudarjen fenomen profesionalizacije. Avtorji predstavijo dve plati profesionalizacije; na eni strani gre za to, da ima posameznik z določno formalno izobrazbo večje zaposlitvene in mobilne možnosti, po drugi strani pa prav povečane zahteve po formalni izobrazbi vodijo v razvrednotenje formalnih kvalifikacij. Osebna pričevanja družinskih članov, ki si po obdobju umika prizadevajo za vrnitev v urbana središča, razkrivajo napore družin za povezavo z »izobraževalnimi tržišči«.

V osmem poglavju se razprava suče okoli kroničnega pomanjkanja strokovnjakov v oddaljenih, ruralnih območjih Avstralije ter revizije intervjujev in spletne raziskave z namenom osvetljevanja mogočih prihodnjih scenarijev. Kljub temu da rezultati raziskave ne pokažejo korelacije med neoliberalnimi vrednotami in z vrednotami spodkopavane etike javnih uslužbencev, pa je v knjigi nakazana mogoča problematična prihodnost. Avtorji se namreč sprašujejo, kako družine uspejo koordinirati oba imperativa: neoliberalnega in poklicnoetičnega. Na podlagi terenskega gradiva ugotavljajo, da je koordinacija obeh imperativov v številnih primerih povezana s časovno koordinacijo; poklicna dolžnost je v idealnih primerih izpolnjena v zgodnejših fazah, medtem ko v »šoloobvezni fazi« prevladajo družinske prioritete, povezane z vključevanjem družinskih članov v primerne izobraževalne centre in šole.

Sklepno poglavje ponovno osvetli ključni raziskovalni fokus, to je mobilnost družin, in ob raziskovanju družin v širši perspektivi mobilnih študij poudari prednost prepleta zasebnega in javnega. Knjiga tako empirično in teoretično prispeva k novi paradigmi mobilnosti v sociologiji (Urry & Sheller 2006), saj s pomočjo konkretnih osebnih zgodb osvetljuje mobilnost v dialogu z nemobilnostjo, izpostavlja (ne) mobilnost ob (ne)pravem času ali osvetljuje napačno vrsto mobilnosti, vprašanja, ki so ključna tako za študije mobilnosti kot obravnavane družine. Njihove zgodbe, čeprav vpete v privilegirano mobilnost, razkrivajo sistem, ki mobilnost na eni strani spodbuja in promovira, na drugi pa mobilnih praks ne podpira dovolj, niti ni soočen s problemi in konflikti, ki jih ta prinaša.

Nataša Rogelja

NAVODILA AVTORJEM ZA PRIPRAVO PRISPEVKOV ZA DVE DOMOVINI / TWO HOMELANDS

1. Usmeritev revije

Revija *Dve domovini / Two Homelands* je namenjena objavi znanstvenih in strokovnih člankov, poročil, razmišljanj in knjižnih ocen s področja humanističnih in družboslovnih disciplin, ki obravnavajo različne vidike migracij in z njimi povezane pojave. Revija, ki izhaja od leta 1990, je večdisciplinarna in večjezična. Letno izideta dve številki v tiskani in elektronski obliki na svetovnem spletu (<http://twohomelands.zrc-sazu.si/>).

Prispevke, urejene po spodnjih navodilih, pošljite uredništvu v elektronski obliki na naslov hladnik@zrc-sazu.si. Članki so recenzirani. Avtorji naj poskrbijo za primerno jezikovno raven in slogovno dovršenost. Prispevki morajo biti oblikovani v skladu z *Navodili avtorjem za pripravo prispevkov za Dve domovini / Two Homelands*. Rokopisov, ki jih uredništvo revije *Dve domovini / Two Homelands* sprejme v objavo, avtorji ne smejo hkrati poslati drugi reviji. V skladu z Zakonom o avtorskih pravicah in 10. členom Poslovnika o delu uredništva revije *Dve domovini / Two Homelands* se avtorji z objavo v reviji *Dve domovini / Two Homelands* strinjajo z objavo prispevka tudi v elektronski obliki na svetovnem spletu.

2. Sestavine prispevkov

Članki morajo imeti sestavine, ki si sledijo po naslednjem vrstnem redu:

- glavni naslov članka (z velikimi tiskanimi črkami, okrepljeno);
- ime in priimek avtorja (priimku naj sledi opomba pod črto, v kateri so navedeni: 1. avtorjeva izobrazba in naziv (na primer: dr. zgodovine, znanstveni sodelavec); 2. ime in naslov avtorjeve institucije (na primer Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana); 3. avtorjev elektronski naslov);
- predlog vrste prispevka (izvirni, pregledni ali kratki znanstveni članek/prispevek, strokovni članek);
- izvleček (slovenski naslov članka in slovenski izvleček, skupaj s presledki do 1000 znakov);
- ključne besede (do 5 besed);
- abstract (angleški prevod naslova članka in slovenskega izvlečka);
- key words (angleški prevod ključnih besed);
- članek (1. skupaj s presledki naj ne presega 45.000 znakov; 2. celotno besedilo naj bo označeno z »Normal« – torej brez oblikovanja, določanja slogov in drugega; 3. pisava Times New Roman, velikost 12, obojestransko poravnava, presledek 1,5; 4. odstavki naj bodo brez vmesnih vrstic; prazna vrstica naj bo pred in za vsakim naslovom in predvidenim mestom za tabelo ali sliko; 5. odstavki so brez zamikov; 6. naslove označite ročno, podnaslove prvega reda z velikimi tiskanimi črkami in okrepljeno, podnaslove drugega reda z malimi tiskanimi črkami in okrepljeno; 7. (pod) poglavij ne številčimo);
- summary (angleški povzetek članka, največ 3000 znakov s presledki).

V besedilih se izogibajte podčrtovanju besed, okrepljenemu in poševnemu tisku; s poševnim tiskom označite le navedene naslove knjig in časopisov. V slovenskih prispevkih uporabljajte naslednje okrajšave in narekovaje: prav tam, idr., ur., »abc«; v angleških: ibid., et al., ed./eds., "migration". Izpust znotraj citata označite z oglatim oklepajem [...].

Poročila in ocene morajo imeti sestavine, ki si sledijo po naslednjem vrstnem redu:

- poročila s konferenc in drugih dogodkov, razmišljanja: naslov dogodka, datum poteka, ime in priimek avtorja, besedilo naj obsega med 5.000 in 15.000 znaki skupaj s presledki;
- knjižne ocene: ime in priimek avtorja ali urednika knjige, ki je predmet ocene, naslov knjige, založba, kraj, leto izida, število strani, besedilo naj obsega med 5.000 in 15.000 znaki skupaj s presledki, na koncu sledita ime in priimek avtorja ocene.

3. Citiranje

Avtorji naj pri citiranju med besedilom upoštevajo naslednja navodila:

- Citati, dolgi pet ali več vrstic, morajo biti ročno oblikovani v ločenih enotah, zamaknjeni, brez narekovajev.
- Citati, krajši od petih vrstic, naj bodo med drugim besedilom v narekovajih in pokončno (ne poševno).
- Navajanje avtorja v oklepaju: (Anderson 2003: 91–99); več navedb naj bo ločenih s podpičjem in razvrščenih po letnicah (Milharčič Hladnik 2009: 15; Vah Jevšnik, Lukšič Hacin 2011: 251–253).
- Seznam literature in virov je na koncu besedila; v seznamu literature na koncu se navajajo samo navedbe literature iz besedila; enote naj bodo razvrščene po abecednem redu priimkov avtorjev, enote istega avtorja pa razvrščene po letnicah; če imamo več del istega avtorja, ki so izšla istega leta, jih ločimo z malimi črkami (Anderson 2003a; 2003b).
 - a) Knjiga:

Anderson, Benedict (2003). *Zamišljene skupnosti: O izvoru in širjenju nacionalizma*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
 - b) Članek v zborniku:

Milharčič Hladnik, Mirjam (2009). Naša varuška. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (ur. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 15–20.
 - c) Članek v reviji:

Vah Jevšnik, Mojca, Lukšič Hacin, Marina (2001). Theorising Immigrant/Ethnic Entrepreneurship in the Context of Welfare States. *Migracijske i etničke teme* 27/2, 249–261.
 - d) Spletna stran:
 - Becker, Howard (2003). *New directions in the Sociology of Art*, <http://home.earthlink.net/~hsbecker/newdirections.htm> (1. 2. 2008).
 - *Interaction: Some ideas*, <http://home.earthlink.net/interaction.htm> (1. 2. 2008).

4. Grafične in slikovne priloge

- Fotografije, slike zemljevidi idr. – z izjemo tabel, narejenih v urejevalniku Word, ki pa morajo biti oblikovane za stran velikosti 16,5 x 23,5 cm – naj ne bodo vključeni v Wordov dokument. Vse slikovno gradivo oddajte oštevilčeno v posebni mapi z vašim priimkom in imenom. Opombe v podnapisih ali tabelah morajo biti ločene od tekočega teksta. Fotografije naj bodo v formatu jpg.
- Lokacijo slikovnega gradiva v tekstu označite na naslednji način:

Fotografija 1: Kuharica Liza v New Yorku leta 1905 (avtor: Janez Novak, vir: Arhiv Slovenije, 1415, 313/14) ali Preglednica 1: Število prebivalcev Ljubljane po popisu leta 2002 (vir: Statistični urad RS, Statistične informacije, 14).
- Za grafične in slikovne priloge, za katere nimate avtorskih pravic, morate dobiti dovoljenje za objavo.

INSTRUCTIONS TO AUTHORS PREPARING ARTICLES FOR PUBLICATION IN *DVE DOMOVINI / TWO HOMELANDS*

1. Editorial content

Dve domovini / Two Homelands welcomes the submission of scientific and professional articles, reports, discussions and book reviews from the humanities and social sciences focusing on migration and related phenomena. The journal, published since 1990, is multidisciplinary and multilingual. Two volumes are published per year in print and electronic form on the internet (<http://twohomelands.zrc-sazu.si/>).

Articles should be prepared according to the instructions stated below and sent in electronic form to the editorial board at the following address: hladnik@zrc-sazu.si. All articles undergo a review procedure. Manuscripts that are accepted for publishing by the editorial board should not be sent for consideration and publishing to any other journal. Authors are responsible for language and style proficiency. Authors agree that articles published in *Dve domovini / Two Homelands* may also be published in electronic form on the internet.

2. Elements

Articles should contain the following elements in the order given:

- Title (in capital letters, bold);
- Name and surname of the author (after the surname a footnote should be inserted stating the author's: 1. education and title (e.g. PhD, MA in History, Research Fellow etc.); 2. full postal address (e. g. Slovenian Migration Institute, Novi Trg 2, SI-1000 Ljubljana); 3. e-mail address;
- Type of contribution (original, review or short scientific article; professional article);
- Abstract (title of the article and abstract, up to 1000 characters with spaces);
- Key words (up to 5 words);
- Article (1. should not exceed 45,000 characters with spaces; 2. the style of the entire text should be "Normal"; 3. font: Times New Roman 12; 4. paragraphs should not be separated by an empty line, empty lines should be used before and after every title and space intended for a chart or figure; 5 paragraphs following titles should not be indented, bullets and numbering of lines and paragraphs should be done manually; 6. titles should be marked manually, Heading 1 with bold capital letters, Heading 2 with bold lower-case letters; 7. (sub)sections of articles (Heading 1 and Heading 2) should not be numbered);
- Povzetek (summary in Slovenian language, 3000 characters with spaces).

Avoid underlining and using bold in all texts. Italics should be used when emphasising a word or a phrase. Italics should also be used when citing titles of books and newspapers. In articles in English, the following abbreviations should be used: *ibid.*, *et al.*, *ed./eds.* When using inverted commas/quotation marks, use double quotation marks; single quotation marks should be used only when embedding quotations or concepts within quotations. Omitted parts of quotations should be indicated by square brackets with ellipsis [...].

Reports and reviews should contain the following elements in the order given:

- Reports from conferences and other events, discussions: title of the event, date of the event, name and surname of the author, 5,000 to 15,000 characters with spaces;
- Book reviews: name and surname of the author or editor of the book, title of the book, name of publisher, place of publication, date of publication, number of pages, 5,000 to 15,000 characters with spaces, with the name and surname of the reviewer at the end.

3. Quotations in articles

- Long quotations (five lines or more) should be typed as an indented paragraph (using the “tab” key), without quotation marks, the first line of the paragraph after the quotation should not be indented; quotations shorter than five lines should be included in the main text and separated with quotation marks, in normal font (not italic).
- When citing an author in brackets use the following form: (Anderson 2003: 91–99); when citing several authors separate their names with a semicolon and cite them according to the year of publication in ascending order (Milharčič Hladnik 2009: 15; Vah Jevšnik, Lukšič Hacin 2011: 251–53).
- A list of references should be placed at the end of the text and arranged in alphabetical order according to the author’s surname. The list of references should include only cited sources and literature. Multiple references by one author should be arranged according to the year of publication. Multiple references by one author published in the same year should be separated with lower-case letters (e.g. Ford 1999a; 1999b).
 - a) Books:

Anderson, Benedict (1995). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London, New York: Verso.
 - b) Articles in a series:

Milharčič Hladnik, Mirjam (2009). Naša varuška. *Krila migracij: Po meri življenjskih zgodb* (ed. Mirjam Milharčič Hladnik, Jernej Mlekuž). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 15–20.
 - c) Articles in journals:

Vah Jevšnik, Mojca, Lukšič Hacin, Marina (2001). Theorising Immigrant/Ethnic Entrepreneurship in the Context of Welfare States. *Migracijske i etničke teme* 27/2, 249–261.
 - d) Internet sources:
 - Becker, Howard (2003). *New Directions in the Sociology of Art*, <http://home.earthlink.net/~hsbecker/newdirections.htm> (1 Feb. 2008).
 - *Interaction: Some Ideas*, <http://home.earthlink.net/interaction.htm> (1 Feb. 2008).

4. Graphics and illustrations

- Photographs, illustrations, maps etc. – with the exception of charts produced in Microsoft Word, which have to be adjusted to page size 16.5 x 23.5cm (6.5” x 9.25”) – should not be included in the Word document. All illustrative material needs to be numbered and submitted separately in separate folder with the author’s name and surname. Please submit visual material in .jpeg form.
- Locations of figures in the text should be marked as follows:

Figure 1: Lisa Cook in New York in 1905 (Photo: Janez Novak, source: Archives of Slovenia, 1415, 313/14) or Chart 1: Population of Ljubljana after the 2002 Census (source: Statistical Office of the Republic of Slovenia, Statistics, p. 14)).
- Permission to publish must be obtained for uncopyrighted graphic and illustrative material.

DVE DOMOVINI • TWO HOMELANDS
Razprave o izseljenstvu • Migration Studies
43 • 2016

IN MEMORIAM

Slovo od prof. dr. Andreja Vovka, ustanovitelja revije *Dve domovini / Two Homelands*
Janja Žitnik Serafin

TEMATSKI SKLOP / THEMATIC SECTION

Migracije in nadzor / Migration and Control

Aleš Bučar Ručman

Družbeno nadzorstvo in mednarodne migracije: analiza nadzorstva od globalne do lokalne ravni

Aleksej Kalc

Nadzor migracijskih gibanj in migrantov: pogled v zgodovino

Mirjam Milharčič Hladnik

Nadzor nad nadzorom: strategije upiranja in avtonomnost delovanja migrantk v sodobni in zgodovinski perspektivi

Maja Modic

The Convergence between Migration and Policing: The Slovenian Perspective

Jelka Zorn, Uršula Lipovec Čebren

Avtonomija in nadzor migracij v evropskih »tamponskih conah«

Zoran Kanduč, Aleš Bučar Ručman

Razredna vojna, delo in migracije: primer delavcev migrantov v Sloveniji

Vesna Leskošek

Migracije in dostop do socialnih pravic v EU in Sloveniji

RAZPRAVE IN ČLANKI / ESSAYS AND ARTICLES

Marina Perić Kaselj, Aleksandar Vukić, Jelena Zlatković Winter

Croatian Ethnic Associations in Slovenia: Historical Context and the Ethnic Situation

Vladimir Prebilič, Irena Bačlija

Reflections of Multiculturalism and Patriotism in Slovene Elementary School Curricula

Asja Pehar

Factors of Social Integration of Immigrants in Spain between Theory and Practice: An Example of the City Jerez De La Frontera

Jernej Mlekuž

Aleksandrinke kot nosilke časti narodne skupnosti v dopisu Karola Pečnika iz Egipta (1897)

Marijanca Ajša Vižintin

Slovenski izseljenci in njihovi potomci v Nemčiji: dvajset let povezovanja slovenskih organizacij na posvetih

KNJIŽNE OCENE / BOOK REVIEWS

Mirjam Milharčič Hladnik (ed.), *From Slovenia to Egypt: Aleksandrinke's Trans-Mediterranean Domestic Workers' Migration and National Imagination*, V & R unipress, Göttingen, 2015 (Francesco della Puppa)

Catherine Doherty, Wendy Patton, Paul Shield, *Family Mobility: Reconciling career opportunities and educational strategy*, Routledge, London, New York, 2015 (Nataša Rogelja)

ISSN 0353-6777

9 770353 677013